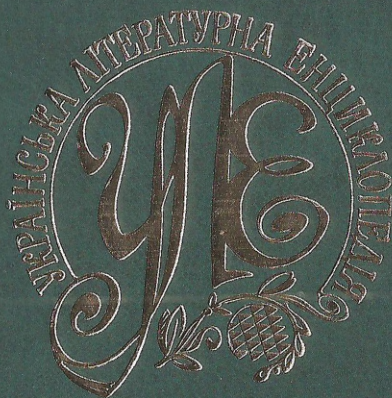
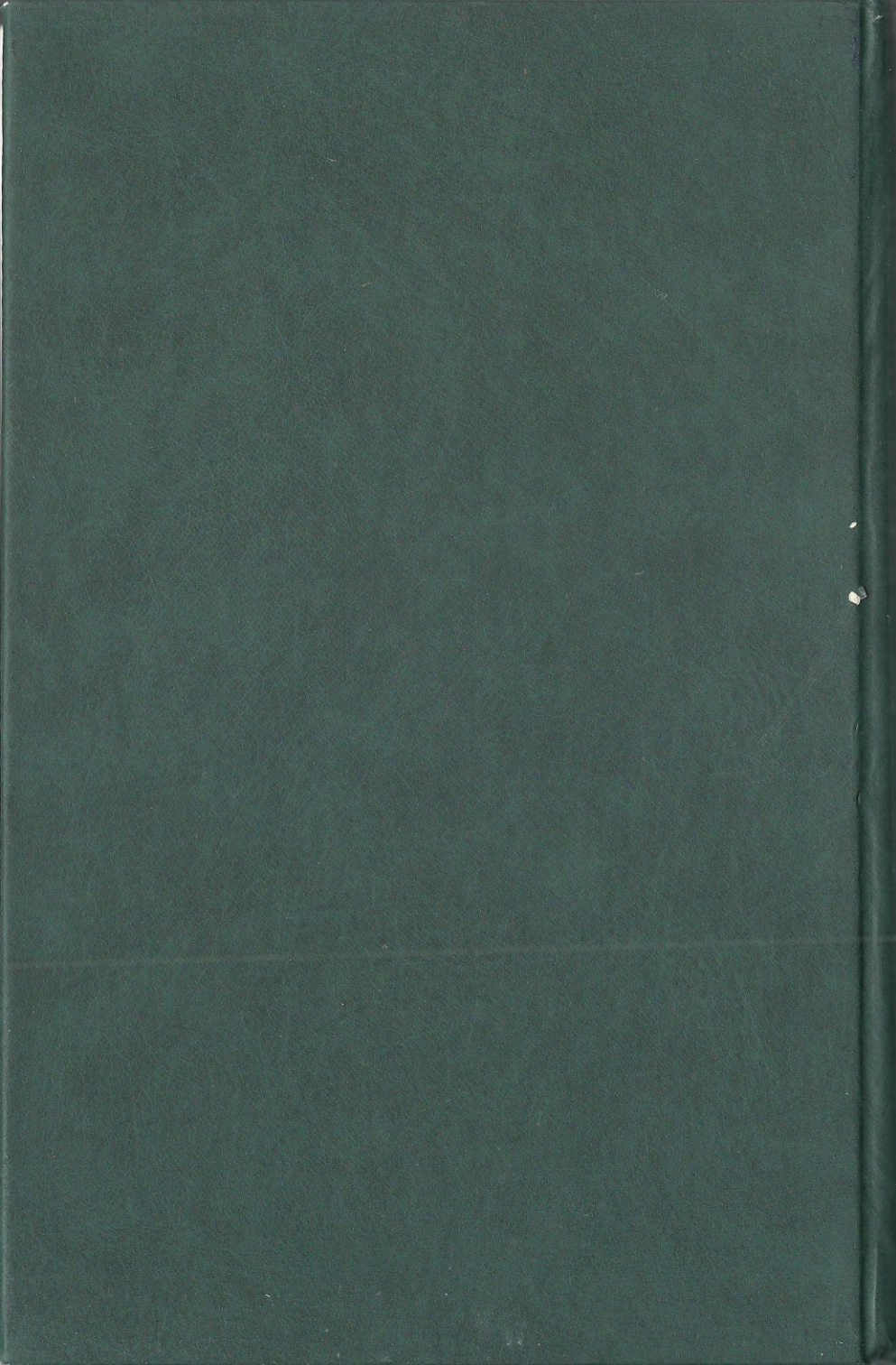

84.4УКР6
0-54

БОРИС ОЛІЙНИК

Вибрані твори

Robur

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ
«Бібліотеки УЛЕ:
вершини письменства»

ПАВЛИЧКО Д. В.
(голова)

ЗЯБЛЮК М. П.
(заступник голови)

СЛОБОДЯНИК А. Я.
(відповідальний секретар)

ДРАЧ І. Ф.

ЖУЛИНСЬКИЙ М. Г.

ЛУБКІВСЬКИЙ Р. М.

МУШКЕТИК Ю. М.

ОЛІЙНИК Б. І.

ПАНЧЕНКО В. Є.

СТРАТІЛАТ М. І.

ЧИЖ І. С.

ЯВОРІВСЬКИЙ В. О.

БОРИС ОЛІЙНИК

*Вибрані твори
у двох томах*

Том перший

*ВІРШІ
ПОЕМИ*

Всеукраїнське
державне спеціалізоване видавництво
«УКРАЇНСЬКА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ»
ім. М. П. Бажана

ББК 84.4УКР6

О-54

Редакційна колегія тому

ПАВЛИЧКО Д. В. (голова),
ЗЯБЛЮК М. П. (заступник голови),
ДРАЧ І. Ф., ЖУЛИНСЬКИЙ М. Г.,
ЛУКІВ М. В., МУШКЕТИК Ю. М.,
СЛОБОДЯНИК А. Я. (відповідальний секретар),
ЧИЖ І. С., ЧІЛАЧАВА Р. Ш., ЯВОРІВСЬКИЙ В. О., ЯНКО Д. Г.

«Вибрані твори» Б. І. Олійника у двох томах — видання із започаткованої видавництвом «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана багатотомної серії «Бібліотека Української Літературної Енциклопедії: вершини письменства», в якій випускаються кращі твори видатних майстрів української та світової літератури, представлених в УЛЕ.

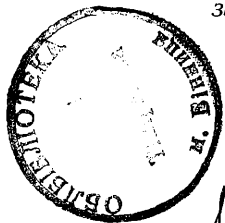
У першому томі вміщено вірші та поеми, написані митцем у різні періоди творчої діяльності. Читач може простежити шляхи становлення поета, відчутти його істинний патріотизм, вболівання за Україну, високу любов і шану до людини, заглибленість у сьогодення і минувшину, долучитися до справжніх шедеврів поетичного слова.

Том супроводжується ґрунтовною вступною статтею, науково-енциклопедичними коментарями та примітками, бібліографією тощо.

Для широкого кола читачів.

Переоблік 10

Видано на замовлення
Державного комітету телебачення
і радіомовлення України
за програмою «Українська книга».

1315796

ISBN 966-7492-30-3
ISBN 966-7492-31-1 (т. 1)

- © Ідея видання «Бібліотеки УЛЕ». Зяблюк М. П., Павличко Д. В., Слободяник А. Я., 2005.
- © Олійник Б. І., 2005.
- © Вступна стаття. Талалай Л. М., 2005.
- © Коментарі, примітки. Слободяник А. Я., Луків М. В., Янко Д. В.
- © Художнє оформлення серії. Стратилат М. І., 2005.
- © Ілюстрації. Перевальський В. Є., 2005.
- © Всеукраїнське державне спеціалізоване видавництво «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2005.

ПОЕТ СОВІСТІ НАРОДУ

В передмові до своєї збірки віршів та поем «Шлях»¹ Борис Олійник писав: «Для мене найважливіше — не погрішити супроти своєї совісті, сумління і честі. Ця тріада для мене уособлюється в Україні». Така самохарактеристика не є схильністю поета до пишномовності чи «хизування чимось особливим». Тим більше, що все життя Бориса Олійника було і залишається на видноті. Крім вдячних читачів, у поета є й недоброзичливці, політичні опоненти, які неодноразово намагалися применшити його чесну славу поета і громадянина.

Вже понад п'ятдесят років голосно, значуще на всіх обширах української землі, далеко за її межами звучить пристрасне, натхненне слово талановитого сина України, видатного нашого сучасника, багатолітнього народного депутата, а в останні роки і віце-президента Парламентської Асамблеї Ради Європи, дійсного члена Національної академії наук України та Міжнародної слов'янської академії, голови Українського фонду культури, лауреата численних всеукраїнських та міжнародних літературно-мистецьких премій, Героя України — Бориса Ілліча Олійника. І хоча «у всякого своя доля і свій шлях широкий», та якось по-новому сприймається цей вислів Великого Кобзаря, коли осмислюєш життєві шляхи-дороги Б. Олійника. Адже йому судилося займати високі посади (всіх і не перелічити: скажімо, обирався заступником голови Палати національностей Верховної Ради СРСР) і пізнати гірку долю безробітного інтелігента, виступати в Організації Об'єднаних Націй і, ризикуючи життям, вести репортажі з Чорнобильського пекла, стояти непохитно спільно із захисниками мостів через Дунай та Саву під час натовських бомбардувань колишньої Югославії, багато років очі-

кувати на вихід своєї першої поетичної збірки і згодом видати майже 50 книжок віршів, поем, перекладів, есе, нарисів, статей, документально-художніх матеріалів...

«Шлях мій почався 22 жовтня 1935-го у селі Зачепилівці, що на Полтавщині. Майже рівно за шість літ по народженню, у вересні 1941-го, разом з матір'ю², у якійсь напіввійськовій, заблукалій автоколоні, куди вона впросилася, втікаючи од німців, я потрапив у полон. Це було десь біля Чутово, знов-таки на Полтавщині, де востаннє бачили мого батька³ восени 41-го.

Похоронка на нього прийшла через... сім років.

Звідтоді кабалістичне число сім стало знаком моєї долі. Цей знак мене супроводжує все свідоме життя: від першого друкованого вірша в районці (1948) і — донині⁴.

Борис Олійник — представник того покоління, якому довелося пережити страхіття найжорстокішої війни, повоєнного голодомору і розрухи, відчути не тільки «тінь від інквізиторських багать», а й підступність і лукавство доморощених сталінських поплічників, «хитромудрих» злорік.

Втім, на перший погляд, доля прихильно поставилася до Бориса Ілліча: після школи одразу вступив до Київського університету на факультет журналістики, де випало починати шлях у літературу з Василем Симоненком, Тамарою Коломієць, Миколою Сомом, Станіславом Тельнюком, Василем Діденком, Василем Захарченком, Вадимом Пепою, Борисом Мар'яном (Молдова)...

«Університет, — згадує поет, — подарував мені щастя, хоч здалеки, запізнатися з класиками нашої і світової літератури: Остапом Вишнею, Андрієм Головком, Петром Панчем, Павлом Тичиною, Максимом Рильським: вони часто влаштовували літературні зустрічі зі студентами нашої альма-матер. А Павло Григорович навіть сказав про мене добре слово.

З деким, із цього ряду незабутніх і неперехідних, доля дарувала мені високу честь бути особисто знайомим: з Павлом Тичиною, Володимиром Сосюрою, Олесем Гончарем, Андрієм Малишком, Миколою Бажаном, Олексою Коломійцем. Я гордий і щасливий від того, що одним із моїх рекомендувачів до Спілки письменників був

неповторний і неперевершений Володимир Сосюра; я вдячний Миколі Бажану — цьому справдешньому енциклопедистові, який із своїх академічних висот не гребував писати рецензії-рекомендації на мої скромненькі рукописи.

Я вже не кажу про світлої і вічної пам'яті Олеся Терентійовича Гончара, котрий як духовний батько оберігав нас, молодших, від протягів з Банкової⁵, виводив у люди і літературу цілі покоління.

То — мої Вчителі»⁶.

Промовисте зізнання.

1957 р. вийшла друком перша книжка молодого автора — збірка нарисів «За Північним Дінцем». І лише через п'ять років — перша поетична збірка «Б'ють у крицю ковалі» (1962). А за ними «Двадцятий вал» (1964), «Вибір» (1965), «Коло» (1968), «Відлуння» (1970)... — збірки, що переконливо засвідчили стрімке зростання поетичного таланту Б. Олійника.

70—90-і роки 20 століття, перше п'ятиріччя століття нинішнього — це період динамічного і багатогранного розквіту обдаровання митця, його творчої індивідуальності. У цьому щоразу переконуюешся, знову й знову перечитуючи поетичні збірки: «На лінії тиші» (1971), «Рух» (1973), «Заклинання вогню» (1978), «Міра» (1984), «Поворотний круг» (1989), «Трубить Трубіж» (1998), «Таємна вечеря» (2000), «Стою на землі» (2003), «Пісня про матір» (2004), «Основи» (2005) та ін.

Водночас Б. Олійник всеосяжно виявив свій поетичний хист у художньому перекладі творів побратимів по перу з абхазької, аварської, балкарської, башкирської, бенгальської, білоруської, вірменської, естонської, єврейської, іспанської, італійської, казахської, киргизької, литовської, македонської, польської, російської, словацької, таджицької, туркменської, узбецької, фінської, чуваської та інших літератур.

Якщо ж врахувати публіцистичні твори Б. Олійника (інтерв'ю, нариси, нотатки, репортажі, статті...), сценарії документальних фільмів, рецензії, виступи на різних сесіях, зборах, конференціях, форумах, на радіо і телебаченні, участь у роботі редакційних колегій періодич-

них і неперіодичних видань, відредаговані або ж упорядковані ним книжки, збірки, збірники..., то стане зрозумілим, наскільки спресований час у цього невтомного трудівника, який огром творчо-організаційної роботи повсякденно виконує він.

Читаючи поезії Б. Олійника, варто прислухатися до думки, висловленої українським письменником В. Базилевським: «Почавши не так гучно, як інші шістдесятники, Б. Олійник ішов своєю дорогою. Ішов, як і обіцяв замолоду, надійним кроком впертого косаря, нарощуючи поетичні м'язи від книги до книги. Програючи у шуканнях формальних, вигравав у плані семантичному. Якщо інші розпросторювалися вшир, то він занурювався вглиб. Якщо інші діяли на високих регістрах, дивуючи обертонами голосу, то свій він мовби навмисно знижував — свідчення самоконтролю. В цьому, як і в підкреслено буденному мистецтві читання ним своїх віршів, був свій чар, певність своєї сили.

Гадаю, за кількістю поезій, які живуть у свідомості його ровесників, йому належить одне з чільних місць. Це підтвердження природності таланту...»⁷.

Слово Бориса Олійника завжди на сторожі, оберігаючи найдорожче — духовні цінності нації, утверджуючи високу моральність, викриваючи наявну небезпеку та запобігаючи можливій. Така вже доля поета. Його місія, його найперший обов'язок чи, як висловився Максим Рильський, «обов'язок». Перенесення наголосу в даному випадку точніше і глибше передає примусову залежність митця від Слова.

Хрущовська «відлига»⁸ спровокувала нечувану за тоталітарного режиму відвертість та передчуття перемін серед представників молодого літературного покоління, яке «од власної сп'яніло чистоти», свідомо звільняючись від фальшивих критеріїв у мистецтві й відчуваючи кривий зв'язок із національним українським ґрунтом. Пробуджувалася національна свідомість, вирізьблювалася національна ідея. Протягом століть цю велику ідею живи-

ла в основному література, публіцистика. Вона постійно тліла, іскрилася, а часом яскраво спалахувала серед густої пільми української бездержавності, визначаючи зростання нашої духовності та формуючи національно-державну свідомість. У 60-і роки 20 століття національна ідея виконувала ще й об'єднавчу функцію, суттєво впливала на характер стосунків між поколіннями, зміна яких у літературному середовищі завжди супроводжується бурхливими дискусіями, зіткненням урівноваженості досвіду «батьків» з природним нетерпінням та максималізмом «дітей», бажанням останніх якомога швидше утвердитись і замінити своїх попередників. «Шістдесятники» теж не були янголами і, як усі «неофіти», вірили, що так, як вони, ніхто не кохав і ніхто не писав, піддавали жорсткій переоцінці написане до них. Варто згадати хоча б статтю Василя Стуса про Павла Тичину «Феномен доби». Чесну і правдиву, написану з гіркотою і синівською повагою. Були, звичайно, і «блудні сини», і «сучі сини», які, утвердившись, розширювали свою популярність одвертим обплюванням та потоптуванням своїх наставників. Це про них слова Бориса Олійника: «Хто зрадив чи відступився один раз, той зрадить і вдруге, і втретє... і далі за текстом Святого Писання...».

Зрада і відступництво для Б. Олійника не просто найтяжчий, а непростимий гріх. Зірко вдивляючись в українську історію, яку «не можна читати без броду», та переосмислюючи її, поет свій нещадний гнів і зненависть спрямовує не тільки на ворогів, а й на зрадників та відступників. У поемі «Сиве сонце моє» син заступає дорогу матері, коли та зібралася йти поховати сусіда, в якого «Зведена в агонії рука//Жовтіла на останньому... доносі». І хоч мати «лебеділа щось налякано про гріх, //Мовляв, негоже так про мертвих... про людину», син залишається непохитним у своїх переконаннях:

Пробач мені непослух той... Прости.
Та не простив би я собі довіку,
Аби тоді в заклятий дім пустив
Тебе,

святу, у чистоті велику.

Ні, мати, смерть не списує вини.
Усьому на землі своя відплата й дяка:
Учимось чесно навіть край труни
Собаку називать по імені:
собака.

Власне, це слова автора, молодого Б. Олійника. І, певне, тоді, виступаючи супроти біблійної заповіді, поет був переконаний у своїй правоті. Але й з висоти набутого життєвого досвіду поет не змінив свого погляду і свого ставлення до зради і відступництва. Так, він змирився з приписом Святого Письма. Але ж як змирився!

Навіть кривовірові прощаю
За Твоїми приписами,
Отче.
А собі єдиного благаю:
Не прости, як на криве ізбочу!

Всім, хто одступився від присяги,—
Не нашли жорстокої відплати.
А мені впечи тавро зневаги,
Як почну на вірі гендлювати!..
.....
Змилуйсь над братами, що в гордині
І мене затоптували в сажу.
Праведний,
не попусти й зернини,
Коли навіть недругові зраджу!

(«Молитва»)

Певна річ, історія ще виставить свої оцінки і раннім, і пізнім «шістдесятникам», об'єктивніше зважить їхні здобутки і втрати. Та вже сьогодні, оглядаючись на ще недалеке минуле, можна з певністю стверджувати: саме їхня вірність згаданій автором тріаді (не погрішити супроти своєї совісті, сумління і честі) була вирішальною силою у боротьбі за утвердження духовних і моральних ідеалів, саме вона наблизила початок реалізації національної ідеї, яку виплекала і вистраждала романтична традиція української літератури попри всі катаклізми, що випали

на долю нашого народу. Її весняне повноводдя в 20-х роках 20 століття, коли ще такими зримими і такими знадливими виглядали міражі, як тоді здавалося, зовсім близького і в муках вимріяного комунізму, було перегачене сталінським терором і спрямоване у вузькі й жорстокі шлюзи партійної ідеології. Така ж доля спіткала і реалізм. А перші, ще кволі, паростки модернізму з його «інтелектуальним підходом» і протистоянням пишномовності, сентиментальній красивості та іншим пережиткам епігонського романтизму в поезії були зовсім виполені, як «буржуазний бур'ян». Не встиг по-справжньому розквітнути й «неокласичний» стиль. І лише після тієї ж таки хрущовської «відлиги» поетичний потік, безупинно піднімаючись, став прориватися поза шлюзами. Наша поезія поспішливо надолужувала прогаяне, намагаючись якомога швидше модернізуватися, переймаючи (часом без належного відбору) теоретичний та практичний досвід зарубіжних поетів. Дальша швидка зміна історичної ситуації спричинила різкі й глибокі переми в літературному процесі. В 60-х роках найсильнішою й найдієвішою ще залишалася романтична традиція. У 90-х роках поступовий спад революційної хвилі та поглиблення економічної кризи стали неабияким стимулом для розвитку модерністських течій, представники яких здебільшого виявлялися, на жаль, лише технічними реформаторами вірша.

В одному з ранніх віршів Б. Олійник, віддаючи належне Г. Сковороді за те, що той зумів утекти в «безмежне з буденного содому», зауважив: «... добре було, батьку, втікати із саквами, коли світ ганявся за Вами... волами!». Думка-антитеза поета була продиктована, крім усього, ще й власною відмінною позицією поета-громадянина, який не те, що не цурається світу, а, навпаки, завжди поривається у світ, намагаючись утвердити в ньому добро і гармонію. Поет міг би сказати про себе словами Д. Томаса: «Людина — моя метафора»⁹. В кожному вірші Б. Олійника — любов до людини. Його художність виростає на родючому ґрунті етики і невіддільна від моральності. Він хоче бачити людину чесною, вільною, гордою. Масштабні історичні катаклізми, долі мільйонів людей — ось

що завжди цікавить поета, в ім'я чого він береться за перо. Тема народу стала його внутрішньою ліричною темою; об'єктивне сприймається суб'єктивно, через «я». Маючи талант лірика, він усе ж таки — поет епічний. Навіть вірші про матір, інтимні твори чи сільські малюнки подаються на тлі епохи, скрізь і в усьому — повітря часу. Кожною клітинкою відчуваючи і всотуючи сучасність, поет постійно веде діалог з минулим і ніколи не пориває зв'язку з традицією, знаходить у собі творчу відвагу і силу, щоб під'єднатися до неї, включитися в розмову знаних поетів минулого, впрягаючись у той самий віз, який тягли до нього.

Борис Олійник — поет яскраво вираженого громадянського темпераменту. Він, можливо, найближче з-поміж сучасних літераторів до рівня свідомості українського народу з її злетами і падіннями, з її ілюзіями і розчаруваннями, з її намаганням нарешті явитися світові «з високочолом іменем — Народ». У митця відверте публіцистичне ставлення до дійсності, він любить ясність, не боїться «розжовувати» до кінця свою думку і резюмувати висловлене в кінці твору афористичним рядком. Поети такого напрямку сьогодні, м'яко кажучи, не зовсім в «авангарді», до них ставляться як до безнадійних традиціоністів, поетів учорашнього дня. Адже справжньої публіцистичної поезії в нас обмаль, попри численну продукцію графоманів. За часів тоталітаризму саме поняття громадянської поезії було нещадно викривлене. Всі оті оспівування вождів, колективізації, електрифікації, звичайно ж, не мають нічого спільного з цим жанром. Накладання будь-якої ідеологічної схеми на життя призводить до розриву митця з живою реальністю. Політика завжди була для поетів слизьким місцем, де часом спотикалися, ламаючи ноги і крила, навіть пегаси геніїв. Не так просто поетові з його витіпанними нервами протистояти гіпнотичній силі влади, протистояти державі чи настроям маси. Не просто йому зорієнтуватися і тоді, коли великі ідеї й мета тьмяніють, а над учорашніми гаслами відверто іронізують. Саме такий кризовий момент ми переживаємо сьогодні, коли знищені вогнем критики з різних боків ідеали та авторитет, що був формою зв'язку в довір'ї,

пов'язуючи індивіда зі свідомістю буття. І як наслідок — байдужість та цинізм, зникла міцність обов'язків, гуманність і духовність стали декларативними. Домінує критика. Але ж вона завжди була лише однією з умов того, що могло б статися, і неспроможна ні творити, ні будувати.

Можливо, деякі твори Б. Олійника з часом будуть здаватися прямолінійними, втратять своє об'ємне стереофонічне звучання, як це трапилося з багатьма творами публіцистичного характеру наших попередників, та й не лише попередників. Утім, здається, це не дуже хвилює поета, який прагне саме сьогодні донести до читача свою наболілу думку, саме сьогодні збурило нею його душу, зміцнити його у вірі у всепереможність добра. Чимало наших поетів дотримується іншої естетичної платформи і не вважає за свій обов'язок обтяжувати музу соціальними проблемами. Це їхнє право. До того ж, громадянська лірика не кожному під силу.

Майже всі твори поета мають суто романтичне забарвлення: «Я родивсь безнадійним романтиком — Дон Кіхот¹⁰ у масштабі села» (вірш «Романтичне інтермецо»). Ці слова Б. Олійника, написані на початку його творчого шляху, виявилися прозорливими. Він, можливо, єдиний сьогодні поет, котрого без будь-яких застережень можна назвати романтиком. Що ж до масштабу села, то він значно розширився. «В цей двадцятий практичний вік» носити «романтичний плащ» мужнього гідальго ой як нелегко! Адже він і не модний і вельми заношений попередниками. Теперішні реалії не залишають місця для таких лицарів з їхнім кодексом честі, з постійною готовністю кидатися в бій за справедливість. Жорсткий пресинг прагматизму витісняє романтику не лише з нашого побуту, а й з наших душ. І хто сьогодні спроможний передбачити наслідки цього процесу? Адже ми вижили як нація, завдячуючи саме романтизму, що завжди проєктував на реальну Україну і мав сталий контакт із дійсністю, з краєвидом, з історією, з долею народу. Це був «своєрідний», як говорив Є. Маланюк¹¹ стосовно поезії Т. Шевченка, романтизм, «який не мав абстрактного („світового”, як у Дж. Байрона¹², чи „міжпланетного”, як у М. Лермонтова¹³) характеру романтизму канонічного».

Сьогодні нашій культурі, що складалася впродовж історичного періоду, знесилений та знекровлений тривалим колоніальним становищем, важко протистояти світові, що виникає як апарат забезпечення існування. Все, що поза цим, усе, що не служить йому (світові), він знищує. Тобто все, що не може бути бізнесом, чого не можна оцінити гривнею чи долларом, — приречене. Людина ніби розчиняється в тому, що має бути лише засобом, а не метою і смислом. Розширюючи своє існування, вона жертвує своїм буттям, в якому знаходить себе. Обриваються історичні корені, національна культура швидкими темпами витісняється космополітичною псевдокультурою. Ще вчора ми тішилися розширенням простору, «відчинивши душу і ворота», як висловився наш поет, можливістю все побачити і перепробувати, а сьогодні не можемо позбутися відчуття тісноти та ошуканості. Знепадаюча гуманітарність втрачає рештки гуманності, виправдовує, посилаючись на беззмістовні ідеали, нікчемне і випадкове. Гроші не лише володарюють, вони беруть активну участь у формуванні нової утилітарної моралі. Які ж причини цього явища? Змінилася свідомість і природа нашого суспільства, зникли ті ідеали, якими ще вчора жила душа поета (Визначеність, Краса, Обов'язок, Вірність...). Митці, що дотримувалися оцих ідеалів, не встигли й отямитись, як опинилися, немов у резервації. Б. Олійник, якого з ідеологічних мотивів дехто звинувачував ледь не в антипатріотизмі, пише:

Світе єдиний, не куплений, —
Руки, мов крила, здійми,
Ніжно, як батько, із купелі
Юну державу прийми!

(«Благословіння»)

Гірко, що наша держава, відмовившись дбати про свою культуру, де-факто дбає про чужу, що наше суспільство працює на російську книгу, російські газети, російські та американські фільми... А скільки в Києві (і не лише в Києві) іноземних гастролерів: пугачових, мойсеєвих, розенбаумів, кіркорових, жванецьких!.. Тьма-тьмуца. І яка реклама кожному! Рідній естраді й не снилося.

Творча інтелігенція, справді, виявилася нікому не потрібною. Праві дивляться на неї передовим «цивілізованим поглядом» Заходу: «Все, що ви там творите, — ваша приватна справа; вписуйтеся в ринкову економіку або вимирайте...». Ліві не можуть їй пробачити того, що вона була натхненницею розвалу Радянського Союзу, хоч самі теж цього прагнули, аби звільнитися від московської опіки і не стояти струнко на килимку перед «товаришем звідти». Врешті, і тим, і тим вигідне жебрацьке становище творчої інтелігенції — голодного легше купити і впрягти у свій партійний віз.

Б. Олійник завше був свідомий високої місії поета. І, ніколи не старцюючи «під вікнами Слави», завжди обстоював свої моральні принципи і світоглядні позиції, які були ним продекларовані ще в ранніх творах і лишилися незмінними по сей день. У передмові до збірки «Шлях» він пише: «...можливо, деякі вірші нині я написав би по-іншому. Але від жодного з них не відмовляюся і переписувати не збираюсь».¹⁴ Уся його творчість, якщо брати до уваги її головні теми і мотиви, залишається дивовижно цілісною. Цікава і його літературна генеалогія. Він уважно перечитував не лише таких поетів, як Рильський, Сосюра, Тичина, не кажучи вже про Шевченка та Котляревського, Франка і Лесю Українку, а й звертав увагу на менш помітні постаті. Деякі його ранні твори, як «Ми прощатись не будемо» і «Формула», своїм настроєм, художніми прийомами говорять про неабияке його зацікавлення творчістю Костя Герасименка¹⁵. Звичайно ж, Б. Олійник не міг не звернути увагу на блискучі прийоми цього поета в застосуванні іронії, світлої, м'якої, незлобивої, іронії від любові. Ось лишень уривок з вірша «Корній» К. Герасименка:

Не журіться, Корнію. Не треба!
Ми всі, може,
Будемо помирати...

Лише три рядки, але які! Тут і любов до діда, і намагання вибачитися перед ним за свою молодість, і відчуття вини за необережне слово «помирати». Яка гама по-

чуттів і яка психологічна знахідка! І все це створено з допомогою лише одного вставного слова. Великим даром саме так іронізувати володіє і Борис Олійник. Його іронія завжди органічна, ненав'язлива, психологічно вмотивована:

Внесли-таки [піаніно. — *Л. Т.*]. Перекурити звуть.
Один відстав. І, мов школяр цікавий,
Латунним пальцем раптом дзьобнув клавіш
І злякано прикрив кашкетом звук...

(«Село»)

На превеликий жаль, у сучасній поезії і в нашому теперішньому житті подібна іронія — рідкість. Її витіснила інша — зверхня, а то й озлоблена, жовчна. Можна наводити приклади перегуків Б. Олійника зі своїми сучасниками В. Симоненком, І. Драчем... а також із зарубіжними — Е. По¹⁶, Р. Кіплінгом¹⁷, М. Гумільовим¹⁸... А як майстерно поет вмонтував у поему «Урок» довільно процитовані рядки з «Вільшаного короля» Й. В. Гете¹⁹, розширюючи часовий простір свого твору і підсилюючи трагізм його звучання:

«...Немає облич. Тільки вишкір зубів.
Та усміх кривий на арійській губі.
Стискається коло, як зашморг, ривком...».
«О тату! То ж вітер гуде за вікном».

Отже, поетичний родовід Б. Олійника значною мірою обумовив високий рівень його власних творів, їхню масштабність. Його постійно жило повноводе русло вітчизняної і світової поезії. Що ж до Біблії, то це окрема тема, яка чекає на дослідників творчості поета. У його віршах і поемах безліч посилянь на біблійну мудрість, переключок і запозичень, котрі, завдячуючи психологічній інтерпретації, розчиняються в текстах, асимілюються, постають віддаленим «пейзажем», на тлі якого розігруються вічні людські драми.

Часом у творях Б. Олійника визначити пряме походження літературних ремінісценцій майже неможливо. Але сама манера твору зорієнтована на відповідний тип

художньої культури минулого, і лише в її контексті оті ремінісценції починають проявлятися, обростаючи новими і новими асоціаціями, як, скажімо, в одному з найзагадковіших творів поета — вірші «До проблеми добра і зла»:

Де тільки я не бродив оці тисячу літ!
Скільки забулось? Забудеться скільки?

Не знаю.

Кров закипала на кризі по краплі, як глід.
Тяжко спадала на поле вороняча згряя.

Хтось мене вів через холод заплющених сіл.
Згарища станцій... Безокі віконні провали...
Лики і лица... Поземка ядуча, мов сіль, —
Все те за вигоном пам'яті пилом припало.

І «згарища станцій», і «безокі віконні провали», і «потяг промерзлий» — все це типовий український пейзаж періоду Великої Вітчизняної війни, реалістично та чітко виписаний. А «тисячу літ» блукання спершу сприймається як гіпербола, адже ліричного героя бачимо в межах лише конкретного часу. Але емоційна напруга, драматизм ліричного монологу, монументальна образність твору такі, що зображенню стає тісно в зафіксованих кадрах. Тісно в просторі й тісно в часі. Побутові подробиці стають символами Непроминущого, Буття. Саме на це і вказує «тополею зведений перст», примушує читача оглянутись і вже самому уявити тисячолітню дорогу пошуків і розчарувань, умовно пройти її, пробиваючись крізь щільні пласти «культурної пам'яті» та літературної асоціації. За згарищами станцій, безокими віконними провалами, як міраж поставатиме Содом і Гоморра²⁰, а рядок «лица байдужі, неначе стовпи», можливо, відлунить сказане Г. Сковородою на адресу священнослужителів. Серед ликів і лиць, можливо, промайне і той, чий:

Шлях починався по вольній

чубато і русо!

А довершав

після хижих пустелей та бур

1315796 17

Лисий, як місяць, з тужбою обвислого вуса.
Жовто згасав, самотній на весь Петербург.

(«До проблеми „Шевченко і народ”»)

Саме такою і має бути справжня інтелектуальна поезія. Її неможливо створити, якщо в творчому акті не будуть задіяні всі людські потенції, якщо те, що називають діалектикою історії, буде поза почуттям, уявою та підсвідомістю поета. Щоб пройти дорогу «в тисячу літ», необхідно мати внутрішнє світло, самодостатній духовний і моральний досвід.

Любов до життя у всіх його позитивних виявах і формах, що нею переповнена душа поета, надає його поезії гідну подиву оптимістичну силу і розмах. Вона не задихається ні від імітацій емоційного збудження, ні від надінтелектуальності. Його поезика народжується не як наслідок чисто словесного експерименту, а як результат напруженого пошуку думки, як спроба освоїти та виразити своїм словом вершинний людський досвід. Опіраючись на традиції національної поезії, Борис Олійник максимально використовує всі наявні виражальні засоби, переносючи в свою поезику традиційні елементи, які по своєму комбінує і видозмінює, підживлюючи та збагачуючи цим поетичну мову. Він рідко вдається до нових прийомів. Частіше відкриває нові можливості уже відомих і не раз використаних. Для нього уважне прочитання чужого тексту, збагачення чужим досвідом, укорінення в новий твір уже відомого, парафрази і т. ін. стають своєрідним трампліном для поетичного злету.

Певне, ніхто із сучасних поетів так органічно і в такій кількості не використовує побутову мову і не робить її фактом поезії, як Б. Олійник. І в цьому його заслугу важко переоцінити. Навіть про високе він говорить не як філософ, а як звичайна людина, до того ж, людина, в характері та емоціях якої відчутно виявляються кращі риси українського селянина. Скажімо, його ровесники, поети теж романтичного спрямування М. Вінграновський чи В. Симоненко при всій своїй увазі до села і незважаючи на те, що там народилися, постають перед нами без виразного соціального походження, чого не

скажеш про Б. Олійника. Його синтаксис яскравий і динамічний. Часом він пише, ніби імпровізуючи, щось розповідаючи уявному слухачеві: то хвилюється і поспішає, то перебиває сам себе, в чомусь засумнівавшись, переходить на гумор, робить паузи, недоговорює, вставляє логічно неумов'язкове, але притаманне розмовній мові слово. Перечитайте такі його твори, як «Собі на п'ятдесятиліття», «Іронічний танок» чи «Біла мелодія»... Поет постійно в пошуках синтезу класичного і романтичного типів творчості: як на рівні їхнього злиття і примирення, так і на рівні їхнього складного протиборства. Його слово часто настільки переконливе і драматичне, що, слухаючи або читаючи його, майже фізично відчуваєш присутність людини, що ділиться з тобою своїми думками, своєю радістю чи своїм горем. У багатьох творах він відмовляється від будь-якої зовнішньої поетичності, намагаючись зосередити увагу читача не на самих віршах, а на тому, про що вони говорять. А часом ніби запрошує і його задуматися над визначенням події чи факту, про які веде розмову. Для нього є дуже важливим точне визначення, особливо добра і зла. Адже від цього може залежати майбутнє людини, суспільства, світу. Ж. А. Пуанкаре²¹ якось зауважив, що тепло, як явище, довгий час було незрозумілим. А причина в тому, що назвали його іменником, думаючи, що це річ. Що вже говорити про точність визначення таких категорій, як добро і зло!?

У філософському творі Б. Олійника «До проблеми добра і зла» ліричного героя рятує тополя, «що кулю спинила», і він, «давши ім'я їй (нема без імення добра)», постійно прагне до неї, «немов до межі відрахунку, щоб не згубити дороги до вісі Дніпра». Тополя стає для нього чимось більшим, ніж «рятівною свічею», до якої повертається, «яко на круги своя». Одночасно манить його «куля мала», бо «у ній ховається слизько і хитро ім'я стрільця, зарокване в тайні калібру... Адже нема, товариство, без імені зла!». І справа тут, звичайно, не в стрільцеві, що «кинув (чи зрадив?) опівніч сліпу». Все те забулось. І, можливо, ліричний герой навіть пробачив йому той постріл. Його турбує інше — допоки зло залишатиметься безіменним, воно небезпечне. Але як важко

Його точно назвати, точно визначити, щоб воно стало явним. Чимось цей твір перегукується з віршем М. Гумільова «Робітник», де теж ідеться про кулю, яку відливає «в блузі світло-сірій невисокий старий чоловік». Так, він робить кулю, але ж благословляє її не він. І в даному випадку зло лише прикривається його іменем, намагаючись лишитися безіменним і таким чином уникнути заслуженої кари. І, якщо вже я заговорив про Гумільова, то варто додати, що цей поет дуже близький і Б. Олійнику, і М. Вінграновському своїм благоговійним ставленням до Слова, яким «сонце зупиняли» і «руйнували міста». У Вінграновського воно «безсмертно сіє, смертно жне»²², в Олійника:

Бо тільки Слово береже в основі
Безсмертя української душі.

І не втримаюся, щоб не процитувати ще одну прекрасну строфу з поеми «Трубить Трубіж»:

На цій межі не місце перезовам.
Усе дрібне розвіємо, як дим:
Ми маєм стати чисті перед Словом,
Як перед Сином у вінці терновім,
І материнським образом святим!

До теми Слова поет постійно звертається у своїй творчості. Сьогодні вона стала для нього центральною. Адже саме Слово асоціюється в нього з найдорожчим, стає синонімом Батьківщини і найдієвішої зброї, особливо в поемі «Трубить Трубіж»:

Ми не полки супроти душолава —
Ми проти нього подвигаєм Слово —
І хай Господь на подвиг окропить!

Слово — це й остання надія, втративши яку, ми втрачаємо все, втрачаємо Україну, втрачаємо свою пам'ять і своє майбутнє. На останньому рубежі, в найтяжчому з усіх двобоїв «уже не зарадять шабля чи гармати і не роз-

судить гайдамацький ніж». Це в минулому з їхньою допомогою можна було «смертно ствердити: є такий народ!», але сьогодні потрібен «особливий меч»:

Із кореня живого — не з булата.
Цей меч дарує із любові Мати,
Як віру, пам'ять і закон предтеч.
Йому імення Слово непожате!

Чи усвідомлюємо всю небезпеку нашого становища? Чи спроможні дістатися до своїх первинних джерел, протистояти душоловам і всесвітній нівеляції? Що з нами сталося і чому? Що бачиться в неблизькому поки що фіналі нашої історичної драми? Ці питання і є основним тематичним нервом поеми, написаної на межі відчаю і болю. Осмислюючи нерозривність зв'язків людини, особистості з Батьківщиною і народом, поет цим абстрактним словам (Батьківщина, народ) повертає життєву, а головне — духовну, психологічну, особистісну для кожної окремої людини, конкретність і значущість. Звичайно ж, поема як один з найскладніших жанрів у нашій поезії за останні роки вимагає широкої окремої розмови, можливо, дискусії.

Кожна нова поема Б. Олійника привертала до себе увагу критиків та літературної громадськості, читачів. Найбільше статей, рецензій та відгуків припало на долю творів: «Дорога», «Сиве сонце моє», «Трубить Трубіж». Глибокий аналіз супроводжував такі філософські поеми, як «Дума про місто», «Заклинання вогню», «Сім».

Архітектоніка поем Б. Олійника своєю різноплановою образною тканиною нагадує велетенське крилате дерево, яке розгалужує віття-думки усебіч. В усіх поемах (вони ніби продовжують і доповнюють одна одну) найвиразніше проступає тема Пам'яті, «останньої опори людини», яку доля вивела на вирішальний рубіж. Ця тема варіюється, переосмислюється, поглиблюється, особливо в пізніших творах митця. Не осягнувши своїх витоків, глибини коріння «вселенського древа», що проростає в кожному, неможливо випростатись на повен зріст.

Досліджуючи кризові періоди національної історії та соціальні обставини, що формують внутрішній світ людини, яскраво проявляючи окремі риси її характеру чи, навпаки, нівелюючи їх, Борис Олійник намагається кризь «магічний кристал» поезії побачити вічне, «очищене до суті». Основна увага поета зосереджена не на безликих, сірих, як мишва, «хоч дрібненьких та метких», а на здатних зійти «на останню вершину судьби». Головний ліричний герой поета твердо стоїть обома ногами на своїй землі. Він може помилитися, але ніколи не зрадить, не відступиться від означеної мети, обраного шляху. І навіть, коли його вважають «диваком», беруть на кпини, продовжує свою справу. Він знову і знову перегортає «пергаменти старі», «за шаром шар гортаючи нещадно олжу і правду», дошукуючись кореня «в дохристиянській пуці» і того, «що навіть пам'ять... забула».

Автор уважно прислухається до пульсу буття, до глибокого і незмінного ритму, що стає домінантою його поетичного слова, в якому непохитна переконаність у реальності й цінності нашої духовності. З поем постає неповторний образ мужньої, незламної особистості, образ українця, нашого сучасника.

Безперечно, створити такий образ неможливо без імперативних інтонацій та прямої мови, проти чого самовпевнено виступають сьогодні теоретики авангардної поезії, утверджуючи цим свій естетичний диктат. Борис Олійник, як ніхто з вітчизняних митців, обстоює право поета на пафос, право говорити без іронії про високе і головне. Це його стиль, органіка його поезики. Декларації в його поемах і віршах — не переливання з пусто-го в порожнє, не заримована банальщина, а передовсім зразки віршового красномовства найвищого класу, зразки добірної афористичної лексики, без яких уже неможливо уявити сучасну українську мову.

В поемах Б. Олійника глобальні абстракції переплетені з конкретними реаліями, органічно поєднані публіцистика і щемлива лірична мелодія, водночас політика стає поезією. А ще Б. Олійник переконливо потверджує, що запас високих слів не вичерпано ні попередниками, ні сучасниками. Їхню лункість і силу визначає таланти і духовний рівень поета.

Борис Олійник ніколи не опускався до побутовізму чи поверхової описовості. Вирішення великих і важких завдань — ось у чому його дерзновенність.

Англійська поетеса Е. Браунінг²³ писала: «Поет — це той, хто говорить про головне». В поемі «Трубить Трубіж» йдеться не просто про головне, а про найголовніше, яке виразно проступило ще в першій ліро-епічній поемі «Дорога». Певне, Борис Олійник і сам тоді не підозрював, що той цикл — лише початок, що всі його наступні поеми будуть продовженням, переосмисленням, удосконаленими варіаціями все тієї ж головної теми: історія і людина, що її творить. Між іншим, саме «Дорога» вивела Олійника з-під тіні його ровесників, на той час уже широковідомих, — М. Вінграновського, І. Драча, Ліни Костенко... Звичайно, що про нього уже говорили як про поета талановитого, але поставити його поруч з ними ніхто не наслідкував; до того ж, у нього був ще один уже знаменитий «суперник», який своїм романтичним світовідчуванням, приземленістю, відсутністю у своїх поезіях яскравих демонстративних образів був йому найближчим, найріднішим. Це Василь Симоненко, вершник на «рожевому коні». Вони були в одній упряжці. І, певне, передчасна втрата побратима по перу і по духу — найдраматичніша сторінка у творчій біографії Б. Олійника. Можна лише пофантазувати, як гінко б вони розвивалися, доповнюючи один одного в постійному творчому змаганні...

Майже на всі запитання, які поет ставив у своєму ліро-епічному творі, в нього були відповіді. В наступних поемах дедалі більше і більше знаків запитання. Приходило розуміння, що на багато важливих проблем однозначних відповідей взагалі не існує. Удосконалюється манера письма, кристалізується стиль, у муках народжується своє ставлення до історії. Цікаво стежити, як думка поета метається між естетичним ставленням до історії, коли остання бачиться і сприймається як романтична красива легенда, і тим ставленням, якого дотримувався М. Вебер²⁴: світова історія — це дорога, яку сатана вимостив знищеними цінностями. З одного боку, «іду на Ви», «запорозька вольниця», а з іншого — тверезий волхв, який іде в похід, щоб «далеким нащадкам сказати»:

Пощо твоя слава,
як не за святе
Ти гибнеш, хоча й величаво?..
І ворон криче:
Що неоднораз гетьмани ледачі
Будуть купляти за волю козачу
Власть скоробреху над братом незрячим...
(«Оскарження Святослави»)

Ще набирає висоти мотив святої дружби народів, а його вже перебиває інший:

А там на тебе вже давно двоглаво
Єдиновірний павутиння тче...
(«Трубить Трубіж»)

З одного боку, романтичні ідеали, а з іншого — жорстка реальна дійсність, в якій для вершника на «рожевому коні» дорога лише в легенду, в пісню... через смерть. І «де ж воно те, праєдине, де ж воно те... головне?». Дорога поета з його метаннями між двома ставленнями до історії, між романтикою і реальністю — як рух кардіограми зболеного серця. Поет не може не бачити, що його романтизм стає дедалі чорнішого кольору, адже як вроджений віталіст бунтує проти його трагічності й не може уявити своє життя без романтики. Роль Лицаря Сумного Образу — теж не для нього. Бо ж ніякий він не Дон Кіхот. Немає в нього навіть «іспанського суму». Придивіться уважніше і ви побачите, що це ж колишній «парубок моторний», який повернувся, чимало переживши і набравшись досвіду, зі своїх вимушених мандрів, де, певне, і подарував йому свій плащ мужній гідальго, вражений його гідністю і хоробрістю. Вслухайтесь-но в його мову. Тільки той полтавський козак, який «чортові не брат», міг би так говорити про Отчизну й честь і так природно-невимушено переходити від патетики про високі матерії до гумору. А весь отой «іграшковий люд», оті «дрібненькі і меткі землячки-хазяйчики», «новобутні гендлярі» й «барішники», «гульвіси підстарки», «крутих батьків розбещені сини», «повії», «крамарі», згадані у поемі «Трубить Трубіж», — та це ж ті самі, що їх уже бачив колись «парубок моторний» у пеклі. А сьогодні, ген, вони

знову вилізли на світ Божий. Що ж до плаща, який «на осені прижух», то ліричний герой Б. Олійника одягав його лише тоді, коли з великим запізненням «красивим чортом» летів «до тієї Чураївни» і потрапив... на чуже весілля.

Б. Олійник — майстер психологічного і соціального портрета. В його творах цілий калейдоскоп майстерно виписаних людських типів, характерів. Серед його героїв і наївні диваки, і «рожеві обивателі», і мудрі майстри, і «богданчики», і «кобзарики». «Всі неначе й різні, // І — однаковенькі». Хіба можна забути дядька Якова з жовтим «крабом»!

Він в кишені кулака не зліпить,
Щоб жбурнути в скроню серед дня,
Бо нога у дядька тихо рипа
І медалі весело дзвенять.

...Перед сном цигарка його звично
Зіркою опалою горить.
І нога його носком фабричним
Вказує у бік Сапун-гори.

(«Дядько Яків»)

А з якою кінематографічною точністю в поемі «Урок» змальовано образ сина:

Син прийшов із школи.
Гучно полетів портфель під стіл.
Перед люстром округнувся.
Скоса зиркнув у вікно.
За балкон комусь петитом
таємниче засвистів.
Став нівроку. Чуб — на плечі.
Джинси, списані з кіно.

Інколи поетові вистачає однієї деталі, одного мазка — і перед нами постає психологічно точний соціальний тип:

Маленький чоловік
з великої трибуни,
Навшпиньки звівшись, клявся понад сил

У вірності своїй священним атрибутам,
Від гербових верхів до предківських могил.

Якщо з цієї цитати виокремити лише один перший рядок і прочитати його без перебивки, образ не втратить своєї чіткості, лишиться зримим і довершеним. Така вже природа Олійникового слова. Його суть і зміст ніби в прозорому коконі асоціацій, які, навіть не підозрюючи того, розмотує сам читач.

Гостре відчуття теперішньої реальності та її драматичність, що з'єднують людину зі світом, постійно сперечаються в поета з романтично-самовільною уявою про світ. І він здійснює свій зв'язок зі світом через контраст із буденним, побутовим і, стверджуючи найвищі ідеали, прирікає себе на найбільші втрати, адже в такій ситуації його почуття взагалі несумісні з побутом і трагізм не є наслідком лише якихось ворожих (як у поемі «Сім») обставин — він обумовлений ще й самою природою романтичної безпобутовості героя, якому не тісно лише в польоті «в бурелом напролом» (як у «Дорозі»). А часом поет ніби опускається з небес на землю. Ні, він не заспокоюється, а шукає рівноваги і, відкриваючи наново світ, уже не ображається на нього за те, що він непорушний: герой загинув, а світ «не розколовся. І земля не зрушила з одвічної орбіти». В цій, як спочатку здавалося, ледь не образливій для поета непорушності — його порятунок. Цей новий світ не усуває і не ліквідує стан його вразливої розбурханої душі, а лише узаконює його як частину динамічного, драматичного цілого. А високі поняття Батьківщина, Честь, Вірність постають уже не в одиницях моменту, не в надзвичайній ситуації (як, скажімо, вибух ядерного реактора), а в певній постійній властивості буття, яка по-різному себе виявляє. Поетичне «я» Б. Олійника — це звичайна нормальна людина, яка, потрапляючи в надзвичайну ситуацію, завдячуючи своїй високій духовності, спроможна стати надзвичайною, здатною на подвиг. І це дуже важливо сьогодні: адже в нашому зневіреному світі, який втрачає спроможність любити і в якому цю спроможність постійно піддають сумніву та оскверняють, те, що поет завжди готовий «хай вись остання — все одно іти!», а при потребі

й закарбувати «вибираю смерть», — є передумовою того, що збудеться і наш народ, і наша держава. Для поета існує неписаний закон: служити втіленням духовної сили і стверджувати її навіть тоді, коли вже говорять про кінець світу.

Певна річ, що поет з таким масштабним мисленням, як Б. Олійник, повинен мати багатий арсенал художніх засобів, блискуче володіти мовою. Те, що у нього своя унікальна інтонація — перша ознака справжнього поета — здається, не викликає сумніву. Проте художня майстерність поета настільки тонка, ненав'язлива, що її часом взагалі не помічаєш. Словом Б. Олійник володіє не гірше, ніж козак моторний своїм конем. Його віршована тканина часом рідка, прозора, між словами чимало простору, заповненого врочистим пафосом або ліризмом. У деяких віршах слова рухаються, як бійці на параді, чітко дотримуючись дистанції:

Одкинь загадковість намарну —
Все просто і чисто, як сніг:
Провісно вдивляється маршал
У лики солдатів своїх...

Мабуть, уважний читач, прочитавши процитовану строфу, зауважить: «та це ж Лермонтов! Вірші про Наполеона...». Перечити не буду, бо справді ритміка запозичена. Але додаю, що і М. Ю. Лермонтов запозичив її в австрійського поета Й. К. Цедліца²⁵, але це не применшує художньої вартості ні твору Лермонтова, ні твору Олійника. «Тільки про навіженого та геть-чисто безладного художника можна говорити, що все у нього — своє; про справжнього — неможливо» (Й. В. Гете). Коли ж Борис Олійник змінює інтонацію, переходить на гумор, слова в його рядках або починають відставати одне від одного, або ж, навпаки, підштовхують одне одного (як у вірші «Собі на п'ятдесятиліття»):

Я за нею, мов за магнітом, —
Оком.
А сусід ехидно

Стриже мені:
— Шию не зверни собі
Ненароком:
Як-не-як — півсотні вже...
Впорожні.

Коли ж ідеться про трагічне, слова, ніби від страху, намагаються стиснутись, інколи майже зливаються:

...ТУГА посмерТНА в сТепУ..

Зверніть увагу на три літери «Т», що передають майже фізичне відчуття якоїсь тупої сили, що пригинає до самої землі. А тепер погляньте на інші виділені літери У-А-А-У. Це ж сама туга виринається з притиснутого до землі тіла витгям в небеса. А як тонко відтворено вихороподібне кружляння осіннього листа:

О, це осіннє журавлине «кру!».
Листя вмира і на брук осипається.
Все повертається на правічний круг.
Все повертається... все повертається.

(«О, це осіннє журавлине „кру!“»)

Виразність цьому зоровому малюнку додає й те, що вжиті автором слово «крут» примушує нас сприймати дієслово «повертається» одночасно у двох його значеннях. Хочеться навести ще приклад «звукового ефекту»:

Тільки віхола та біла мелодія...
Тільки сніг та біла мелодія...
Білі-біла... І я — один.

(«Біла мелодія»)

Та він майстер не лише громадянської, публіцистичної поезії, а й один з найкращих наших ліриків. «Чистої» лірики в нього порівняно небагато, але й та скромна її кількість воістину «томів премногих важча». Трапляються справжні шедеври. Особливо ж хочеться виділити «Мелодію», «Парубоцьку баладу», «За рікою тільки вишні», «Іронічний танок», «Повернися!», «О, це осіннє журавлине „кру!“...», «Я спокійно б лежав під вагою століть». Прикро, що вони досі не зібрані й не видані окремою збіркою,

що дозволило б читачам дещо по-іншому сприйняти і відчути творчість поета. Його інтимним поезіям притаманні ритмічна особливість, уміле використання стопи, як рухливої і виразної звукової одиниці, навмисні пропуски наголосів, що робить його рядок гнучким, одночасно повітряним і наближеним до розмовної мови. В них завжди відчутний порух живого голосу, що переривається диханням і видає стримане хвилювання. Досить часто поет користується прийомом так званої звукової хвилі, що ніби відлунюється за межами рядка і створює своєрідну звукову сферу (як у вірші «Говорили-балакали дві верби за селом...»):

Говорили-балакали дві верби за селом.
Потім тихо поплакали дві верби за селом,
А про що,
А за чим говорили-балакали, потім тихо поплакали
Дві верби за селом?

Лірика Б. Олійника, за окремими винятками, майже позбавлена пейзажу, принаймні, пейзаж у ній не відіграє відчутної ролі. Основна увага поета спрямована на сферу духовного людського життя. Романтична мужність у поєднанні з чіпкістю погляду, в якому дедалі більше «примруженої оцінки», диктує і відповідну скупість на ліричне оприлюднення власних душевних мук та гризот сумління. Лише зрідка він порушує свою традицію і переймається «піднесеною соромливістю страждання» (Ф. І. Тютчев²⁶). І тоді відстоює в пам'яті й, можливо, потім замулене буденщиною пробивається чистим джерелом, спричиняє емоційний вибух. Перечитуючи окремо інтимні поезії Олійника, я не міг позбутися відчуття, що всі вони становлять одне ціле. Це своєрідна лірична драма про найсвітліший і найцінніший стан нашого існування, про почуття, яке більше за нас і яке неможливо здрібнити, ні звульгаризувати, ні принизити якимось іншим чином як людині, так і обставинам. Бо воно, відчувши найменшу небезпеку, «вже на іншій межі стоїть». І розуміння цього робить поета щасливим навіть у своїх стражданнях, які він намагається часом замаскувати легкою автоіронією:

Заболу, затужу, заридаю... в собі, закурличу,
А про очі людські засміюсь, надломивши печаль.
Помолюсь крадькома на твоє праслов'янське обличчя,
І зоря покладе на мовчання мое печать.

(«Мелодія»)

Чимало в цій ліричній драмі й глибокої затаєної гіркоти, що просвічується крізь поетову стриманість та автоіронію.

І чи не єдиний твір, в якому поет дав повну волю своїм почуттям, — це «Сиве сонце мое». Тут маємо справу з оголеними нервами, бачимо поета розгубленим і беззахисним, таким, що й сам до кінця не розуміє того, що бачить і про що говорить. Створюється враження: то не він шукає точного слова, щоб висловити свою думку, своє горе, а саме почуття намагається гарячково втілитися у слово і цим хоч трішки зменшити свою уже некеровану вибухову силу:

Тиша глуха. Тиша сира.

Затхла, мов яма.

Вмерли годинники. Стовбма стоять. Кам'яні.

Хлопчик пробіг. Хлопчик гукнув радісне: «Мамо-о!»

Скинувся, як птах, — вдаривсь о горб.

...Стою в однині.

Ставлення поета до жінки трепетне і благоговійне, навіть тоді, коли вона «примхлива, наче скрипка» і «холодна, наче крига», або:

Щось лепече про розлуку,

Простягає білу руку, —

Повертаймо, коню... в три хрести!

Та

скоріш від цього саду,

Де зустрів я ніжну зраду,

Та не слухай тоскного: «Прости!»

(«Парубоцька балада»)

Яку треба мати душу і висоту чоловічого благородства, щоб навіть зраду назвати ніжною! Чимало в інтимній

ліриці поета характерної для нього легкої іронії, за якою приховане глибоке і цнотливе почуття. Одночасно іронія працює і як запобіжник банальності, вона підкреслює справжність емоцій, увиразнює характер ліричного героя. Щодо жінки іронія поета обережна і делікатна, ніколи її не принижує, а, навпаки, возвеличує, аж до загадковості й недоступності:

Я поклав собі: вмерти і стерти слід,
Хай гуде по мені Дніпрельстан...
Але ж бісова дівка на кручі стоїть,
Огорнувши вітрами стан.

(«Я спокійно б лежав під вагою століть...»)

Виразна і чітка мелодія надає поезіям Б. Олійника плинності, за якої відбувається очищення і збагачення мови, компенсує відсутність у деяких віршах речових реалій і допомагає передати емоції, перед якими слова безсилі. І «хоч єдиних слів, на жаль, було не сказано», з чим поетові важко змиритися, читач не залишається в програші. Бо «...для чого ті слова, як плаче музика?». Майже в усіх інтимних творах Б. Олійника музика або притишено звучить за сценою, або активно виступає на передній план ліричного дійства, задає йому своєрідного ритму і настрою. Поет не боїться ні одвертих запозичень із народної пісні, ні заяжжених епітетів і порівнянь типу «золоте сонце», «золоті мої надії, молоді мої сади», ні пестливих виразів на зразок «матуса», «літечко». Він сміливо, а часом полемічно реконструює контури примітивного поетичного мислення, не опускаючись до стилізації та переспіву. Його вірші ллються природно і вільно, узгоджуючись із традицією непідробної простоти, первинної гармонії та задушевного тону. Художній ефект присутності вторинного в тексті визначається в кінцевому результаті талантом і особистістю творця, що надав вторинності духовне життя, сучасний зміст і таємницю художньої привабливості. Як правило, в таких віршах реальність зведена до мінімуму. Абстрагуючись, поет позбувається обтяженості конкретним матеріалом, він намагається якомога ближче підійти до того, що називається «чистою поезією». Взяти хоча б «Прощальний

вальс», присвячений однокласникам поета. Що в ньому реального? Хіба що «третя парта од вікна». Все інше домальовує сам читач. Це яскравий приклад тієї поезії, яка і не текст, і не слова. А те, що між словами і над словами. Емоційний елемент таких творів настільки глибоко і широко впливає на нашу підсвідомість, що рацію і не снилося. Там, де формула спрощує і прояснює думку, поезія, навпаки, ускладнює її і затуманює. Але — диво! — саме в такий спосіб вона спрощує людські стосунки і дарує відчуття осягнутої істини, яку неможливо втиснути в будь-яку формулу.

Б. Олійника, як рідко кого з наших поетів, можна без перебільшення назвати поетом-красномовцем. Такий він і в своїх програмних віршах, і в своїх поемах. Скрізь відчуваємо його майстерність і впевнене володіння всім арсеналом поетико-риторичних засобів. Не менше в його творах і гарячого суб'єктивного, особистого елемента, що й робить їх актом і виявом глибокого духовного переживання. Його внесок у мовну скарбницю важко переоцінити, особливо в такій площині, як поетична фразеологія. Згущеність думки, при її невідомій широті й безпосередності, виявляється вже на рівні окремої строфи чи навіть одного-двох рядків. І це майже в кожному вірші! Ось характерні для нього пуанти, вибухові фінали його коротких віршів: «Сп'янілі часом забувають щит, зате тверезі рахівниці — ніколи», «Але страшніше, коли ні за що вмерти», «І взагалі: коб не було рабів, цікаво, чи з'явилися б тирані?», «Отож-бо й є... Щоб заслужить Дантеса, спочатку, певне, треба бути поетом»... Його афористика — це нескінченні, часом болісні антитези з явною тенденцією переростання в гострі парадокси та оксюмори: «Тому й немає у добра ціни, що платиться за нього найсвятішим», «...в мить, як продають тобі когось — тебе ж самого, йолопе, купують», «Людей, звичайно, більше, ніж народу», «І хто є син його по духу, і хто по духу — сучий син»... Глибоко переконаний, що багато фразеологічних перлин Б. Олійника вже стали коштовною часткою в нашому інтелектуальному художньому фонді.

Чимало є у творах поета ніби зовсім на перший погляд простеньких рядків, але таких, що зразу ж закарбо-

вуються в нашій пам'яті. Ну що, скажімо, в такій фразі, як «В поета гроші завелись»? Але хто серед літераторів її не знає? Скільки віршів написано про жебрацьку долю поета, а в пам'яті на першому плані саме оця «простенька» фраза. А чому з першого ж читання на все життя з нами «Садок вишневий коло хати», «Реве та стогне Дніпр широкий», «Ластівки літають, бо літається», «Так ніхто не кохав...»? Чи не приховується в їхній дивовижній простоті найбільша таємниця художньої творчості? І, може, мав рацію великий учений І. Павлов²⁷, коли говорив: «Складне досягнення нічого не варте. Точно так само ми добре знаємо, що основна ознака геніального розуму — простота».

Не віриться, що поет вже подолав сімдесятирічний рубіж. Він працює, як і працював. «Я... намагаюсь, щоб кожен твір був суворим і точним знаком нашого часу — часу, яким ми живемо всі... Я не надбав ніяких злат. Бо в поета є одне головне право — право на правду, з яким він може стояти за свій народ. Якщо він цим правом не користується хоч одну мить — він не поет»²⁸.

Цю істину Б. Олійник підтверджує протягом усього свого життя, що засвідчує всенародна шана і любов до видатного поета сучасності, який уособлює велич, дух і совість свого народу.

Леонід ТАЛАЛАЙ,
*письменник, лауреат Національної премії України
імені Тараса Шевченка.*

ВІД УКЛАДАЧІВ

У набутку широко знаного поета і політика, державного, громадського і культурного діяча, академіка, Героя України, лауреата багатьох всеукраїнських і міжнародних літературно-мистецьких премій Бориса Ілліча Олійника — огром різних за жанром і тематикою творів.

До першого тому «Вибраних творів» Б. Олійника у двох томах включено вірші та поеми, написані митцем у різні періоди творчої діяльності.

Базовими виданнями для укладання розділів «Вірші» та «Поеми» стали численні збірки автора, альманахи, антології, збірники, хрестоматії, а також періодична преса, де друкувався поет.

Компонування здійснено, як правило, за хронологічним принципом, в основі якого — рік першої публікації вірша чи поеми. Разом з тим у межах конкретної дати іноді застосовано алфавітний варіант розміщення творів.

Під час підготовки поезій до видання враховано корективи, внесені автором.

Коментарі й примітки науково-енциклопедичного, історико-літературного, текстологічного характеру до віршів та поем уміщено в окремому розділі (див. с. 545—596).

Авторські коментарі й примітки, які вміщувалися у раніше виданих книжках поета, подано внизу сторінки, де надруковано відповідний текст.

Деякі твори через обмеженість обсягу тому друкуються з певними скороченнями.

Добір коментарів і приміток здійснено з використанням вітчизняних і зарубіжних друкованих джерел.

ВІРШІ

ОСВІДЧЕННЯ

Я тут родився восени:
 Морозом бралася стерня, —
 І падолист у теплі сні
 Мене вгорнув, немов зерня.

А навесні пішов у ріст,
 Приймавши мамину купіль,
 І перший крок у дивен світ
 На полі отчому ступив.

І з того дня вже сто земель
 Переходив, переверстав,
 Та щовесни, як журавель,
 У рідні креси повертав.

І, надивившись різних див, —
 Клянуся на мечі пера —
 Дивнішого не сподобив
 Від України і Дніпра.

Тут мій поріг. І перший гріх.
 І всеочищення вогонь.
 Тут стиглу зірку, як горіх,
 Вона взяла з моїх долонь.

Джерела тут мої святі.
 І навіть ворон, що оглух
 На ветхім дідовім хресті,
 Мене віта, як добрий дух.

Тут кожна віть мені жива.
Тут всі — свої. І всі — мої.
І мати квіти полива...
Хоч вже давно нема її.

Тут долю кожного війна
Переорала до глибин.
І кожна зірка жерстяна
Мені сіяє, мов рубін.

...Я тут родивсь. І просто жив.
І горе знав. І щастя пив.
І в сизу паморозь ожин
За перший полудень ступив.

І так же просто, слід у слід,
За предком звиривши ходу,
Як мій безсмертний, чесний рід, —
Свої натружені складу.

Скажу лиш: де б ти не ходив,
Та — хай засвідчує перо! —
Що не знайти дивніше з див,
Як Україна і Дніпро...

МАТИ

Зупиніться, поети!
Чекайте, не треба...
Мати вийшла на ганок
і дивиться в небо.
Мати дуже висока,
древніша од космосу.
На плечі в неї райдуга
гнеться коромислом.

Будуть весни коханим писати зелені листи.

Та ніколи не дійдуть вони

до четвертого адресата.

Став я сивий, як лось. Став я білий, мов ядерна тінь.

Впали очі мої на обвуглену землю дощами.

Ти простила б, як мати, цю пам'ять жорстоку,

Хатинь.

Але хто ж — коли спалена ти — буде пам'ять прощати?

Ти прости. Я не смію торкатися зболених ран.

Та коли мені вечір погасне останнім стакато, —

О дозвожь, Білорусь,

перейшовши печальний курган,

Край беріз твоїх тихих

замисленим явором стати.

...Хоча б оддалік.

Я ДО ТЕБЕ ЙШОВ...

Я до тебе йшов крізь далі, через роки.

І зустрів тебе одну-єдину в світі:

Ти стояла на порозі на високім

В синім платті, синьоока, в синім квіті.

Уклонилась, повела мене в світлицю,

Пригощала за столом новотесовим.

Пив я воду, пив холодну із криниці —

Срібнодзвонну, срібноплинно проліскову.

Як ішли ми зелен лугом к зелен гаю,

Солов'ї нам ткали пісню диво-дивну.

Той мотив мені і досі ще лунає —

Незабутній, неповторно переливний.

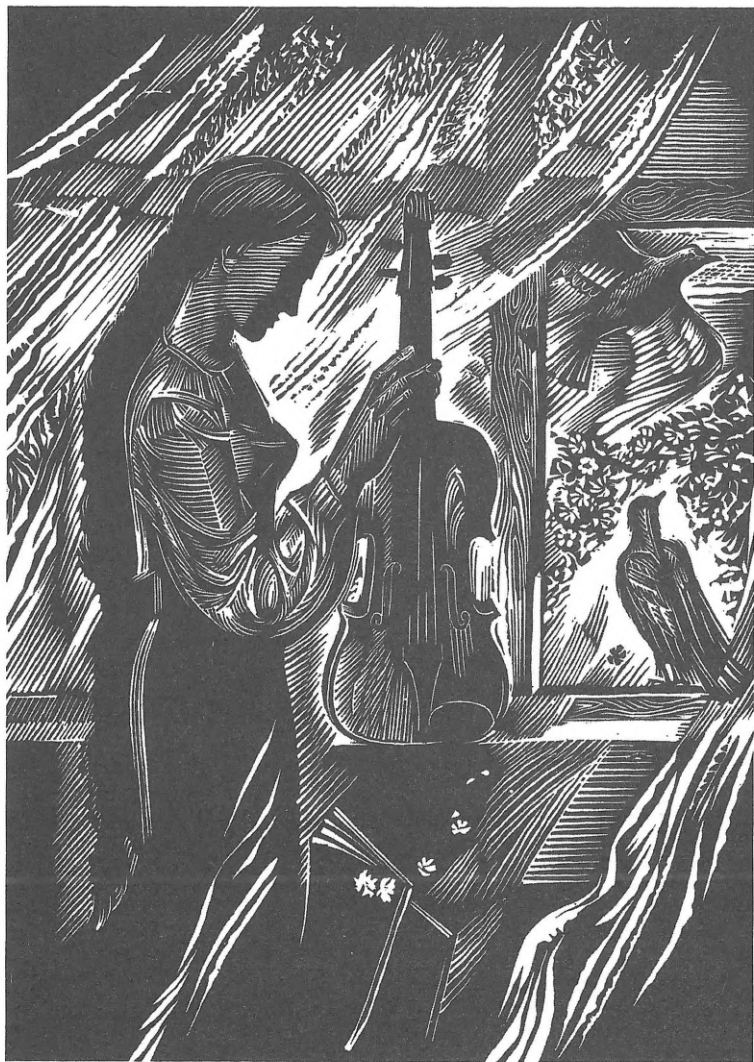
Зупинилась. Зашарілись ніжно щоки.

Ти звела на мене очі. Роси впали.

Я читав в твоєму погляді глибокім:

Ти чекала.

Ти чекала того сонячного слова,
Неповторного і вічно молодого.
Я ж — неначе відібрало в мене мову —
Мовчки квіти обривав собі під ноги.

Ти зітхнула, ти сказала: — Будь
щасливий.—
І пішла, а я zostався серед квітів.
Раптом серце зацеміло (біль —
як злива):
«Дожени! Вона ж твоя — єдина в світі».

Я рвонувся швидше вітру через луки,
І, здалось, уже впізнав твою хустину,
Ще два кроки — й доторкнусь,
протягнувши руку...
Тільки небо, тільки далеч синьо-синя

Та дуби про щось зажурено шепочуть...
І тепер, куди б не йшов я, що б не думав,
В моє серце задивились твої очі
Синім ранком, синім квітом, синім сумом.

СІЯЧ

Академікові В. М. Ремеслу

Серед степу широкого — посивілий, як віхола.
І чоло його бронзове в голубінь вироста.
За плечима похилими літо бабине дихає.
А жита — як літа його,
а літа — як жита.

Кожне зерня він виняньчив
од весни і до інею,
Попід серцем вигойдував, як мале дитинча.
Кожен колос зове його, наче батька,
по імені,

По-синівськи довірливо
припада до плеча.
Скільки поля засіяно з рукава патріаршого,
Скільки золота в колосі — не питай, не лічи.
На хлібах його вирости
космонавти і маршали,
Геніальні мислителі, ковалі й орачі.

Так хотілось би в мрамурі
його долю уславити.
Тільки ж він не у камені, а в живому — живе:
Кожне зерня лице його
береже в своїй пам'яті,
Кожен колос по імені,
наче батька, зове.

ДИПТИХ

I

За все, що взяв од пирога життя,
Платити доведеться по рахунку:
За перший успіх і за краплю трунку,
За юний гріх і спалах поцілунку,
Ба й за прискорене серцебиття
Платити доведеться по рахунку.

То що — не руш? Не рахуйся? Дарма:
За поміркованість, гладку і ситу
Собі і дітям прошу не купити.
Отож бери своє.

Хоч буде чим платити,
Коли рахунок виставить зима.

II

Віддай усе, що взяв, і освятись.
Ще більше, ніж узав, зумій віддати...
Стоїть на видноколі світла мати —
У неї вчись.

Вона тебе у всесвіт віддала.
О, як боліло їй — аж кров біліла,
Коли вона себе в тобі родила!

Нічого не залишила собі:
Свою красу, непогрішимо світлу,
Передала тобою в лоно світу
І увійшла в космічний коLOBіг.

Тепер тобі платити час настав.
Зумій-но надароване віддати:
Себе пізнати. Народити матір,
Углиб розбудувати отчу хату.
В космічний коLOBіг синів послати...
А ти гадав: безсмертя — річ проста?

ФОРМУЛА

Вірі Іванівні Левкович

Віро Іванівно, спогадом перевисаю
 В класну кімнату, де цифри гудуть,
 як рої...
 А за вікном голуба розтривоженість
 маю,
 І в мене в щоденнику двійка похмура
 стоїть.

Я був нагороджений нею в той ранок
 по праву
 За те, що не взяв Піфагорових гострих
 вершин.
 І сумно зітхала праворуч сусідка білява,
 А сонце сміялось, хоч скаргу на нього пиши!

Я плутався у формулах, наче в тропічних
 ліанах,
 Я, наче сліпий, натикався на кути
 пірамід,
 І всі мінуси мої спроектувалися рано
 На вашім обличчі у зморшки до болю
 прями.

Ах, Віро Іванівно,
 гуси ячать над землею,
 І роки, мов гуси, зникають за вічний
 кордон...
 А вам уже в коси не личить тендітна
 лілея,
 Й мені вже нелегко зробити в «дев'ятку»
 кидок,

І наші сини вже шкільну припасовують
 форму
 Під дзвін малиновий нових вересневих
 світань...

А я ж іще й досі не вивів найважчу
формулу:
Як повернуть вам розгублені в класах
літа.

ЯК УПАВ ЖЕ ВІН...

Як упав же він з коня
Та й на білий сніг..

П. Тичина

Як упав же він
на білий
На останній сніг весни, —
Налетіли гуси
та й сіли
В узголів'ї, мов сні.

А із сну виходить мати
На тесові на мости.
«Гуси, гуси, гусенята,
Візьміть мене...» —
і затих.

Стрепенулись гуси з ляку
Та й на гук вожака:
Загорівся сніг
маками
Під грудьми у вояка.

Гей полинули ж далеко
Ув останній тихий сон,
Де вимощують лелеки
Гнізда колесом.

Вийшла мати в синій вечір,
А з високої імлі

Впали гуси їй на плечі
І заплакали.

Похитнулася, мов колос,
Без ридання і молитв,
Тільки сивим квітом коси
Материні зацвіли,

Тільки десь за верболозом,
На калиновім мосту,
Пропекли дівочі сльози
Білопінную фату.

Знову гуси у заплаві
Гублять втому голубу...
Виросли сини біляві,
Тільки ж він русявим був.

І питають матір хлопці,
І питаються гостей:
— А чому, як сходить сонце,
Сніг багрянцями цвіте?!

Не питайте її, милі,
Не будіть далекі сни...
Він колись упав
на білий,
На останній сніг весни.

ВИБІР

Над штормом, над шабельним зблиском,
Над леготом теплим в житах
Гойдається вічна колиска
Маятником Життя.

Половина — відійшла.
Половині — смерть.

IV

Чотири члени трибуналу
Схилили голови свинцеві.
Чотири

члени

трибуналу...

А п'ятий —

серце його.

... Ех, Андрію, душа загону...

Прохрипів командир:

— Підійди. —

... Ех, Андрію, руса краса...

— Вибирай сам. —

П'ятий член трибуналу —

Серце його

наказало:

«Смерть».

Одвернувся трибунал.

Тиша німа.

Прохрипів командир:

— Проти?

... Нема.

Поклади, Андрію,

свій автомат.

Підбери, комісарє, хлоп'ят,

Щоб... не мазали. —

...Кресонув снаряд —

чотирьох зразу.

А п'ятий — живий.

От тобі й касація:

Командирова рука —
На гілляці.
Комісар, сигнал:
— Перебіжками невеликими! —
Залишивсь трибунал
Під осиками.
Навіки.

V

Він за ними біг,
як собака,
По ярах і лісах.
І просив, і плакав:
— Розстріляй, комісар.

Комісар сивий:
— Не проси, дарма.
Бо для тебе, сину,
В мене кулі нема.

Він просив:
— Комісар,
Дай автомат...
Я... сам.

Комісар сивий:
— Не проси,
сину,
Дарма.
Трибунал у тебе
Забрав автомат.

Ти іди, сину,
Куди хочеш... —
В комісара сивого —
Сиві очі.

VI

Він ішов крізь fronti
І просив смерті.
А за ним у конвертах —
Нагородні листи.

Він тікав од них,
А вони доганяли.
...Шматували сні
Члени трибуналу.

VII

Він і зараз ходить
Тужний, як осінь,
Він свої нагороди
На грудях не носить.

Бо вони — як вогонь.
Він не сміє торкатися їх...
П'ятий член трибуналу —
Серце його —
Не підписало
Касації.

НЕ ДЛЯ ДІТЕЙ

— Краще померти стоячи,
Ніж на колінах жити! —
Сказав учитель історії
Дітям.
Слухайте, діти, вчителя,
Слухайте маму й тата,
І дай вам Бог тільки з читанок
Про це читати.
Так... «Краще померти стоячи...»
Сказано мужньо й строго.
...А в них були перебиті
Ноги.

Дон Кіхоте,
 гідальго мужній,
Що ж це кінь твій баский поник?
Часом важко бува нам, друже,
В цей двадцятий практичний вік.

Скільки їх, од вдоволення сонних,
Добре вигладжених, як плац,
Приміряло на стіл кухонний
Твій легкий романтичний плац.

Чуєш: он вони, добре влаштовані,
І за всяких умов —

 «на коні», —

Із своїх умебльованих штолень
Пропонують програму мені:

— Що ти, хлопче, розводиш паніку
І нервуєш людей щораз?

Ну, нехай Казахстан.

 А Іспанія?

Що вона тобі — тітка, сестра?!

Рвешся в бій.

 А кому це нада?

Хочеш грому — сходи в кіно.

І, між іншим, уже барикади

Вийшли з моди давним-давно.

Дон-Кіхоте, давай-но пісню,

Та поділим на двох плаща...

А їй-богу, вона залізна,

Древня логіка у міщан.

Може, справді і нам вже треба
Якоритись на супокій?

Почекайте:
а як же небо?!
А дорога,
а вірний кінь?!

А земля, що петляє колесом,
А фіалки, а солов'ї?!
А іще ж не відкриті в космосі
Орхідеї мої й твої?!

І не всі теореми доведені,
Не дочитані всі казки.
І не вся ще земля заметена
І побілена
на святки.

А іще...
За далеким квітнем,
Аж на станції Солов'ї,
Жде мене Дульсінея в блакитному
Із моїх заворсклянських країв...

Дорозмножуйтесь в теплім болоті,
У помірність одягши свій ляк...
Я кажу:
не було б Дон Кіхотів,
Вже б давно посивіла земля!

На гострі брили кинули його
І прикували боговою люттю
За те, що в муках праведних вогонь
Він передав на добре діло людям.

Брели віки. На дугах віражів
Хиталися, блудили в катакомбах.

Хотів для добрих...

Але ви скажіть:

Чи можна на вогонь поставити пломбу?

Ми славим в одах вогнище святе,
Та всіх пускати до нього ще нам рано:
Адже вогонь, що викрав Прометей,
Спалив колись великого Джордано.

ПІСНЯ

Розпрягайте, хлопці, літаки:
Хай-но спочивають, роботящі.
Гарно воно в небі,
а таки
Вдома, на землі, їй-богу, краще.

Накричавсь до хрипу шлемофон.
Нагулись мотори до агоній...
Може б, хто згадав хоч упівтон
Давню: «Розпрягайте, хлопці, коней»?

...Тихий вечір травами котив.
Льотчикам натомлено дрімалось.
Старший спогадав старий мотив.
Молоді крилом прилаштувались.

А один замислено мовчав,
Оповитий маренням, як димом.
Щось йому далеке ув очах
Засвітило нетутешнім дивом

Так, немов зійшлись усі віки,
Стали округ пісні в оболоні.
...Паслися, мов коні, літаки.
Наче літаки, летіли коні.

ЖИВИМ — ОД ПОЛЕГЛИХ...

Смертю смерть здолавши,
Ми говорити хочем:

— Ви

не забули

наші,

Спалені порохом,

ночі?

Ви,

що родились в мирі,

Після останніх залпів?

...Наші шинелі сірі

Сушаться десь на Альпах.

В наших старих пілотках

Носять сини каштани,

Наші цупкі обмотки

Вточені в меридіани.

Нас не дїждались сині,

Нас не дїждались карі...

В ночі терпкі осінні

Ми залітаєм з марень

Листом із осокорів

В думи дівчат красивих...

Тільки чому ж так скоро

Стали ви зовсім сивими?

А-а, ми й забули.

Стійте,

Як же це ми забули,

Що не дійшли до стрічі

Рівно на відстань дула!

Не доповзли на ліктях...
Трохи...
останні...

дюйми...
Ви ж не забудьте тільки:
Рівно на відстань дула.

ВИШНЕВА МЕЛОДІЯ

В кулю земну
кавалерія біла,
Ой комусь на щастя —
триста підків!!
А по садках у сорочці білій
Травень на весілля гукав солов'їв.

Ех, розбалакалися ж тачанки,
Кинувши у всесвіт
кулі й пісні:
«Ти мене чекай тривожними
ночами,
Я приїду з бою на воронім
коні».

Смерть льодком
притихла біля скроні,
Жовчно насміхається:
«Живіть, поживіть...»
А безвусий комескадрону
У губах тримає вишневий квіт.

Як ішов,
затужила осінньо,
А він їй сказав
над печалю воріт:
«Подаруй мені на щастя сина,
Я тобі дарую цілий світ...»

Бенкетує травень з ночі
до світанку.

... Дзизнула куля
тонко: ті-і-йох!

Ех, засурмили сурмачі в атаку,
І комескадрону крикнув:
«Дайош!»

Обнялися бурі міцно з папахами
Над осіннім сумом розставань.
Впала під копита тиша
розпанахана,
І здригнувся чорний отаман.

На вогні червонім
попеліють ворони;
Тільки раптом схлипнув
стиха кольг...

Що ж це ти,
смаглявий комескадрону,
Побілів зненацька, як молоко?

Що ж ти зупинився,
гарячий коню,
Чи господар твій
загубив повід?

А чому це з білого
став червоним
На губах його вишневий квіт?

Солов'ї притихли запечалено,
Як його поклали
на тихі пісні:
«Ти мене чекай... тривожними...
ночами...

Я... вернуся з бою
на воронім... коні...»

ПРО ХОРОБРИСТЬ

У колгоспі зітхають корови печально,
Бо я дядька везу в лікарню.
Він лежить на гарбі, як святий із Почаєва,
Сивий-сивий і мудро безхмарний.

Поперек йому біль пропікає та ломить,
А він ще й шелестить губами:
— Ти давай через ліс, щоб поменше
знайомих,
Бо невдобно — лежу, як барин.

І мені зрозуміла тривога дядькова,
І ніяковість зрозуміла:
Він уперше в житті не править конякою,
А лежить на гарбі без діла.

І од того лице його полум'ям дише,
І зривається з уст трійчатим:
— Це ж сказитися можна, туди його
в дишло,—
Цілі дні без роботи качатись!

Потім тихо, сховавши в зіницях болі,
Нахваляється дядько на завтра,
Що оце хоч книжок начитається вволю
Про любов та про космонавтів...

Шкандибає гарба по бруківці райцентру,
Пропускаючи авто коректно.
І стоїть край дороги забута церква,
Як забутий макет ракети.

А ми їдем двадцятим сторіччям
конякою,
І мій дядько глаголить істину:

— Це ж подумать, яким треба быть одчаякою,
Щоб рішитись в ракету сісти?!

І лежить він на возі, важкий і нароблений,
І сіда йому сонце на лоба.
І незвісно, кому треба більше хоробрості:
Космонавту чи хліборобу?

ДИСКУСІЯ З ГЛОБУСОМ

Продираюся поповзом
Крізь міста і ліани рік,
Посковзнувшись на полюсі,
Падаю на екваторі,
А тебе все нема, Зачепилівко.

Тільки глобус поголений,
Набік схиливши голову,
Іронічно буравить зіницями
Респектабельних міст і столиць:
Мов, по наших масштабах
Вроді й нема Зачепилівки.

— Як це так,
що нема Зачепилівки?!
— А отак! Випадає з каталогу...

— Та плювать мені на каталоги,
Коли я реально — не в сні —
З пацанами хвацько катався
На соняшничинні.

Коли мазали баба наші
До Великодня около,
І корови несли із паші
Вим'я, сповнені молоком,
Коли сонце кружком макухи

В сорок шостім котило в полин,
І ми землю, як жорна, рухали,
А як рухали — отже, й жили.

Отже, є і була Зачепилівка!
Але глобус круглоголовий,
Уявивши, що він і справді
Ледве чи не сама Земля,
Одвернувся і прорік пихато,
Що, мовляв, він і так навантажений
Океанами і хребтами,
І державами із столицями,
І містами многомільйонними,
А дрібниці на кшталт Зачепилівки
Взагалі не цікавлять його.

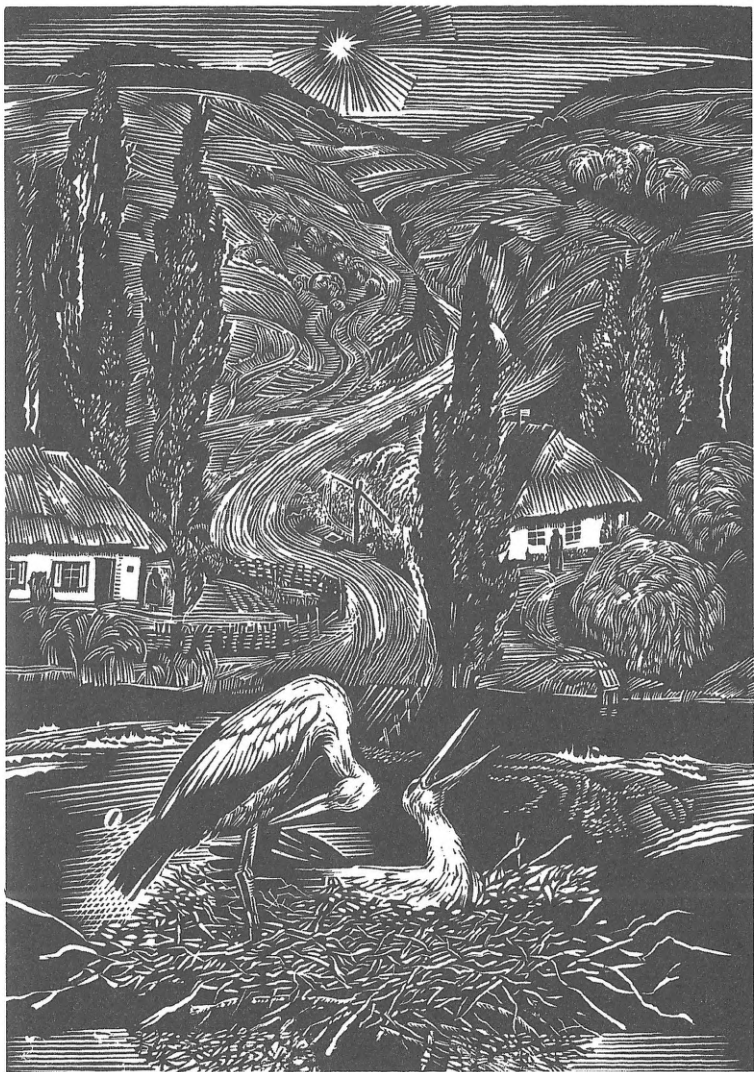
— А хіба це дрібниця, коли
Моя мати побожно надвечір
Дістає з голубої печі
Повновидий, як місяць, хліб!

А коли вона ранком гожим
Із тітками іде на пар,
І незмінна її сапа
На ручний кулемет похожа!

Але що я тобі доводжу,
Паперова твоя голова!
Бо хіба тобі зрозуміти,
Що, можливо б, сьогодні щезла

Не одна з твого лоба столиця,
Коли б мати моя у червні
Мого батька не провела,
Щоб вдовою тепер сивіти;
І коли б зачепилівські хлопці
Не лягли тоді нагло навznak
Під Варшавою, на Сапун-горі,
Вподовж Ельби і під Берліном.

Не вернулася рота в село:
В сіру землю пішли — не в мармур.
Може, хтось і намарне...
Та без роти тої не було б
Ні дивізій повних, ні армій.
А без армій тих не було б
І останнього Залпу.
Вірю в пам'ять і серце людське:
Десь на теплих його півкулях
Є село моє —
Зачепилівка!

БАЛАДА ПРО ПЕРШОГО

Останні позиції
і бліндажі
Розорює ревно Європа.
Лиш він, обійнявши гвинтівку, лежить
У вічнім, як рана, окопі.

Давно просурмили відбій сурмачі,
Вляглися кордони у русла,
А він не почує —
хоч вічність кричи, —
Вчепившись руками у бруствер.

Над світом новим
молоді ясени
Гудуть в оксамитові дзвони.
З найдальших фронтів
повернулись сини
І всі вже прийшли похоронні.

Лиш він не поверне.
Даремно шукать,
І кликати, і ждати на вісті.

Над ним владарює
останній наказ:
— Ні кроку назад,
комуністи! —

Він весь перейшов
у патрон і клинок
На вічному пружі окопу...
Уже гімнастерка його
попином
Сивіє у косах Європи.

І ти його, мамо,
з походу не жди —
Нехай йому солодко спиться.
Віддав він калині твоїй
назавжди
Червону відвагу петлиці.
Не встиг він оддячить за хліб
старшині
І подвигом слави зажити.
Медалі його
і його ордени
Видзвонюють листям на вітах.

Минають літа, одцвітають літа,
Імення і дати затерши...
Не встиг він
під лаври Історії стать,
Він —
просто один із перших,

Що в судну годину на першій межі,
Підвладний святому закону,

Рвонувсь на чужинців...

Він так і лежить,
Дославши патрон у патронник.

Йому не здавались на милість міста,
І чарки ніхто не поставив.

Не він підіймався
на сірий рейхстаг,
Щоб прямо спуститися в славу.

Та, низько вклонившись
на Ельбу, за Буг,
Де подвиг салютом завершивсь,
Врятований світе мій!
Ти ж не забудь

Його...

одного
із перших.

Од квіту вишень
стало в світі біло так
І чисто так, хоч вікна — навстіжень.
...А «друзі» вчора злякано розбіглися,
Блідіші од прасованих манжет.

Давай-но, серце,
ми печаль облишимо —
Усі негоди одцвітуть, як дим.
Я лиш прошу тебе,
сестрице вишенько,
Поганим людям ягід не роди.

А коли вродиш добрим людям рясно, то
 Постукай в шибку причілкову знов,
 Як вечір-грішник у блакитній рясі нас
 Почне благословляти на любов.

Тоді я вийду
 до своєї вишеньки
 Через пісень
 калинові мости.

А наді мною буде, наче вишивка,
 Високе небо зорями цвісти.

Ах, ти даремно, серце,
 так забилося,
 Що хтось маленький морщить люто лоб, —
 Ще не була земля такою білою,
 І чисто так ніколи не було.

О жовтий квіт мелодії розстань
 Над строгими квадратами перонів...
 І тихий сум. І подано состав.
 І ти пливеш од мене на платформі.

— Ну, що ж, прощай, —
 у котрий уже раз
 Губами вимальовую похмуро.
 А ти — і не дружина, й не сестра —
 Кладеш долоню на мою зажуру.

Прощай...
 Мій плащ на осені прижух,
 І в тебе очі затаїли муку.

А можна б раптом перейти межу,
І ти — моя. І к бісу всі розлуки.

Сказати полустанкові: «Прости.
Набридли рейки. Час і до спокою».
Але тоді вже й ти була б не ти,
І я б уже не був самим собою.

То ж знов: прощай.

Состав мій одійшов,
Щоб ти виходила чекати знову,
Щоб хтось дрібненько розтрусив смішок
Над дивом платонічної любові.

А я щасливий, що вручила ти
Мені одвічну тугу за тобою,
І хоч тебе лиш вигадав такою,
Зате й вірнішу тебе не знайти.

Зате я певний: ти, немов сосна,
Чекатимеш на сірому пероні
Навіть тоді, як спиниться состав
І я уже не вийду із вагона.

ДЯДЬКО ЯКІВ

Як іде з роботи дядько Яків —
То земля хитається, мов трап...
На руці у дядька — синій якір,
На кашкеті в дядька — жовтий «краб».

Він іде з хмільком після получки,
Ще й гукає друзів пригостить.
І собаки лащаться і рвучко
В бублики закручують хвости.

Бо у дядька серце — добре й тихе,
І душа багата, як земля,
І тому довкола його стріхи
Ластівок найбільше кружеля.

Він мугиче пісеньку охрипло
Голосом, простреленим в боях,
І нога його тихенько рипа,
Як старий, пошарпаний баян.

Ах, вона рипить, та не розкаже,
Що її на фабриці майстри
Лаштували Яші замість справжньої,
Котра держить біль Сапун-гори.

Дядька Яшу слава не турбує,
Він важкий в промовах на почин...
Тільки раз він трахнув по трибуні,
Як хотіли його честі вчить.

Але вам його боятись нічого,
Як вночі ви бредете селом:
Він не вміє крастись непоміченим,
Щоб у спину вжалити жалом;

Він в кишені кулака не зліпить,
Щоб жбурнути в скроню серед дня,
Бо нога у дядька тихо рипа
І медалі весело дзвенять.

...Перед сном цигарка його звично
Зіркою опалою горить.
І нога його носком фабричним
Вказує у бік Сапун-гори.

XX ВІК І ГАМЛЕТ

Умирало сонце...

важко... червоно...

І коли останній промінь зблис,
Жовтий місяць Йоріковим черепом
Над моєю думою завис.

Вийшов Гамлет з древнього туману
Тихо і повільно, як журба.
Чорним знаком вічного питання
Перед ним схилилася верба.

Суть його, як істина в Корані,
Схована у вигинах кори...
Мо', хоч ви на прокляте питання
Відповідь дасте,
товариш принц?!

Але він мовчить. І в димній думі
Його очі голубі мовчать.
Первозданним і одвічним сумом
Ллється плащ із білого плеча.

Я до тебе вийду,
поруч стану.
Ти повір мені, як в «Отче наш»:
Чорний знак одвічного питання
І мене вербою протина.

Тінь і світло. Спалахи й падіння
Не міняють суті у віках.
Голубом над персами дівчини —
Парубоцька трепетна рука.

Будуть діти і весілля добрі,
Щастя хміль і сонячна сльоза...

Але тихо, як холодна кобра,
З райських куців зрада виповза.

Ти стоїш одверто і наївно
Над триклятим:

«Бути чи не быть?»

І регоче кобра з-поза спини,
Заховавши підступ за губу.

Мить — і смерть на біле тіло присне...
Але вік мій чистить галіфе.
І рука сентиментальна принца
На рішучий падає ефес.

АНТИТЕЗИ

І от я іду по землі.

А земля — кругла.

Пружна, мов гумовий м'яч

у дитячих руках.

Та от я іду по землі.

А земля — квадратна.

Холодна, немов плита

однієї з мільярдів могил.

І от я іду. А земля —

як мати щаслива,

Коли її діти

качають в долонях м'яч.

Та от я іду по землі.

А земля — як матір,

Що всипала попелом коси

над криком могил.

І от я іду по землі.

А земля — як пісня

Над хмелем осінніх

багатих, бучних весіль.

Та от я іду по землі.
А земля — як реквієм
Над горем обірваних
кулями сподівань.
І от я іду по землі.
А земля — блакитна,
Бо очі усіх коханих
од ніжності голубі.
Та от я іду по землі.
А земля — сиза,
Бо очі у всіх загиблих —
як попіл померлих багать.
І от я іду по землі.
А земля — цільна,
Опукла, мов яблуко,
як у Сократа чоло.
Та от я іду по землі.
А земля — покраяна,
Мов карта військова
у маніяка на столі...
— Для чого ж тоді на Ельбі
поклали ви круглі голови?! —
Кричить нам у вічі земля
ротами траншей.
— Для того, — відповідаємо, —
поклали ми круглі голови,
Щоб кругла, як м'яч, земля
не захолола в квадрат!

БАЛАДА
ПРО ШЕВЧЕНКОВЕ ПЕРО

Шептав: «Як не цієї ночі,
Тоді вже ніколи більш».
А ночі тягли кризь ночі
Сухого безпліддя біль.

Метався він по майстерні
Між гіпсових холодин.
А мрамур — лискуче стерво —
Шліфований сміх цідив.

О, мрамур був досить вчений!
Він міг би сказати про те,
Що бравсь одкривать Шевченка
Уже не один митець,

Що з тертих дверей майстерень
Він брів по материках
Од пам'ятників у скверах
До марок на сірниках,

Мальований, бронзокутий,
Одкриваний сотні крат...
І вирішив тоді скульптор
Нічого не одкривать.

Розважливо, без одчаю
Він тину пругку замісив
І просто за стіл звичайний
Затим Кобзаря запросив.

Але в нагороду за муки,
За попіл завчасний скронь
Значущо у праву руку
Подав Кобзареві перо...

Що ж, скульптор не грав провидця,
Обравши старий сюжет.
Та вклав він у рух правиці
Шевченкової секрет:

Чи зараз він в шалі творчим
Запише повний псалом,
Чи, може, комусь він хоче...
Своє... передать стилю!

Уже проспівали треті,
Як скульптор сказав: «Добро».
...І сні голубі поетів
Закреслив отим пером.
Великі й малі поети
Чекають: кому...
перо?!

ПРО ПОЕТІВ

Пробачайте поетам
Дивацтва незлі:
Небагато поетів
Живе на землі.

Вони в муках по світу
Шукають слова,
Хоч не кожному папороть
Квіт розкрива.

Дивна доля поетів
Блукає в житах:
Умирають поети,
Бува, за життя.

Спробуй, визнач напевне
Поетову путь:
Адже часом поети
Й по смерті живуть.

Обережне міщанство
Здала їх мина.
Їм приписують з лишком
Жінок і вина.

Дипломований фізик
Хихика в жилет:
Мов, згоріла поезія
В соплах ракет...

Все ж сховайте в портфелі
Усмішечки злі:
Небагато поетів
Живе на землі.

Умира обиватель —
Хоч верть, а хоч круть.
А поети ж, бува,
Що й по смерті живуть.

Одрокочуть ракети
Й розтануть в імлі.
А поети залишаться
На землі!

БАЛАДА ПРО КАРТУЗИ

Планета сива над віками крутиться,
Линяють дні, і пахне сіножать.
Усе живе будується і крушиться...
І тільки
їм
призначено лежать.

А вони ж бігли землями і водами
На тричі смертю хрещені вали...

Тепер вони, як у поетів водиться,
Ромашками
у полі проросли.

Палає світ хустинами і блузками,
Модерно грає в кольори лавсан.
А їх прості
бавовняні картузики
У сінях прицвяховані висять.

Їм не намацать філософським посохом
Абстрактних істин невидиму грань.
Відкрити встигли стрижені філософи
Одну-єдину істину:
— Ура!

По них лише зозулі прокукукали,
Навіть могил по них...
Та все ж таки
Вернулись матерям листи заблукані
І в комсомол — простріляні квитки.

Ну от і все... Та вічна діалектика
Нам стука в серце пальцями золи:
Вони лежать за далями далекими
За те, що ми танцюєм на землі.

Ну от і все...
А в матерів згорьованих
Немає навіть знімка для сльози.
Тому й висять картузики бавовняні
На білих стінах замість образів.

КОГО ЛЯКАЮТЬ ОБЕЛІСКИ

Одні в атаку ходили,
А інші —
«ура!» кричали.
...Човнами стоять могили
На вічно сухих причалах.

Та все відійшло.
І клопіт,
І сльози розлук, і лихо...
Вернулись одні з окопів,
А інші — зі шпарок тихих.

Змішались. І навіть зблизька
Ти їх розрізнити спробуй.
Хіба що сумні обеліски
Між них — межовими ромбами...

Що ж,
павшим за праве — слава.
Живим — про живе гадати:
Дітей світлооких бавить,
Ліпити, тесать, копати.

Усяк собі вибрав діло
По серця свого призову:
Одні видають вугілля,
А інші — словес полову.

А сонце медаллю блискає
Всяк суцтому на Планеті!..
Чому ж тоді обеліски
У небо стирчать багнетами?

Чому вони по інерції
Ще рвуться на брань велику?

Кому вони цілять в серце,
Мов
кинуті
точно
піки?

Кого вони чорним димом
Лякають на смерть ночами?!
...Одні в атаку ходили,
А інші — «ура!» кричали.

ЯЛИНКА

І сірий зайчик,
такий маленький,
такий... один.
І вовчик-братик,
і біла білка,
і хитрий лис...
Куди розбіглись,
куди сховались —
агей, куди?
Не чуть нікого.
Скінчилась казка
давно...
колись.
Над синім бором,
над сивим бором,
в рудих корчах
Мела-крутила,
ревла і рвала
крута зима.
Прибіг сховатися
під ялинку
малий зайчак.

Заплакав гірко,
 бо вже ялинки
 тії нема.

Купив я вчора
 її на торзі
 і в дім заніс.

Поставив гордо:
 вона сягнула
 верхів'ям крокв.

Круг неї грають
 в дитячу щирість
 лукавий лис,

Лякливий заєць,
 кокетка білка
 і лисий вовк.

Ах, що зі мною?
 І як це сталось,
 і де, й коли,

Що я всміхаюсь,
 де треба бити,
 щоб стигла кров?!

Мене ж по спині
 по-братськи ляска
 лукавий лис,

Лякливий заєць,
 кокетка білка
 і лисий вовк.

Вони не з казки,
 вони реальні,
 як п'ятаки.

Вони все ділять,
 вони все важать,
 кому дають.

І я між ними,
а отже, й з ними
у дві руки
Жбурляю казку
на рахівницю
і... продаю.

Так що ж це сталося
зі мною, друзі,
і де, й коли?!

Я вийду з хати
у срібний вечір
до яворів.

Порожнє серце
моє не гріє
і не болить.

Порожні зорі,
порожній місяць,
що одгорів.

Згоріла казка...
Прийшли турботи,
сухі, як хмиз...

Це хто ще шепче
і припадає
до рукава:
— Дивись... Дивися.
Он за ялинку
сховався лис,

І вовчик-братик
біжить до нього
погостювать...

— Це ти, мій синку?..
Ти віриш в казку?!
Стривай... посидь...

І прийде ранок,
і сонце буде,
і сніг, і день.

І казка буде,
і білка буде,
і хитрий лис.

І сірий зайчик
своїми лапками
припаде

До ніг ялинки,
що повернулась
в моє колись.

Простіть, синочку,
і біла білко,
і хитрий лис,

Що я на хвильку
згубив дорогу
і... постарів.

Дивись: вертають
з полону меблів
ялини в ліс...

І ми вертаєм...
у вічну казку...
до матерів.

...І з черепа п'яного Святослава
П'є вже вино тверезий печеніг.

Микола Зеров

О ви, з одвертим поблиском очей,
Свободи й честі піддані і слуги,

Ви йшли на кривду з праведним мечем,
Нерідко забуваючи кольчуги.

Од власної сп'янівши чистоти,
Себе жбурляли долям на терези.
І нишком посміхалися тверезі:
«Полеглим — слава. Нам — тесать хрести».

І так спадають дні, немов дощі,
Гамують біль...

Та знов на браннім полі:
Сп'янілі часом забувають щит,
Зате тверезі рахівниці —
ніколи.

Оспалі віршарі з-за постаментів
Ліниво сварять раціо прогресу:
Мовляв, минулося, коли поетів
Виводили на п'єдестал Дантеси.

Обскубали романтику до фактів,
Нудьга та діловитість.

Ще й не писни,
Коли якийсь засмиканий редактор
Застрелить твої вірші з самописки!..

Зіпершись ліктем на карниз багетів,
Сміється класик із турбот прогресу.
Отож-бо й є... Щоб заслужить Дантеса,
Спочатку, певне, треба бути поетом.

Ти гукай не гукай,
а літа не почують.
Все біжать та спішать —
хоч співай чи ридай...
От би взнать: а вони ж хоч човнами кочують
Чи наосліп женуть, як глуха череда?

А навіщо? Хай діти оцінюють чесно.
Ми жили. І дарма, що не всі ми орли,

Як покличуть на звіт,
ми спокійно воскреснем.
Хай Історія судить. Жили, як змогли...

Та воно-то гуртом під Історію можна:
Там — проскочиш, а там — проведуть ордени.
Інша справа — сини.
Чи наважиться кожен
З нас воскреснуть,
коли зажадають сини?

В снах безжурного дитинства смак польоту я відчув:
Аж до сонця головою діставався я тоді.
І, напевне, з того дива став рудий у мене чуб,
І лишилися на лобі сонценята золоті.

А вона у білій стрічці, в чорному струмкові кіс,
Наче ластівка, од мене утікала і втіка...
Доганяв. Не здоганялось. Чи й наздожену колись,
Бо вона втіка од мене, наче ластівка...

Одлетіли дні за днями. Одлетіли і літа.
 Став я важчим — чортів досвід мої крила запліта.
 Я все нижче над землею обережно підлітав,
 Наче селезень під осінь, обережно підлітав.

Потім я у снах лінивих не летів уже, а біг.
 І вона од мене бігла... так, щоб я догнати зміг.
 Тільки знову чортів досвід ліктем товк мене під бік:
 Обережніш. Зирять люди. Доженеш — вони на сміх.

Все ж одного дня я зваживсь доторкнутись білих рук:
 Її брови стрепенулись, наче крила дивних птиць.
 Поманила, обережно озирнувшись доокруг,
 І відчув я... досвід жінки в глибині її зіниць.

Я промовив їй «добридень». Проминув і заспішив.
 Щось в мені перегоріло до сухого попільця.
 І заплакало, забилося давнє й чисте у душі:
 Що, якби почати знову, я б не прагнув до кінця.

Світ глибокий, мов колодязь.
 Де я в ньому? Крикнув: «Де я?!»
 Лунко злинуло відлуння
 До галактик — від воріт.
 Вдалину подаленіло,
 Лагідно торкнуло місяць,
 Місяць, ніби мандоліна, —
 Ліна-діна — забринів.
 В цьому дивному огромі
 Де я? Хто я? — Крапельина.
 Крапе... (лине): лина... ина...
 Крапка у кінці рядків:

Строго точних — тополиних,
І задумливих — вербових,
І червоних — калинових, —
Крапка я в кінці рядків.

То, виходить, я — кінцевість?
Ні, виходить, я — початок:
Після крапки починаюсь
Я із нового рядка...
Але що це освітило
Весь огром посеред ночі?
Що це — сонце серед ночі?!
... Матері виймають хліб.

РИНГ

І гнів, і жах. І білі маски
Облич.
І злами рук, як ринв.
І от затихло.
Тільки пласко
Лисніє квадративий ринг.

Там не суперник мій,
а ворог
Зіперсь бундючно на канат.
Над ним у чорному,
як ворон,
Чаклує хижий секундант.

Той ворог хитро, як лисиця,
Мені готує рішенняць.
Нахабно в праву рукавицю
Кладе для певності свинець.

Суддя те бачить.

Та... не баче.

Вони у змовинах давно.

Та й переможців же тим паче

Не судять потім все одно.

А зал, як тур, реве безжально.

Назад одрізано путі:

Мій секундант у роздягальні

Лишив рушник на видноті.

Що ж, буде бій.

Важкий. Без правил.

Мій ворог — публіки владар —

Мені вцілятиме ізправа

Під серце зважений удар.

Він буде бить мене, як схоче:

І знизу, й справа, і згори.

І нижче пояса. І очі

Схова продажний рефері.

Я все стерплю в жорстокім герці,

Аби лише, зберігши стиль,

Не пропустить удару в серце.

Не пропустить... Не пропустить...

Ще буде потім раунд третій.

І вже коли в канатний скрут

Я буду ворогом припертий

І загнаний в четвертий кут,

Коли, нахабний і безкарний,

Повірить він у мій кінець

І для останнього удару
Зведе з правицею свинець,

Я визбираю в жмуток силу
Своїх поразок і удач —
В ім'я отця, і духа, й сина
Обрушу з лівої удар

Такий, що раптом ляже
тиша.

І стануть зайві лікарі.
І марно буде, наче миша,
Метатись підлий рефері.

То буде бій...

А зараз мертво
Лисніє холодом квадрат.
Іду. І поруч твердо
Крокує Честь — мій секундент.

Страшно зустріти смерть.
Страшно — не будьмо лукаві,
В славі там чи в неславі —
Страшно зустріти смерть.

Страшно безсило-малим
Чути себе перед смертю.
Але страшніше,

коли

Ні за що вмерти.

ЧАРІВНИК

М. Т. Рильському

Через біле-біле поле
 йде веселий дідуган.
 Довкруг нього зайці хвацько
 витанцьовують аркан.
 Із рамена дубельтівка
 похилилась дулом вниз.
 Вірний пес несе статечно
 на багаття сизий хмиз.
 Зайченя замість патронів
 носить йому жолуді:
 — Стрельте, діду, по вороні,
 щоб не каркала біді.
 — Зараз стрельнем жолудями,
 халамидники малі!
 Отже, разом: заряджаймо! —
 А зайці гукають: — Плі!
 — Але де ж ота ворона?
 — Полетіла...
 — Та невже?!
 Не біда... Зате патрони
 ми на завтра збережем.
 Згода, сірі та вухаті?
 — Згода! — крикнули зайці.
 — Ну, то я пішов до хати. —
 І... просяяв на лиці:
 З дубельтівки в небо чисте,
 з голопузих жолудів
 Визирали першим листям
 два дубочки молоді.

Ти — зорею. А я — кленом...

Ти — зорею...

Ах, коли б так і лишилось у віках!
І ходив би поміж небом і землею
Білий вітер у пухнастих чобітках.

А дівчата у проектних інститутах
Ставлять клени і у профіль, і анфас.
Підрівняють, підпиляють і підкрутують,
Позаяк у них порядок і асфальт.

Вони нас цивілізують і навчають,
Щоб не пхалися в Європу навпростець,
А в колоні понад шляхом.

І, звичайно ж,

Щоб чуприни — під єдиний гребінець.

Ну, а ми в житті немало попотерлись,
Бо іще до літаків і показух
Своїх діток садовили на пропелери,
І попробуй нас усіх організуй.

Тож не бійся, не печалься,

моя нене:

Нас не втримає асфальт на якорях.

Ти — зорею... А я — кленом...

Будуть клени!

Тільки б ти не загасала, як зоря.

О, як ми ревно клянемо тиранів,
А їм оте — як мертвому баклага:
Лежать собі, усохлі, мов тарані,
У полинялих мушлях саркофагів.

Я зрозумів тривогу ваших душ:
Чи діти спадок збережуть великий?
Але — повірте! — краснодонський шурф
Вивчає і мене крізь лінзу крику.

І я по горло — в льодовий Сиваш,
І я за бруствер вириваюсь раптом,
Коли комбат жбурляє в небо прапор,
Так само — мій,
як і по праву — ваш!

Все наше — од дощинки на вікні
До вічної Тарасової муки —
Передаю синам своїм і внукам,
І не на день минуций —
на віки!

Усе поспішає: експреси, ракети й смереки,
І тільки хатини припнуті к землі на віки.
Далеко-далеко (те знають хіба що лелеки)
Розкидала доля кептарики і сіряки.

Неонові ночі обох діловитих Америк,
Сіднея й Торонто рекламно чужий колорит...
Гуцули і лемки в гучних сорочках із паперу
Спішать не по-наськи в безжально машинний
ритм.

А дні шаленіють в реторті двадцятого віку,
І щось забувається, щось засина й відмира...
Та якось негадано дух діловий чоловіка
Прониже, проклоне жажка журавлина жура.

І в ночі такі від Чикаго до Щецина й Гдині,
Від прямих стріх за Сіднея задимлений пруг
Під модним нейлоном застогне ляна Україна
Всіма журавлями, що висповідались Дніпру.

А дні облітають, а ночі згоряють на ранки,
І падають зорі на дно Амазонки й Дніпра.
І щось відмирає, і час заколисує рани,
І все ж таки
 щось не вмира!

Мати сіяла сон
 під моїм під вікном,
А вродив соняшник.
І тепер: хоч буран, хоч бур'ян чи туман,
А мені — сонячно.

Мати сіяла льон
 під моїм під вікном,
А зійшло полотно.
І тепер: хоч яри, хоч вітри крізь бори,
А я йду все одно.

Мати сіяла сніг,
 щоб він м'яко — до ніг,
А вродило зілля.
І хоч січень січе, а мені за плечем
Журавлі журавлять.

Мати сіяла хміль,
 щоб дівчат звідусіль
Станом я знаджував,

А вони, як на сміх, проминали усі.
Все ж одна — зважилась.

Мати вибрала льон.
І вино вже давно
Хмільно так хмелиться.
І з-під крил журавлиних
мені під вікно
Листопад стелиться.

Тільки квітом своїм
при моєму вікні
Не опав соняшник.
Я несу його в світ,
щоб не тільки мені,
Щоб і вам — сонячно.

Гей, дуби мої — зелені хмарочоси...
А мені уже дорога на похил.
Карі очі? Гойні брови? Чорні коси?..
Де ж ви, коні мої вірні?! Тільки пил.

Щось у білім... Хто се в білім? Хтось у білім...
А мені уже на осінь — жовтий лист.
Киньте, врешті! Ви коли-небудь любили?
Ви кого-небудь любили, мораліст?

Що це ззаду?.. Хтось позаду... Там, позаду,
Сірий вітер заміта мої сліди.
Ах, облиште! Що ви знаєте про зраду,
Коли зорі б'ються в шибку, як сліпі?

Вам би, мила, пасувало тільки чорне.
Тільки чорне вам пасує. Але ж ви
Окрутили навіть гетевського чорта
Театральним поворотом голови.

Ця майстерність прибиратися у біле,
Голубино-непорочна білизна!
Ви б давно мене зіницями убили,
Коли б я себе в зіницях не впізнав.

Полиняло, оджовтіло, зголубіло.
Всі печалі мої встигли на експрес...
Ви б давно мене медовістю убили,
Коб я вчасно від отрути не воскрес.

МИКОЛІ КИБАЛЬЧИЧУ

Дивакуватий містечковий піп
Зо зла на сан, нелюбий до зчорніння,
Хоч тим зумів дійнять святий Чернігів,
Що народив дітей поважний сніп.

Ліниво плив собі заштатний Корол
Чумацьким шляхом — гей та соб, воли.
Попові діти як з води росли —
На добрий ґрунт натрапив сербський
корінь.

...Він ріс, і нетутешня смагота
На лицях пробивалася спроквола.
Охрещений тутешньо на Миколу,
Тутешню казку з молоком всмоктав:

Виходив з бору хмарний Кармалюк
В крутих бровах жактіла засторога,

І панство, налягаючи на ноги,
Давно йому напитувало сук.

— Таки попавсь, злодюга. У Сибір!
Під землю! В землю! До чортів!!

Під чобіт!! —

Та, на стіні намалювавши човен,
Він вплив знову на подільський бір...

Були казки. І зорі на весь світ,
Такі домашні у серпневі ночі!
І пульсували чорносливні очі
По колах ще не пізнаних орбіт.

О небо, небо! Під опуклим лобом
Ікарова жага йому пекла...
Та на землі були такі діла,
Що мусив крила перелить на бомбу.

Котилась бомба, як нова зоря,
Нечуваного для охранки смислу.
Нарешті стріла батюшку царя,
І з того щастя серце її... трісло.

— Таки попавсь! Варнак... Бандит!

На сук!!! —

Котились Петербургом «охи-ахи».
І спішно готував мобільну плаху
Швидкий на руку і неправий суд.

Солдати клякли в сірому каре.
В квадраті смерті коло час доводив.
І спурхували панночки з карет,
Ховаючи під парасольки подив.

А він радів: старанням жандаря
Від справ буденних вільний у в'язниці,

Він знов дитинно в небо слав зіниці.
І в камеру його текла зоря.

Вона була ще ближче, аніж смерть,
І далі, аніж ідеальна форма...
І піднятий з-за столу криком формул,
Біля стіни він прояснів, мов кметь:

На плюсклий камінь лінія лягла,
А потім — друга. Вигин. Перетнуло...
І перший порух юного крила.
І — другий помах: космосом війнуло!

Коли вже корабель його лягав
На колесо орбіти,

озирнувся:

Сумлінний кат удавку одягав
Йому на шию...

Дух ішов по курсу.

Жінки й чоловіки малих та більших сіл —
Коріння первородне мого роду —
О, скільки воїв, кметів, голосів
Ви дарували світові;

вхопивши часом нуль у нагороду.

Зате великих слів дісталось удосталь:

«Мадонни» і «боги» —

чистісінькі Венери й Аполлони.

Гай-гай. Поетам просто

хотілось відробить борги.

Слова ж знецінились,

то й лік пішов не в грамах, а на тонни.

Красивих слів. Високих, як бур'ян.
 Легких, мов пір'я із качок домашніх.
 Тим часом жали, звозили буряк
 Далеко не античні Василі й Домахи.

Жили й живуть.

Народжують і мруть.
 Співають гучно, плачуть — як співають.
 Статут суворий їм диктує труд,
 Земля їм платить: що посіють — мають.

Старіють важко: матері — як верби,
 Батьки, як морені дуби,
 стоять залізно.

Сивіють пізно.

Їм щороку серпень
 По нитці запліта,
 щоб не згубили ліку
 Своїм рокам свого крутого віку.

Є сивина парадна, для портрета:
 Мовляв, тремтіть над попелом епохи!
 Придивишся — аж то зола з паперу.
 Варто лиш потерти —
 Ні попелу, ні жару. Усього потроху.

Дуби ж горять надійно і на віру,
 Не розсипаються від пальця вітру,
 А тверднуть у графіт, яким одразу,
 Без попередніх зважень і велінь,
 Розписуватись можна на рейхстазі
 І викреслить себе
 із боржників Землі.

Беруть на кпини молоді міста
Прапращурів, що вийшли з неоліту.
Хизують модою на скло і сталь,
Як підлітки — свободою курити.

Скептично зиркають на постолі,
На древні глеки в стертих монограмах,
На недоцільні румища століть,
Прикриті ситцем охоронних грамот.

Така іронія в скляних очах,
Що хоч бери та через губу цвіркай!
А що і справді молодим втрачати,
Як навіть ще не спромоглись на цвинтар?!

Так легко їм на волі всіх вітрів
Без тягарів минулої образи
Плисти під юним захватом вітрил,
Приймаючи які завгодно назви.

Та з часом трюми сповняться ваги,
На берег спишуть тих, що родовід забули.
І спинять хитавицю якорі могил,
І перші згадки виростуть в Минуле.

Усе те прийде...

Тож діди-міста
Прощають сумно вибрики нащадкам,
Прикривши досвідом наївне скло і сталь
Від катастроф, байдужих і нещадних.

Нехай бунтують — кров ще молода!
Нехай за модою гасають ласо...

Задовго парубкують?

То ще не біда...

Біда — як цвинтар з'явиться дочасно.

ТА БУЛО У МАТЕРІ
ЧОТИРИ СИНИ...

Та було у матері чотири сини.

(Люлі-люлі. Гойда-хить).

Колисала їх, поки мала силу.

Виросли — пустила у світ.

Як прощались — присягали, звісно,

Ми ж тобі і те, і се:

І любов довічну, і вірну пісню

У своєму серці принесем.

Та й пішли собі на чотири боки:

Хто пляями, хто шосе.

Снопувались дні, скиртувались роки,

Забувалось те і се.

В того жінка вийшла якась невинна,

В того клопоту, як гусей.

Третій побивавсь: «Діла державні».

А четвертий — те і се.

Мати працювала в городній бригаді

І любила борщ пісний.

Перед сном, бувало, вмикала радіо,

Як передавали пісні.

А роки летіли, мов сиві коні...

Вже й недобачати стала.

Над очима клала дашком долоні —

Ждала-виглядала.

На двадцяте літо сини згадали,
Вдарили у поли скрушно.
Зрештою, на карті село відшукали —
Рушили.

За поріг ступили:

«Здрастуй, ненько,
Вибачай, що трохи запізно.
Так зате ж тобі ми, хоч і здалеченька,
А таки ж принесли пісню».

«То сідайте, діти. Дарма, що тісно,
Дяка, що згадали мене.
А найбільша дяка вам за пісню!
То, синочки, хто ж почне?»

Перший зашарівся, наче ружа,
Другий прикусив губу.
Третій наполохано: «А чи зручно?»
А четвертий каже: «Забув».

І чогось так боязко озираються,
Мовби хтось у шию жене.
Почекала мати
та й знов питається:
«Ну, так хто ж, синочки, почне?»

Мовчать...

То послала їм долівку ряднами,
А собі у голови — кужіль.
Перед сном ввімкнула звично радіо:
Хай уже співають чужі.

Над Полтавою — літо бабине.
У Санжарах — падолист...
Що ж ти, мила, зі мною бавишся:
Став я тінню — подивись!

Я біжу, аж іскри порскають
З-під років, як з-під чобіт...
Ну навіщо мені ти Ворсколю
Зав'язала білий світ?

Я ж не камінь, та я ж не дерево.
То допоки — одвічай:
Я на цім, ти на тому березі,
Посередині — печаль?

Може б, я до якої горлиці
Перекинув тихий міст,
Але ж ти мені, мила, Ворсколю
Зав'язала білий світ.

І звідкіль воно хмара волохатая
Та моє серце тужно облягає?..
— Ох, було б тобі перше, чим кохатися,
Та напиться води аж із Дунаю...

— Та було б, мамо, та було б, розумнице,
Та було б слухать — серце не питається.
А тепер мені тополина вулиця
За четвертою хатою кінчається.

А вже в тій хаті відбули заручини,
Відтюгукали старости з боярами.
І зосталося лиш моє засмучення
На причілкові самотнім явором.

І летять гуси, і летять журавлики,
І літа мої листом осипаються.
Тільки й досі ще молода жура моя
За четвертою хатою кінчається.

Це мою хату вже замітає холодний вітер,
І синій терен в туманах сизих осінньо терпне...
Ти моя мрія, мій бронзочосий останній квітень.
А я вже серпень... А я вже серпень...

Серпень.

Мені настала пора вечірня косить отаву.
Виходжу в поле, а місяць висне, як срібен
серпик...
До тебе, квітню, ще тільки стука у гості травень.
А я вже серпень... А я вже серпень...

Серпень.

Це так судилось: мені летіти, не долетіти
І зупинитися жайворово над твоїм серцем,
Бо поміж нами лягли навіки літа і літо —
Як поміж квітнем і поміж серпнем...

Серпнем.

БІЛА МЕЛОДІЯ

Глянув: лелечко, лілії!
Світ мій в білому-білому.
Я в сні? Ні-таки, ні-таки ж!..

Ліг сніг... Срібною ниткою
В'ється тиша між вільхами,
Пахне юною вільгістю,
Пахне чистою вільгістю,
Пахне... вічністю... даль.

Небо — вигнутим дзеркалом.
Зорі тонко подзенькують:
«Дзінь-дзінь», — дзвінко подзенькують,
Мов на люстрі кришталь.

Я один, а тільки тіні бігають,
Сам-один у цій біблейській білості,
Тільки іній невагомо скапує,
Хтось плече мое торкає лапкою.
Хто ж це так голубить лапки лапкою?
Озираюсь — тільки тінь.

Тільки тінь біла біло бігає.
Скік на гілку голубою білкою.
Скік на гілку.
Да скік із гілки...
Гілка в гілку. І я один.

Тільки вітер вміло вимуровує
У заметах за́мок зачарований.
Там живуть казкові феї в білому,
Ти між ними в празниково-білому
Вийшла, глянула на мене з лоджії.

Вогонь моїх дівчат висмоктував хапливо,
Щоб освіжить свою уже осінню кров.

Женуть потужний сік мої гучні городи
В округлість кавунів, картоплі й цибулин.
Заходь і вибирай, як в тебе недороди.
У двері входь.

У вікна вже були.

Я всесвіту боржник: не кожному вточило
Такого, як мені, пісенного вина.
То пригощаю: пий і прилучай до сили,
Хмелій і веселій — доволі вам і нам.

Не кожному така судилась

вечорова

Тужава туга — неба досягти.

То я подарував у всесвіт Корольова —
Нехай і вам щастить безмежжя осягти.

Ні, я не обраний на роль месіанську.
Усе, що мав, і все,

що на віку

Дісталось мені від долі-посіванки,
Несу його на спільну толоку.

Це щастя — мати у вселенському домі
Свої борги і місце у строю...
Я всесвіту боржник!

Але комусь одному —

Не був. Не є. Й не буду.

І на тім стою!

Зрадити може гвинтівка, кохана
і навіть
Компас, дружина, хоч ти в її вірність затявсь.
Вір
тільки
в пам'ять.
Зраджують пам'ять. Та пам'ять — ніколи.
Затям.

Можна люстерце дурить, і закон — як люстерце.
Смерть навіть дурять, як ставка іде на життя.
Вір
тільки
серцю.
Дурять і серце. Та серце — ніколи.
Затям.

Скільки облич приручив, а свого — не впрохати.
Суть не по листю — по кореню мітку веде.
Знай:
не сховатись.
Можна — від когось. Від себе ж — ніколи й ніде.

Пам'ять не зрадить, а серце дурити не стане.
Кругла Земля не сховає, хоч тин городи:
Всі
Магеллани
Звідки рушали, туди й повертались завжди.

ПРИНЦИП

(В темні строївової)

Ех, раз-два!
 В убранні шекспірівського
 принца,
 Де чотири путівці мовчать,
 Височів монументально
 Принцип
 З іронічним усміхом в очах.

Йшли проз нього по дорозі
 честі

(Раз-два!)
 Трое хлопців здивувати світ.
 Зупинив їх Принцип на
 розхресті.
 Пальцем покивав: — Ану
 заждіть.

Просто позад мене, хлопці,
 яма,
 Ще й засада у кущах сидить.
 Хто надума сунутися прямо —
 Хай на мене потім не грішить.
 Три-чотири.
 Обіруч — обходи, переходи,
 Через яму вигнулись мости:

Справа — із брехні лежать
 колоди,
 Зліва я перестрах намостив.
 Решту вам з історії відомо:
 Одному — з Голгофи в Славу
 путь.

Надто запеклий сусід —
От уже мав сусіду!
Що там — живе сусід...
Від чоловіка — й сліду.

Щось підупав сусід.
Ходить, цигаркою блиска.
Тихо. Як вимер світ.
Навіть... полаятись ні з ким.
Все-таки був чоловік.
От і нема чоловіка.

Космос в собі дріма.
Діти біжать до школи.
Осінь мина... Зима...
Літо й весна — по колу.
А чоловіка — нема...
Страшно не те, що нема,
А що й не буде ж ніколи!
Вже тих учених — тьма.
Все прояснили на світі.
Ще б їм одне прояснити:
Як ото був — і нема.
Що вже простіше на світі?!

...А чоловіка — нема.

Коли ти вже на терези двобою
останню сотню кинув, а сусід, що досі
все набивався у брати,
стоїть з військами оддалік і косо
позиркує, як ти стікаєш кров'ю,
і жде: кому ж таки всміхнеться доля;
коли нарешті ти на браннім полі

здолав останнім подихом врага
і ліг спочити, і п'янка вага
тріумфу твое військо розморила,
а твій сусід, що доти
очікував,
спішить до тебе радісно,
і котить
хвалу та з медом і вином барила,
і так вже щиро й міцно обніма,
як друга і на віки вічні брата, —
будь насторожі: чи не приміря він мотуза,
щоб,
коли зморить сон,
тебе, од слави п'яного,
зв'язати?

Між людей у будні й свята ходить дивний чоловік.
Якось вельми загадково з-під наляканих повік
Його очі непорушні захолили, ніби жерсть.
Щось таке могильне в ньому,
гейби він шукає жертв.

Наче він когось убити ночі глупої рішив.
Наче в нього вже з коліски
Чорний камінь на душі. І той камінь сірим жахом

Визира з його зіниць. Хто погляне йому в очі —
Наче криги доторкнувсь.

Тільки ви його не бійтесь,
не хиліть обличчя ниць.
Пожалійте чоловіка: він в перестрахи загруз.
Він своїм великим ляком вас лякає, далєбі.
Якось він себе злякався
і відтоді десь подівсь.

Пожалійте чоловіка: просто він себе убив.
...Це було у понеділок. Починався новий цикл.
Тіло радості просило — він гукнув на нього:
— Цить! —
Тіло так вогню хотіло — він гукнув на нього:
— Цить! —

У вівторок він піднявся, наче праведна гроза.
Мався шпагою зітерти жирний ляпас підляка.
Та за крок перед бар'єром:
— Змовкни! — честі наказав. —
Де гарантія на виграш? А гляди — здригне рука? —
І од ляку перед боєм всохла назавжди рука.

В середу упала звістка: «Друг-товариш у біді!»
— Виручай! — гукнула совість. — Не спіши, —
промовив ляк. —
Озирнися, розберися у перебігу подій.
Сім разів одмір, щоб в яму сам не вскочив,
неборак.—
І повисла його совість, вчеплена ребром за гак.

У четвер зустрів дівчину, юну й чисту, як сльоза.
Щось у ній було нехитре, небуденно-неземне.
Та злякався чистоти він. — Глухни! —
серцю наказав.
І сховав погаслі очі, як монети, в портмоне.

В п'ятницю крилом журавки мрія кликала:
— Летім! —
Дух одважно стрепенувся, щоб шугнуть у височінь.
— Чи не високо занадто? — смачно позіхнула
лінь. —

Все ж певніш синиця в жмені,
Як у небі журавель. —
Так і є: синиця — в жмені. А у небі — журавель...

У суботу він прокинувся, тільки ж...
 не знайшов себе.
 «Що воно за чортів батько: де ж це я себе
 подів?!»

Страх його зіпхнув із ліжка,
 під грудьми заохолодив.
 Нагло кинувся до люстра — і від подиву затерп:
 Не знайшов себе у люстрі. Так натомість,
 так зате:
 В портмоне бряжчали очі, як зелені мідяки,
 На стіні чепіла совість — найдешевша між оздоб.
 І на щертв усохлій гілці його правої руки
 Дві синиці діловиті порали собі гніздо.

...Це було якраз в неділю —
 саме викінчився цикл.
 Страх у ньому, як вельможа, своє тіло розпростер...
 Тільки ви його не бійтесь,
 не хиліть обличчя ниць.
 Пожалійте чоловіка — він не весь іще помер.
 Подивіться тепло в очі: десь на дні його зіниць
 Ледве-ледве диха Пам'ять...
 Отже, він іще не вмер.

СТОЮ НА ЗЕМЛІ

«Мамо! Егей, чуєш мене
 крізь морози,
 прогнози,
 заноси,
 покоси
 і перекуси?»

Чуєш?
 Може, ти спиш?

Бо вже пізня година.
Калина,
ялина
і Україна

сплять...
Та не всі.
В нас тут, у місті,
останні вісті
про все чисто
на білому світі
радіо чистить

густо.
Послухай:
плани,
«на грані»,
ракетоплани,
новини екрана

й літаючі блюдця;
та ще про:
зони,
циклони,
тонни патронів,
число похоронних

з В'єтнаму;
та ще про:
хунту
і хутра,
всіляких ультра,
англійські фунти
(украли хуру)

і про девальвацію;
та ще про:
грози
погрози,

електровози,
серйозний симпозиум,
«Проблеми корозії» —

бесіда академіка;
та ще про:
акції,
нації,
ескалацію,
дезінформацію,
інсценізацію

класичних творів;
та ще про:
сіно,
доїння,
спортивні новини,
маневри і зміни.
Остання хвилина —

прогноз погоди.
Північ. Але:
дзвонять трамваї,
пари блукають,
в театрах світає,
сон утікає,

і я пишу тобі.
Ти вже пробач,
що так спритно,
як спринтер,
петляю між літер,
порожні, як вітер,
слова незігріті
кладу на палітру,

бо все ніколи.
Вік такий, мамо:
 скажений,
 шалений,
 шосейний,
 атоми й гени
 ловлять генії, —

одне слово, двадцятий.
А ще про вірші.
 Слухай, як вийшло:
 «Білі вишні —
 як білі вірші».
 Отак ми пишемо!
 Здорово вийшло,
правда ж?»

Мати читала,
головою хитала,
навіть зітхала.
Взяла олівець
та й прописала:
«Здрастуй, сину. Я ж тобі казала,
дитино, аби добре вкугував шию,
бо застудишся. А таки допарубкувся!
Мабуть, у тебе жар, бо половини
з твого письма не второпала.
А вишні, їй-бо ж правда, білі.
Мабуть, рясно вродять, бо як
 молоком облиті.
Так ти, мо', приїхав би? Га?»

Їду!
 Вагони,
 перони,
 прогони
 і
 перегони.
Нарешті, Зачепилівка.

Вийшов на Бабенковій. І одразу:
 — Синочку!!! —
 Мати...
 Баби...
 (Діди повмирили).
 Тітки...
 Дядьки...
 Родичі...
 — Здрастуйте, мамо. Оце ж і я.
 (Ти диви: заговорив нормально!)

Стою на своїй землі.

Це було... А чи було це?
 Як було, то не вернуть.
 Сіра хвіртка на припоні,
 Сизий терен. Білий сміх.
 Придивляюсь через роки:
 Тож-бо я у куц пірнув.
 Мабуть, всоте не осміливсь,
 Але він зате посмів.

Обійшов мене красиво:
 Карі очі. Мужній торс.
 От і все. Порожня хата...
 Підборіддя — в кулаки.
 Сіра хвіртка. Сизий терен.
 Чорний кіт наводить форс.
 Білий усміх. Білий смуток.
 Біла пляшка й огірки.

Ні, не все! Коня і шпагу,
 Рукавички і циліндр!

Чорний траур пелерини
З білим коміром — дует!..
— Сер! Відомо: третій — зайвий.
Я похмуро процідив:
— Але хто вже буде третій —
Чесно вирішить дуель!

Тільки пізно. Кінь неквапно
Тягне з поля древній віз.
Диха сіно молоде
Гострим запахом цитрин.
І стримить в руці у мене
Замість шпаги — верболіз.
І лежать в романі гречнім
Рукавички і циліндр.

Літа вже не мчать,
як лошата прудкі в табуні,
Повільно бредуть, як верблюди в піску
марокканським...
Все легше когось підловити на щирій
брехні,
Все важче купитись на срібну блешню
провокацій.
І вже починаєш не час цінувати,
а мить.
Холодний аналіз чуття затискає
в лещата...
Все легше чийсь відступ од юних замрій
зрозуміть,
Все важче і важче той відступ прощати.
На перше захоплення око не вельми
зважа —

Досвідчене око навчилось вивчати
 й мовчати...
 Все ближче з імли підкрадається вічна
 межа,
 Все далі назад відпливає
 безхмарний початок.

Не ті уже чари несе проліскова пора,
 Не той уже хміль від коси, і краси,
 і косинки...
 Все рідше від першого погляду серце вмира,
 Все більше у ньому примруженої оцінки.
 Певніше обходиш ковбані й каміння мульки.
 Обачніші рухи, скупіші і жести, і жарти...
 Все нижче відсоток, рокований на помилки.
 І так неймовірно зроста
 їхня вартість!

ПРО СЕРЕДИНУ

З усіх надбань людського досвіду
 Одне,
 стабільної ваги,
 Не підлягає змінам досвітоків
 І примхам лівої ноги.

Довічну мудрість зосереджено
 У непохитний припис цей:
 «Немає у житті середини.
 Є тільки фланги, й тільки — центр».

...Бо якомсь на плацу зволоженім,
 Де кулемети зусібіч,
 Тринадцять молодих заложників
 Зі смертю стали віч-на-віч.

А смерть була з арійським профілем,
 Носила вензелі «СС».

В її очах, манірно-проханих,
Дрімала голубінь небес.

Той офіцер любив доконаність
І в одязі, і... взагалі.
І певен був, що узаконений
На цій розхитаній землі.

І діло знав!..
Як личить скептику.
Він не мінився на виду,
Коли на черговому смертнику
Спинявся його вибір:
— Du!*

Сьогодні теж з оцих рокованих
Обрати саме одного
Покладено і заплановано
На інтуїцію його.

А той один між флангів присмерку
Метавсь і долю кляв гірку,
Що на приціл прямого присуду
Впіймала вперше на віку.

Він і раніше вельми сердився,
Коли ішов на «так» чи «ні».
І норовив знайти середину,
І тим тримався на коні.

Та нині смерть над світом правила,
На долю встановивши ценз
Єдиний —

з лівого до правого,
Не обминаючи і центр.

* Ти! (нім).

Було од чого розгубитися!
Бо смерті з тисячами дул
Не вкажеш, де їй зупинитися,
Щоб проколоти пальцем: — Du!

Але і тут, уже затюканий,
Коли вже смерть за комірцем,
Він все ж усвердлився гадюкою,
Когось відтерши,
прямо в центр.

...Мав офіцер одне захоплення
(Він марив сценою колись):
Любив зіграти маску втомлення...
Та нині й справді утомивсь.

Від трафаретів:
кожну акцію
Кінчала куля — не інак.
І взагалі ця клята нація
Хоч і вмирала,
та не так,

Як би того йому хотілося:
Щоб зойки і мольба при цім.
Та де? Межи очі дивилися,
Неначе брали на приціл...

І настрої був, як після хворості,
І дощ підмочував ефект.
І обвисало не за формою
Його високе галіфе.

Тож, власне, гра була завершена:
Бо він, аби не гаять час,

Одразу вибрав справа першого,
Що надто впевнено тримавсь.

Відтак, уже лише за звичкою,
Він міряв посірілий плац.
Хоч знав, що це мовчання вивчене
Не розітне ні зойк, ні плач...

Аж раптом щось таке з'явилося...
Такого досі не було.
Воно у центрі народилося,
І ворушилось, і росло.

Були то очі, жахом білені,
Уперше він такі зустрів.
Вони металися і бігали,
Вони втікали в хаші брів.

Вони просили, вони плакали
І скавучали із орбіт.
Двома побитими собаками
Повзли покірно до чобіт.

Волали: — Плюй на нас багнюкою,
Онучі нами просуши!
Топчи, як хочеш, закаблуками,
Але за це живим лиши!

Це так хилилось до сенсації,
Так з норми випадало це,
Що офіцер аж клацнув пальцями
І рушив переможно в центр:

Бо хоч один — із сотні, з тисячі! —
А все ж таки він виграв бій...
Та нагла лють, на скроні тиснучи,
Спинила очі голубі.

Є гідність, зрештою, й у ворона.
Своя і в офіцера є:
Він все ж хотів зламати ворога,
Який би мав лице своє.

Бо справжня радість просинається
Від споглядання з висоти,
Коли характери ламаються,
Що мають гідність і хребти!

А тут було щось неокреслене,
Якесь тваринне, далєбі.
Воно звивалося улєсливо,
Хвоста кусаючи собі.

Були то очі, жахом білені, —
Уперше він такі зустрів.
Вони металися і бігали,
Вони втікали в хащі брів.

Вони просили, вони плакали
І скавучали із орбіт.
Двома побитими собаками
Повзли покірно до чобіт...

Дванадцять, як завжди, нахмурено
Пекли очима револьвер...
І він відчув себе обдуреним,
Як ще ніколи дотепер.

І, масці зрадивши цяцькованій,
Позеленілий на виду,
Він ткнув у погляд той зацькований
Не пальцем —
п'ятірнею: — Du!!!

ВІДЛУННЯ

Якби ж було можна
сховати луну до конверта (...конверта...),
Ми стільки б такого узнали,
чого ще не знаємо (...знаєм...).
А то, розумієте, постріл останній —
і мертво (...і стерто...).
Умерла луна. Хтось глухо упав.
А відлуння немає.

— Патронів — по три. Безкозирки — за пояс! —
команда (...шаланда...).
Остання атака. Остання цигарка.
І попів (...в окопі...).
— Хто вийде живий —
хай розкаже в бригаді (...балада... лада).
— То що — докурили? Прощай, Севастополь...
Прости, Севастополь...

Ніхто не пройшов.
І в тому була своя правда (...і право...).
Луна заблудилась навіки
в глухих катакомбах.
Зоставсь тільки захід,
як жалібний прапор (...над прахом...).
До чого тут прах,
коли їм насудилася бомба?!

Одна на усіх.
І просто як знала: під ноги.
Зраділа — аяюке!
Аж землю підкинула гінко.
І все. І нічого.
Умерла луна. І — нічого...

СЕЛО

Малюнок

Осіння днина опуска чоло.
Далекий обрій — голубе з червоним.
І павутиння малиновим дзвоном
Вколисує у вибалку село.

Та сон ще бродить ген зоддалеки.
Комбайн іще блукає в кукурудзі.
І буряки, лютуючи на кузов,
Погладжують натовчені боки.

М'яким димком розмита далина.
І агробог, поглянувши у небо:
— Оце б дощу, — промовив сам до себе. —
Йй-богу, погорить озимина...

Та то вже в ньому з глибини віків
Озвалася обачність нелукава:
Озимина таки взялась на славу,
На золото майбутніх колосків...

Модерний клуб стира стару межу.
Біля дверей — строката плутанина:
Дядьки незграбно вносять піаніно,
Не звиклі до крихкого вантажу.

Внесли-таки. Перекурити звуть.
Один відстав. І, мов школяр цікавий,
Латунним пальцем раптом дзьобнув клавіш
І злякано прикрив кашкетом звук...

Отара замела хвостами день.
Промчала листоноша конозисто.

Десь вискнув наполохано транзистор,
Вколотившись об стерню телеантен.

Ні день, ні вечір. Час відпочива
На цій двозначній і непевній грані.
У чоботях і модному реглані
Пішов додому важко голова.

Вмостився день на сідалі. Пора.
Виходить місяць, як нова монета.
Із Байконура вкоськані ракети
Спинились в узголів'ї школяра...

Через городи сизий, як імла,
По чарці нелегальній самограю,
Вминаючи нетрудовий окраець,
Петляє лисом біль і страм села...

Пірнають в сон натомлені батьки
І матері, як радари, чутливі.
Хова рука, велика і красива,
Щасливий ляк тендітної руки.

Когось на пісню раптом потягло.
Десь забухикав довгожитель глухо.
І стихло... До землі припавши вухом,
Заснуло враз нароблене село.

А десь в містах, озутих в дим і скло,
Коли охрипло відспівають треті,
Згорають в творчій полум'ї поети
Безмовно, щоб не розбудить село...

Воно до світу встало й почало
Викохувати й годувати планету.

Від міста делікатно одійшло,
Щоб не збудити змучених поетів,
Без котрих вже не проживе село,
Як і поет — без хліба... Піють треті.

ДОЛОНЯ

Що було — не вернеться.
Одгуляло. Жовто...
Запливає вересень
у затоку жовтня.
Вересню мій,
веслами весело греби,
Ждуть тебе на березі
з кошиком гриби.
Чаль хутчій до берега,
бо встає над світом
Із протоки Берінга
скрижанілий вітер.
Ти ховайсь у яблуко,
в терен і у кріп.
Ти втікай у ямби,
а хочеш — у верлібр.
А як піде з висвистом
завірюха клята,
Попросись у прихисток
під долоню ратая,
Де між ліній світяться
дати і віки,
Де дванадцять місяців
сплять, як малюки...

МУЗИКА

Я прийду уже з посрібленими скронями,
Обважнілий під умовностями й узами,
В той завулок з тополиними колонами,
Що тече мені під серце, наче музика.

Під ворітьми, де літа мої проходили,
Я об спогади спіткнуся, мов загнuzданий.
І хлюпне мені тремкою прохолодою
Твоїх пальців лебедино-біла музика.

Я прийду сюди аж ген із того досвітку
Хлопчаком у полинялому картузику,
І розтане сивий іней мого досвіду
У завулку, що гучить мені, як музика.

А кохання найгрізнішими указами
Ні зів'яти, ні вхолонуть — не примусити.
А єдиних слів, на жаль, було не сказано...
А для чого ті слова, як плаче музика?

Говорили-балакали дві верби за селом.
Потім тихо поплакали дві верби за селом.
А про що,
А за чим говорили-балакали, потім тихо поплакали
Дві верби за селом?

Говорили-балакали дві вдови за селом.
Потім тихо поплакали дві вдови за селом.
А про що,
А за чим говорили-балакали, потім тихо поплакали
Дві вдови за селом?

Це тому, що за рікою
 тільки вишні... тільки вишні,
 А у річці скаламучена вода.
 Це тому, що цього ранку
 ти на берег мій не вийшла
 І не вийдеш — мені дятел передав.

Це тому, що в цьому світі
 загубитися не важко
 Між провулків, віражів і вітражів.
 Це тому, що інші встигли
 обірвати всі ромашки,
 А мені тепер на серці ворожить?

Це тому, що мені в серці
 поселилась тиха мука.

Це тому, що... це тому, що...
 Це тому,

Що на обрії моєму
 засвітилася розлука
 І розтала у вишневому диму.

ДО ЗАЛИ «А»

Висока. Чолом — до неба.
 Одверта, як білий день,
 Виходжу я перед тебе
 На сцену, мов під рентген.

Весела і невідступна.
 Чутлива, як стетоскоп,
 Тебе на м'якинї не купиш,
 Не візьмеш в обхід чи в лоб.

На кожну мою удачу
 В очах твоїх мідь цвіте.
 На кожну мою невдачу
 Ти прямо говориш: «Не те».

Коли ж я спіткнувся на кризі,
Коли мене зрадить рух —
Ти візьмеш мене на крила
Своїх обережних рук

О мамо, моя голубко
Аж десь ув останнім ряду!
О, як ти мене голубиш,
Очима столітніх дум!

Прости мої вдачі ранні
І мій велемовний стиль.
Єдиного — загравання
Зі словом — мені не прости!

Коли у моєму слові
Олжа павутиння зітче,
Жбурни його, як полову,
На сором моїх очей,

Щоб я у твоєму гніві
Навіки-віків осліп.
Щоб губи мої зрадливі
Забули, як зветься хліб.

ДО ЗАЛИ «Б»

Літературним снобам

Шановна зало!
Наче на рентгені
Стою, відкритий з ніг до голови,
Перед тобою на долоні сцени...
І — хоч би тінь від кущика трави!

Шановна! Ти — нескортна. Я — минучий.
 Я з тих, кого ти часом від нудьги
 Возносила і кидала нагим
 На дно ганьби з Олімпової кручі.

О многолика! Я — твоя заваба.
 І згубний, і солодкий твій полон.
 Я чую, як ротів твоїх мільйон
 Волає водночас: «Ганьба!» і «Слава!»

І горе тим, що прагли угодити
 На всі твої і примхи, і смаки.
 Над ними присудом стоять віки.
 Вгодити — означає: себе убити...

Оскільки, зало, ти своєї правиш,
 Заманюючи на непевну путь,
 Я залишаю за собою право:
 Самим собою бути.

БІЛИЙ ВІРШ НА СІРОМУ...

*Олегові ... Любці ... Сергійкові ...
 Ульці ... краснодонцям*

І от коли ти вже застаєшся наодинці з собою
 у камері смертника, коли життя
 з його дрібними й значущими клопотами,
 з маленькими й великими радощами та болями,
 з великими й малими чеснотами та хитрощами,
 з довершеною і наївно-невмілою грою, —
 одне слово, коли все оце і все інше — тобто життя —
 залишається за важкими дверима,
 взятими на засув байдужим охоронником, —
 ти стаєш самим собою,
 точніше — повертаєшся до свого первеня,

або у нас іще кажуть: стоїш у чому мати народила
(навіть тоді, коли ти народивсь у сорочці).
Так от: стоїш ти перед себе оголений
(не плутати з «голий»!),
і тобі, хоч би й захотів,
нема перед ким і для кого грати.

Грати —
єдині твої свідки і глядачі.
...І сірі аркуші стін...

Через мільярди літ
(кожна хвилина у камері смертника
важить сотню звичайних років)...
Через мільярди літ читаю на аркушах стін слова
і дістаюся до первокореня слова,
звільненого від яскравих обгорток розрахованої
інтонації,
від простих і значущих пауз-хитрощів,
від сценічної вишуканості,
від професійно-витонченої дикції тощо.
Дістаюся до ядра слова,
до зерна і правди слова
і думаю:
коли б зібрати усі слова (тобто ядра слів)
зі стін камер смертників
в одну книгу —
це була б невелика книжечка,
вага котрої
пронизала б Землю, як горіх, до ядра,
і тоді вже й справді почався б Страшний Суд.

...Любка... Сергій... Улька... Олег...
краснодонці.

Боже, ви ж були дітьми,
п'ятнадцяти-сімнадцятилітніми дітьми!

Ви ж навіть не встигли надбати усіх отих дрібничок,
котрими бавляться дорослі:
заколок, запонок, каблучок, брошок —
аби видовбати на сірому аркуші стіни
останнього листа до живих.
Тільки пальці... Тільки пальчики...

О ви, народжені в 43-му
під знаком краснодонського шурфу!
І ви, котрим сьогодні п'ятнадцять-сімнадцять!
Коли під численними яскравими обгортками
ви часом втрачаєте первокорінь деяких слів,
загляньте в цей кам'яний Буквар,
складений не зі слів, а з ядер слів, —
«мамо», «умираю, але не видав...», «не видала»,
«Вітчизна», «не здалися...», «не здався...»,
«не здалася»,

«смерть фашизму»,
«живіть щасливо»,
«ми переможемо»,
«пам'ятайте про нас, живі...».

Тільки — жодних запитань,
тільки — жодних уточнень,
прошу вас!

І не треба нічого записувати.
Цьому не можна навчить.
Хіба вас учили,
як знайти губами материні груди?

Пахнуть сонцем дині спілі,
Хмелем б'ють меди скажені...
А під небом,
в чистім полі,

На вершку Савур-могили
Сіли, як трикутник в колі,
Три козаки при антені.

Добули люльки калені,
Затяглись — гадюк труїти.
Підтягли собі антени:
Що там діється у світі —
В світі білім і зеленим,
В чорнім і червонім світі?

Триста років тому з гаком
Віднесли вони султану
Знакомитий лист з Кодаку,
Та й вертають до лиману —
Вже ось триста років з гаком
Повертають в Січ кохану.

Як виходили із двору
Посинілого султана,
Підлий візир крізь дозори
Слав убивць поза тумани.
Кожен закуток Босфору
Брали в шори ятагани.

Тридцять літ важкі галери
Заганяли їх в капкани.
Півстоліття... на папері
Доганяли їх султани.
А вони долали терні
До дніпрового лиману.

Облітали моди й стилі,
Як під сіверком полова.
Набиралося на сили

Все повертається на правічний круг.
Тільки літа молоді не вертаються.

Як вона хмільно спадала униз —
Руса коса твоя... руса до пояса.
Жаль, що було те давно... аж колись.
Жаль, що до днів тих тепер — як до полюса.

Тихо... як тихо... як тихо довкруг.
Інші комусь присягаються... каються.
Все повертається на правічний круг,
Тільки слова не вертають.

Лишаються.

ДО ЗЕМЛІ

Альфо й омега, колиско і мавзолею —
Земле!

З тебе пішов і в тебе вернусь.
Власні планетки ліплять жуки-скарабії.
Ат, суєта...

З тебе пішов і в тебе вернусь.
І оце-то вже — істина.

Як я метався:

і пекло, і рай собі видумав,
Так не хотілось — в ніщо!
Думав: хоч за молитву вчеплюсь.
Але пішло покоління в тебе
видимо і невидимо,

Земле, —
Тільки ж ніхто,
хоч криком кричи,
назад не вернусь.

Службу незмінно зелену,
 як сотні, як тисячі літ.
 Стали землею ті,
 що починали цей світ.
 Інші прийшли, зовсім не схожі. А цвіт
 Чисто червоний, як перше,
 вінчає калину і прапор.

О дивна ніч, о дика ніч жаги,
 Коли тремтить і чадіє любисток!
 Травневий шал — до забуття любити —
 Лишає обережні береги.

Усе в чеканні: спілі краплі рос,
 Земля і місяць, вишні і тополі.
 І тиша в тиші. І туман у полі
 І навіть вуж нечутний, мов донос.

Не оскверни цю мить і не поруш
 Цинічним словом чи гріховним жестом,
 Коли сріблом здаються кусні жерсті
 І золотом — окалини калюж.

Бо встане день і буде править суд.
 Він цей міраж розвіє і остудить,
 І поведе нас у робочий будень,
 Де все таке, як і насправді суть.

Усе в чеканні: від зорі до пня...
 Ти не сумуй, що промине ця казка.
 Усе в чеканні істинної ласки,
 Бо навіть ніч свого чекає дня.

Я спокійно б лежав під вагою століть,
Я б давно вже й землею став,
Але ж бісова дівка на кручі стоїть,
Огорнувши вітрами стан.

Вже зітліли до кореня меч і щит,
Наді мною гуде Дніпрельстан.
Але ж бісова дівка на кручі стоїть,
Огорнувши вітрами стан.

Це було зо дві тисячі з гаком літ,
Коли стрів мене вражий спис:
От як стала на кручі, так і стоїть,
І в зіницях лукавий біс.

І зове, і чарує бровою-крилом,
І п'янить, мов козацький мед,
Перехоплений в стані купальським зелом
Ворожбитського зілля букет.

Ех, повстав я —
розпалася скіфська гора,
Наполохавши римських гусей!
Взяв я рештки меча, золоту пектораль
І сховав крадькома в музей.

Я одягся модерно в нейлон і лавсан,
На побачення біг сто літ.
А вона, огорнувши вітрами стан,
Вже на іншій межі стоїть.

Я роззув черевики, я біг сто літ,
Я побив олімпійський рекорд!

Та вона вже на третій межі стоїть, —
А нехай би взяв мене чорт!

Я поклав собі: вмерти і стерти слід.
Хай гуде по мені Дніпрельстан...
Але ж бісова дівка на кручі стоїть,
Огорнувши вітрами стан.

РОБОТА

Пам'яті Євгена Оскаровича Патона

Одні залюблені в старі листи.
Ті — в музику. А ті — в руді томища.
Таке життя...

А він любив мости.

О, не любив — кохав.

А може, й вище!

Він їх не слав, не креслив, не мостив.
Він їх ліпив і дарував їм душі.
Під серцем тихо, як дітей, носив
І клав на сон грядущий під подушку.

Вони з уяви прагли висоти,
Громохкі і тендітно-елегантні,
По котрих би Улановій пливти —
Ефірно так, на голубих пуантах.

Як ворожбит, він блискавки метав
І мав суворий аскетичний профіль.
І впертий до затягості метал
Лягав ритмічно у залізні строфи.

Він міг, як маг, єднати береги,
Над урвищем зависнути орлино.

І перед ним ставали на коліна
Жахких проваль повержені боги.

Він прагнув возз'єднать материки,
Щоб повернуть планеті первозданне...
Та нагло на шляху його руки
Постав залізний ромб Гудеріана.

Стялися духи зла і доброти,
І нікуди з двоєю відступати:
Одного доля прирекла єднати,
А другого — висаджувать мости.

Мостар в броню сховав свою любов
До тих часів, коли на полі брані
Останній «тигр» з лісів Гудеріана
Розплющив лоба о Патонів шов.

В той день старий із пам'яті дістав
Мету своєї юної тривоги.
Та смерть уже виходила з-за рогу
І холодом студила на уста.

Тоді мости, котрі недолюбив,
Він об'єднав у лебедину пісню,
Яка ажурно мала перевиснуть
Понад дніпровим плесом голубим.

Він квапився. Він блискавки метав.
І падав одблиск на медальний профіль.
І впертий до затягості метал
Лягав ритмічно у залізні строфи.

Дніпро втікав із-під його руки.
Життя втікало в молоде пагіння.

Іржали потяги від нетерпіння
Заглянути у дзеркало ріки.

Чвалали дні повільно, як віки.
Здавалось, час холоне на припоні.
Та вперто кам'яні несли бики
На дужих шиях марші і прогони.

«Агей, бики. Не підведіть, бики.
Несіть хутчій мій лебединий задум.
Бо вже ж літа zostалися позаду,
На тому боці вічної ріки».

Тягли бики немислимий вантаж,
Аж обливалися бетонним потом.
Хилився день.

Лишавсь останній марш,
Що мав замкнути круг його роботи.

А смерть уже кахикала: «Коли?»
І він, зібравши всіх доріг розлуки,
Поклав замість прогона тиху руку
І вчув, як пальці берега сягли.

Долонею відчувши рух Дніпра,
І лоскіт шини, і пуантів дотик,
Зітхнув полегко:

«Що ж, заходь, стара».
І руки склав, як дядько
по роботі.

ПОХОРОН УЧИТЕЛЯ

Пам'яті Олексія Антоновича Вовнянка

Як несли його тихо в нове житло
По бруку, по бруку, по бруку, —
Був місяць май. Сонце пекло.
... Мерзли руки.

Сизий пил опадав на хрести перехресть.
Зітхали старі: відмучивсь.
Шепотіли тополі. Фальшивив оркестр:
Грали учні.

А коли проминали школу і сад,
Молода... молоденька антонівка
Підійшла до труни, сахнулась назад:
— Олексію Антоновичу?!

Та чи він не почув, чи удав, що спить,
Бо несли його високо-високо,
Тільки пальці, здалось, ворухнулись на мить,
Наче листя, на жовтні висохле.

Обіч шляху тулилися скромно авто.
Шоферюги, на слово колючі,
Сигарети ховали в рукав. Бо то
Були його учні.

Затихали у хатах дрімучі сварки,
Видихалися чвари ядучі.
І стояли сумирно дебелі дядьки —
Його перші учні.

А один, що сивухою очі залив
І таке — не при дітях — варнякав,

Як побачив його, ураз прохмелів
І по-людськи заплакав.

А один генерал, увесь в орденах,
Що звитягою смерть перевершив,
Прочитав телеграму. Збілів, як стіна,
Вперше...

Я додому прийшов. Похилився, як верба.
Триста лих мені дивляться в вічі.
То за віщо ж до всього ще й ця журба?
Ах, за віщо, за віщо, за віщо?!

Як могли ви, учителю, вмерти, коли
Мені й так до нестями прикро?
Я ж вам вірив, як Богу. Мені ви були
За Отця, і Духа, і... приклад.

Та коли б хоч вітрища ламали куці
Чи осіння осмута висла,
Та коли б хоч лили трафаретні дощі, —
А то ж май зацвіта, як пісня!

Він сказав:

— Не вдавайся до самобиття.

Не спіши головою з кручі.
Я тому саме в травні лишаю життя,
Щоб його цінували
учні.

СКОВОРОДА І СВІТ

Цикл

До 250-річчя
від дня народження Г. С. Сковороди

I. СЦЕНА

По сірих стернях втомлених полів,
В медовій тиші зрілого поліття
Гарбою за покорою волів
Рипіло вісімнадцяте століття.

Уже пороги вкрила сивина:
Пішли універсали на підметки.
Уже гоноровита старшина
Клейноди обміняла на маетки.

Така задуха — вікна одчини!
Якби не сирівець — хоч до могили...
Колишні рівні під мечем війни
Своїм хорунжим збіжжя молотили.

Гуляла по маєтках старшина!
Під чаркою хапалася за славу:
Таке, хоч у похід сурми, їй-право,
От тільки... де ті в чорта стремена?!

На ранок, обважнілі від снання,
Пожадно одсвіжались з криниці.
І сухо торохтіли рахівниці,
Мов креймахи із-під копит коня.

Позиркували на сусідів тин:
«Хоч би теля... чи півня попід стріху».

Та все хвалили вдатну Розумиху,
Що синові дала і брови, й чин.

— Що — ти ж диви: сіряк із сіряків,
А, певно, має чоловік кебету,
Коли аж під крилом Єлизавети —
Хе-хе... кахи... гніздечко звить зумів!

Жили.

Тини плодились, мов кролі.
І тепло так, і ситно.

От ще тільки,
Аби не той... у чорнім, як шуліка,
Що наступа на рідні мозолі,

Що не дає похрамувати всмак
І на похмілля виспатся в барлозі.
То в глупу ніч сколошкає собак,
Та костуром загрима на порозі:

— Гей ви, погрязлі в смальці і гульбі,
Ну, раз би чесно глянули на себе:
Як недостойні праведного неба,
Хоч землю не паскудьте по собі!..

То сяде край дороги, між дітьми,
В уста солодкі поцілує флейту —
І так воно заскімлить під грудьми
Оте... забудьте, що й згадати де там...

І запече щось схоже на журу,
Якась тривога скинеться в задусі:
Отак, бува, здригнуть домашні гуси,
Коли з-під неба заголосить: «Кру!»

— І де він взявся, бий тебе громи!
Чи ми найбільше завинили в світі?
Ну, хай казки розповідає дітям.
Але за що караємося ми?!

Безсмертний обивателю, агов!
Ти не такий простак, як дехто дума:
Побивши диваків камінням глуму,
Ти згодом їх чіпляв до корогов,

І вчив нащадків:

— Поклоняйтесь небу,
По наших... славних вивіряйте путь... —
Бо добре знав: як підуть діти в тебе,
То першого ж тебе камінням заклюють.

II. ВИХІД

Межа росла. Народ косив і сів.
Ревли воли. Хрестилися млини.
В шкапових чоботях ішов чудний месія,
Розхитуючи костуром тини.

Варили борщ і затірку Чорнухи.
На сонці вигрівалися коти.
Собаки ледь підводили хвости,
Ліниво позираючи на мухи.

Так пахло погребом Середньовіччя,
Якого не торкнувся Ренесанс,
Що, аби й мамонт трапився на вічі,
Ніхто б в Європі не подивувавсь.

В оцім спекотнім полудні без руху,
Коли в криницях позіха вода,

Розсунувши плечем малі Чорнухи,
В будучину ішов Сковорода.

Біля воріт стояв похило Сава.
У пилюзі купались горобці...
А світ уже читав грядущу славу
Крізь грань сльози на маминій щоці.

ІІІ. ДІЯ

Покіль народ стирав солоний піт,
Поки там землячок Олекса Розум
(І повезе ж людині: фаворит!)
Припудрював сентиментальні сльози
(«Ах, як співає малоруський рід!»),

Покіль гукали дзвони мідночолі,
Що в гості йде цариця молода, —
У братській школі
на старім Подолі
Себе ліпив Грицько Сковорода.

В келійній тиші шепотіли пера,
Спливав пісок в годинниках і мер.
І наслухав замислений Коперник
Високу музику небесних сфер.

Літа гатили копитами в брук,
Життя пливло від Удаю до Стіксу:
В ту мить, як Галілей себе одріксу,
Кинджал заносив непохитний Брут...

Він світом жив.
Чолом здолавши стелю,
Ставав одною із вселенських гір.

Іде. І сяє на погожу днину
Пшеничний бриль довкрут його чола.
І золотіє на старій свитині
Безсмертна у трудах своїх бджола.

VI. УТВЕРДЖЕННЯ

Ще над ієрогліфами світ
Схилявся, як неук, над новим канонем,
Та вже з'явивсь в родині Шампольйонів
Отой, що вирве тайну в пірамід.

Ще не було Чорнух ані Полтави,
Батий ще не збирав свою орду, —
Та вже слов'янство здобулось на право:
Подарувати нам Сквороду.

Ніщо ніколи не минає марно:
Ще тільки-но збиралося на світ,
Та вже давно дозрів шляхетний мармур,
В який ім'я його вкарбує світ.

Хай ляже на могилі незабутній
Простий вінок... ромашка і чебрець.
Але хіба він формою в майбутнім
Не нагадає дантівський вінець?

Але були і є закохані народи
В старе, як грішний світ:

— Я вас любив...

Дві вічності лицем одна до 'дної стали.
Спинився поряд час
на відстані руки.

І мовчки ждуть його
пороги п'єдесталів,
Щоб він присів спочить з дороги
у віки.

ХЛІБОВІ

Ти, вседержителю в небі, на морі і суші, —
Хлібе єдиний для всіх поколінь і світів,
День мій грядущий,
день проминулий і сущий
Благослови. І освяти. І освіти.

Колосе-повеню!

Знаком пшеничної віри
В небо зійди
і прости заблукалих нетям,
Що й дотепера ще золото мають за міру,
Так, ніби золотом вимірять можна життя.

Дивно буває.

Коли тебе вдосталь уродить,
Ми, забуваючи істинну вартість речей,
Прем в ювелірні, немов дикуни із печер,
Ладні за срібло платити зерном благородним.

Маємо жити, звичайно, не хлібом єдиним,
Та довелось мені бачить в чаду і золі,
Як за одну зачерствілу на камінь хлібину
Згодні віддати все золото на землі.

Нам при тобі не страшні вороги і хвороби.
Слався ж вовіки на селах і в городах
Бронзовим сяйвом у древнім гербі хліборобів —
Найіменитіших аристократів труда.

Чи на весіллі, чи в дні поминальні скорботи,
Ти споконвіку на покуті, хлібе, у нас.
Міра єдина роботи й солоного поту,
В формі хлібини зупинений радості час.

Ночі недоспані, недоціловані губи,
Досвітки сизі, жара полуденних небес —
Все у тобі.

Тож на святі вселюдської дружби
Ми тебе ділимо — начеб даруєм себе.

Образу хліба вклонімося. Сиріч — людині,
Високочолому сятелю землі.
Істинно, люди: живемо не хлібом єдиним.
Істинно так... коли маємо хліб на столі.

ПІСНЯ ПРО МАТІР

Посіяла людям
літа свої літечка житом,
Прибрала планету,
послала стежкам споришу,
Навчила дітей,
як на світі по совісті жити,
Зітхнула полегко —
і тихо пішла за межу.

— Куди ж це ви, мамо? —

сполохано кинулись діти.

— Куди ви, бабусю? — онуки біжать до воріт.

— Та я недалечко... де сонце лягає спочити.

Пора мені, діти...

А ви вже без мене ростіть.

— Та як же без вас ми?..

Та що ви намислили, мамо?

— А хто нас, бабусю,

у сон поведе по казках?

— А я вам лишаяю

всі райдуги із журавлями,

І срібло на травах,

і золото в колосках.

— Не треба нам райдуг,

не треба нам срібла і злата,

Аби тільки ви нас чекали завжди край воріт!

Та ми ж переробим

усю вашу вічну роботу. —

Лишайтесь, матусю.

Навіки лишайтесь. Не йдіть.

Вона посміхнулась,

красива і сива, як доля,

Змахнула рукою — злетіли увись рушники.

«Лишайтесь щасливі», —

і стала замисленим полем

На цілу планету,

на всі покоління й віки.

ОДА НА ЧЕСТЬ
800-ЛІТТЯ ПОЛТАВИ

В думному рокоті древніх, урочих литаврів
Іменем пращурів, що поклонялись труду,
В шані високій вінець благородного лавра
Я тобі трепетно біля підніжжя кладу.

Вісім віків ти стоїш на означеній грані,
Гордо піднявши огранений вірою щит.
В жовтім алюрі орда косоокого хана
Не осквернила слов'янських твоїх верховіть.

.

Ім'я твоє багряніє в баладах, як ружа.
В Армії Честі, піднявши зорю на крилі,
Вірні сини твої стали на Ельбі оружно,
Власним життям оплативши грядуще землі.

Ловлять антени м'яку твою мову кленову,
Спів златоустів чарує заслуханий світ.
Ворскла півколом, неначе блакитна підкова,
Друзям на щастя дзвенить біля древніх воріт.

В колі народів, де мир у сімействі і згода,
Сива, як пісня, і юна, як орлій політ, —
Сій своє жито на тиху, рахманну погоду
Із рукава, де співа решетилівський цвіт!

Хай не оскудне твоя дароносна десниця,
Щедро підносячи повним, по вінця, цебром
Пісню і яблуко, мед і смагляву пшеницю
Людям — на радість. Планеті — на вічне добро!

Матір Полтаво!

В святому синівському праві
Іменем пращурів, що поклонялись труду,
В шані високій вінець благородного лавра
Я тобі трепетно біля підніжжя кладу!

ВАЛЬС

Цвіт на каштанах помірно, покірно погас.
Ах, не зів'яв, а погас, наче люстра у залі...
Все проминуло, немов старовинний романс,
Тільки гвоздика тремтить на крижині рояля.

Тільки мелодія... Тихше. Облиште. Не час.
Я запізнився навік на заручини наші.
Все проминуло, і вже не поверне до нас
Юний Болконський і ніжна Ростова Наташа.

Все проминуло...

Так звідки ж цей шарф
і рука —
Спалахом білим на тихому мармурі ночі?
Все одшуміло. Зосталася тільки ріка,
Пам'ять русява, вишнева зав'юга
і... очі.

Квіт на каштанах так чисто і юно зайнявся,
Вітер волого припав до пелюсток губами...
Все повернулось у цей старовинний романс:
Двоє спинились... а я відпливаю у пам'ять.

ДОЩ

*Землякам-хліборобам
Новосанжарівщини*

Зажурилися хлопці.

Обличчям змарніли від клопоту:
Третій день, сьомий день —
з липня в серпень тече і тече
Над Санжарами дощ.

Над Полтавою дощ.

Над Європою...

Запливає комбайн у калюжу,

як Ноїв ковчег.

В кабінет опівночі

дзвінки прориваються зопалу:
— Хлопці, як там погода? —
з обкому питають район.

...Над Санжарами дощ.

Над Полтавою дощ.

Над Європою,

Хоч ставай та граблями чи вилами

хмари розгонь.

А який урожай

вилягає під зливами косими!

От хоч сядь собі й плач

чи за дідову косу берись...

— Не журись, секретарю.

Як треба — зуміємо й косами.

У війну, брат, косили! А це... Зберемо — не журись.

Трактори буксували,

комбайни сідали в чорноземі,

Але люди ішли —

і здавали окопи дощі.

На плечах секретарських
 болоньї, обстріляні грозами,
 Так скидались тоді на зелені військові плащі...

Дорогі земляки —
 комуністи районного обрїю!
 Не було вам коли рахувати недоспаних дїб.
 Ваші губи пошерхлі, смагою солоною здобрені,
 Навіть в снах малювали солодке, сподіване: — Хліб.

І коли ви зійшлись на останнім покосі,
 наморені,
 Закіптюжені пилом, високі, як день, сівачі, —
 Вся Європа здивовано
 мружилась в ярому промені
 Повновидого сонця,
 що спало на вашім плечі.

Ніхто не забутий.
 На попїл ніхто не згорів:
 Солдатські портрети
 на вишитих крилах пливуть...
 І доки є пам'ять в людей
 і живуть матері,
 Допоти й сини, що спіткнулись об кулі,
 живуть.

МІКЕЛАНДЖЕЛО

Дитинх

І. ДАВИД

Коли вже Рим, що й небу не коривсь,
Прелати хижі довели до торби
І на його святині крутогорбі
Чужинець вигнав пастися корів.

Коли криваві чвари нанівець
Не те що славу, навіть пам'ять стерли, —
Великий флорентієць взяв різець,
Що зблиснув у п'їтми, як владне берло.

Одрікшись насолод, пустих і марних,
Суворий, мов етрусський кипарис,
Він увійшов, як дух, в каррарський мармур
І з мармуру

Давидом

возродивсь.

І перед ликом його

бог війни

Зів'яв і заметався, як лисиця.

І раптом схопились флорентійці:

Чий ж гріхи оплачують вони?!

Стояв він, як Давид, на прузї часу,

І на чоло, не скорене богам,

Лягали: горній одсвіт Ренесансу

І тїнь від інквізиторських багать.

Пророчий крик дельфійської сивілли:
— Звершилось!

Відділилися вода і твердь!

Та світ ще спав, хоч був уже во плоті.
Він лиш тоді почав одвічний рух,
Коли маестро взяв стило до рук
І вивів стомлено: «Вуонагготи».

...Сутулий чоловік з мішками під очима
Повільно опустивсь з риштовань, як з рамен,
І, тільки-но припав до всесвіту плечима, —
Заснув, як Бог, на семисотий день.

Коли в капелу папа вдерсь сердито,
Щоб, врешті, давні наміри здійснить, —
Вже стелі не було: кружляв сферично світ,
А на підлозі спав сутулий... Вседержитель.

НА БЕРЕЗІ ВІЧНОСТІ

В колонах.
 Поротно.
 Крізь попіл, і бронзу, і мармур.
 З непам'яті,
 з пам'яті,
 з виру морського і суші
 Солдати,
 матроси,
 ефрейтори і командарми
 Суворо
 проходять
 повз нас, і грядущих, і сущих.

Проходять
 поротно
 в погонах, у личках, в петлицях.
 Біжать до воріт
 матері, наречені, дружини.
 І дивляться,
 дивляться в лица,
 як злякані птиці,
 Шукають, питають:
 хто мужа,
 хто брата,
 хто сина.

Проходять повільно,
 неначе тумани осінні.
 Велике мовчання стоїть,
 як гора, над світами.
 І раптом цю тишу
 навиліт пронизує «Сину-у!»
 І десь із колони,
 як з берега вічності: «Мамо-о!»

Біжать од воріт

матері, наречені, дружини.

Злітають хустки і лягають на трави снігами.

І кришиться небо від зойків згорьованих: «Сину-у!»

І листом осіннім спада над колоною: «Мамо...».

Проходять,

проходять —

і несть їм кінця і начала.

Шукаю між тих я, що безвісти... в судну годину.

Та, батьку... Та де ж ти?

Ми ж тридцять віків тебе ждали.

І чую здалека, як з берега вічності: «Сину...».

Я сліпну!

Невже це... іде він до мене в обмотках?

Як маршальська лента,

вінчає плече йому

скатка.

Стою посивілий.

А він мені... зірку з пілотки.

О світе ж мій, світе!!!

А я ж уже старший... від батька.

І дивиться в серце

так ніжно, печально і гірко.

«Прости мені, — каже, — що виріс без отчої ласки.

Хотів, бач, з гостинцем...

Оце ж і приніс тобі зірку.

Даруй, що спізнився: пробило під Харковом каску».

Так будьте ж ви прокляті

нині, і прісно, й назавше,

Усі, хто посяг на святиню всесвітнього ритму.

Коли, проти глузду,

сини од батьків своїх — старші,

Коли в божевільні за травнем — зима, наче бритва.

...Провісницькі сурми
хитнули небесні чертоги.

І знову
поротно
шикують батьків командири.
Стають перед нами, як судді,
пречисті і строгі.
І ми перед ними — на лінії їхньої віри.

З Європи до Азії,
в грізному сяйві багнетів,
Їх — двадцять мільйонів!!! —
смертей своїх дату затерши,
Встають.
І нема серед них ані других, ні третіх!
У списках планети
однині усі вони — перші.

Велике мовчання стоїть, як гора позахмарна.
І в тиші оцій, коли чутно,
як сходить пшениця,
Охриплі в окопах, закуті в бинти командарми
Говорять нам Слово
і віщо вдивляються в лица:

— Сини наші вірні.
Брати, матері наші й сестри.
Не треба печалі: ми падали в січах без ляку.
Над нами ніколи не плакали тужно оркестри,
Бо з наших плацдармів живі починали атаку
За те, щоб земля не зійшла з голубої орбіти,
Щоб в юному світі
і нині, і присно, і завше

ТРИПТИХ*

I

Коли тебе обсядуть при меду
Товариші по ювілейній учті,
Я тихо й непомітно, ніби учень,
Стоятиму в останньому ряду.

Та коли грім паде на твій посів
І чорний ворон крилами закреше, —
З рядів останніх я рвонуся в перші
І горе поділю, як хліб і сіль.

II

Я гордий, мов козацький предок мій,
Що перед можними не скинув шапки.
Я не просив у Бога ласки й шани,
А чорта весело гукав на бій.

Та з непокритим молодим чолом
Стою, схилившись у пшеничнім німбі,
Пред образами матері і хліба, —
І меч мій проростає череслом.

III

Такий, як є, стою на кружині.
Мені нема що від людей ховати:
Он сад цвіте. Он... одцвітає мати.
Он батьків сміх... у рамці на стіні.

Стоять баби — в онуках квіт їх днів.
Стоять тітки у бабиному літі.
Дядьки — зніяковілі, ніби діти,
Від сяева державних орденів.

*Ці вірші входили до кантати «Кредо» (III, IV, V), вони мають загальне датування: Нью-Йорк, 1975.

Це — мій народ. Спогорда не дивись,
 Що руки в нього з праці вузлуваті,
 Душа ж його пречиста, яко свято,
 А в серці дума й пісня обнялись.

Я весь у нього. Весь він — у мені
 Своєю колосковою судьбою:
 З веселим сміхом понад градобої,
 І з павутинням думи по стерні.

Зоря любистком пахне над Дніпром.
 Пливуть отари в надвечір'я з паші...
 Це все — моє. Це все довіку — наше,
 Але й твоє, коли прийшов з добром.

Заходь у гості.

Ось моя рука,
 У щедрості надійна й незрадлива.
 Вона розквітне гілкою оливи,
 Коли відчує щирість кунака.

Та як відчую на долоні знак
 Підступних пальців
 В метушні лукавій,
 Моя десниця в зненависті правій
 Злютується в ротфронтівський кулак.

Від імені святих отецьких ран,
 Від імені знамен моїх урочих
 Я кину в очі хижій поторочі
 Коротке, як удар: «No pasaran!»

В час туманів за далеким Світязем,
В сум снігів, що випили тепло,
Раптом погляд твій

мені засвітиться

І волосся золоте крило.

Вже мій сад збирається до вересня.
Б'є вітрів осінніх перегуд.
Я не знаю, чи коли повернеться
Теплий май твоїх вишневих губ, —

Тільки знаю: щось в мені минається.
Час пряде свою одвічну нить:
Солов'ям вишнево одспівається,
Журавлям осінньо відболить;

Тільки знаю: за далеким Світязем,
В сум снігів, що випили тепло,
Раптом погляд твій

мені засвітиться

І волосся золоте крило.

ТОВАРИСТВУ

А день такий, що тільки жить і вірити!
А сад — немов Ганнуся на порі...
А ми перейдем те, що нам відміряно,
Надійним кроком впертих косарів.

Нам легко йти, позбувшись обережності,
У цьому світі, нетривкім для ніг.
На крила нам не тиснуть застережники, —
І тільки вітер та гречаний сніг..

І тільки б знати, що немарно в світі цім
Топтав дорогу, сиву од століть...
А сад цвіте... А сад такий — аж світиться!
І місяць, як печаль моя, стоїть.

Практичний вік в кібернетичнім лементі
Тверезим пальцем тиче нам в лоби:
«В природі є лиш білі й чорні лебеді».
Брехня, панове, є ще й голубі!

І є любов. І дружба неоплачена,
І, всупереч канонам прописним,
У жодному реєстрі не зазначені,
Червоні коні рвуться в наші сни.

А білий сад...
І хтось пристав наморено.
І кинулась рука на лівий бік...
Тримайсь, козаче! Поки є ми —
порівну
На наші плечі поклади свій біль.

А шлях тече і губиться за межами.
Покоси літ влягаються в стогах...
І буде нас із кожним гоном меншати,
І глибшатиме на плечах вага.

І все мине...
І, з вічністю обвінчані,
Останню чарку наллємо зорі...
Та буде сад!
Бо там, де ми закінчили,
Почнуть сини... ходою косарів...

ПРИТЧА ПРО СЛАВУ

I

Круто коні Порти місяць
Кров козачу в долині.
Хижо блимає півмісяць
Жовтим оком в тумані.

Над залізний дикий лемент,
Над криваво-сизий смерк
Крук султанського алама*
Тінь зелену розпростер.

Кошовий промовив:
— Хлопці,
Одцуралась доля нас.
Ще й за пруг не сяде сонце,
Як проб'є наш смертний час.

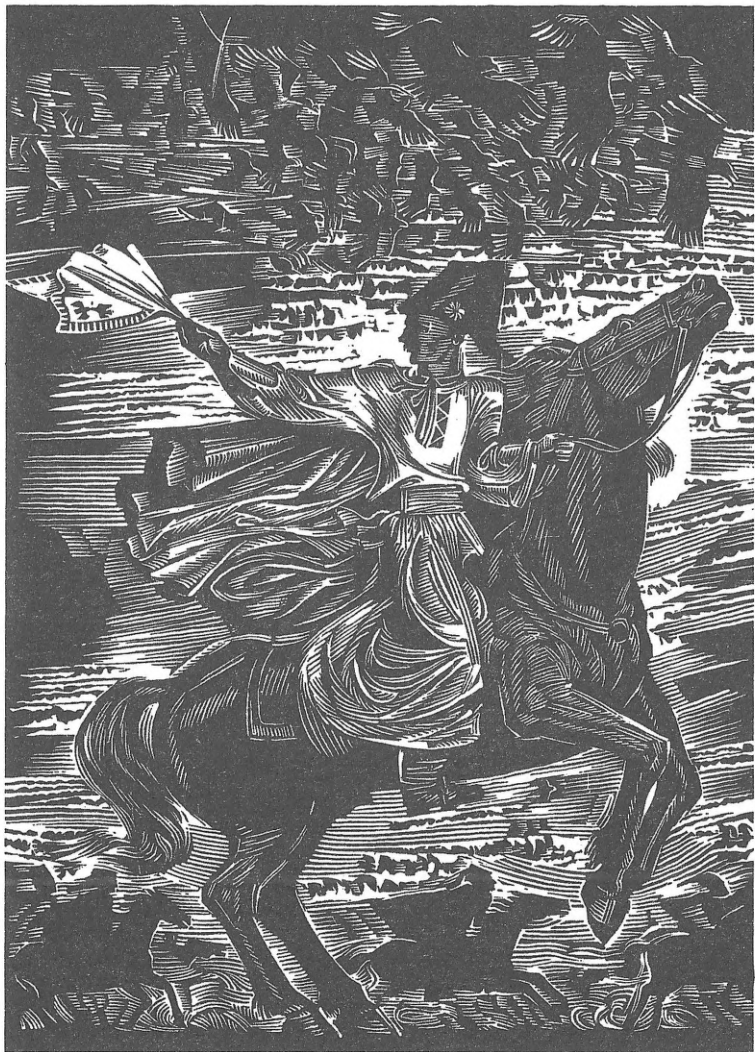
Обступило бусурмання.
Тане військо, що роса.
Залишилася остання
Повна сотня, як... сльоза.

Це коли б зайти з байраку
Турку в спину,
а тоді
Нагло вдарить посіпаку,
Мо', й зарадимо біді.

Тільки ж будемо одверті:
Доки проламаєм бран,

* Алам — вимпел, знак турецької
військової частини.

Не одного з нас із смертю
Повінчає ятаган.

... Впала тиша чорним стягом,
Зажурився очерет.
І тоді козак Нетяга
Вийшов з гурту наперед.

Що уста, як мед у сотах,
Що вже гожий на виду!
— Дайте, — каже, — батьку, сотню.
А, дивись, і проведу.

II

У пекельнім ярім гулі
Тиша крушиться, як лід.
В правовірному Стамбулі,
Як стіна, султан ізблід.

Од козачої відваги
Втік паша, як битий лис...
Кошовий обняв Нетягу:
— Добре, сину, потрудивсь!

За отсю роботу гойну,
За веселу молотьбу
Віддаю на тиждень вольну:
Погуляй на всю губу!

III

В три меди шумує брага.
Дзвони б'ють в Чигирині.
Мчить на огирі Нетяга
Да при срібнім стремені.

В тулумбаси б'є Полтава,
Котять луни на Лубни:
— Козаку Нетязі слава!
— Мамо, двері відчини!

Вийшла з хати мати сива.
Вийшов батько до воріт:
— Та й спасибі ж тобі, сину,
Що не осоромив рід!

Древній дід спустивсь із печі,
Може, вперше за сто літ.
Обійняв онуку плечі:
— Весь же в мене, бісів квіт!

Молодиці наче пави.
Парубки немов дуби.
Тільки й чути:
— Слава, слава!
Нум, Нетяго, пригуби!

Погуляй на волі, брате,
Пій, щоб змовкли солов'ї!
Подивись, які дівчата.
Вибирай — усі твої!

IV

Встав козак:
— А що, родину,
Чом би я й не веселивсь?
Щоб як море — по коліна,
Щоб як люди — розступись!

Відробив я в слави мито,
Сам тепер гравець і жнець.
Гопаком піду по світу —
Руки в боки — навпростець.

К бісу броди-перелази,
Що нам, коню, перелаз!
І плював я на укази,
Як я сам собі — указ!

V

Дід сказав:
— А вдар по лиху,
Весь же в мене, батьків син!
Погуляй собі на втіху,
Розбирайте, хлопці, тин.

Гопаком виходь на луки,
Шквар, щоб знали паничі!
Навпростець чеши, онуку,
Лиш... могил не потопчи.

VI

Батько каже:
— Нумо, хлопче,
Погуляймо, як колись.
Межі дукам перетопчем,
Старшині потроцим ліс.

Розхитай тини ледачі,
Ситих вилупків провчи!
Лиш, дивись, при тім, козаче,
Ти своїх... не потопчи.

VII

Мати вносить сорочину,
А мережка ж — як огонь!
— Погуляй, моя дитино.
Тільки, сину, і твого.

Стежку тиху крізь отаву
По росі протолочи.
Та й гуляй собі на славу!
Тільки... жита не топчи.

БАЛАДА

І вітер сурмив, і грім рокотав,
Коли я у світ ступив.
І серце моє стугоніло, як здвиж,
В могутніх грудях степів.

І сили в мені океаном ревли:
Плював я на Буг і Сян!
І вирішив я, необачний, тоді,
Що Бога за бороду взяв.

І ліктями враз розіпхав людей,
І крикнув у світ:

— Я сам!

Коли по коліна мені Дніпро,
То що вже там Буг чи Сян!

Товариш здаля натякнув:

— Стривай,

Щось мутно мені на душі.

Воно, пак, не грішно узять собі,

А й людям же щось лиши.
А я собі нишком сміявся:
— Говори,
Співай про людей і світ!
А все ж таки ближче сорочка своя,
І в кожного всесвіт — свій.

Чи є кому думать про інших,
коли
Усяк до стодоли пре?
І хтозна: чи світ не зі мною почавсь
І чи не зі мною вмре?

...І грім рокотав, і вітер сурмив,
Коли

я
осяг зеніт.
І, мовби довкола осі,
кружляв
Круг мене ледачий світ.

Я сам — проти сонця.
Я сонцем став.
Все небо моїм було.
Я зверхньо округ озирнувся —
і вмить
Морозом крило звело:

З-під сонця
в пронизливім віражі
На гострім куті крила
На мене шуліка ішов у піке,
Як пущена з лука стріла.

За першим ударом згорнувся світ,
 За другим — змалів, як хрест!
 О, де ж порятунку шукать мені,
 Коли я один, мов перст!

А він мене так пригинав до землі,
 Що в грудях заходивсь дух.
 І пір'я летіло із крил моїх,
 Немовби качиний пух.

А степ — як долоня.
 Лиш десь на краю
 Підводивсь далекий горб.
 Та камінь на ньому лежав якийсь,
 Підставивши сонцю лоб.

І, сили зібравши останні,
 я,
 Мов заєць, шугнув за горб.
 І тої ж фатальної миті коршак
 У камінь ввігнав свій дзьоб.

І в смертній озлобі на мене скосив
 Він око, що кров'ю сплигло.
 І з каменя, мов покривало мерця,
 Опало його крило.

І напис одкрився:
 «Ми тут полягли
 Давно, що аж камінь осів.
 Усі — за одного. Один — за всіх.
 І всі як один — за всіх».

ЛЕВ ТОЛСТОЙ

Крутий полянський в'яз.

Мав Зевсову подобу...

Корінням борода востаючи углиб,

Він пам'ятав себе

ще від часів потопу,

Як перші зерна висвятив на хліб.

До борозни тягло.

Умів загнути обід.

Уперто вибивався з графа — в косаря.

І шокував бомонд

його мужицький чобіт

Завбільшки з трон маленького царя.

Він сам себе воздвиг,

не прагнучи в месії.

Та, вчувши в ньому лев'ячу могуть,

Довірила йому знесилена Росія

Явити світові свою велику суть.

До нього, як в собор, вела прочан дорога.

Святий синод кипів:

— Осквернено чертог!

Бо хто повірить во єдиність Бога,

Як ще один... за плугом ходить Бог?!

Анафему ревли усі церкви стоглаво,

Хрестами ледь сягнувши борода.

І дзвін замість проклять —

воскресну славу

По всій Русі гримів йому:

— Гряди!

ПРИ ГОНЧАРНИМ КРУЗИ

Цикл

Олесеві Гончару

1. ЗАЧИН

Круг провістив Гончарові,
що коло — основа спіралі...
Шосте довершив.
На сьомім ідеш у zenit олімпійський...
Станеш на сотім, — узри
не лише позаобрійні далі,
Але і перший виток в квадратурі своєї колиски.

Сину полтавських тополь,
що тримають півкулю ефіру,
Сивий сівачу ланів
українського вічного слова, —
Шану воздавши,
проте,
не сотворим із тебе кумира:
В коло любові берем.
Адже коло — спіралі основа.

2. СПОГАД

Світ міняється, як світ
У довічній колисанці:
Одійшов надвечір дід, —
Онуча знайшлося вранці.

Зійдуть трави на межі.
Відболять пекучі дати...
Так чого ж це — розкажи —
Зажурився ти, солдате?

«Гей, братове ж ви мої,
Так воно було б щасливо,
Та згадалися бої,
І приснилися усі ви.

Спалахнуло голубим,
Наче вибух при окопі:
Скільки ж вас я розгубив
По розтерзаній Європі?!

Як ви там, на чужині,
Чи не давлять вам Карпати?
Так хотілося б мені
Вам у мрамурі воздати.

Вознести понад віки,
Над висоти і висотки, —
Я ж насипав лиш горбки
Із солдатської пілотки.

І тепер який горбок
Не зустріну на околі, —
Осікається мій крок,
Як в мінованому полі.

Та найбільш мені болить,
Заболить — аж до знемоги,
Як онука побіжить,
І не глянувши під ноги.

Все в мені йому кричить
Тоскним криком остороги...
А онука знай біжить,
І не глянувши під ноги...»

Ворухнулася рілля,
Перейшов по травах легіт.

Із далекого даля
Обізувалися полеглі:

«Та хіба ж на смертний труд
Йшли ми, брате, задля того,
Щоб онукам перетнуть
Сірим горбиком дорогу?

Хай летять, як ластівки,
Хай в лице їм вітер свище:
Насипали ж нам горбки,
Щоб онуки стали вище!

Ти прислухайся на мить —
Наче дятлик на осонні...
Певне, хлопчик тупотить —
Чуєм стеблами долоні.

А оце ось жебонить,
Мов джерельце біля скроні.
Певне, дівчинка біжить
Подорожником долоні.

Не судилося своїх
Нам гойдати доню-сина.
Так дозвольте хоч чужих
На долонях поносити.

Доки дітям лопотіть
Безберегими степами,
Доти нам не вкриє світ
Мертвим попелом непам'ять.

Кинь, солдате, сум-жалі:
Так на світі урочисто!
Скільки в тебе при столі
Назбиралось товариства!

Срібну чарку підніми
І за тих, кого немає.
Пробачай, зайшли б і ми,
Так земля... не відпускає».

3. МАРАФОН

При стартовій лінії доля рівня їх у ряд:
Усім їм однаково світять на фініші айстри.
Успразі вінця в неофітів зіниці горять...
З-під мудрих повік у дорогу вдивляється майстер.

Він знає, яка то жорстока й трудна далина,
Як зманливо легко спочатку скоряються версти,
Як важко по тому на спині дорогу цю нести
Від мертвої точки, що серце навпіл розтина.

Він знає, що многі, занадто голінні до слав,
Не втримають темпу, падуть на узбіччі у трави.
Він їх остеріг би, але не дано йому права,
Бо в тому двобої з собою змагаєшся сам.

Суддя, як одвіку, раптово натисне курок.
Рвонуть новобранці, немов лошаки серед степу.
І тільки досвідчений майстер, не зрадивши темпу,
Спокійно перейде на свій, уже звірений крок.

Він знає: не варто спішити — тільки перша верста.
Дорога попереду — вельми підступна й далека.
Каліфи на мить, як на мед, вириваються легко.
А ти не спішиш — в тебе надто висока мета.

Ти ще їх побачиш, зів'ялих, непевних, як дим,
В уламках надій, що розбилися о кремій
на друзки:
Вони проклянуть у кюветах дорогу і друзів,
Доводячи ревно, що краще ходить, як ходив.

Одного за одним в суворім прискоренні ти
Обійдеш передніх, що чорно звуглили на сонці.
І жестом руки їм накажеш:

«Тримайтеся, хлопці!»

Бо ці таки дійдуть, хоч мертвими, — до мети.

Під рокіт овацій ти першим промчиш стадіон
І, скинувши втому, повернешся знову на фініш,
Де з усміхом добрим тобою ж подоланих стрінеш,
Які лиш закінчують в муках тяжкий марафон.

Їх важко хитає, втома супроти гребі.
Потріскані губи, од пилу чуби спопелілі.
Та горді вони, бо уперше здолати зуміли
І мертвий бар'єр, і дорогу, і навіть себе.

Ти їм, як синам, підставлятимеш плечі круті,
Бо знаєш: прорвавши знемоги капронові пряжі,
Приходять до фінішу тільки надійні і справжні,
Які вже ніколи не зійдуть на третій версті.

...А поки що доля рівня їх при старті у ряд:
Усім їм однаково світять на фініші айстри.
Від спраги на славу у юних зіниці горять...
Поглянувши мудро на них,

усміхається майстер.

4. ЗАВЕРШЕННЯ

Круг провістив Гончарові,
що вічне — дорівнює руху..
Звершене коло одразу ж
новому стає за основу.
Глину веде він за руку.
Веде його глина за руку.
Так вони ще раз відкривють,
що спершу було таки слово...

Золота моя, — далека,
голуба моя, — висока, —
просурмили на дорогу вожаки.
Відлітає за тобою
моя доля сіроока.
Тільки ж ти не озирайся з-під руки.
Одвернись від мене гордо,
промани мене жорстоко!
...Пригорнися хоч туманом до щоки.

Ти лети — не озирайся
на блакитному порозі —
скільки в тебе ще попереду весни!
А мені судила доля
зоставатися в морозі,
у холодних заметілях сивини.
Не світи мені сльозою,
забувай мене в дорозі,
не вертайся, не боли і не мани!

О, не слухай! Повернися
хоч на мить, на соту весну —
з молодим своїм красивим королем!
Я з останнього морозу
від крила твого воскресну
як не лебедем, хоч сивим журавлем.
Через всі тисячоліття
на дорозі перехресній
припаду до твого сліду ковилем.

ПРОЩАЛЬНИЙ ВАЛЬС

*Однокласникам
Новосанжарської школи*

Золоті мої надії, молоді мої сади...
Надвечір'я вересневе одягається в кармін.
Відкурликали осінньо, відгукали поїзди.
... А на третім полустанку осипається жасмин.

Голубі мої світанки, кольорові мої сни,
Скільки літ перелетіло, скільки зим та перемін!
А крило моє травневе повертає до весни,
Де на третім полустанку прокидається жасмин.

Та не може ж того бути, що одбуте промина!
Поверніть мене до класу срібним покликом
дзвінка.

Зажурилась моя парта, третя парта од вікна.
...А твоє волосся хлюпа, наче бронзова ріка.

Відступіться, мої літа, як тумани за поля!
Впливаєш ти красиво на прощальний юний вальс.
Вся в небесно-голубому — перша дама короля.
...А зоря моєї долі тихим сумом повилась.

Білим квітом на волосся опада холодний час —
Скільки літ перелетіло! Що було, те відгуло...
А мені і досі сниться молодий вишневий вальс,
Хоч між нами всі дороги вже давно перемело.

Золоті мої надії, молоді мої сади...
Надвечір'я вересневе одягається в кармін.
Відкурликали осінньо, відгукали поїзди.
... А на третім полустанку осипається жасмин.

ДО ПРОБЛЕМИ «ШЕВЧЕНКО І НАРОД»

Дитих

I

Тяжко ішов, як жниввар по нужденному полю.
Люди йому відвалили на всі терези:
Брили кутасті свого невмолимого болю,
Солі в саквах, що опала з гіркої сльози.

Шлях починався по вольній
чубато і русо!

А довершав
після хижих пустелей та бур
Лисий, як місяць, з тужбою обвислого вуса.
Жовто згасав, самотній на весь Петербург.

...Як переймали його
у сап'янцях газдині,
Як наvertsали за стіл на меди та куліш!
Все приміряли чумарку з дідівської скрині,
У вишиванку вдягали нехрещений вірш.

«Господи праведний,
що йому, зрештою, треба?
Рідний кожух, та і ми ж не чужі — земляки!
Хатку збудуєм, уділимо отчого неба,
Тихо поплачем об тім, як були козаки».

Гостро позиркував з-під еретичного лоба.
Церкву минувши, ішов у сіряцький загал.
Вслід йому сито плювався добродій: «Худоба!»
Скрушно хитав головою старий ліберал.

Жовчно цїдили, дізнавшись про смерть:
«Доходився!
Маєш тепер, демократе, по всьому і — все.

ДО ПРОБЛЕМИ ЧАСУ

Все борги відкладаєм на завтра, із будня —
на свято.
«Віддамо, — позіхаємо. — Ще й не хилилось
на пруг».
Та, якось позирнувши опівдні на круг
циферблата,
Ми сахаємось в розпачі: стрілка довершує
круг.

Попросив у старого, що знався на лініях легко:
«Прочитай по долоні...»
І мудрий сказав: «Не біда.
Лиш за вигином ліній видніє дорога
далека». —
«А коли ж... лаштуватись?» —
«А то вже ніхто не вгада».

Голова моя впала на руки безсило і тужно.
А старий мені каже:
«Я вивідав правду з глибин
Не затим, аби ти побивався над долею
скрушно.
А — щоб квапивсь на добре,
і марно часу не згубив».

ДО ПРОБЛЕМИ ДОБРА І ЗЛА

Де тільки я не бродив оці тисячу літ!
Скільки забулось? Забудеться скільки?
Не знаю.
Кров закипала на кризі по краплі, як глід.
Тяжко спадала на поле вороняча зграя.
Хтось мене вів через холод заплющених сіл.
Згарища станцій... Безокі віконні провали...

Лики і лица... Поземка ядуча, мов сіль, —
Все те за вигоном пам'яті пилом припало.

Хтось мене кинув (чи зрадив?) опівніч сліпу..
Хто ж це? Забулось...

Але вкарбувалось навіки.

Жах самотності, туга посмертна в степу,
Косо —

прицільна,

на жертву —

атака шуліки...

Все те розмилось буденним, як січка, дощем,
Та запеклося тавром на пергаменті долі:
Блискавка пострілу за полохливим кущем.
Отвір жорстокий у ніжному тілі тополі.

Дати безликі пішли в снігову крутію,
Крики погроз відповзли за хитке видноколля, —
Тільки єдина,

що кулю спинила мою, —

Світить мені рятівною свічею тополя.

Давши ім'я їй (нема без імення добра!),
Тайну його стережу, як вона —

мою кулю.

Небом укрит, приголубив сагою Дніпра,
В крону її поселивши, як пам'ять, зозулю.

Далі іду. Проминаю байдужі стовпи.
Лиця байдужі, неначе стовпи,

проминаю,

Прізвища станцій якихось...

уже й не згадаю,

Потяг промерзлий відгук у забуті степи.

Бив мене вітер жорсткий і жорстокий,
як жерсть.

Де ж це було? На якому роз'їзді?..

Забуто.

Та не забуто: у небо вростаючи круто,
В благословенні тополею зведений перст...

Дав їй імення (нема без імення добра!).
Світить у пам'яті знаком живого карбунку.
Прагну до неї, немов до межі відрахунку,
Щоб не згубити дороги до вісі Дніпра.

Хай би куди не хилила мене течія, —
Сущим у плоті чи вітром нечутним у полі, —
Все ж повертатимусь, яко на круги своя,
До таємниці,
запеченій в серці тополі.

Манить мене і — манитиме! — куля мала,
Доки у ній ще ховається слизько і хитро
Ім'я стрільця,
зароковане в тайні калібру..
Адже нема, товариство, без імені зла!

СТАРА ПІСНЯ НА НОВИЙ МОТИВ

Я тебе любив, я так любив.
Горе моє, зоре, ладо-знадо,
Що слова од щастя розгубив,
І ніхто довіку їх не знайде.

Я до твого двору, сам не свій,
Лебедем приходив, як на свято,
Тільки ж ти, немов на рану сіль,
Кидала лукаво: «Здрастуй, свате!»

А якось мій батько уночі
Підстеріг мене та й каже:
«Хлопче,
Ти до неї стежки не топчи,
Там давно сусіда стежку топче.

Знаю, що болить, як на ножі!
Тільки вже нехай воно... як вийшло.
Вдар об землю лихом, не тужи,
Та й шукай собі до пари іншу».

Я покинув з туги все як є.
Біг понад сльозою на край світа!
Тільки ж ти на горе на моє,
Де б я не ступив, зорею квітла.

Чи мені хтось зіллям поробив,
Чи заворожила зла ворожка, —
Я ж тому й дружину полюбив,
Що вона на тебе трохи схожа!

Дунав, що зійшло за плином літ...
Але як побачив тихі ружі,

Солов'єм затьохкав білий світ,
А мені на серці — чорно й тужно.

Вже твоя коса, як у диму,
Лиш мені ти світиш юним станом...
Стала ти дружиною йому,
А мені навек зорею стала!

ОДА МУЗИЦІ

І квіт зорі, і спалахи півонії,
Космічний гул, і мовчазний туман, —
Усе докруг в довершеній гармонії
Звучить урочим ладом, як орган.

Усе на світі неземними узами, —
Чебрець і сніг, журавку і печаль, —
Єднає мудро благовісна музика —
Землі і неба голубий хорал.

О музо муз, — і сущого, й майбутнього,
Ти очищай нас, як жива роса,
І прихилий до поля многотрудного,
І поривай в духовні небеса!

ОДА КИЄВУ

I

Чаклунської ночі Івана Купала,
У час, коли папороть тайнощі діє,
На свято кохання виходять, як пави,
Полянського роду у білому діви.

Пливуть опівночі у травах бобрових
На поклик магічний тремкого багаття.
І тихо пускають по хвилях дніпрових,
Мов знак нареченим,
вінки-лебедята.

І Київ, такий ще малий, — на долоні.
І Кий із братами ще жив і князює.
І Либідь в любистковій на оболоні
Із ладо своїм лебедине зорює.

Світанок встає з молодого розгілля,
Гінці на комонях тривожать дорогу,
Гукаючи владно киян на весілля,
На свято народження роду нового.

...Народжуйся, роде русявої вроди,
На трави, на зорі, на лагідні води!
І радуй вовіки, мій добрий народе,
Зерном і піснями
всесвітні народи!

II

Луна віків над Лавровою пуцею,
Що долину́ із Несторових снів;
І міст Патонів, мов ракета,
пущена
У дні грядущі із минувших днів;

Дівочий усміх над шовками теплими,
Полянський легіт предковічних трав;
І обеліск над воями,

полеглими

За землю нашу,
смертю смерть поправ;

І карб минувшин,

і новітні вияви,

І день прийдешній в рисах дитинчат —
В тобі, як в книзі, одкриваю, Києве, —
І хори вічності мені звучать!

III

Возрадуйсь, граде на Дніпровій кручі,
Із верховин п'ятнадцяти століть,
Благословенна, плодоносна віть,
Од кореня русинського — могуча!

Колиско тополина трьох мужів,
Що розтоптали троежалля змієве, —
Возрадуйся, мій сивочолий Києве —
Високий щит слов'янських рубежів!

IV

Славтеся, руки, в трудах — золоті,
Колос творящі, вогонь і вугілля,
Легідний шовк молодим на весілля,
Сталь на космічні ракети круті!

Хай лебедіє у льолі дитя
Мирному небу і нині і присно.
Вічно перебуймо в житті, як у пісні,
Пісня ж — несмертна, як древо життя!

В ОБОРОНУ ХЛІБА

Юначе мій, чиєїсь мами сину,
Зодягнений на джинсовий мотив, —
Я аж завмер, коли ти... півхлібини
«В дев'ятку» натреновано вгатив!

Солоним потом заливає спину...
Футбол, як бачиш, — не солодка гра!
Перепочинь. Та поговорим, сину.
Бо є про що. І — вже давно пора.

Я просто, не домішуючи меду,
Скажу:
 коли ти замахнувсь ривком
Ударить хліб,
 твоя весела кеда
Мені під серце влучила носком.

Ти вдарив так,
 що потемніло в оці,
І по державні крайні рубежі
У всіх, що пухли в сорок шостім році,
Від жаху похолонуло в душі.

І у батьків, які на полі ратнім
Ділили хліб, мов долю у бою,
Відкрилися старі солдатські рани
І заболіли в смерті на краю.

І в матерів, коли ти через луки
Котив хлібину, як футбольний м'яч,
Так застогнали, затужили руки,
Немов по них ти потоптавсь навскач.

Ми всі із хліба виростили, сину,
Із праці себто — чуда із чудес, —
Яка нас охрестила на Людину,
Піднявши з чотирьох до піднебесь.

Нас кликав хліб на добре, чесне діло
До братнього, трудящого коша.
Ми в нім шануємо не тільки тіло,
У нім народна світиться душа.

І я тобі сказати чесно мушу:
Ти можеш лущить м'яч, немов горох,
Але коли вже замахнувся на душу, —
Дивись, щоб не спіткнувся... на чотирьох!

КАМПАНЕЛЛА

Христос, якщо за Біблією йти,
Був до хреста у тридцять три прикутий,
За що й здобувся на звання — святий —
О третім дню великої покути.

Три дні на цвяхах мучитись жорстоко!
Не доведи...

Та з чим тоді зрівняти
Пекельну муку — тридцять і три роки
Щодня, щомиті на хресті конати?!

Нащо вже в інквізиції майстри,
А й ті втомилися лупати скелю...
А мо', чергова казка пустомелі?
Бо де ж: у тюрмах цілих тридцять три?!
Тому, хто сумнів пестив до пори, —
Явися, дух Томмазо Кампанелли!

Всі тридцять три...

Та ба — не став святим.
На цей раз люди, до поклонів схильні,
Не віддали його богам,
і тим
Уперш належне воздали Людині.

ВІЧНЕ

Не квапся знімать з таїни сповиток
І спрощувать все до нуля.
Зостав у душі заповітний куток,
Де казка дріма, як маля.

Бо в реві ракетнім — аж тоскно чортам! —
Вже став би над злом і добром,
Аби я не вивідав шостим чуттям
Того, що не зна ЕОМ.

Ти втис мене в формули, як в стремена,
А я доведу тобі днесь:
Поезія більше, ніж логіка, зна,
Оскільки — Поезія єсмь!

Хай в слові вовік таємниця світа!
Ти чуєш, як плаче воно:
«Зозуля йому ще дарує літа,
Хоч він уже мертвий давно».

Та є у поезії вища мета,
Не звітна і владі небес:
«Зозуля йому відкувала літа,
А він уже в Слові воскрес».

ПОМСТА ЗЕМЛІ

Чесьть осквернивший воїна,
Кров'ю затям про те:
В пам'яті нашій пробоїна
Доти не заросте,

Доки на пагорб Слави,
На мироносну синь

Падає з-за халяви
Зради твоєї тінь!

Біла твоя озлоба,
Темна, як вир, душа...
Слизько повзуть з-під лоба
Двое кружал вужа.

Там, як хитка примара,
Важко, за кроком крок,
Йде за тобою кара,
Звівши на смерть курок.

...Честь осквернивший
воїна, —
Доки росте трава,
Жодна земна розколина
Душу твою не схова.

Ми б тебе вже й простили, —
Мертвий еси, як пил, —
Так не дають могили.
Прощі нема в могил:

На сорокове літо,
Як в сороковий день,
Їхні зірки із дикту
В небо застогнуть:
«Де?!

Де він, що в рукопашнім
Здавсь і ступив
на криве,
Що оскверняє прах наш
Тим уже, що —
живе?!»

Тільки коли вже сподіялось зовсім страшне —
Бризнула кров із обвислого вуха додолу —
Зойкнув по-людськи собака
з нелюдського болю,
Вчулося в скрикові тому:
«За що ж ти мене?!»

Я вже всього надивився,
Та вперш на віку
Сльози побачив собачі...
Якась мене сила
Кинула вихором лютим із ганку до сина,
Руку звела на покару,
швидку і тяжку.

Я шмагонув його ременем
без каяття.
Та коли вдруге возводив десницю для суду,
Владно собака поклав мені лапи на груди
І похитав головою:
«За що ж ти... дитя?!»

Сором окропом ошпарив.
Жбурнув у траву
Ремінь тужавий, що звивсь по-вужачи кільчато.
Але маленький тиран хоч би схлипнув —
затято
Вогники вовчі ховав під біляву брову!

Кинувсь із двору.
Оглянувся біля верби —
Вдарила ніжність у груди крилом лебедино:
Тихо собака лизав малюкове коліно,
Де червоніла попруга моєї ганьби.

Диво сподіялось: в синові очі жорсткі
Звільна верталась погідна наївність дитяча:
Впав головою невтїшно

на лапи собачі

В першій покуті за перші провини гіркі.

Сльози лице окропили, мов лагідь Дніпра.
Мить зупинилася. Тиша тремтить, як росина.
Світ засвітився, як батько: рождалась Людина!
...Мудро всміхався собака очима добра.

Летів до тебе турманом
через моря і дні,
Спадав із неба тугою,
а ти сміялась: «Ні».
Я зіркою безсонною
зацвів на кружині,
Світив у вікна соняхом,
а ти своєї: «Ні».

Тоді прилинув лебедем і скрикнув на стерні.
Припав до тебе леготом, а ти сказала: «Ні».
То я заплакав річкою в гіркому поліні,
Вже й пересох із відчаю, а ти своєї: «Ні».

Тоді віддав я вітрові
свій розпач і одчай
І прошептав зневірено на цілий світ:
«Прощай!»
Злечу у небо турманом востанне
на біду,
Впаду, мов камінь, тугою».
А ти зітхнула: «Жду».

Отак вітерцем перейти за леваду шовкову —
Засвітиться гай,

а за гаєм — село.

І все проминуло до мене повернеться знову,
А літ перебутих одразу немов не було.

І я упізнаю хустину легку за плечима,
Хоч стільки у ріках злетіло води!
І ти мені тихо озвешся своїми очима...
Та це вже — ніколи...

Ніколи... Ніколи...

Завжди.

І я повернуся у пору мою світанкову,
Відчувши в долоні пелюстку руки.
І вперше промовлю колись не промовлене слово,
І вернуться в осінь з тієї весни
ластівки.

Розтане сніжок на роками притомленій скроні.
Повернеться листя в грудневі сади.
І дзенькнуть вудилами юності нашої коні.
Та це вже — ніколи...

Ніколи... Навіки.

Завжди.

Залітна сніжинка

сльозою зійшла на долоні,
Морозом шепнула мені сивина,
Що вже не повернуться юності нашої коні,
Бо надто далека між нами лягла
далина.

Але ще такого, коб вас перейняти,
Спорядить не маєм кебети.

Як же вас вернути на рідні пороги
А хоча б на яблука пізні?
Вже ми чи не всі перебрали дороги.
Спробуем останню... у пісні.

Звідав я мить, коли доля
крилом обійма,
Знаю нещадність
падінь у безпам'ятні трави...
Тяжчого ж, брате, видовища в світі нема,
Аніж поет, що старцює
під вікнами Слави.

Ох і навчився ж прощати:
банкротам — борги несвітенні,
Друзям — грішки.
Навіть недругу зичу пощади.
Це б тільки й горя!
...Одначе в оцім всепрощенні
Можна ж до того дійти,
коли сам собі станеш прощати.

А зрадник завше продає когось.
Вірніш, когось він просто
перепродує
Комусь, щоб за навар купить когось

На перепродаж.

Бо платить собою
Він не спроможний вже з причини тої,
Що сам в собі самому не існує.

Але мене дивують покупці:
Невже так важко, зрештою, збагнути,
Що в мить, як продають тобі когось, —
Тебе ж самого, йолопе,
купують...

На перепродаж?!

Людей, звичайно, більше, ніж народу..
Коли виспівуєш на цілий схід
Любов до людства... з сотого заходу, —
Згадай, нарешті, і про свій народ
Хоча б за те, що має він в цю мить
Виконувати каторжну роботу:
За тебе перед людством червонить.

Великий Гоголю,
Наш отче і колего!
Колего?.. А чом би й ні: в однім, вважай, коші
І за природою душі, і за... папером.
Що ж до ручки, то в мене навіть краща,
Ніж Ваше гусяче перо, колего.
Одне лише зосталось нам вчинить,
Щоб зовсім порівнятися:
Спалить, як Ви колись, усе, що не збулося.
(Ах, як воно у Вас горіло, отче:
Той племінь виден і сьогодні нам
Водні і ночі!..)

...Зібрав якось усе своє (найкраще, зауважте),
Черкнув сірник — і хай воно горить
На славу нам, онукам — у науку!
І що б Ви думали, колего: не горить!

Чи, мо', папір од знаків водяних
Одсирів? Так чистий же спалахує, мов порох!

...Послухайте, колего: а що як помінять чорнило?

ТИША

Вечір. Голуби...
Так празниково і прозоро!
На варті пам'яті дуби
Зорюють у дозорі.

Весь безмежний світ
Задрімав — не дише.
Чути навіть, як незримий цвіт
Біло опада із вишень.

Солодко човнам
В ласкавім літеплі
Славути.
І сниться стомленим синам
Цілунку м'ята-рута.

Сиві тумани
Вийшли з оболоней.
А можливо, то козацькі сни
У похід сідлають коней?..

Все б отак іти
Під материнським стягом вишні

Та справжні сміттярі не прийняли
Його до спілки.

Гідні маєстату,
Сказали, що местимуть, як мели,
Сміття із хати, але цур — не в хату...

Він гріб в такому захваті гонитви,
Немов збирався пережить віки.
І чисто чистив свояків до нитки
Метким хапком нечистої руки.

Трусив державу обома, як грушу.
І яось за ікону з тогобіч
Віддав чортам без торгу власну душу,
І тишивсь, що
за безцінь
має річ!

Та вдарив дзвін.
А звісно — після дзвону
Не візьмеш за оградку й помела.
Щоправда, схопились про ікону,
Так на ж тобі... фальшивою була.

На спаді літ над складнощами світу
Філософ битись, врешті, притомивсь.
І, вивівши парадоксальну мисль,
Зітхнув:
«А чи було б цікаво жити,
Аби з усього вилущити смисл?»

Та от... цікаво (взяв би його бік!)
Ще б оце питання прояснити!»

Рожевий обиватель сплюнув сито,
І кинув знехотя, мов чайові,
Що світ — яснішого нема у світі,
І нічого терзатись голові!

Старий кивнув:

— А й справді небилиці.

І все ж питання штурхають під бік.
Хоча б таке: чому літають птиці,
А ми з тобою ходимо одвік?

— О Господи! Та відповідь, вважайте,
Сидить при вашому ж таки столі:
Тому й літають, щоб не заважати
Ходить нормальним людям по землі!

СИНІВСЬКЕ

Диптих

I

Застилають столи господині
від хати до хати.
До травневої учти
збираються мовчки солдати.
Зоддалік, при вікні, стала пам'ять війни,
І ніколи уже од вікна не відійде.
Обнялися по-братськи,
неначе побачились вперше.
Пожурилися трохи,
що стало з літами їх менше.
Пораділи весні, що зростають сини,
Тужавіють сини,
а вони опадають...
Я вклоняюся вам по-синівськи доземно,
солдати.
Я молюся на ваші святі перемоги і втрати.
Тільки ж ви не сурміть
ув останній похід.
Тільки ж вічно живіть.
Ми вам рясту у ноги
постелим від хати до хати.
Надаруєм онуків,
немов ластів'яток,
до свята,
Тільки ж ви, доки світ,
не відходьте в граніт,
Тільки ж вічно живіть!

II

Чи не досить, поете?

Війна рокова

Сорок літ як в траншеях дрима.

І в солдатських листах вигасають слова,

Та й самих адресатів нема.

І не варто полахати маминих снів —

Хай їм ліпше онуки гудуть.

І не треба гіпербол: полеглих синів

Вже й пороги отецькі не ждуть.

Гей, на ратних полях — полини, полини.

Забуття осіда, як зима...

Так чому ж я і досі біжу із війни?

Запитав би, так... батька нема.

І летять жайворонням у ті полини

Онучата, мов доля сама.

Так чому ж я і досі біжу із війни?

Запитав би, а й неньки нема.

Час од спалених весен втіка в голубе.

Тільки ж пам'ять рокоче в диму:

— Ти про себе забув.

Ти запитуй себе,

Щоб тебе не спитали:

чому?!

Перед людьми і землею,
при знамені Отчизни,
Перед червневим днем,
зрубаним, наче віть, —
Воїном укріпись в клятві суворій,
пісне:
Ні перед ким, ні перед чим
не відступить!

Стань при мечі святім,
кутому з нашої муки.
Не пропусти,— інакше
матір'ю проклянем! —
Тих, що з базару ідуть гріти непевні руки
Над Вічним Вогнем.

ПОКУТА

I

Біг по життю, як по житю. Топтав обома.
Все дозволяв собі у незагнузданим праві:
Луки топив. У криницю плював легкома,
Свиснувши гучно, лелек поціляв на заплаві.

Якось оглянувсь — залякла судомно рука:
Жовто тяглася за мною пустеля, як згуба.
Хрипло синіла затиснута в труби ріка.
Пір'я летіло, мов листя усохлого дуба.

Здумаєш напитись — криниця чорніла, мов дот.
Німо конав соловей. Задихалася жаба.
В очі плював мені димом ядучим завод,
Жерли машини останнє повітря
пожадно.

II

Снилось чи марилося:
рибою став.
Дужим осетром навспак течії
Предків дорогу у нерест верстав —
І загубив коло греблі її.

Бивсь у бетон.
Проклинав манівці,
Кров валувала із мене, як дим.
Тяжко боліли у ліктях плавці.
Мерли нащадки у лоні моїм.

III

...І обернувся на лебедя білого-білого.
Марно шугав над громадям каскадів і ферм.

Тьмяво лисніли свинцевими, сизими більмами
Гасом залиті зіниці
колишніх озер.

Впав я, нарешті, знеможено встав.
Радо пірнув... у густе і зелене.
А як злетів —
одсахнулись від мене:
Чорним я став.

Злинув у пошуках вільного, чистого плеса.
І — надломилось крило, як поглянув униз:
Зводив рушницю якийсь чоловік в піднебесся.
Люди!
Та це ж я... себе — під обріз.

IV

З жаху прокинувся. Вибіг на луки.
Тихо котила за обрій трава.
Сірим струмком пролилася гадюка.
Як я зрадів їй:
— Жива!

Над озерцем журавель споважніло
В академічній задумі ступав.
Небо синіло. Бджола дзимоніла.
Сонце загусло в коштовний опал.

Глянув у синій, неторканий став.
Чистий, мов совість.
Аж вріс я у нього,
Коли побачив себе, молодого:
Сивим я став.

ДО ПРОБЛЕМИ: «РЕВОЛЮЦІЯ І МИТЕЦЬ»

О, страшна злоба сатрапа: обіходь за три версти...
Ось він берло стис у лапі; темна кров жадає мсти:

«Хто мене, обранця Бога, осміяв на весь граніт?!»
Скульптор падає у ноги, але пізно: не вмолишь.

«Смерть?» — суддя кладе печатку на розгублений папір.
Кесар зменшив: для початку — пожиттєво, серед гір.

... Десь за рік чи два неквапом хитрий, хтивий, як шакал,
Перший фаворит сатрапа майстра в скелях відшукав.

Він сказав йому: «Негоже марнувать такий талан.
Скелі — слава тобі Боже!.. Є один цікавий план:

Як не хочеш гинуть здуру — обери найвищу з гір
І преславною фігуру возведи чолом до зір.

В мить, коли довершиш діло, догодивши кесарю, —
Вибирайсь на волю сміло — від корони говорю!»

О солодкі волі пуга, о свободи дикий цвіт!..
Півжиття великий скульптор упокорював граніт.

Але в мить, як мав би кесар досягти вінцем висот,
Люд розгніваний у кресах учинив переворот.

«А, лакузнику сатрапський! — взяв народ за чуб митця. —
Отепер за норів рабський ти досидиш до кінця!»

А щоб легше зносив кару на покірливім горбі,
Ми підкинемо до пари кесаря твого тобі!»

...І гризуть губами грати, і кленуть своє життя:
Що один: «Аби ж то знати...», а другий: «Якби ж
знаття...»

ДИВОВИЖА

Про світ увесь казати не берусь,
а все ж траплялась і мені нагода
у світі многоликім побувати,
що гув, як вулик, у стонадцять мов,
дивуючи одмінністю ландшафтів,
повір'їв, рас, і рис, і кольорів.

Та з-поміж див, дивин і дивовиж —
одне —

ніяк збагнути не в спроможі.
І щоб сказати: надто вже замудре,
так ні ж — простішого дарма й шукати!

...Є тип людей, чи, пак, стереотип,
що зустрічається у кожному краї
клішований:

в Канаді чи у Штатах,
в Японії, на Фіджі чи в Парижі
(немовби їх з держави у державу
везуть поперед тебе: тільки вчора,
здається, у Нью-Йорку розвітались,
а він уже у Бельгії стрічає,
хоч в іншій строї, а з лица — той самий).

З ним вельми легко увійти в контакт:
говорить мовами усього світу,
достоту жодної не знаючи.

Одначе
для діла — саме стільки, скільки треба.
(Для серця ж...

А до чого тут воно,
коли про діло йдеться?)

прочитана і кинута в смітник.
 ...Стоїш, розгублений: чи був насправді?
 Та був же, але наче... й не було.
 І тільки у бензиновому смозі
 лишився присмак диму сигарети
 та в присмерку — якісь чи то дві крапки,
 чи очі.

І невловна тоскнота
 чогось реального: «Ну, як воно тепер
 у нас... у вас, пробачте?»

...Літак припав до рідного бетону.
 Зітхнуло серце: слава Богу, вдома!
 Виходжу легко із аеропорту,
 а він... уже біжить назустріч радо
 і, міжнародним жестом поплескавши
 по рукаві,

одною з мов планети
 (здається, українською сьогодні)
 гука бадьоро:
 «Ну, здоров... Салют! То як воно
 тепер у нас там... пробач, у них
 живеться?»

І вже хазяйновито закида
 твою валізу на моторну тачку,
 і щось крізь награно бадьору маску
 прислужливо-лякливе прозира,
 і в двох кутках, де мають бути очі,
 жовтіє туга двох листків промерзлих,
 прибитих вітром із чужого саду,
 яким немає вороття назад.
 Бо де той сад — забулося давно.

...Страшніш од смерті, як нема де вмерти.
 Коли для всіх однаково ти свій,
 чужим для всіх лишаяючись одначе.

Ми покоління
 пасинків війни,
Та не ждемо доплати
 від планети
За срібло молодії сивини:
Така вже нам судилася анкета.

Сини давно у силі і в порі.
Уже й онуки
 дріботять у гості...
Не вчити їх, учених, важусь —
 просто
Скажу під знаком
 отчої зорі:

— Ми з вами
 однієї крони віть.
Хіба що нам
 і найтихіший постріл
Гостріше, аніж вам, сини,
 болить,
Бо ми від кулі заслоняли простір...

Так хай обірветься
 спадкова нить
Між війнами —
 і розпадеться тліном,
Щоб ми лишились
 в пам'яті століть
Останньої війни
 останнім поколінням!

ЛЕБЕДИНА ПІСНЯ

Лікар зітхнув, окулярами блимнувши скісно:
 — Слухай, маестро... Ми ж давні з тобою,
 як світ.

Отже скажу... навпростець, даючи собі звіт:
 Жити тобі залишилось... не більш, як на пісню.

Хочеш іще протягти, то послухай мене:
 Скинь цього фрака. «Метелик» пошли
 достобіса.

Звань найпрестижніших маєш, як листу у лісі!
 Хто тебе, врешті, у шию на сцену жене?
 Серце не змieniш, як платівку.
 Серце — одне...—

Стиснув маестро в обіймах друзяку.
 Листи
 Нотні згорнувши, піднявся уріст. Прямовисно.
 Рушив на сцену:
 — Ну що ж, як вмирати, то в пісні!
 Слухай! — спинивсь. — Не сприйми
 за амбіцію, звісно:
 Може, для того і жив я, щоб в пісню... піти?

БЕРЕГИ ДВАДЦЯТЬ ПЕРШОГО ВІКУ

Заплива моя чайка в досвітній лиман,
 Запливає, та все не причалить.
 Даленіє позаду полин, як туман,
 Як димок золотої пищалі.

Спочиває при поясі шабля туга.
 Похилилася люлька з-під вуса.
 Одгуляла степами козацька юга,
 Відгула моя молодість руса.

А зоря вже кладе свій провісницький перст
На далеку, невидиму віху.
І зосталося менше п'яти мені верст
До межі двадцять першого віку.

За тією межею — тривожні світи,
Незнайомі і знаки, і лики...
Ти світи, моя зоре, мені — освіти
Береги двадцять першого віку!

Там не стрінуть мене вже
літа майові.
Там свої листопади і червні,
І полин, і ковил, і поети нові,
І онуки моїх... наречених.

Та дарма! Не зупинимо пружний політ
Ворогам нашим, чайко, на втіху.
Хоч нелегко нести нам дві тисячі літ
За гряди двадцять першого віку.

Приторкнулася чайка несміло крилом
До крутого плеча космоплана.
За козацьким звичаєм віншую чолом
Вас,
грядущого віку земляни!

Гей, не кожному долею суджена мить —
Бути свідком вселенського віча,
Коли двоє здивованих тисячоліть
Одне одному глянуть у вічі!

...Хтось на берег зійшов, як новітній пролог.
Чим зустрінеш мене здалечення?
— Ти хоч прізвище скажеш? —

гукаю з тривою.

І вмить пригадав, що для нього були
Слова, бач, не поспіль однакі,
Що він красивіші беріг від стріли,
Віддавши їм знаки і злаки.

А вельми приземлені, — з місива мас —
Як наспіх ополчення збите,
Вважай, безоружними кидав на час,
Що мали обранців
прикрити.

Ще вивідав з досвіду дивний закон:
Що в кожному бою проти часу
Обранці красиво здавались в полон,
А сірі й по смерті тримали кордон,
Не зрадивши землю ні разу.

...І важко огром бойовища осяг,
І, німо тамуючи сльози,
Побожно схилив тріумфаторів стяг
У ноги їх,
збиті і босі.

Стояла їх жменя, живих,
на миру́ —
І сяяли ранами грізно,
Обличчями схожі на землю сиру
І духом — на сиве залізо.

І Час прогримів:
— Цих не виб'є мій град.
Молися ж їх сірому виду,
Бо ці вже вірніші тобі устократ,
Ніж оті, що під Фермопілами вряд
Лягли за царя Леоніда.

ОСКАРЖЕННЯ СВЯТОСЛАВА

«У тебе, мій князю, відкрита душа.
Ти воїн богів!

Та чи варто,
Коли твоє військо на прою вируша,
Об тім ворогів сповіщати?»

У волхва закляття кипить на губі:
«Гей, князю! Пожнеш-таки бурю:
Ти йдеш на Царград,
за плечима собі
Лишаючи підлого Курю.

А Куря не стане тебе сповіщати:
Він зайде, як рись, поза спину —
І кине свою печенігівську тать
На зморену в січах дружину».

Та князь по-козацькому в піхви послав
Меча

і відрік гордовито:
«Затим і наречен вітцем — Святослав,
Щоб чесно по славу ходити!»

...Ударили коні в стонадцять копит,
Хитнувши у Дельфах триногу!
І князь в царградські ворота
свій щит
Прибив на списках перемоги.

І, знявши по січі спітнілий шолом,
У славі купався вселенській.
І гордо злітав, як бунчук, над чолом
Його вороний оселедець...

До рідних порогів один перегін
Лишався, коли звечоріло.

І князь повелів лаштувати загін
На сон,
доки зійде Ярило.

Клубилася темінь.
На ложі із трав
Дружинники спали в безжур'ї,
І руки погані свої потирав,
Сховавшись за скелями, Куря.

Лиш волхву не спалось.
Він з темних приміт
Ще загідь провидів недолю
І тільки затим в цей непевний похід
Пішов проти власної волі,

Щоб в смертну годину,
коли печеніг
Проб'є Святославові лати, —
Обагривши кровію рідний поріг,
Далеким нащадкам сказати:

«Пощо твоя слава,
як не за святе
Ти гинеш, хоча й величаво?
І хто, Святославе, простить нас
за те,
Що згинула дружина без слави?»

Гординя звела тебе, княже, з путі,
Поганьбленим ратникам в очі
Регочуть і брешуть лисиці руді...
Бо мертві не імуть сраму
лиш тоді,
Коли умирають за отче».

ОДА НА ЧЕСТЬ
КИЇВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Ти, що в порфирі
могутньо і владно піднявся
Світочем мудрості, храмом весни і кохання, —
Київський наш,

в маєстаті державному

Слався!

Вічно оновлюйся чистим вогнем поривання!

Щедре гніздо на високому дереві науки, —
В день патріаршого, сивого півторавіччя
Всі покоління спудеїв,

побравшись за руки,

Многая літа співають твоєму величчю.

Радуйтеся в мирі

своїм новобранцям, учені.

Сій поміж люди,

студентське нев'януче братство,

Правду червону, батьків заповіти священні —

Наше вовіки-віків неподільне багатство!

Слався, мій Київський,

Слався, державний

Іменем віщим

Шевченка Тараса, —

Слався!

ЗА ТОБОЮ...

На човнах золотих

Заплива молодик

За тополю...

За тобою лечу,

Журавлино ячу

За тобою...

А туман-ворожбит
Зав'язав мені світ
Ворожбою.
Тільки світить роса,
Як остання сльоза, —
За тобою.

За порошею літ
Пригасає твій слід
За тужбою.
Тільки сніг, наче сіль,
Опадає на біль
За тобою.

Лиш надія світа,
Через межі пита
Із журбою:
Чи хоч в пам'яті ми
Торкнемося крильми
Із тобою?

Вже ж треті поміняли, далєбі,
Впродовж лише останньої доби, —

Та й зникли за юначий обрій свій...
Сидять, захекані, мої колишні.
— Не наздогнали? — запитав утішно. —
А, може, і не варт смішити світ?

А, може б, дати серцю одійти
Від міньбища корогвами на стяги?
Бо вернуться онуки із розваги —
І не впізнають, де чії діди? —

...Та раптом з Волги потягло —
і враз
Загелготіли, як сполошні гуси, —
І вмить сховалися козацькі вуса
Під бороди, косоворотки й... квас.

З Дніпра війнуло — матінко моя:
У змиг злиняли злякані кафтани,
І вже тіла їх облягли жупани —
Ну хоч пиши з натури Мамая!

Дихнуло Еміратами — і вмент
Уже клянуться ревно на Жорані.
І над чалмою
в правовірній шані
Зелений стяг розкрилюється в лет!

А як Сінайський шматонув парчу, —
Ураз припали до Звізди Давида.
І ти ж дивись:
устигли ще завидна
Переметнутись до Стіни Плачу!

Війнуло з Півдня...

І пішло по колу

Перевдягання душ.

А душі ж — голі,

Як в морзі...

Але те вже — не до столу.

Бо що це ми і справді завели?

Уже й Шевченкові до кольок смішно:

Мовляв, зійшлися начебто ж... колишні,

А й досі не сідають за столи?

II

Ану-м, стинай «московській» яничарці

Голівку з пліч,

та булькнем в три стволи!

То що, колеги,

вдаримо по чарці

За те, що ви

живі...

колись були?

...За п'ятою

оплачемо Україну.

Та зчинимо гризню

за булаву,

І спişемо

недолю і руїну

На клятих інородців та Москву.

А як не стане вранці похмелиться

(Ще й сало закотилось у траву),

Одне одному вчідим по мазницях

І пошлемо когось...

по мирову.

Під щедрим кумпанійським Водолієм
Ми знову зберемося за столи.
І десь, на третій, раптом прохмелієм:
Чи ми жили,
чи просто... відбули?

...Та вихор знявся — і пішло кружляти
Перевдягання душ і тілесе.
І хтозна: вус чи бороду чіпляти,
Чи — про випадок — вкупі те і се?

Кому годити і кого судити —
Не добереш без пляшки і... Москви.
То краще наливайте вже, сусіде,
Та й почнемо із першої глави.

І — разом:

Ану-м, стинай «московській» яничарці
Голівку з пліч,
та булькнем в три стволи!
Та що, колеги,
вдаримо по чарці
За те, що ви живі...
колись були?

СУРМИ СОВІСТІ

...І весело ж допродують лукаві
Минувшину святу. За півціни:
Зорю Героя і Солдатську Славу
Із медальйоном смертним старшини.

Скипає пам'ять від ганьби і болю..
І серед ночі, в сизім тумані,
З архангельською віщою трубою
Встає сурмач, убитий на війні.

Скликає тужно на Велику Раду
З усіх фронтів — полеглих од меча.
І шерхне шепіт над полками: «Зрада», —
І рветься крик із горла сурмача:

«За що ж ми, браття, голови зложили?
Невже за те, щоб ситі байстрюки
Пустили наші моці і могили
Лабазникам нечистої руки?!»

Хіба минуле з молотка продати?
Хіба на честі приторгуєш честь?
У всі віки присяга у солдата
Однакова: «Вітчизна або — смерть!»

Коли ж солдатську ратницьку святиню
Виносиш під полою на базар, —
Ти право продаєш своєму сину
Тебе й Отчизну спродать, як товар.

В грядущє зри!
Ти бачиш, як безжурно,
Діставши гаманці і гамани,
Рушник од неньки, дідову бандуру
Тобою ж вчені спродують сини?

Чорні ризи отців.
 Біла паморозь болю...
 Пам'ять важко долає
 баюри й корчі —
 Через шість віковіч
 та на Косово Поле,
 Де над сербською тугою
 стогнуть сичі.

Брате сербе...
 Ти знову стоїш наодинці
 У двадцятому віці
 на смертній межі.
 Тільки й те, що сьогоднішні
 хижі ординці
 На «фантоми» змінили
 горбаті ножі.

Схаменімось,
 братове по вірі прадавній!
 То не важить,
 чийх ми племен і родів:
 Сатана замахнувся
 на світ православний,
 На чертоги і храми
 отців і дідів!

Так удармо ж у дзвони,
 допоки не смеркло, —
 Хай скликають до гурту
 слов'янську сім'ю.
 Бо коли не врятуємо сербів
 од смерті,
 Ми погубимо совість і пам'ять свою!

Ти ж прости апостолу Петрові,
Що до третіх
тричі
відступився!

Навіть кривовірові прощаю
За Твоїми приписами,
Отче.

А собі єдиного благаю:
Не прости, як на криве ізбочу!

Всім, хто одступився від присяги, —
Не нашли жорстокої відплати.
А мені впечи тавро зневаги,
Як почну на вірі гендлювати!

Відпусти,
Всеволодний,
безголовим,
Що могили потоптали отчі.
Не прости мені,
коли хоч словом
Предківські могили опорочу!

Змилуйсь над братами, що в гордині
І мене затоптували в сажу.
Праведний,
не попусти й зернини,
Коли навіть недругові зраджу!

За Твоїм Священним Заповітом,
Всім дарую, заблукалим в пущі:
Виведи їх благовісним світлом
На дорогу Правди неминущу!

Отче,
 Ти всепрощення віщуеш...
Я ж Тебе благаю про єдине:
Не прости мені, коли прощу я
Тим, що й за «любов до України»
Вимагають плату з половини!
...Не прости їм,
 Господи, —
 прошу я!

ТАЄМНА ВЕЧЕРЯ

I

День був якийсь непевний.

Щось по колах округ бродило —
Незримо, хиже і обережне.
Сторожко темніло.

Учні нервувалися:

«Де ж Він?!»

(...І тоскно, як олень,
поранений смертно,
Він скрикнув у небо,
позначене смерком:
— Отче!

Невже не обійде
мене

Чаша сія...
від Тебе?! —

Глухо мовчало Небо.

І Він прочитав
Із німотної сині:
— Не обійде...,
Сину...).

Учні нервувалися:

«Де ж Він?!»

Хтось м'яв механічно
Порожню пачку «Прими».
Куриво дорожчало панічно:
Їла інфляція.

Інші тинялись,
Немов у прострації,
Тамуючи внутрішню дрож.
Спросоння
Просіявся дощ...
Пробудило смоковницю.
Хитнулася тінь на околиці.

— Нарешті, —
прошелестіло полегко,
як шовк.

...Прийшов.

Так, ніби нічого й не сталося:
Він таки умів триматися!
Навіть у пустелі
Коли спокушав Його
сам лукавий, —
Стояв так,
що дивувалися скелі.

Обвів громадку
Відчуженим взором:
Бачив і знав,
Недоступне учням.

Ладнались до вечірньої учти.

...Знав, що сподіється вранці,
Коли Його поведуть.
І раптом — зніжковів,
Ніби школяр,
Що підгледів те,
Об чім не дано їм відати.

III

...Мертві піють і п'ють.
Тягнуть цвяхи з хреста
На колекції та сувеніри...
Перейшли у Апостоли
учні Христа,
Запаливши світильники віри.

Мертві грають в політику,
«водять козу»
Та дівок застряницею манять.
Оббирають, як липку,
народ і казну,
Обирають себе на гетьманів.

І вже так Україні прилипли до губ,
Так її закохали, пролизи,
Що — дивися — небавом
якийсь перелюб
І за пазуху неньці полізе.

IV

Вже таємна вечеря
ішла до кінця,
Коли, гостро відчувши колюччя
Від болючих тернин рокового вінця,
Він удруге сповідався учням:
— А сьогодні один з вас
мене вже продав...

V

Решту знаємо за Писанням.
Вірую...
Одначе:

Що Його розп'яли на покуту усіх, —
То тяжка, але — істина, люди.
Лиш єдине гризе —
хай проститься мій гріх! —
А чи й справді повісивсь...
Іуда?

VI

Владно сіли в шинку
вже нові хазяї:
Сам Хрещатик їм слався під ноги.
Всі однаково гожі.
Достоту — свої,
З напівслова познаша свогого.

Налили у чарки
за удатний оброк.
А шинкарка ж, як фея, облесна!
Тепло й сито.
Та раптом якийсь холодок
Перебіг поза спини і чресла
Хтось засовався не по чину.
Хтось невміло впустив чарчину.
Третій раптом гукнув:
— Тримайтеся! —

...Двері були відчинені:
На порозі стояв...
тринадцятий.
«Добривечір», — сказав.
Свій крават розв'язав.
(Децо й справді на зашморг подібний).
По-свояцьки окинувши поглядом зал,
Сів до столу.
Як рівний.
І — рідний.

VII

А Хрещатик новітній гудів, як базар.
... Під шинком,
 прихилившись до муру,
Очужіло сидів провінційний кобзар,
Застібнувши на гудзик бандуру.

— І надовго зібрався мовчати, дідусь? —
Зблазнював молодий переблуда.
Посміхнувся кобзар
 у замислений вус:
— Вже недовго...
 До Страшного Суду.

Не погасне висока потуга Дніпра,
Не змаліє в отецьких криницях вода,
Доки є на землі хоч краплина добра,
І Марія Ісуса з небес вигляда.

Сатана, перекинувшись у крамаря,
Наші душі не зманить на діло криве,
Доки є на землі хоч зернина добра
І надія на Друге Пришестя живе.

Перебудеться горе і туга-жура,
І на камені зійде трава молода,
Доки є на землі хоч росина добра,
І вмива Україну йорданська вода.

Приторкніться до струн золотих, кобзарі.
Ви повідайте предків святий заповіт:
Родять щедро пісні тільки в зладі-добрі,
На добрі, як на вірі, тримається світ.

ПІСНЯ ВІХОЛИ

Дихало вільхою, тихою втіхою —
білим сном...
Раптом наїхали віхоли звихреним
табуном!
Снігом-завіями вії завіяло —
білина.
Ні мене, ні її —
тільки
сива
пелена.
Де ти поділася? Все завертілося —
збився з ніг.

Може, на полюсі?
 В чортовім колесі —
 п'яний сніг.

В дикому клекоті, білому реготі —
 свист, содом!
 Через тин —
 покотом
 світ пішов
 догори дном.

Крутить у лютому хугою лютою —
 аж кипить!
 Все переплутано білими путами —
 втратив нить.
 Кличу я лебедем. Відгомін — лепетом
 пада в сніг..
 А нехай тобі грець —
 переметено поріг!

Вилечу з віяла верхи на вихорі —
 в білограй.
 Вдарю острогами понад тривогами:
 доганяй!
 Хай оті віхоли з розуму зїхали —
 все одно
 Я тебе перейму,
 хай там покришка
 чи дно!

Чи журавки ячать,
 Чи гудок загучав —
 Щось кигиче чи тужить чайно?
 Я на берег примчав...
 Та пустельний причал,

Та холодний причал,
Мов крижина.

Очужіло стою
У зими на краю, —
За крилаткою осінь курличе...
Хтось в холоднім гаю
Кличе долю мою, —
Кличе тоскно,
Та все не докличе.

Чи спіткнувся в корчах,
Що не встиг до начал,
Чи то крила погасли на силі?..
Думав — квіт обвінча...
А мені на причал
Опустилися віхоли сиві.

Як немає снаги
Повернуть на круги,
То хоч пісню — до неї,
Хоч — пісню...
Прислухаюсь: луна
Ледве-ледь долина:
«Пізно, голубе...
Ладо мій, — пізно...»

БІЛЯ МГАРСЬКОГО МОНАСТИРЯ

На цій горі, на пагорбі печалі,
Де все болить — від квітки до хреста, —
Ідуть дощі вдовиними плачами...
На цій горі, на пагорбі печалі,
Німіє слово і мовчать уста.

Гірка сльоза пече, як сіль чумацька.
 Стоять в жалобі схилені Лубни.
 І монастир — як оберіг козацький...
 І дзвін вола безмовно: «Пом'яни!»

Страшне число у нелюдській напрузі
 Пропалює світи до глибини:
 У тридцять три розіп'ято Ісуса.
 У тридцять третім на земному прюзі
 Розіп'ято мільйони без вини.

Ми відспівали їхні чисті душі.
 Вони нас не спалили у клятьбі.
 Вони — простили... Але пам'ять душить:
 Чи маєм право ми простить собі?

...На цій горі, на пагорбі печалі,
 З небесної святої чистоти
 Ідуть дощі вдовиними плачами.
 Спадає плащаницею мовчання.
 І тільки дзвін волає: «Не прости!»

Євгену Товстусі

Я Іржавця молив, і Сулі я годив,
 Щоб мені відчинили ворота.
 Та суворо відмовив мені Яготин:
 Ти, мовляв, не із нашої чоти.

Ти загруз в марноті. Ти на слові засох,
 Ти блідий, мов чиновні папери.
 Тут Шевченко ходив. Він узяв на засов
 До моєї обителі двері.

Ти піди уклонись до Тарасових ніг,
І втопи у озерах погорду,
І у пору купальську, на Йванову ніч,
Попроси свою квітку в Природи.

А не вимолиш, що ж — таланить не усім,
Не впадай у зажуру і скруху,
А зайди із дороги на хліб та на сіль
До оселі Євгена Товстухи.

Він тобі наготує козацький напій,
Він тебе перегляне по нотах,
І очистить, і скине у синій Супій
Всю твою сухозлоту марноту.

Ти прийми з його рук животвор-звіробій,
Як з долоні самої Природи.
І співай по ковтку, доки сам у собі
Не відчуєш, чийого ти роду.

ВОРОТА В КАНІВ

Не як монарх, що в ницім покаянні
В Каноссу повз дорогою раба, —
Іду, розкутий, у престольний Канів
Позбутися холопського горба.

Пора стоїть рахманна і погідна.
Тарас, урівень з сонцем на скалі,
Возносить у мені козацьку гідність
Господаря праотчої землі.

Ще манить звичка — впасти на коліна.
А він гримить, немов пророк Ілля:
«Учись ходити, нарешті, як людина,
Бо це таки одвік твоя земля!»

І я встаю, толочений віками,
Але не вбитий в корені мечем!
І відчиня мені ворота в Канів
Тарас державним золотим ключем.

СОН

Балада

Зайшов у сон, як у чужі палати, —
І вкопано заклад із дивини:
Стоїть жива іще дідівська хата,
Яка згоріла в кратері війни.

— Ти хто еси? — спитала мене хата. —
Яким це вітром на поріг забрів? —
І придивляється підсліпувато
У двоє вікон з-під острішка брів.

З-за спини острах виповз волохато.
І здогад пальці стиснув крижані:
— Коли вже кличе з потойбіччя хата,
То, певно, знак: збиратись і мені.

— Ні з місця! — грізно замахнувся ясен. —
Тобі отут стояти сто віків,
Допоки всьому світу не роз'ясниш,
Куди ти нас, обдурених, завів!

Ні, це не хата — тільки сон про хату.
Її у землю замок придавив
Того, хто півсела повів на страту
І вашу хату власноруч спалив.

Тепер він — знаний патріот у краї.
Подейкують, що шишка немала.

Він каже, що пішов у поліцаї,
Аби Україна вільною була.

Отак ти нас розбудував, козаче!
Тепера нами править чоловік,
По кому не одна в'язниця плаче,
А він регоче серед чоловіх.

... Це ж ти волав: «За волю — до загину!»
І ми пішли. І — вперлися у кут.
Ми хочем, щоб не вмерла Україна,
Так українці ж, волоцюго, мруть!

То де ж твої проводирі і провід?
Чи мріють, доки згинемо, як тля,
Щоби потому інородні пройди
Посіли наші згорблені поля?!

Це ж ти гукав: «Рятуймо рідну мову!»
А що ж ти з нею, гаспиде, вчинив,
Чужих словес накидавши полови,
І неслов'янським духом осквернив?

Це ж із твоєї вченої принуки
Таке верзуть сучасні писарі,
Що вже не тільки дід свого онука —
Синів не розуміють матері.

То як ти мислиш будувать єдину,
Коли — на глум і втіху сміхачів —
Ми скоро між собою в Україні
Балакатимем... через тлумачів!

Ти ошукав нас... І допоки правди
Не визволиш із окаянних уст,
Ще триста літ стоятимеш отут
Закам'янілим обеліском зради!

ТРЕТІ

Знову чорне вивели на біле,
Біле — заплювали в чорноту.
Пики одне одному набили
За свою! За правду!! За — святу!!!

Спогадали рани і зарубки.
Виставили кожному борги
І взялися зводить порахунки,
Ревно наминаючи боки.

Доки на мечі кували рала,
На тризуби — молоти й серпи,
Треті загребущо рвали й крали
Від ракет, ікон — і до сапи.

Треті підкидали знизу хмизу,
Зводили, як бевзів, — у лоби:
— А отам — колишній блюдолиза,
А отам — теперішній. Лови!

І ловили, і трощили яро
Щелепи, заводи і горшки.
А тим часом треті — рвали й крали
Надбане горбами за віки.

Раптом спогадали про Україну.
Глянули — руками розвели:
— Хто ж це нам побив горшки і спини,
Хто ж це нашу хату розвалив?!

І шукають лютими очима
Ворогів нових за три межі.
А тим часом треті за плечима
Ділять між собою бариші.

...І ВІЧНИЙ БІЙ

На судний виклик: «До бар'єра!»
За честь і лицарські права
По кризі нетривкій паперу
В двобої сходяться слова.

За ними — вибір на відплату:
Стилет, кинджал чи пістолет.
Між ними — в роковім квадраті —
За свідка і суддю — поет.

Він хоче звестися над правом,
Як жрець — над марнотою слав.
Він наклика ганьбу — лукавим
І славу — праведним словам.

Та вмить, як зійдуться на пружі
І розпочнуть слова двобій, —
У нього ж першого — і друзі,
І недруги вженуть набій.

...Коли ж утихне поле бранне,
Слова, вжахнувшись дивині,
Побачать, як на тій же грані
Стоїть поет при знамені.

І тільки небові одному
Відома таїна земна,
Що цей двобій у нім самому,
Допоки світу, — не мина.

І знов до лицарського герцю —
За честь, і правду, і права —
У трепетнім овалі серця
В двобої сходяться слова.

ОСІНЬ

Стоїть в садинокій задумі лелека.
Об чім ви замислились, гречний колего?

Ще рано, колего. Ще в розповні літо.
Ще серпень не править від осені мита.

Вона йому золото тиче в долоні,
Та він невідступно стоїть на кордоні.

«Ще рано, — він каже. — Кордон на замкові.
Сховай хабарі: стоїмо на законі».

То що ж ви, колего, так рано зібрались?
Ще вашим синам досхочу не літалось,

Ще ваша дочка перед люстром озерним
Не встигла приміряти сукню модерну?

Поправив пенсне і промовив лелека:
— Вони молоді. Їм збиратися легко.

А я вже, колего, дійшов того звіту,
Коли лаштуватися треба засвіту.

Я довго переднім ходив на відвагу.
Віднині мій учень вестиме ватагу.

А я вже останнім нестиму покуту,
Щоб хтось не відбився від рідного гурту.

А я вже по-батьківськи тихо простежу,
Щоб хтось на чужу не сподобився стежку.

ТРИПТИХ

I

Вітер шугнув за пазуху —
Лоскітно під грудьми.
Чайкою стала запаска,
Руки звелись крильми.

Вітер шепнув: «Злітаймо!
Поговір — лихо з ним!
Знаю: щоніч притайно
Тужиш за тим... одним».

Охнула неутішно:
«Змилуйся — не мани.
Я б же до нього й пішо —
Через стерню й терни!»

Впали на груди коси
Чорні, немов журба.
«Думалось... не збулося».
Схлипнула: «Не судьба.

Зорі ж — мов царські гривні!
Тихше — законний спить.
Ти хоч до перших півнів,
Вітре, зі мною посидь».

II

Вітер шугнув під пахви
І перебіг грудьми.
Стала сорочка птахом,
Руки знялись крильми.

Вітер шепнув: «Летімо!
Тут недалеко... мить.

Ти ж за її очима
Тужиш із юних літ».

Важко зійшлося надбрів'я.
Вирвалось на жалю:
«Господи, як любив я...
Як я її... люблю!

Тільки ж — не довелося.
Винні, мабуть, оба.
Думалось... не збулося.
Сталося... не судьба.

Тихше, поснули діти.
Вірна дружина спить.
Ти ж хоч на дрібку миті,
Вітре, зі мною посидь».

III

Зорі — немов лампади.
Місяць пішов на спад.
Тільки — через леваду —
Двоє в журі не сплять.

Б'ються крильми щоночі
В клітці своєї судьби.
Вітер в куцах регоче:
— Мучтесь, коли — раби.

ОСТАННЯ ДОРОГА НЕСТОРА

У смерклому небі
по чорному — ворони чорні.
По сірому полю,
по сірому — тіні женуть...
Збирайтеся, Батьку.
Уже пугачі ізвечора
Накликали тоскно
дорогу в чужу чужину.

Уже ви ніколи
не вернетесь, Батьку, додому.
Крутий кулемет
на півслові розгублено стих.
І грива конева
в зажурі опала додолу.
І хлопці-махновці
зів'яли — ні в сих і ні в тих.

...Коли в домовині
відплив у паризькі тумани,
На всі запитання
дала йому відповідь смерть.
І тільки єдине
забрав у могилу, як рану:
«За що ж ми, Вкраїно,
себе посилали на хрест?»

Нерідна земля
прийняла у холодні лещата.
Чужа чужина.
Тільки часом із батькових крес,
Занесена вітром, хмарина
заплаче дощами:
«За що ж посилали
безвинних і грішних
на хрест?»

... Гуляє курай, як гульгяй,
 по Гуляй та ще й Полю.
 Нову Україну
 озули в чужі постולי.
 І ваші онуки
 шукають затуркану долю,
 Як ви колись, Батьку,
 шукаючи,
 та й не знайшли.

В степу запорозькім
 звікована скіфська прамати
 Спізнала всього:
 і світання імперій,
 і смерк.
 І тільки єдине і досі
 не може спізнати:
 За що ж українці
 себе посилають на смерть?

ЗАТУЛИ МЕНЕ КРИЛОМ

I

Затули мене крилом
 Від промерзлої студоми.
 Борони мене хрестом
 Від Гоморри і Содому!..
 Скаженіє бурелом
 У вселенському огромі,—
 Затули мене крилом.

Кулі б'ють, налиті злом,
 З гайдамацьким пересвистом.
 Затули мене крилом
 В чистім полі від нечистих.

Відьма править помелом.
Сатана три шістки числить...
Затули мене крилом.

В чистім полі замело.
Тільки місяць — упівока...
Відведи мене в тепло
До людей із одинока,
Доки душу не взяло
В лапи зашпорів жорстоко.
Від провалля — за півкроку —
Рятівне подай крило.

II

Ти ячиш мені: «Зажди!
Не спіши туди задуже.
Краще згинуть в холоди,
Ніж у спертому задуші.
Краще вовк — серед біди,
Ніж лисиця — на подушці.
Краще хрест — на грішну душу,
Ніж втопить її в меди.

В тому світі — фальш і зиск.
Він брехливий, як газети.
Краще жити серед зим,
Ніж у теплій твані вмерти.
Краще вирвати язик,
Ніж піти до них в поети.
Краще крапка пістолета,
Ніж од митаря — срібник».

III

Навіть вухом не повів
На замови-остороги.
Поманило до гуртів,

На дідівські на пороги,
Під зачовганий мотив
Про дитинство босоноге.

...Так летів до отчих місць,
Що у сім потів облився!
Глянув: стільки рідних лиць!
І ні жодного... обличчя:
Від колишніх юних птиць —
Тільки пір'я на обійсті...
Шапта виводок лисичий
З хижим поблиском зіниць.

Ще недавно позахмар
Ми злітали в орлім чарі!
А тепер новий вівчар
Заганя нас до кошари.
В нього із-під шаровар
Визира копитищ пара,
На яких вогніють тавра
Від рогатого з тартар.

IV

Сіра тиша над селом.
Ходить колами шуліка.
Не ховай мене за склом
Від розстріляного віку!
Хто ж це нас пустив на лом,
Україно,

при задвірку?

Що ж це ми, такі великі, —
Знову під чужим кермом?!

...Гірко сплеснула Дніпром,
Затужилася борами:
«Не питай мене пером,
Запитай у свого струму:

А хіба не ви гуртом
Віддали мене у найми
Прибирати за столом
За новими хазяями?»

V

В сонну тишу над селом
Прорипів протез іржаво.
Тінь якась — на всю державу
Стала між добром і злом.
Дзенькнули медалі слави,
Голос гримнув напролом:
— В кого ти питаєш правди
І кому ти б'єш чолом?!

Та на всі свої волання
Ти скоріше дждеш смерть,
Ніж відлуння чи зізнання:
В цій державі все — до грана —
Полетіло шкереберть —
В наших кресах, як в савані,
Окупанти бродять п'яні...
Дожилися, вашу... честь! —
Позіхнуло наостанне:
«Сю ніч снились партизани...
Тут лісок... за кілька верст».

ЄВРОПІ

Ми тут жили ще до часів потопу.
Наш корінь у земну вростає вісь.
І перше, ніж учити нас, Європо,
На себе ліпше збоку подивись.

Ти нас озвала хутором пихато.
Облиш: твій посміх нам не допече,
Бо ми тоді вже побілили Хату,
Як ти іще не вийшла із печер.

Живи собі, уходжено і сито.
Ми не питаєм з усміхом кривим,
Якою б ти була у цьому світі,
Аби ми плуг, і колесо, і жито
Не дарували пращурам твоїм.

Ми ж не виказуєм, яку недолю
Тобі вістило злаками біди,
Аби козацький стан у Дикім Полі
Не зупинив азійської орди.

Живи собі.

Ми зі своїм уставом
Не сунемось до тебе в монастир.
Але дозволь і нам за отчим правом
По-своєму облаштувати двір.

Так, ми в гешештах — і невмілі, й сірі.
Ви ж на торгах сягнули верховіть.
Та навіть вам шагреневої шкіри
В роковий час усе ж не докупить.

Земні діла сповна оплатить небо.
І в Судний День воздасться всім ущерть:
І тим, хто зрадив побратимство Ельби,
І тим, хто сербів рокував на смерть...

Життя мина...

Усі ми перебудем:
Хто — при бандурі, хто — при гамані.
А що вже по собі залишим людям, —
Судити не тобі, і не мені.

Відкриті наші предківські чертоги
Усім,

хто має помисли незлі.

Прийдіте з миром!

Та, заради Бога,

Не вчіть нас жить на батьківській землі.

У кожного — свої герби й знамена,
Свій лад і чин в державі й при столі.

Ми всяк своєї долі ковалі:

Вам до душі вертка синиця в жмені,

А нам до серця — в небі журавлі.

Такі ми є. А ви такі, як є.

ВЕРЛІБР З КОМЕНТАРЯМИ

Затерті фрази,

перепродані мислі.

Куплені-перекуплені,

з'їдені міллю сентенції.

Папір обвально дорожчає
пропорційно здешевленню слів.

Завезений втридорога крам

пішов на декольтовані

до непристойності гасла.

Надто многі дозволяють собі те,

що дозволено небагатьом:

кожен третій

числить себе поетом;

кожен другий

пнеться в солов'яненки;

перший-ліпший

ладен стати президентом...

Вулиці, майдани, базари,
 телескрани, радіо, мегафони,
 газети, летючки, інтернет,
 роті́
 ревуть, хриплять, сичать,
 репетують, волають, гарчать,
 гавкають, виють,
 випльовуючи на опонентів
 мегатонни помийів.

Прислухайтесь...

Цитуємо:

«Злодюга, педермот,
 агент ЦРУ, СБУ, ФСБ
 (чи Моссаду, що одне й теж)»;
 «дрімучий бездара, телепень, злодюга,
 олігарх, пройда, змовник,
 замовник, ворог нації
 (колишне «ворог народу»);
 московський попихач, стипендіат Олбрайт —
 і він (вона, воно) ще й пнеться
 в президенти України!
 Ну, ви бачили отаке?!»

Це — про опонентів.

І одразу ж вкрадливо ніжне —
 про себе:

«Побратими і посестри! Коли я
 стану президентом
 моєї нещасної України...»
 (де ти її взяв ту нещасну —
 хотілось би знати?);
 «я, — б'є себе в груди цитатою, —
 що вгору йде,
 хоч був запертий в льох...»
 (щоб ти вже сидів там до скону!);

«дорогі люди! Як і ви, я нічого
не маю...» (за душею — уточнимо);
«як і ви, я — за межею виживання»
(за рогом гарцює іномарка з двома
джипами горил);
«дивіться, — я вивертаю кишень:
тут — ані копійки!»
(зате там — пару сотень мільйонів
знайдеться);
«я вистраждав Україну за ґратами»
(справді — одних саджали,
а декого й «підсаджували»);
«коли оберете, я зладнаю команду
тільки з патріотів!»
(має, щонайменше, два громадянства);
«я виведу вас із цієї пустелі»
(та ти хоча б сам додому втрапив!);
«я перекрию всі аеропорти і кордони
цим хапугам»
(власний літак, про всяк випадок,
завжди напоготові);
«якщо мене оберуть,
ми нагодуємо хлібом три Європи»
(у кишень — комбінація з трьох пальців);
«Слава Україні!» — вибухає
в захваті насамкінець
(відлунням повертається:
«Вічна пам'ять дурням, якщо повірять»).

... Молодиця, насипаючи покупцеві
соняшникового насіння в кульок із часопису,
де шкриться світлина
якогось претендента,
і краєм вуха слухаючи ще одного — з базару,
зітхає:
«І в кого воно, стерво,
навчилося так брехати?!»

Допоки ділим кольори та межі,
Хизуючись, які ми незалежні, —
Тим часом колорадівські жуки
Уже майно пустили наше в діло
І нас на дві полтини розділили:
Одних — під хвіст,
а решту — в жебраки.

— Пануйте, хлопці! — віскі наточили,
По іграшкській булаві вручили,
Та кожного при цім остерегли:
— Гуляйте, суверенні, на свободі,
Але не далі власних огородів,
Бо те, що далі,
ви вже продали. —

То перше, аніж винного шукати,
Позиркуючи на сусідську хату,
Ти краще до люстерка підійди,
Та глянь у нього, обітерши порох.
Впізнав себе?

Ото і є твій ворог!
А ти в чужих дошукуєш біди.

...Устав козак з могили опівночі.
Округ поглянув — потемніло в очах:
Чи то мара, чи хтóżна й що воно:
Серед могил, у степовім безмежжі,
Стремить огром, як Вавилонська вежа,
Із назвиськом цапиним:

«Казино».

А там гуляють у якусь рулетку
Круті хлюсти заморської прикмети
Та доляри метуть навзаводи.
— А де ж... козацтво в бісової мами?!

Нам за свободу розтинали груди!
А вам же волю подали на блюді —
Так замість зводити державний чин,
Ви знову, по-холопському горбаті,
Віншуєте новітніх окупантів,
Самі ж — у гречкосіях,
і — ні з чим.

І моститесь одсидітись у вербах,
Покіль з ордою наодинці
серби
Стоять на смерть
за православний рід.
Гей, не відсидітєсь:
після Балкана
І вас обіруч візьмуть в ятагани,
Скрутивши в'язи у баранів риг!

Злізайте з печі!
Вдарте у кресало,
Аби вогонь пропik на душах сало
І нагадав, що править не живіт,
А дух Шевченка — віщого месії,
Що ми вкраїнці, а не гречкосії,
Що ми — живі!

Та вже коли і пам'ять одібрало,
І дух, і вуха вам позакладало, —
Тоді у ніч відплати з небуття
Ми встанем грізно,
мертві, та не вбиті,
Аби хоч плюнути у твар невмиту
Вам,
що мерцями стали за життя!

СПОГАД

Щоранку мати тягла його до музшколи.
А він, маленький і згорблений,
волік опасисту, ростом з нього, віолончель.
Хлопчику минав сьомий.
Коли проходили поуз вітрин з іграшками,
його втомлене, аж старече личко
оживало і ставало, як у всіх дітей.

...Якось, по дорозі до музшколи,
їх перестріла далека родичка.
Жінки довго і гаряче цілувалися,
а очі були холодні-холодні.
Хлопчика занудило від їхніх нещирих
охкань і ажкань:
«Скільки ж це ми не бачилися?!»
«Леле, а ти зовсім не змінилась!»
«А ти, ти... просто розквітла!»
Потім занудно доскіпувались:
«Де брала крам?» «Хто шие?»
«Як? Як? Стривай: запишу адресу».

За балачкою вони забули про нього,
і хлопчик уперше розгледівся довкруз.
Після пісної кімнати — стеля, кусень вікна,
щиглик у клітці та остогидла віолончель, —
він уперше побачив:
справжніх, живих горобців, kota,
що ласо і хижо стежив за ними,
пса, що, пробігаючи, лизнув йому руку
і грайливо помахав хвостом...

А потім сталося вже й зовсім неймовірне:
у дворі нормальної школи
хлопчаки ганяли м'яча.
Вони закручували такі карколомні фінти,
а маленький, пружний голкіпер

так стрімко шугав за м'ячем,
 що у хлопчика м'ятно хололо під грудьми
 і серце стрибало, як м'яч.
 Наразі хтось із гравців так «заліпив»,
 що м'яч завис у zenіті, як планетка,
 потім поволі почав опускатися за огорожу
 і покотився... покотився прямо до нього.
 Не тямлячи себе, хлопчик потягся
 назустріч м'ячеві і вже напружився
 для удару...

Як нагло:

«А куди ти?» — мати грубо
 вхопила його за плече,
 кинувши родичці дратливо: «Бачила... отаке?!»

Вдома, вправляючись на віолончелі,
 він плакав, і сльози скочувались по струнах,
 як роса, котру вперше побачив уранці.

...Філармонія була переповнена по вінця.
 Меломани шурхотіли програмками,
 перешіптуючись: «Приїхав з гастролей». —
 «Звідки?» — «Здається, з Америки». —
 «Його вже вдома й не побачиш». —
 «Що ти хочеш — геній». —
 «А на ювілей таки приїхав...» —
 «Т-с-с», — шикнули зусібіч.
 Розсунулися лаштунки, і конферансьє
 пафосним речитативом почав перелічувати:
 «Народний... лауреат найвищих премій...
 міжнародних і вітчизняних... почесний
 професор... доктор... академік...
 великий... неперевершений віртуоз...
 гордість міста... держави... нації...»

...Він не просто грав, а увесь гучав музикою.
 В напівзабутті, заплющившись,
 сивий-сивий... як Саваоф

на зводах Сікстинської капелли.
Зала... та що там зала! —
світ не існував для нього... тільки музика.
Він нічого не чув і не бачив.
Та на останньому акорді він таки почув...
Цей звук супроводжував його все життя,
на всіх континентах і велемовних учтах...
Він почув той особливий, глухуватий стукіт,
від якого завмирає серце
і м'ятно холоне під грудьми.

Опустив смичок, розплющив очі
і... побачив:
за вікном, по хіднику, котився м'яч,
назустріч йому летів хлопчисько...
Налігши на ліву, він так «вліпив» правою,
що м'яч завис у зеніті, як планетка.
І коли почав опускатися через огорожу,
Маестро... заплакав.
Він плакав, по-дитячому, кулаком
розмазуючи сьози.
А зала шаленіла від захвату,
осипаючи його квітами, цілунками,
програмами.
Меломанки в буклях з минулого століття
сплескували руками: «Боже, як він стужився
по домівці!» «Але ж який прийом...
який прийом!!!
Тут і камінь заплаче!»

...А він плакав за тим,
що колись — давно-давно —
йому не дозволили вдарити м'яча,
щоб він злетів у зеніт, як планетка.
І зала теж промокала розчулені сльози,
не здогадуючись, що разом з Маестро
плаче за своїм дитинством...

Коли, здалося, світ дійшов до скону,
І все людське убито до осердь, —
За неблаганним всеблагим законом
Приходить смерть.

Коса її надземної ограни,
З металу, непідвладного іржі,
Вона не загляда у табель рангів
На суднім рубежі.

Для неї всі однакової міти —
Король чи старець, щедрий чи скупий;
Вона — остання справедливість світу,
Яку нікому в світі
не купить:

Ні фарисею, що служив мамоні
І Україну гнув на свій копил.
Ні злодію державному в законі,
Що навіть Зевса з челяддю купив.

І відступає туга з-перед серця,
І щастя молить: «Зупинися, мить!»
І варто жить, і прагнути безсмертя,
Коли є смерть,
яку не підкупить.

РОЗКОТИЛИСЯ ЛІТА

Провістило журавлиний перелет.
Розтулило спраглі дзьобики бруньок...
Одягну я по-козирному кашкет
І візьму самій весні
під козирок.

Та й піду я поза лугом,
через гать
Молодим своїм надіям навздогін:

Саме час-пора коня мені сідлать.
Тільки де ж це він завіявся, мій кінь?

По дорозі мене вітер обганя:
Груди — колесом. А хмари — з-за халяв.
— Гей, — питаю, — чи не стрів мого коня?
Ніби вчора ще тут попаски гуляв... —

Вітер з подиву спинився зоддалік.
Зміряв поглядом, всміхаючись незло:
— Щось ти, — каже, — чи не сплутав день за рік?
Від учора вже... піввіку одгуло!

Вже по коню твому вихолов і шлях.
Навіть ворони його не встерegli...
Вже він попаски гуляє у піснях.
Збрую ж рокери для форсу нап'яли. —

...Схаменувся: на плечі — осінній лист.
Вже мій вечір проминає сум і сад,
А навстріч йому з-за рогу,
ніби лис,
Підкрадається нечутно листопад.

Потемнілося від холоду воді.
Зарипіло по-старечому весло.
Розкотилися літа, мов жолуді...
А, їй-богу ж, гейби вчора все було.
І коли воно, те вчора, відгуло?
І куди воно, те вчора, відпливло?..

ХТО ЙОГО ЗНА...

Хто ж там іде? Не впізнати: далеко.
Схоже, подав нам закличний знак.
Може, то вибравсь паломник у Мекку?

Може, заблука з варяги у греки?
Хто його зна?

Хто його зна, мій покірний народе,
Де наша днесь пролягла борозна?
Чи тільки ще сурмимо до походу,
Чи вже вертаємось, биті,
в негоду?

Хто його зна?

Хто його зна, українська дорого,
Де тебе носить юдоль навісна:
Чи біля капищ поганського бога,
Чи у Європі долаєш пороги, —
Хто його зна?

Хто його зна,
то по древу, по наших
Стелиться хміль чи повзе дреза?
Чи тільки ще наливаем у чаші,
Чи пропили і воли вже, і пашу, —
Хто його зна?

Хто його зна, товариство добірне,
Чом це у пеклі український казан
Без охорони кипить собі мирно?
І ані жоден із нього не вирне, —
Хто його зна?

Хто його зна, українська еліто,
Чом, коли іншим щедрує весна, —
Нам то посухи викошують жито,
То перестужі гарцюють по квіту, —
Хто його зна?

Хто його зна, патріоти завзяті,
З ким ви засиділись так допізна,

Що й не втямки, чи ми газди у хаті,
Чи в козачках у новітньої знаті, —
Хто його зна?

Хто ж там пішов? Вже й не видно здалека.
Все порожнеча німа поглина...
В кого ж спитать:

чи іти нам у Мекку,
Чи повертати з варяги у греки?
Хто його зна?

Хто його зна, що нас водить по колу
Доля, недоля, туман чи мана?
Де б нам добути свого Марко Поло —
Хай би відкрив,
на якому ж ми полі?..
Хто його зна?

— Чорт його зна! — лиш руками розводим.
Глухо доквуж, не озветься й луна.
...Раптом зі споду, з пекельного дна
Регіт залізний потряс небозводи:
— А він таки зна!

СПАСИБІ ВАМ, СЕРБИ!

Земля горить:
диявол править месу.
Ракети б'ють по зорях і хрестах.
Стоять під смертю серби на мостах;
Дунай,
одвік блакитно-піднебесний,
У гніві зблиснув,
як дамаська сталь.

Горять церкви, мов поминальні свічі.
В огні палають
мертві і живі.

І дим встає,
 як привид потойбіччя:
 Диявол править месо на крові.

— За що?! — кричать у небо трави й звірі.
 — За що?! — підбитий журавель кона.
 ...В Брюсселі, в генеральському мундирі,
 Обнявши смерть,
 регоче сатана.

...Це все — не кадри жаху в кінострічці,
 Не хворобливі марення Далі, —
 Це все чинилось у двадцятім віці,
 На видноті усіх людей Землі.

А ми,
 забившись в нори і підвали,
 Тремтіли, як осикові листи...
 О ні, ми вас, брати, не продавали!
 Ми тихо так... молились і ридали,
 Щоб вражі не підслухали пости.

Простіть, братове,
 нам лукаву мову.
 Спасибі, що у той фатальний час,
 Ви, смертю смерть здолавши,
 вчили нас
 Народом бутъ,
 а не мішком полови.

Спасибі, серби,
 незборимо горді!
 Ви йшли в огонь,
 відкинувши щити,
 Аби не спопеліли
 між народів,
 Дияволом підпалені,
 мости.

Пощо вам наші каяття порожні,
І запізнілі сльози, і жалі?
Ми тільки скажем:
— Слава Тобі, Боже,
Що є такий Народ
на цій землі!

ПРОКИНЬСЬ, НАРЕШТІ...

Олександрові Сизоненку

Народе із трипільських
запорогів,
Древніших за святий Єрусалим, —
Та скільки ж можна
на чужих пророків
Молитися,
не вірячи своїм?!

Невже ти, сивий,
хрещений на криці,
І досі віриш, як дитя — у сон,
Що прийде хтось
у царській багряниці
І принесе тобі Новий Закон?

Чи задля того всі гріхи за тебе
Спокутував
Розп'ятий на хресті,
Аби чекать, щоб Він зійшов із неба
Ще й хату твою власну підмести?!

І замість того, щоб Йому навзаєм
Воздати за страждання і жалі,
Ти в капустах зіщулився,
мов заець,
На власній з діда-прадіда землі.

Вставай та вижени співців нікчемних,
 Які вже так зарюмсали тебе,
 Що коли кури не склюють знічев'я,
 То кіт, їй-бо, у попіл загребе!

Та клич Шевченка крізь
 облуддя голе
 Обрізаних указів і повчань,
 Та просвіти себе його глаголом
 І, зрештою, самим
 собою стань!

Повстань державно
 вривень високостям,
 З глибин Трипілля,
 як з води й роси,
 Щоб, зачудований козацьким зростом,
 Запрагнув світ
 до тебе дорости!

А ВСЕ БУЛО... НІКОЛИ

За життя матерів
 златоусти-поети
 вряди-годи навідують домівку,
 і то на хвильку:
 «Та скоріше, мамо!
 Нема ж коли: машина вже під ворітьми».

Мати, за порогом тицяючи сидора,
 побивається: «Ти ж хоч скажи,
 як там мій онучок?.. Я ж його ще й не бачила...»
 Не озираючись, відмахується:
 «Потім, мамо. Ну ви ж бачите: ніколи».

...Погнали на Київ.

Коли ж ударить телеграма
І скрикнуть поминальні дзвони,
На грудях рвуть сорочку:

«Мамо!!!

Та ми й не нараділись вами...
Та ми підклали б вам долоні...
Чого ж ви рано так... ой, мамо!»

І невістка в жалобній хустині,
якось так... модно пов'язаній,
тягне за руку підпарубка
крізь поховальне велелюддя,
шепочучи з притиском — до сичання:
«Та йди вже — люди ж дивляться!»
А на увесь загал — розпачливо:
«Синочку!!! Оце ж твоя... бабуся...» —
і розмазує по щоках фарбу.
І онука вперше у своєму житті
знайомиться з рідною бабою,
що вже склала руки... в домовині.

Потому поети налягають на вірші
(і я серед них, грішний).
Заламують руки в піснях і циклах.
Посипають чуприни та лисини попелом,
аж він заліта у поеми зопалу.
Рими з роками стають обвиклі,
зляняли якісь і немов оскоплені.

Що рідшають чуприни поетів,
то гущішає трава забуття
на стежках до могил матерів.
Жовкнуть вірші, як списані асигнації,
котрими силкуються одкупитись
у матерів
за подароване в муках Життя.

Господи!
 Ви хоч усвідомлюєте це блюзнірство:
 платити за власне життя
 списаними асигнаціями?!

А літа пливають, не вертаючись...

Здоровило — колишній бабин онучок, —
 «обробляє» на батьковій канапі
 корпус чергової любаски...

У сусідній, занедбаній кімнаті,
 у давно несвіжій постелі,
 повільно згасає батько — колишній поет.
 Ледве розтулюючи пересохлі уста,
 вже другий день беззубо хрипить:
 — Сину... води...
 — Та почекай там... От уже ж в'їдливий!
 Чи не бачиш: нема ж коли, —
 гуде у відповідь.
 — Сину-у... — це вже востаннє.
 Тиша.

Тільки десь далеко-далеко,
 на сільському цвинтарі,
 ворухнулася забута могила,
 і опала.
 Та ще над нею осика
 затремтіла, зашелестіла осінньо.
 І в тому шелесті причулося: .
 «Сину-у...»
 І витихло.
 Амінь.

ЧЕКАННЯ

Десь він згубивсь у степах,
у вселенській завії.
Так от... пішов. І по ньому — лиш вітер і сніг.
...Жінка скрадливо
ховає сльозину за вію.
Спиться законному.
Діти літають вві сні.

Так і тоді завірюха
крутила вороже...
Журно обняв:
«Ти ж чекай, — обіцяв, — повернись».
Ще й під вінцем завмирало під серцем:
«А може?..»
Суджений нелюб
кусав насторожено вус.

Роки миналися.
Діти та будні обсіли.
Все ніби втихло. Спливло.
Увійшло в береги.
Тільки ж, бува, щось
заторгає двері у сіни, —
Скинеться чайкою,
а за дверима — сніги...

Весни дарують
жіноцтву манливі замрії.
Будять притайне,
на грудях хвилюючи шовк.
Тільки вона
— понад весни — чекає завію
З білих снігів,
у які він востанне пішов...

ЗУСТРІЧ З АРХІСТРАТИГОМ

За вигоном зустрівсь мені
 Верховний
 Архістратиг небесних вояків.
 — Кого ми бачимо!? — аж крила звів. —
 Такі персони, а без охорони...
 — Та ми... — затнувсь я. — Ми — із сіряків.

— Та ви такі, — всміхнувся якимось темно.
 — Які ж?

— Та вельми тихі, як спите.
 Коли ж прокинетесь...

А проте
 Не будем далі углибати в тему.

— Ну, вже як почали,
 кажіть до решти.

Бо ми тут кожен на умі собі, —
 Не втямиш,
 правду скаже, а чи збреше:
 Півслова в роті,
 кінчик — на губі.

Та все хитруєм ближнього обстригти,
 Хоч нас давно обстригли, як овець.
 То, зрештою, хоч ви, Архістратигу,
 Скажіть нам, горопашним, навпростець:

Чого ми варті в цьому світі грішнім?
 Чому це в нас — побила б його тля! —
 Усе якесь покручене й недійшло,
 Немов у Бога вкрали ми теля?

І маємо ж таланту не на гривню,
 І до роботи нам воли зрідні,

І воїни, яким немає рівних,
І ратаї, яким нема рівні,

Що від обох америк до австралій
Зерном і потом всіяли лани.
І відчуваєм поклики астральні
Ще з сивої, як Велес, давнини.

І цвіту нашого — по всьому світу,
І світочів сусідам роздали.
Щоправда вдома сидимо без світла,
Напевно, скоро взуем постולי.

Та ще й Чорнобиль всунули під стріху,
А він, як змії, прокрався до грудей...
То вже хоч ви скажіть, Архістратигу,
Чого ж у нас не так, як у людей?..

На меч опершись, що палав огненно,
Задумався на мить Архістратиг.
Потому, обернувши лик до мене,
Сказав, і світ зіщулено притих:

— Пощо ви нарікаєте на долю,
Коли одвіку на своїм горбі
Не в рідну хату несете,

а з дому

Усе — усім,

а тільки не собі?

Пустившись безвість рідного порога,
Так запетляли поміж веж і меж,
Що вже заплутали й самого Бога,
Який не втямить з горнього чертога:
Чи ви ще є?

А коли є, то — де ж?

Та зиркаєте за чужі пороги,
Коб звідти щось приміряти собі.
Ви ж ладні бути схожі хоч на кого,
Аби лиш не на себе,
далебі.

То в малороські поведе замули,
То у хохляцьку зманить загородь...
Ви, певно, вже й ім'я своє забули,
Яке в колисці дарував Господь!

І ця розмова стане до потреби,
Коли затямить зряче і сліпе,
Що перше, як шукати правду в небі,
Знайдіть спочатку на землі себе!

І він пішов...

Брели із поля вівці.

Пастух з мобільником гукав:

«Цурюк!»

І, стямившись,

я крикнув навздогінці:

— Згадав, Архістратигу: ми — вкраїнці! —

... Не відгукнулось.

Тільки десь у брук

Подаленіло стукотіли вівці.

ДЕ Ж ТИ, ХМЕЛЮ?

Хмара грізно суне за Бориспіль.

Темна тиша опада в лиман...

Де ж ти, Хмелю,

де ж ти забарився, —

Богом нам дарований Богдан?

Та ізнов долаємо Говерлу
Всім собором,
ще й при знамені.

І вже так стискаємо держало,
Що незмога й глянуть догори:
Чи, бува, на прапорі державнім
Ще не помінялись кольори?

Гей, вертайся, Хмелю,
доки світу,
Бо чомусь не йде із голови
Щось немовби
про варшавське сміття,
Щось як начебто
про грязь Москви.

Так Варшава ж замела в оселі,
І в Москві все висохло зело...
То вертайся чимскоріше,
Хмелю,
Доки нас під когось не звело,

Щоб потому плакати і ридати,
Сипати на лисину золи,
Що, мовляв, трикляті
супостати
Нас ізнов у ярма запрягли.

...Хмара встала з висі
до пониззя,
Темна тиша впала на лиман.
Де ж ти, в трясці,
Хмелю,
забарився, —
Богом нам дарований Богдан?!

КРИК ЧОРНОБИЛЯ

В цих лісах безборонно
гасають вовки, наче рейнджери.
Заблоковану зону
обходить здаля навіть дощ.
Лиш тутешні зозулі,
що звуться «лічильники Гейгера»,
Не роки обіцяють,
а числа рокованих доз.

І шаманської ночі
безокого, чорного місяця,
Коли землю, як в саван,
загорне вологий туман,
На задалених цвинтарях
в небо обвуглене світяться
Сизо-цинковим одсвітом
горбики чорнобилян.

Так оглухло і тоскно.
І так самотньо-пустельно.
Тільки раптом із ночі
дитям заголосить сова.
Тільки Діва Пречиста
із профілем Ліни Костенко
У простудженій церкві
собою маля зігрива.

Тільки тіні шістьох,
спопелілих за всіх у четвертім,
Припадають до вікон,
волають устами біди.
— Та озвітеся ж, люди!
Якщо ви забули про мертвих,
То живим постраждальцям
подайте хоч кухоль води!

Бо ніщо не забудеться:
 ані імення, ні дати.
 Ми — не тіні. Ми — душі,
 віднині вовік молоді.
 І коли небеса возвістують
 годину відплати,
 Ми посвідчимо вашу байдужість
 на Страшнім Суді!

ЗНАК ВОДОЛІЯ

Отряси літа, як попіл
 перетлілих рим.
 Не втікай од переміни у чортополох:
 Вже довершує, нарешті, круг
 епоха Риб —
 Найпідступніша в лукавстві із усіх епох.

Протинає темінь наскрізь
 оком Водолій.
 Од всевидючого взору не сховає тінь.
 Все таємне стане явним!
 Хай сконає змій,
 Позаяк виходить Правда не всесвітній кін.

Омивайся, Україно,
 в хрещеній воді.
 Та пильнуй в обидва ока,
 православний люд,
 Щоб тобі під одесную
 на Святім Суді
 З-під ошуйці не прокралось
 кодилище іуд.

Як розкриються таємниці нечестивих справ,
 І зсудомиться в три шістки
 мертвий Бафомет, —

Ходять хижими птахами
Поміж нас, як гусей:
В них стволи попід пахвами
Найновіших систем.

А в хатинках, що зводяться
до небесних висот,
Їхні боси охмурюють
православний народ.

То ж, як справжніх господарів
українських угідь,
— Не стріляйте, — попросимо, —
у поетів навскидь.
Ліпш, достойники-кілери,
йдіть до нас на Парнас.
Та воспіємо в злагоді
цей невимовний час.

Бо коли од безвиході,
здавши пера на лом,
Вже поети у кілери
поженуть напролом, —
Встане плач над Європою,
Заголосить Кавказ, —
Постріляємо зопалу
І себе ми, і вас.

Краще ви — до нас,
Аніж ми — до вас...
«О, прекрасний час,
Неповторний час!»

МЕНТАЛІТЕТ

О, як чекав у клятїм закордонні,
Коли — за давністю! —

минуть суди,

І він,

статечний злодій у законі,

Повернеться додому назавжди,

Де все до скрику рідне і манливе,

Тюрма — і та, як мамця, визира,

І отчий дим солодкий, —

особливо,

Коли в сусіди... хата догора.

Високодостойному

Левку Лук'яненку — на роздум

Довго гризли... Таки прогризли.

Влізли в корінь, мов хробаки.

І регочуть на нашій тризні,

Спорожнивши носи ослизлі

В решетилівські рушники.

Дуб всихає і просить: «Пити!»

Ми ж на стогін —

у дві руки

Обрізаємо з нього віти,

Щоб сокирою підгострити —

В лютім розбраті —

на кілки.

Ділим хату та межі краєм:

Праві... Ліві... І — напролом!

І не зчулись, як в ріднім краю

Опинились у снігах скраю,

А вони вже — за отчим столом

Та коли в біле вбрались ви,
а я — у чорне,
То це, пробачте, не фінал.
Скоріш — початок

Ви так спогорда пропливли, як дика сарна,
Немов мене і не було у цій курзалі.
І хоч кавалер ваш тримавсь
крутим гусаром,
Однак з-під фарби сивина
про все сказала.

Ви думали, що та весна під снігом вмерла
І тільки спогадом на дні, як сіль, осіла.
...Чому ж ви вдома крадькома
сльозу утерли
Над давнім знімком, що прижовк,
як лист осінній?

НЕ ОЗИВАЙТЕ...

На отчі креси темна сила суне,
А наша совість спить собі, німа.
...Не озивайте ім'я Бога всеує,
Коли в душі давно його нема.

Уже й дідів своїх
у дурні взули
Онуки мудрі,
сплюнувши з губи.
...Не озивай ім'я Народу всеує,
Коли ти пам'ять Роду розгубив.

І в час, коли прощення за провини
Молитимете в Божої Руки, —
Не озивайте всеує Україну,
Аби не всохли ваші язика.

ГУЛЯЄ ПАНСТВО

Над Україною
 «во врем'я люте»*,
 Коли Солдат Великої війни
 Упроголодь збуває ордени, —
 Такі гримлять загонисті салюти,
 Немов чума гостює в сатани!

Під вибухи китайської петарди,
 Узятий феєрверками в кільце,
 Над смітником
 старий учитель скрадно
 Схиляється,
 ховаючи лице.

Новітні владоможці України
 Жирують —
 аж вгинається земля.
 І в чашах яро багряніють вина:
 Гуляє панство!
 На... крові гуля.

Ракети в небі грають зорепадом,
 Гармати б'ють на Київських горбах,
 І під веселий рейвах канонади
 Полеглі в бойовищах і блокадах
 Перевертаються в своїх гробах.

Стоять німі, як обеліски, люди.
 В очах питання важко визріва:
 По кому ж так заходяться салюти
 Над Україною
 «во врем'я люте»?
 ... Мовчить покійрно забуття трава.
 І тиша в чорній хустці —
 як вдова...

* Із Т. Г. Шевченка.

Пощо тоді, хлопці,
 каррарський заманливий мрамур,
 І золото Креза,
 і вкупі з хвалою — хула, —
 Я все віддаю за одне
 недоспіване: «мамо»,
 За те, що долоню мою
 освятила бджола.

Пощо тоді слів перелітних
 лукава пороша,
 Холодні обійми
 майстрів залаштункових справ,
 Я все віддаю за хустину у синій горошок
 З далекої пісні про ту, що любив, та не взяв.

Я все вам прощу,
 побратими і недруги вчені, —
 Хай доля врожайного вам надарує дощу!
 Але не прощу і пилінки
 на образ Шевченка
 І зламану гілку калини
 повік не прощу!

Тоді я прийду на відплату,
 одягнутий в камінь,
 І рухом гранітним змету крмарів і сутяг,
 І хай мене судить по правді і совісті Канів —
 Єдино Верховний мій
 і Повноважний Суддя!

Біг я, веселий і босий,
Серед гречаних медів.
Сонце купало волосся,
Світ мені юно радів.

Повз піонерів у полі
Біг я,
 не знати куди.
Мати ударила в поли,
Батько схмарнів:
 — Не впади. —

Біг я.
 Усе мені пахло,
Все закликало в zenіт.
Мить ще — і вишугну птахом...
Вибух — і обертом світ.

... Скільки ж минуло,
 відколи
Стямивсь?
 Згадати недуж.
Все, ніби й знане довкола,
І не знайоме довкрузь.

(Жити в часи несусвіття,
Коли на шальках біди
Рік переважить століття, —
Господи, не приведи!)

Тільки ж, здається, учора
Біг він назустріч мені
У піонерській рідні.
А вже сьогодні в покорі,

Сивий, лежить у труні.
Поруч — медаль по війні...
Хто ж це так люто, так чорно
Викреслив роки і дні?!

II

Через майдановий простір
Йду,
 мов Христос — по воді.
Ген, на високім помості
Збились новітні вожді.

Знизу, на відстані чемній,
Так, щоб не дуже й здаля,
Звично тусується челядь,
Граючи короля.

Бомж з бородою від Маркса
Так видивлявся понад маси,
Що аж набігла сльоза.
Певно, забувши про темник,
Раптом вже й зовсім не в тему
Сонно сказав:

— Як би зависоко, брате,
Не випадало стояти
І на якому щаблі, —
Все ж доведеться лежати
В землі.

Це ж він кому і до чого
Ляпнув ні з сього ні з того?
Так я й не втямив... їй-богу.

ЧОТИРИ ПОСВЯТИ БЕЗСМЕРТНИМ

Інтродукція

В нехрещених борах, рождених ще до Пасхи,
Пообіч ножових, двосічних автострад
Одвіку навесні кохання славить птаство,
І кожне — на своїй.

І всяк — на власний лад.

Маленький, сірий птах,
невидимий у вітті,
В солодкім забутті закинувши дзьобок, —
Як розпочав пеан іще в палеоліті,
То вже й двадцятий вік,
а він веде смичок.

Старий зальота-крук, та ще й глухий, на лихо,
Горлав до молодниць рипуче:

«Ти — моя!»

Та, стрельнувши йому впівока,
ворониха
Ловила з-під крила рулади солов'я.

Його зімітувать хотів меткий папуга,
Під нього одягався шпак-апологет.
Він був утричі менший лев'ячого вуха,
Та навіть лев ревів розчулено:

«Поет!»

Його переспівать когут надумав здуру,
Волаючи невлад на сідалі штахет.
Та з півнячих потуг сміялись навіть кури,
І млосно мружились, коли співав Поет.

Поважні гусаки шляхетної породи,
Яким ще древній Рим пожалував герба,

Зачувши солов'я,
у всій своїй погорді
Спиналися на мить розгублено:
«Ти ба!»

... Маленький сірий птах— маліший від сльозини,
Ти вічно прилітай з незбагнених верхів
Як чиста благовість — одпущення людині
Набутих нею в суєті гріхів.

I

Тарасові Шевченку

Опав росою на духовний голод
І рідних піль, і планетарних крес.
Його устами небеса глаголять,
Рокоче він глаголами небес.

Нетлінний весть, бо плоть його — у слові,
Що яр-зерном скресає по сівбі.
Він кожну мить являється в онові,
Щоб нас добром розбуджувать в собі.

Зоря його, немов провісна птаха,
Летить, летить за межі світлові!
І сходить вище шапки Мономаха
Козацька шапка на крутій главі.

Кожух його теплом отави диха.
Верба, злеліяна в добу глуху,
Вросла в zenit, немов зелена віха,
На нашім тричі праведнім шляху.

Чумацький вус заврунився, як волоть.
В криниці ока височінь дріма...

Його устами немовля глаголить —
Сиріч, глаголить істина сама.

Ім'я його калиновим уставом
В папірус літ вписали журавлі...
Глаголить він народними устами.
Його устами, вдосвіта уставши,
Народ себе глаголить на землі!

II

Олександрові Пушкіну

На Горах Пушкінських,
на ріках псковитянських...
Така на душу сходить яснота,
Що світ увесь читається з листа
Від космосу до ідолів поганських...
На Горах Пушкінських,
на ріках псковитянських.

Як потьмянів у цій ясновині
Джинсовий лиск пітів балаганських!
Такі минуці видались мені
Ристалища за першість при вині...
На Горах Пушкінських,
на ріках псковитянських.

Зніми-но паперового вінця,
Що сам собі нап'яв у нагороду,—
І ти почуєш в тиші всесвітянській,
Як сам народ замислює співця,
Як сам Поет замисливсь до народу
На Горах Пушкінських,
на ріках псковитянських.

Коли запрагнеш на земній межі
Пізнати глибінь російської душі,

Щедрий дощ на посіви. І тиша — на цілі світи.
Краплі світять на вітах,
як сльози щасливі на віях...
Добре, брате Іване,
ходив ти за плутом. І сів.
Нам не тільки зібрати —
належить зерно зберегти

Для нових посівань
на високі, зажнивні літа...
Тихо падає дощ, наче слово
твого заповіту,
Щоб недремний сівач
уствав до роботи засвіту:
Поле спрагло чекає.
На обрії слова — світа.

...Покропи мене, дощику,
тихо мене окропи.
Може, виросту терном... роменом.
Аби — не осотом.
Просмоли до суровості пряжу
моєї тропи,
Щоб не рвалась ніколи, як нить —
між Франком і Народом.

БЛАГОСЛОВІННЯ

В горньому граєві
 райдуга
 В сім кольорів не згоря.
 Світе, Європо,
 возрадуйся:
 Сходить новітня зоря!

Миром, і хлібом, і злагою
 Під тулумбасовий грім
 Разом з святою Елладою
 Вічний віта її Рим!

Світе єдиний, не куплений, —
 Руки, мов крила, здійми,
 Ніжно, як батько, із купелі
 Юну державу прийми!

Дивна коса,
 як мальована,
 В'ється ще з Київ-Русі...
 Звідки ж ця сиво-згорьована
 Нитка
 у карій косі?

О, не питайте,
 брати, її...
 Там, з-під її сивини —
 Вихрипи коней Батиевих,
 Зорані списом лани.

Отчі святині споганені,
 Храми плюндровані вщертъ.
 Через віки заарканену
 Мову рокують на смерть.

Та з попелища диявола, —
Горня, свята і земна, —
Самовідродженим явленням
Вічно вставала вона.

Горем її не оковано,
В серце не вкралася лють.
Співом, ласкавою мовою
Всяк обдаровує люд.

Люди, всією родиною
Браму відкрийте з добром
Перед моєю Україною,
Перед живлющим Дніпром!

Родові не переводиться,
Бджоли гуртують рої.
Тихо сама Богородиця
Благословляє її.

ПОЕМИ

Аж поки вічна таїна могили
Не воздвигала запитальний знак.

А ми над ними язиками клеплем!
Хоч інколи подумати б не гріх,
Що, може, сховані у їхніх склепах
Не лише кості,
а й гілки доріг...

Дороги йшли, врізалися з розгону
У племена, Помпеї, города...
Сивіли і відходили Платони,
І формули слідів
читав Сковорода.

Дороги йшли
на всі чотири сторони:
Ті — на Олімп,
а інші — в чорноз'єм...
Відходили філософи в історію,
А посохи відходили в музей.
І пилом осідав над ними час...
Так звідки ж ти,
Дорого,
почалась?

II

Кипів один із днів палеоліту.
Гарячий камінь холодно дзвенів.
І вибухав зеленим динамітом
Тропічний праліс в голубий зеніт.

Він шаленів од випитих туманів,
Красиво-хижий, зманював до брану,
Де у подібних до гадюк ліанах
Зміїлись гади, схожі на ліани.

Безбарвне сонце захололим тиглем
Вкипало сторчма в голубий zenit.
І мертво тихли в папоротях тигри,
Загнавши кров зелену до зіниць.

Він, мов циклоп, загородив дорогу
До річки. Він сичав зеленим злом.
І плем'я, з жахом глянувши на нього,
Останне допивало джерело.

Востанне сльози блиснули,
як скло,
І вмерло, пересохло джерело.
І впало плем'я на пісок рудий.
І жах зареготав:
— Нема води!

А там, за лісом,
синьою струною
Напнута між порогів і проваль,
Ріка бриніла — близько ж! —
хоч стрілою
Подай, аби в напрузі тятива.

До неї не один хотів продертись
Крізь праліс, що заліг, немов упир,
Але в зеленім затискові смерті
Навіки кров'ю власною упивсь.

І прорекли з відчаю найстаріші:
— Либонь, то небо за великий гріх
Нам визначило, нерозумним грішникам,
Покірно в сонці лютому згоріть.

І плем'я горде,
засторозі вірне,
Лягло вмирати
мовчки і покірно.

Один вояк, найдужчий з того племені
(Ходив на мамонта спокійно, як на брилу,
Лиш біцепси опукло випинались,
Тужавіли і твердлі, гейби кремінь),
Так навіть цей вояк із вояків,
Підвладний засторозі найстаріших,
Уже хотів повергтись долілиць,
Але востанне озирнувся на світ
І раптом вбачив сина...

Хлоп'як хрипів.

Кривавими губами
Лигав пісок, як воду.

І... сміявся.

В сухих зіницях, випитих вітрами,
Пісок переливався, як змія.

Вояк стерпів би все, але не це.
З жахливо перекошеним лицем
Переступив освячене табу,
І, взявши камінь гострий,
як злобу,
Пішов на ліс — убити і роздерти!
Помститися за сина і... умерти.

Він бив його, повиснувши на грані
Між звіром і людиною —
на дюйм.

І корчилились порубані ліани
Тілами обезглавлених гадюк.

І кров од жаху в баобабів стигла,
Як у рокованих на смерть рабів.
І задки-задки відступали тигри,
Загнавши подив у глибинь орбіт.

Та лють вляглась на втомленість долонь,
І він спинивсь...

Але, зачувши лемент,
Оглянувся... і просвітлів чолом:
За ним ішло, ще мить покірне, плем'я!

Тупим камінням, озвірінням голим,
Пеньками пальців, скалками зубів
Воно впивалось у зелене горло,
Усе людське стоптавши у собі.

І падало, і зводилось, і мерло,
І небо кровоточило в руках.
І тіпались ліани, наче нерви
Наляканого смертю хижака.

Ліс похитнувся... Та кожную свою крону
Він оддавав недешево проте:
І гладшали на здобичі пітони,
І меншало у племені дітей.

Та плем'я йшло.
Здихало, як собака,
Але повзло туди
за кроком крок,
Де міліарди озвірілих злаків
Смоктали з річки
синьооку кров.

Все важчала
і слабшала рука,
Все ближчала —
і вищала! — ріка.
Останній крок.
Проклятий крок останній —
Здалося, ноги в землю повростали.

Тоді до нього підійшов повільно
Древніший од усіх у тому племені.
На грудях його

мамонтові бивні
Полишили нещадні монограми.

І так прорік:

— Вояче, ти вчинив
Великий гріх, бо перейшов закон.
Твій гріх утричі тяжчий,

бо його
Вчинив ти лиш заради свого сина,
А отже — задля себе одного.
І хоч який він —

але цей закон
Ми ствердили усі по добрій волі.
І хто б не був ти — і во ім'я чого, —
Порушника закону мітить смерть.
Рятуючи себе і свою кров,
Ти зло чинив, бо дбав про себе тільки.
Та, дерево зберігши задля гілки,
Ти мимоволі злом зачав добро —
Для племені всього... на зло Закону..
Але тоді скажи мені, вояче:
Якщо Закон вважає лютим злом
Добро для всіх, здобує кров'ю й потом,
То чи законним є такий Закон?
Збагнуть це важче,

аніж смерть криниць.
І все ж ти укріпися
і — збагни!

Уламком спопелілого боліда
Він скам'янів на березі ріки.
І важко опиралось підборіддя
В долоню непорушної руки.

Дорога справжня — завше лиш пряма,
І лише до добра — дорога справжня.

Ще визріє, мов яблуко, пора,
Коли філософ одкриттям потішить:
— Тому й ціни немає у добра,
Що платиться за нього найсвятішим.

Розділ II. ДОРОГА І ЛЮДИ

У всякого своя доля
І свій шлях широкий...

Т. Г. Шевченко

ДЛЯ ТОГО І ДОРОГА, ЩОБ ІТИ...

По радіо:

— В той день

на диво всім,

Вишневим квітом зацвіли антени,

Зачувши голос юного Антея —

Земного сина —

в космосі!

Дорога в космос!

О жага століть:

Ще з того дня,

як напівдикий пращур

У небо кинув каменем із пращі,

Вона живе,

і манить,

і болить.

Гей, невідзвітна забуття ріка,

Скількох ти проковтнула фараонів!

А от лишивсь у пам'яті Ікар,

Не маючи й абиякого трону.

І все не марно:

ні стрибок з дзвіниці,
Ні ритуальні танці інквізицій
Навколо тих,
хто небо нагинав.
Ані попівська чорнориза галич,
Ні в зашморгу вознесений Кибальчич —
Ніщо даремно в світі не мина.

Дістати неба! О крамольна мисль,
Ти жевріла, хоч як Господь не стежив!
Тебе несли стріла і пружний спис,
І житня скирта, й вавилонська вежа.

І — сталося!

Радійте і...

А він згорів. Так просто й непомітно,
Як дерево. Як мить. Як вугілля.
І світ не розколовся.

І земля

Не зрушила з одвічної орбіти:
Над Зачепилівкою літній дощ
Снував із хмари невидиму пряжу;
Транзистори на чорноморських пляжах
Пиляли тишу впоперек і вздовж;
Качались кавунища на возах,
На гойдалках мамів лякали діти,
Творила древня стомлена коза
Навколо прикорня свою орбіту,

І тільки мати з страдницьким лицем
В розпуці рвала перев'ялі коси:
«О люди! Як же це:

і сонце, й роси...

А сина вже немає... Як же це?!»

Світ не мінявся: народжувався й мер.
Котилися молекули, як гноми.
Лише одне змінилося:

дублер

Однині називався

«перший номер».

Ішов.

Ліниво космодром стелився...
Несли за ним достартову заяву.
І віхою поразки а чи слави
Нова ракета зводилась увись.

І все було...

Сусід з гостей вертав.
На толоку гукали мою матір.
Конав на всіх екранах гладіатор,
І звали гладіатора

Спартак.

Ішов.

І був до біса молодий,
Як той, що не вернувся із польоту,
Ішов на ризик, наче на роботу,
Хоча ніхто й не вимагав:

«Іди!».

(Дістати неба!

О висока мисль,
Ти спопеляла серце, як пожежа.
Тебе несли стріла і пружний спис,
І життя скирта, й вавилонська вежа!).

Минаючи вагання і чини,
Ішов на небо, молодий і древній,
Не певен в тому: вернеться чи ні,
Та що дублер його заступить —
певний!

Тобі серед поля
Вготовила доля?
Ударить копитами —
в душу стерня!

А він, посміхнувшись,
виходить на луг
І кида себе у сідло, як стрілу,
І прямо — галопом,
Потоп — так потопом,
І вигнувся кінь у стрибку,
наче лук!

Ой матінко-мамо,
не клич його в сни,
Бо вже ж того вершника не зупинить
Ні яром горбатим,
Ні затишком хати,
Ні богом, ні чортом,
ні віком труни.

О, як він летів
в бурелом напролом,
Аж сонце, захекавшись,
потім зійшло.

І біла сорочка
Здіймалась пророчо
У хрестик вишиваним білим крилом.

І повнилось серце його молоде
Такою любов'ю до чистих людей,
Що стало затісно
Йому у затінку —
І вибухло піснею з горна грудей!

Скреготав:

— Дивись, живуть же люди:
Хліб жеруть. Ще й солі хтось нашкріб!

На сусіда в стоптаних чоботях
Позирав, сховавши в шаньку хром:
— Ти диви, у чоботях, сволота!
Ще, зануда, й дірку пропоров!

Він усьому заздрих: навіть латці
На старих сусідових штанах.
Навіть тіні власній — небораці:
«Преться за тобою, сатана».

...От коли громада задрімала
(Покотом, на чому хто сидів),
Він одповз тихенько і помалу
Вибрався у напрямку садів.

«Треба, — думав, — першому до раю
Вскочить та хоч глянуть на красу,
Бо як налетить голодна згряя,
Всі гілляки з листям обнесуть».

Устелив, як заець, рівчаками.
І коли здалось: уже добіг —
Так вліпився правою об камінь,
Що крутнуло землю в інший бік.

Довго лоба одтирав руками...
Відкректався. Прискородив чуб.
Але не прийняв з дороги камінь,
А тихенько, щоб ніхто не вчув,

Притрусив травною для порядку,
Щоб не видно здалеку. Отак

І поволі рушив собі задки:
«Тільки б не прогавити спектакль».

Ох красиво ж падала громада,
Набивала душі і носи!
І уперше чоловік од радості
Сміхом нерозтраченим трусивсь:

— Ну, давай же, падай! Ох і валять,
А хапають гупі! Мов кулак. —
Та й зірвався задки у провалля —
Аж луна проваллям загула.

Кинулась громада на підмогу.
Зупинились...

Зазирнули в діл.
Позітхали, треба ж так, їй-богу,
За якихсь три кроки до садів!..

Але ж хто опуститься в провалля?
— То нехай ватаг — у нього ж власть
— А чого це все на старших валять? —
Визвірився на Петра Улас.

— А тому, що платять їм... немало.
— Лишенько! Знайшлися бідняки.
Ви ж із Гнатом стільки захарлали,
Що тріщать від золота мішки.

— Ах ти ж стерво!
— Ну, стривайте ж, гади!
— Я ж тебе!..

І я ж тобі!..

— То бий! —

І взялася чесная громада
Щиро й нелукаво...
за чуби.

Вже у того, що в провалля вцілів,
Навіть кості терном поросли.
Вже сусідні здружені артілі
Застилають у садах столи,

А вони як стали біля яру —
Схоже, що стоятимуть віки,
Один одного вхопивши яро,
Міцно, як брати...

за петельки.

ОПОВІДАННЯ ПРО ДОРОГУ ДИВАКА

Жив собі чоловік на світі:
Довгоногий, смішний, худий.
Його звали Лелекою діти,
І тяглися до нього діти,
Як лелеки тяглися до води.

Він ходив у поношенім хакі,
Що дісталось йому від фронтів.
Та ще був у нього собака —
Довгоногий, худий, як він...

Як розгубить шалена злива
На толоці моря малі,
Він робив хлопчикам щасливим
Із пожовклих газет кораблі.

І пливли хлопчаки далеко,
Розсуваючи межі калюж.
І ставав тоді дядько Лелека
Сам од радості як малюк...

Над отарою у задуху
Він здіймався, немов димар.

І міцні хазяї в кожухах
Називали його — Дивак.

А якось за млином протрухлим,
Де бур'ян не торкала коса,
Він надумав на сміх кожухам
Посадити вишневий сад.

Сам каміння руде виважував,
Сам копав кам'яний пустир.
І ніхто з хазяїв поважних
Навіть кухлем не пригостив.

Тільки він не зважав. До темна
Давню мрію свою садив.
І сини, од батьків таємно,
Діставали йому води.

«Зацвіте, як засвищуть раки».
Та й забули — турбот було-о...
Аж одного травневого ранку
З дива ахнуло всеньке село:

На старому забутому звалі,
Де одвічно сивів полин,
В чистій радості, в білій печалі
Кораблями вишні пливли.

— Де Лелека? — гриміло розлого. —
Хай живе наш свояк і кумир! —
І одразу знайшлися у нього
Друзі, родичі і куми.

Вони в хату до нього дерлись,
Ніби разом садили сад.
А коли прочинили двері —
Подалися нагло назад:

Він лежав, уперше поголений.
У сорочці, як на парад.
І собака, зронивши голову,
Сльози лапами витирав.

І чомусь від синів ніяково
Свої очі ховали дядьки.
...Тільки плакали, тихо плакали
Із собакою хлопчачки.

Одцвіли і розсипались маком
На кленових мостах роки.
Десь подівся старий собака...
Стали мудрими хлопчачки.

Закрутило їх поміж шаблями
Переламаних перехресть.
Розбивалися їхні кораблики
Об Хасан і гранітний Брест.

Вони падали — не клонились! —
І вставали знов на штики.
Тільки більше ніхто не насмілівсь
Називати їх — Дивачки.

Їх не густо з доріг далеких
Повернулось назад у село,
Дуже схожих на... дядька Лелеку,
Хоч у нього дітей не було.

ЛЕГЕНДА ПРО ВЛАДИКУ І ЙОГО СЛУГУ

Був у Владики Слуга.
Пругкий, як гума, пружний, як пружина,
Гнучкий, як вуж, меткий, як воротар,

Лише Владиці ворухнуть мізинним —
 Мов з-під землі за тронем виростав.
 І так нечутно, тихо та безлико,
 Так невловиме кралася нога,
 Що навіть необмежений Владика
 В якійсь тривозі інколи здригав.

Владика знав ціну свому Слuzі:
 Що за найменше просування вище
 До обітованого сану «пан»
 Він ладен шкварити на кладовищі
 По черепках праматерів гопак;
 Що в нього не було хребта по вісі,
 І коб вгодить Владиці хоч на мить,
 Він легко міг собою цифру вісім
 У вищому натхненні сотворить.

Тож недарма тримав Слугу Владика,
 Бо знав:
 на троні, визначенім Богом,
 Куди на брехнях видобувся він,
 Давно б сидіть достойнішим за нього
 І розумом, і вдачею, й т. ін.

Слуга Владика знав, як власні пальці:
 Він міг безмовно по очах читать,
 Кому із претендентів завтра в спальні
 Засвідчать скорбні лікарі інфаркт.
 Владиці варто ворухнути вією —
 Слуга напевне розумів і діяв.

Владика інколи любив пожартувати.
 Якось під чарку на вечірці тайній
 Він об'явив:
 «Од завтра всі пости
 Найвищі роздаватимуться тим,
 Хто з грецької перейде на китайську».

Сказав — та й призабув.

А на похмілля
З переляку схопився за нагай,
Коли до нього по-китайськи вміло
Заговорив улесливо Слуга.

Такий-то був Слуга.

Він так навчивсь читати безголосо
Чужі думки,
що — Сам! — лякатись став...
Якось Владика ненароком скося
На матір його глянув. Просто так.
Ніхто з найближчих навіть не помітив.
Слуга ж — помітив. І сприйняв як факт...
На ранок лікарі (ох, діти, діти!)
Засвідчили у матері... інфаркт.

І похололо в животі Владики.

Він все частіше відчува в кімнаті,
Як разом із Слугою входить... жаж:
Якщо він зміг переступити матір,
Чи є для нього взагалі межа?
Він часто схоплювався серед ночі,
Намацуючи арбалет тугий:
З усіх кутків до нього крались очі,
Знайомі очі... вірного Слути.

Але Владика недурним був дядьком —

І покотилась чутка по державі,
Що Володар (ну й вуха ж у рабів!)
Свого Слугу не дуже любить справа,
А більше любить його лівий бік.
Владика знав, що пересудів злива
Слугу дістане, де б він не бродив.
І став вітаться з ним лише за ліву,
І навіть лівий бік нагородив.

Може, хтось-таки...

Ну, хоч хтось-таки?..

Та ніхто до неї не йде.

Під ворітьми сусідські хлопчики

Вибивають рудий спориш.

А їй хочеться,

як їй хочеться

З хлопчачками поговорить!

Вона лагідно так їм:

«Драстуйте».

А вони пролітають:

«Привіт!».

І схиляється сива ластівка

На провислому дроті літ.

А вона б таке їм повідала,

Що ніхто на світі не чув,

Як з-під серця її —

повірите! —

Аж чотири дороги течуть:

Перша — Йванова ...

Друга — синова ...

Третя — синова ...

І четверта — доччина.

Сизим інеем

капусти цвітуть.

Десь під зорями

літаки гудуть.

Хмара стелиться

скатертиною

Та над бабою

над Катериною.

Переповза корчі та болота,
Поволі розганяється на трасі
І заліта у з'юрмлені міста,
Напруживши свої гудронні м'язи;

Вона збирає на своїй душі,
Мов колекціонер, віків останки:
І хитромудрі арабески шин,
Сліди од каблучків і траків танків;

І знов повзе на глинища руді,
Вмерзає в кригу Полюса,
і марить,
І губиться,
і гине без води
На жовтій спразі
жовтої Сахари.

Від нас — до вас,
від міста — до села,
Від Хіросіми і до Вашингтона,
Од Евересту на Байкал бездонний
Вона у різних формах пролягла.

Під місяця надщербленим ножем,
Під золотим свічадом Козерога
Гримить, вмира і виповза вужем
Хребет Планети —
втоптана Дорога.

І пилом осіда над нею час...
Так звідки ж ти, Дорого, почалась?

1966

РУХ

I

Ще долею так накреслено,
Що все життя на колесах ми.
Вагони годин хитаються,
Та станції все минаються,
Як мода на модні куплети
І на Робертіно Лоретті,
Як мода на давні висліди,
В селі — на жакети плисові,
На звивисту лінію істини,
І навіть на чорта лисого.

Вагони декад хитаються,
А станції все минаються,
Як мода на френчі потерті,
На смертне і на безсмертне,
На кльоші і мокасини,
На кок-сагиз і кетову,
На Духа, Отця і Сина,
І навіть на вбивцю Кеннеді.

Вагони віків хитаються,
А моди усе міняються...
А що ж тоді залишається?
— Земля.

Та якось мені стрівсь чоловік
Дивовижно непевних розмірів.
Індивідуум непевного кольору,

Невідомої конституції.
(То я кинувся в антропологію,
Познайомився з кроманьйонцями
І поручкався з синантропами,
З усіма сучасними расами,
А подібних йому не знайшов).

А було це черленого літа
На весілі землі й зела.
Під зеленим знаменом жита
Зачепилівка в сонце пливла.

Наша хата стояла скупана
Усіма на світі дощами,
Не звойована і не куплена,
А поставлена ще дідами.

(Правда, мода, мов козир-дівчина,
І до нас війнула спідницею:
Перекрили її черепицею,
Ще й антеною те засвідчили).

День стояв, як налита чара
Медом сонця — хоч лий на хліб.
Збожеволівши од нектару,
Бджоли падали в улики з лип.

Все було таке допотопне,
І таке молоде і пружне —
Навіть чулося, як картопля
Наливалась в землі округло.

Все було так предметно зримає,
Водночас — ілюзорно бентежне,
Навіть небо й земля — у риму,
Хоч обое і протилежність.

Так спліталось тонко й лагідно
Все на світі у дивній злагоді,
Що зурміло ритмічно жито:
«Жити».

І мовчала ритмічно трава:
«Жива».

Навіть мудрі статечні дуби
Басили: «Люби».

Все було таке соковите,
Повнокровне, плотське і вічне,
Навіть цвинтар — кінець орбіти —
Не наводив на жах містичний.

Там знайшли собі гавань довічно надійну
Всі, хто викінчив коло хрестоматійно.

Хто грішив — тим давно простили,
Хто добро робив — не забули.
Постелили землю і землею вкрили,
В головах поставить не забули:
Тим — хреста, антипод півкулі,
Тим — зорю із нової жерсті.
Спочивають собі поважно:
Під хрестами — своєю смертю
(Переважно),
Під зірками — од вражої кулі
(Переважно).

Відробили, як личить, зміну
І здали часову машину.
Лиш на давніх поживклих знімках
Образи свої
Полишили:

Голомозі, руді, щербаті,
Кучеряві і круглолиці,
Простодушні і хитруваті,
Принципові і без позицій.
Де вже їх не носила доля,
На яких не спиняла квадратах, —
А прибились до рідного поля
На своїй землі спочивати.
Не звойованій і не куплений,
Не позиченій під жалі,
А дідівською вірою скупаній,
На своїй-таки на землі.
День вином голубим наливається,
Хто помер, то, їй-право, кається.

II

Отакої веселої днини
Я й зустрів того чоловіка.
Індивідуум непевного кольору,
Невідомої конституції.
Він стояв на пісному белебні,
Щоб усім його видко було,
Головою стягав попід хмари,
Під ногами курився пісок.

Щось у ньому було непевне,
Нетривке, непостійне, як Майя¹
Безтілесний, гіпертрофований,
На людину не схожий і схожий.
Так, скажімо, як схема яблука
Буде схожа на яблуко справжнє.
Розгубивсь я, щоправда, не дуже
(Бо чого не бува у наш час!)
І спитав, як ведеться задовна:

¹ В індійській міфології — богиня обману, уособлення ілюзії. Санскритське — марево, міраж, ілюзія.

— Хто ви, звідки, і як зовестесь? —
Щось в його організмі непевному
Зарипіло і сухо заклацало,
Потім раптом волого забулькало.

Дожувавши тугий помідор
Із мого ж таки городу,
Витер хмарою пальці од сала,
Котрим мати моя сердобольна
Пригостила його з дороги;
Доцідивши гранчак первака,
Він занюхав скоринкою хліба,
(Дід Семен компанійський у мене!),
Одригнув і потягся, мов кіт,
І таке він сказав:
— Я — громадянин планети Земля.

— Ну, звичайно, ми всі живемо на Землі.
Але, як би це вам сказати,
Я не маю на думці корів...
Десь, напевне, у вас є хата,
Чи квартира, чи, врешті, курінь?
У якомусь селі чи місті
Жде не діждеться мати сина?
Ах, не жде...

Ну, хоча б пуповина
Залишилась у певнім місці?
Теж нема...
Ну, тоді хоча б назву
Пригадайте завулка чи стріту,
Або пісню, або хоч казку,
Якщо вас не цікавить стріха!

Щось в його організмі непевному
Зарипіло і сухо заклацало,

Потім раптом волого забулькало...
Анемічна і вельми прозора,
Стала шкіра його зелена.
Губи жовтою фарбою люті
Узялися нараз, і між ними
Процідилася жовч віків:

— Ах, ці стріхи та, ах, ці вишеньки,
Ах, ця бариня-гопачок!
Осточортіли, яко вишивки
Прапрабабиних сорочок!

Досі носяться з пуповиною,
Хугірський придбавши склероз:
Ті — «під вербами та калиною»,
Ті — «под сенью белых берез».

Ця обмеженість території —
Колодковий консерватизм!
Черепок знайшли —
«Ах, історія!»
Лапті — «Боже мой, патріотизм!»

Так обсіли могили слави
Понад Волгою і Дніпром,
Що вже ніде приткнуться, їй-право,
Ординарний ракетодром.

Може, врешті, панове, годі?
Час диктує, кричать сини:
Перетрухли поміж народів
Допотопні ваші тини.

Вік жувати з одної торби
І дудіти в одну дуду?!
Вибачайте: вітчизну знайду
Там, де, зрештою, мені добре.

На кінець гучної промови
Він узяв мене під обріз
Надто мудрим і модним словом
З наконечником гострим «ізм».

Я подумав: «А біс його зна,
Раптом цей індивідуум —
нормальний?»

І спитав його навздогад,
З примітивно-дідівською хитрістю:
— А пробачте, ви той... в однині
Стоїте на оцій... платформі?
— Ну дивак! — закотився він
Безтілесне віскозним реготом. —
Прокидайся, нарешті, зі сну,
Свої баньки протри, чоловіче:
Та за мною ідуть легіони!

Мамо рідна, а й справді йдуть!!!
За калібром — дрібніші від нього,
Одне в одного — як близнюки,
І всі разом на нього схожі.

До прозорих грудей притискали
Вдосконалені віком гітари
Із сучасного матеріалу,
Що просвічувався навиліт.
І похитувались ритмічно,
Мов колись очерет під Херсоном,
І співали собі в унісон
Безтілесне віскозним дискантом:

«У Австралії дикунській
Кенгуру — природи ребус —
Носять діток в ридикюлях,
А ми їздимо в тролейбусах.

В неймовірно жовтих преріях
Ходять юні антилопи.
Нам би теж в рахунок премії
Хоч одну на всю Європу.

А на чорта антилопа нам,
Коли десь в пустелях Африки
Вчені й досі не розчовпають
Пірамідну каліграфію?

Боже наш, над світом збратаним
Спільне сонце вже запущено,
А ми мусим розбиратися
Де Шевченкове, де Пушкіна!

Так усе в житті ускладнити,
Сплутать, як архів у шафі?!
Вже давно пора б розгладити
Карту, зморщену ландшафтом,

Щоб земля, як стіл, просилася
Під гравця в більярдну партію,
А нам весело котилося:
Ubi bene, ibi patria!¹

Наші мізки так заорані —
Чи не годі засівати їх?!
Все, що треба, знають органи,
То на біса й нам ще знати?»

«Еге, — я подумав собі, —
То це вже далеко від жартів
І зовсім близько... до ручки.
Коли б то ще соло! А хор
На думку громадську тягне.

¹ Де добре, там і вітчизна (*лат.*)

То ліпше пристати на формулу
Численних женеvських комісій:
Відкласти розмову «на грані»
На тисяча-енне засідання».

І вже було й рота розкрив,
Як щось мене нагло спинило,
І дивне, і незвичайне,
Якесь надчуття. І — серце
Заскімлило глухо, по-вовчи.
І тяжко, і тоскно стало,
Тривога якась зависла,
Незрима і всепоглинаюча.
А звідки? А де воно? Хто зна.

Бо день — голубий-голубий —
Стояв як налита чара.

III

Поглянув на південь — прозорість.
На схід і на північ — блакить.
На захід метнувся зором,
На захід я глянув — і зблід:

Бо там, на обвугленім тлі,
Громадились хмари подерті,
Погрожуючи Землі
Холодною
кригою смерті.

І звідти, мов з льоху, тягло
Отерплим морозом краху.
Ревло,
насувалось,
брело
В рипучо-коричневих крагах.

«Біда» — стугоніли гаї,
До серця пронизані жахом.
І, гнізда лишивши свої,
К землі пригорталися птахи.

І от воно раптом змело
Крихку перетинку тиші.
Оформилось, і заревло,
І вирвалося,
і вийшло.

І все зрозуміло,
усе —
Від кореня і до крокви, —
Що небо на землю несе
Нещадну мету катастрофи.

Згадалось: таке вже було —
Холодне і білоброве.
Той досвід сплатить довелось
Валютою чистої крові.

Я знав,
що коли плисти
І далі без руху, як досі,
То нікому буде сплатить
Удруге останній мій досвід.

— Пора! — стугоніли бори.
— Пора! — мене кликала хата.
— Пора! — трепетали птахи.
— Час! — сухо докінчив Час. —
Твоя позиція вільна.

Але все ж перед тим, як рушати,
Я ще встиг зоддалік гукнути:

— Що ж, Всесвітній Громадянине,
То рятуйте свою Планету! —
І ступив на межу роковану,
Де воно почина...

почалося:

Вдарило! Гроном торохнуло,
Стиснуло звідусіль.
З першого ж разу — сейсмографи
Мовчки пішли на утиль.

Вдруге — нечуваним креном
Землю звело, мов коня:
Вилущились антени,
Як в листопаді стерня.

Втретє — пішла блискавиця
Люто мечем лискучим,
З хати зняло черепицю,
Ніби на щуці луску.

Вся бутафорія цивілізації
Першою вибрала капітуляцію.

На лінію бою,
роздерши обачність на грудях,
Виходили з'єднаним фронтом
дерева і люди.

Било воно недаремно
В груди борів, руде.
Знало: як звалить дерева,
Легше зламати людей.

В темній своїй озлобі
Кидалося на бій.

Жахно тріщали суглоби
Ще запорозьких дубів.

Падали люди, падали —
Землю свою не зрадили.
Падали, неупокорені,
Землю тримали в коренях.

На цілому світі єдині,
 під небом, на шмаття подертім,
Лежали на судному полі,
 обнявшись, — Людина і Дерево.
Руками й корінням навічно
 зчепились вони в скорботі.
Хіба що тоді їх розняти,
 як землю навпіл розколоти.
І, може, тому тільки Землю
 несила розлущить бурі,
Що сплетені руки й корені
 були їй за арматуру.

І, відчувши, що вже
не зломити йому живих,
воно хитро задумало,
підлий обхід через цвинтар.
Покотило навально —
орда за ордою із гиком,
жовта курява встала
йому тріумфальним стовпом.
Закрутилося дико
і... нагло спинилось воно,
бо на місці могил
стали чорні квадрати окопів.

Там тримали плацдарм
 оборонці усіх колін.
 Із шаблями й пищалями,
 з кременними рушницями...
 Трилінійки іржаві,
 маузер комісарський...
 Мінометна плита
 з не забутої ще війни...
 Щось зломалося в ньому,
 і очі полізли з орбіт:
 справді страшно,
 як мертві беруться до зброї!

...Стихло раптом. І спало. І одлягло.
 Одкотилось. Зів'яло.

Дощ...

Дивний дощ. Голубий.

Наче мрія,

ласкавий дощ.

Чистий дощ,

як надія.

Пшеничний дощ...

Невже?!

Ще не вірилось,
 навіть приснитись боялося...
 Ще тужавили м'язи
 в гранітні бугри,
 мертвим затиском зводило щелепи...
 Та коли я поглянув на цвинтар
 і знову побачив могили
 на одвічних своїх широтах
 під хрестами і зорями,
 зрозумів і відчув: вистояли...
 І така була тиша
 первозданно-прозора, —
 стало видно весь світ

через тисячі літ.
Аж на тисячі гін
стало видно весь світ,
як на тихій дитячій долоні.
Я народові кожному
глянув у вічі:
бо стояли вони
на єдино прямій із прямих —
на освяченій вірою лінії оборони.
Кожен з нас — за свою.
Кожен з нас — за своє.
А всі разом — за всю Планету.
Але чом вони всі
потяглися очима до неба?
Придивляюся. Згадую. Упізнав!
Боже правий, заледве впізнав!
Його вітром носило. Його смикали
різні повітряні течії —
і прямі, і з підтекстом:
уліво і вправо, угору і вниз.
То білів, то чорнів, то жовтів
відповідно до кольору рас і ландшафтів.
Шелестів, як плакат, і, здається, кричав,
чи погрожував, чи виголошував щось,
але що — і нечутно, й не зрозуміло.
Проходили наскрізь метал і дерева,
мов крізь Майю.
Аж нарешті його
потягло, зтягло,
понесло за опуклу дугу виднокола.
Хто зна, може, й повернеться...
Певне ж, повернеться,
осідлавши одну із течій —
пряму чи з підтекстом,
І подумалось... Але хіба
має значення те,

що подумалось раптом?
Тихше... тихше... Десь перший
народжувавсь рух. То бджола
вже зурмить на прибитій морозом квітці.

Зачинається порух в столоченім житі:
«Жити».

Ворухнулася спечена вітром трава:
«Жива».

Прохрипіли розчахнуті громом дуби:
«Люби».

І спліталось тонко й лагідно
все на світі у дивній злагоді.

І ти,

що мені дарувала сина,
десь знайшла між уламків шматок гребінця
і, закинувши руки в синцях і попелі,
якось так по-жіночому м'яко і неповторно
розчесала прибите морозом волосся.

Ти не знаєш іще, що волосся твоє,
тьмяно-тьмяве, як ніч, стало біле
до болю в моїх очах.

Я про це не скажу тобі,
сиве кохання мое.

І мені ти не скажеш,
хоч я вже давно побачив
в юнім дзеркалі древніх твоїх очей,
що волосся мое
стало біле до болю в твоїх зіницях.

І не буде печалі:

ми просто Землі віддали
її колір правічний,
а вона віддала нам
своє найдорожче —
сіль.

1968

ДОЛЯ

I

Я живу на четвертому поверсі у великому древньому
городі:

Сивий камінь, підпала цегла, новочасні бетон і скло.
У вікно моє, завше

розплющене,
Пильно дивляться тисячі вікон.
Може, то лише так здається,
а насправді
Кожне з них — у самому собі?

От, скажімо, сусідній будинок. То вже ледве не
terra incognita.
Стіни схожі на аркуші зошита з арифметики:
кожна клітинка —

Се вікно.

А за ним живе хтось подібний до мене.

I, може,
Мій будинок йому здається теж заледве не terra
incognita?

Ми щоранку прасуємо вулиці, ми гортаємо аркуші
східців;

Обминаючи обережно
норовисті авто й тролейбуси,
Поспішаємо на роботу.
Кожен має свою
роботу.

У будинках, де ми працюємо,
Теж розплющено

тисячі вікон.

І такі... й не такі, як удома:

Підмальовані тонко віком,

Щоб сховати задавнену

втому.

Нам дивиться в ті вікна ніколи: кожен має свою
роботу.

А тим часом за вікнами —

Сонце,

Обминаючи незалежно телевежі і юні лайнери,

Вершить коло своє одвічне, як до нас... та й по нас

вершитиме.

А тим часом гінкі дерева з дітлахами

зеленоокими,

Обминаючи обережно норовисті авто й тролейбуси,

Розсувають крижини асфальту, щоб дістатися

правди землі.

Але все те у час роботи нам немає часу

осмислити.

Власне, все те давно осмислене у конторах

та установах:

Архітекторами, сантехніками, лікарями

і ще там кимсь.

Як точніше, то — нами ж самими.

І відтак вже не сонце у вікнах,

А якась «одиниця світла».

І відтак не трава й не дерева,

А сухі одиниці зелені на середню душу

населення...

Лиш надвечір,

Коли ми стомлено перегорнемо

аркуші східців,

Напрасуєм до лиску вулиці,

У нервовій міській штовханині раптом щось
доторкнеться долоні.

Щось чи хтось? Тільки якось дивно, так знайомо і так...
забуто.

То не грубий доторк металу чи спітнілого
в давці ліктя.
Навіть губи, спалені щастям, так не здатні торкнутися
чисто.

Зводиш очі, а на долоні тихо-тихо лепече листочок
Тополиночки, тополятка — неймовірно живої істоти
В цій захеканій штовханині.

І так дивиться сумно-сумно.

Так прохально і чисто дивиться у твої полинялі очі,

Аж до серця усе єство твоє протина невимовна туга.

І оглянешся раптом, і небо ти побачиш. Звичайне
небо,

І звичайну собі хмарину, що зависла на телевежі.

І відчуєш собою сонце —

Не оту «одиницю світла»,

А звичайне пахуче сонце, що минає вечірній пруг.

І подумається: «А й справді, ну чого ти отак
метушкуєш,

Очманіло женеш... округ себе, на дрібниці знервовано
важиш,

Проминаючи щось вагоме, неповторне, сутне
і справжнє,

Задля чого на світ народжують матері нас.

А ти... Ех, ти!..»

Так живу на четвертому поверсі.

Сивий камінь, підпала цегла...

Аж якось пересічного вечора,

Коли брязкав на кухні посуд,
Вуркотів дрімотливо борщ —
В сірий-сірий буденний вечір
Щось протнуло зеленим списом, огорнуло зеленою
тугою
(«Тополиночко... тополятко... І так дивиться
сумно-сумно»),

Так здавило безжально в грудях — аж заскімлило з болю
серце

За отим, головним... утраченим,
Чи за тим, що лише втрачається, —
Що схопився як стій з-за столу:
Треба їхати, треба мчати до своєї колиски першої!
Там же ... там же воно, напевне.

Я сказав: «Термінове відрядження».
Син поглянув на мене здивовано і ... досвідчено
розуміюче.

Але все те вже поза мною.
Я хапливо хапаю валізу і пірнаю в казан вокзалу.

Пристанційні вогні обмацують
Тіло ночі, зі сну вологе.
І колеса абзац за абзацом
Перечитують повість дороги.
Клацають... перекладають...
Абзац... за абзацом...
Крапка.

II

— Здрастуй, мамо. Ти все молодієш...
— Де вже, сину. Минуло... минулося.
Щось ти наче подавсь?

— Нічого,
Просто трохи з дороги втомивсь.

— Та ото ж я й кажу.

І очі...

Знову очі кудись поспішають.
Ну, чого ти завжди поспішаєш,
Все чогось поспішаєш кудись?

І так дивиться сумно-сумно,
Так прохально і сумно дивиться.
Де ж я бачив уже ці очі?
(«Тополиночко... тополячко...
Вечір... небо... хмарина... сонце...»)
— Що ти, мамо? Я тільки хочу
Перейтися до Ворскли, мамо,
Так за річкою скучив, мамо...
(Може, там воно,
Певне ж, там воно...)

— Ну, як знаєш. Тільки ж недовго:
Бо збереться кумів, бабусь.
Та й стемніло уже.

А дорогу,

А дорогу ж ти, мабуть, забув?

Бо твоя вже у інші клопоти
Повилась, подалася... кудись.
Там нові уже, синку, протоптано.
Ти ж дивись, на чужу не збийсь.

Але все те вже — поза мною.
Я пірнаю у літепло вечора.
Випливаю з туману пам'яті на дорогу свою
колишню.

Споришем поросла... поросла споришем,
Сон-травою... та сон-травою.
Ледве-ледве тече. І вже пам'ять лише
Течію її вгадує... згадує.

Це було? Та було ж. Тільки давнє... давно.
 Так давно — аж туман, аж туманиться...
 Так спадала коса! І трофейне кіно.
 І цигарка, захована в жмені.
 Може, й справді усе те і є — воно —
 Те, що втратив чи лиш втрачаю
 У минулому чи майбутньому, —
 Тільки от не знайду йому ймення,
 Не придумаю... призабутому
 Там, на білій, на дикій піщаній косі,
 Там, на білій, загнутій, мов обід?
 Може, це воно: золото диво-коси
 Вересневої, вищої проби?

Може, й справді...

в дивний вечір, в прохолодно-м'ятний вечір
 Перед празником зеленим понад берегом ріки
 Йшли дівчата лугом-долом і несли вологу клечинь
 Із суботи у неділю, а можливо... у віки?

Кожна юна, кожна чиста, кожна перша і остання.
 Місяць лагідно виводив у посріблену дуду.
 Йшли дівчата лугом-долом і бриніли тонкостанна,
 Так бриніли тонкостанно — аж захоплювало дух.

А округ було урочо і всевишньо-соборово.
 Так причаєно, пригасло, втаємничено було...
 І одна з них, озирнувшись, подивилась загадково —
 Так поглянула, аж серце хмелю-хмелем обвило.

Ту дівчину знав я здавна. А жила вона в райцентрі,
 У завулку тополинім біля тихої ріки.
 Там не раз, не два бував я на пташиному концерті.
 Там я соло солов'їне наслухав зоддалеки.
 Та вона про се не знала. І носила квітам воду.
 Замітала, прибирала і наспівувала щось,

І текло її волосся темним золотом на вроду,
Вересневого карбунку темне золото лилось.

А коли в чорнопис ночі молодик, немов апостроф,
Прокрадавсь, аби пом'якшить м'ятний перехлюп ріки, —
На освітлених фіранках бачив я вже тільки профіль,
Тільки профіль, тільки профіль бачив я зоддалеки.

І оце вона раптово подивилась близько-близько,
Боже правий, так же близько подивилася вона —
Що, закутий, наче бранець, тьмяно-карим
магнетизмом,
Я, подоланий, за нею рушив слідом, як мана.

Так було на диво тихо... коли це вітрець-заблука
Сколихнув небесну крону — і посипали зірки.
І одна зоря упала їй на палець, мов каблучка,
Мов каблучка, увінчала трепет правої руки.

Що за знак мені послала та каблучка — символ віщій?
Аж спинивсь я, аж пристояв. І пристояла вона.
І спинивсь... навпроти третій.

І постав трикутник вічний:
Я і третій — кут на куті.
Посередині — вона.

Ах, для чого і для кого цей трикутник не до речі?
Поки думав я —
незчувся, як оплавилась кути.
І таким округлим жестом він узяв її за плечі,
Що мені лишилось тільки
третім зайвим одійти.

Так було печально й світло в той далекий, дивний вечір.
Так було до болю близько... аж під серцем вирина.
Йшли дівчата лугом-долом і несли вологу клечінь...
І вона подаленіла... здаленіла... як луна.

Може, й справді було так близько
 В дивний вечір... на подив близько
 Ну, оте ж бо, найголовніше
 («Тополиний завулок... і золото
 вересневої вищої проби...»)?
 Тільки, мабуть-таки, не воно.
 Бо стою. І хвилююсь чисто,
 Але якось уже... крізь спогад.
 А хіба може стати спогадом
 Головне ж та й найголовніше?!
 ...Повертаю в село.

Із пагорба
 йде навстріч мені рідна хата.
 Чотирма причілковими вікнами
 Промокає вологу ніч.

Тануть кроки мої у тиші.
 Ніч стоїть, як забутий палац...
 Так би стати й собі навіки
 Високосним палацом тиші!

Постривай, чи мені причулося:
 Ніби гупнуло десь приглушено?
 Може, яблуні хтось обтрушує, —
 Так чого б це супроти ночі?

Чи то кров мені в скроні гупає,
 Чи то серце аж так стукоче?
 Зупиняюся... наче ж ні.

А проте, їй же право, гупає.
 Схоже, чи не воскресла ступа,
 Так, одначе ж, не ті часи...

А воно — наче крига ринвою —
 Переходить в громохкий рик.

Що ж це там здаленіло потоптом,
Хто так біло відмиготів?
Може, потяг то?

Певне ж, потяг то.

А-а, то ж потяг
відгоготів...

Нагло темрява заметалася перелякано. Рипнули двері,
і отямився я, відкривши, що стою од хати за крок.
Із порога у зливні світла в темінь
мружаться пильно мати.

— Не пойму... Наче ж ти, синочку?

— Ну, а хто б же?

— То й слава Богу,

Бо вже думала: заблукав.

Стіл вгинається під наїдками,
Почоломкалися, поручкались.
Хтось затяг про сусіду затятого,

що пиля на трубі й
кларнеті,

Хтось про Ладу, а хтось про Лайлу —

молодим старі
підтягали.

З-під пластмасово-нетривкого ледве-ледь пробивалось
далеке,

Щось про шаблю, та степ широкий, і про сивого коника.

Тільки все те, як пінопластик, і не гріло й не холодило,
Не торкало мембрани пам'яті, умирало здалеки.
І стискалося тужно серце: десь же близько воно,
невловне...

Те, що втратив чи згодом утрачу.

Так же близько... під серцем. І все ж не воно.

О, коли б то я знав йому ймення!

Стіл вгинається, наче гумовий,
Ходять тіні поза вікном.

...Чи то кров мені в скроні гупає,
Чи хто стукає каблуком?

Ні... та ні ж таки!

Вже під вікнами,
Наближається, нароста:
Чи по брукові — черевиками,
Чи підковами — по мостах?

Глухо тупотом,
туго тупотом,
Здвигом-гоготом — в три луни.
Може, то академік Туполев
Взявся вивірить двигуни?..

Раптом в шибку — аж засліпило,
У вікно просто — хай вам грець —
Щось ненаське і біле-біле,
Щось велике, як Еверест.

Так же близько...

і не спинилося.
Попід серцем пройшло, як сталь.
Щось у пам'яті освітилося,
Здогад скинувся і... розтав.

Що ж це там здаленіло покотом,
Дивним привидом... біла тінь?
Може, потяг то?

Певно, потяг то.
А-а, то ж потяг відгоготів.

Так же близько... під серцем. І все ж не воно.
О, коли б то я знав його ймення!.

Вранці, хутко зібравши валізу, я кажу:

«Терміновий виклик».

Чи довіритися поетам,
Що воно — в ідеальнім селі?

Люди штурмом беруть «Промтовари»...
Я подумав: а що, коли
Те, про що я і снів, і марив,
Продається із-під поли?

Але вірите чи не вірите —
Я півсвіту в рюкзак убгав,
Всі кишені від грошей вивітрив,
Наче вже й наздогнав... та ба!

Так же близько здавалось.
І все ж не воно.

О, коли б то я знав йому ймення!
Ну, то де ж воно, врешті?

Напевне, мені
Не судилось на слід його втрапити...

А якось (уже місто гасило вогні),
Я марудив себе на папері.
Стерті рими занудно моргали мені,
Штампи дерлись нахабно у двері.

Дратівливо сльозився зіпсований кран,
Дзимоніла набридливо муха.
Деся далеко погуркував сонний майдан,
Не торкаючи звиклого вуха.

Я подумав: а власне, чого я киплю
І стирчу, ніби палиця в спицях?
Я подумав: а власне, чого я не сплю,
Коли іншому солодко спиться?

Я подумав: а хто мене, власне, просив
Пхати носа, де треба й не треба?

Посередині
із цезурою,
За цезурою
знову ж так.
Все чіткішає, все густішає,
Вже за брамою
б'є у брук.
Понад ніччю
да понад тишею
У вікно моє котить гук.

Глухо тупотом,
туго тупотом,
Здвигом-гоготом — в три луни.
Може, то академік Туполев
Взявся вивірить двигуни?

Ні... та ні-таки.
Вже під вікнами,
Вже в парадному тихо: рип.
Так... переступом:
Такти — віхами.
Мовби цокіт
із-під копит.

Перший поверх.
Ступає сходами.
Другий поверх минає...
Жах!
Серце в мене на гвалт заходиться,
Мов під гострим кутом ножа.

Хто б це, чуєте, ночі гупої,
Коли навіть заснула мста?
А воно вже на третім гупає,
Аж німіють мої вуста.

А воно
у змаганні впертому
Наближається,
як наказ.
На четвертому?
На четвертому?!
На... четвертому...
стихло враз.

І гупнуло глухо у двері,
Та так, що, як сірі зайці,
Притерті слова із паперу
Чкурнули в усі кінці.

І аркуші всмерть побіліли,
Узявшись холодним потом.
І голосом задубілим
Я врешті спромігся:
— Хто... там? —
Та мовчало Мовчання, мов крига.

Отче на... одчиня...
Одчиняю двері, задубілий.
А на порозі стоїть Кінь.
Білий-білий...

IV

Голубе, наче слива, око.
Біла-біла, як іній, грива.
Щось було в ньому чисте, й високе,
І в довершеності красиве.

— То запрошуй до хати, козаче.
Та облиш свої жахи похмурі.
То не огир з Парнасу.
Тим паче,
Не конячка з літератури,

Що збиває копита в романах,
І в рядках твоїх сіє підкови.
— Перепрошую дуже...

А хто ви?

І звідки ваш голос...

мосьпане?

— А ти озирнися, козаче...

Оглядаюся рвучко.

На білій стіні,

Як і завше, висить картина:

Незворушно сидить при баскому коні

Наш Мамай у тривічній свитині.

А сидить він не рік, і не два, і не вік,

А сидить уже хтозна й звідколи.

І пливе його погляд з-під тихих повік

Через гони століть охололих.

Але щось моє око раптово спиня.

Щось змінилося на полотнині.

Постривайте. Здається, немає... коня.

Е, куди ж це він втік із картини?!

— А він на порозі стоїть,

Мій кінь, мій товариш і Доля,

Не вперше на погук століть

Його відпускаю на волю, —

Сказав мені тихо... Мамай

З парсуни старої, мов світ.

Сказав мені тихо Мамай:

— Ти з ним говори, як з собою.

Він знає чимало, вважай.

А я застаюся із собою,

Щоб пам'ять твою берегти.

На оба дивлюсь береги, —
Минулого і будучини, —
Між котрих сьогоднішне плине.
Ти в хату коня закликай.
Він знає немало, вважай...

І глухо війнули правічні повір'я,
Коли він ступив за поріг комунальний,
Розсунувши легко, як ширму, одвірки,
І став мармурово ув опочивальні.
І, вигнувши лебедем шию красиву,
Він глянув на мене волого і синьо:
— Я довго копитив на погук твій, сину.
Ми оба втомилися, сину.

Я — Доля.
Ти мучився важко і довго,
Шукаючи найголовніше... єдине.
І от я стою, як початок дороги.
І час вирушати нам, сину.

Осідлуй мене.
— Але як? Постривай:
Отак без сідла і уздечки? Наохляп?
— То, може, тобі ще кімнатні пантофлі
І крісло, і килим тобі подавай?!

Дивись, може, ще заманеться комусь
Мене запрягти в доморобного воза?
Затям, чоловіче: узді не корюсь.
Звіряюся тільки на серце і розум.

За мною лежать несходимі поля,
Яруги і пущі, байраки і хащі.
Летів на мені
одчайдушне твій пращур —
Пером йому хай сіроока земля.

Він мав під рукою орало і спис.
Він падав красиво і важко, як правда.
І легко,
 бо вірив, що юний твій прадід
Його одчайдухість до тебе поніс.

Він мав під рукою орало і кріс.
Він падав красиво і гордо, як сокіл.
І легко,
 бо дід у змаганні високім
Його непокору до тебе поніс.

Він мав під рукою орало і кріс.
Він падав красиво і вільно, як пісня.
І легко:
 отець твій у день благовісний
Його непокору до тебе поніс.

Він мав під рукою блокнота і кріс.
Він падав красиво і легко, мов камінь,
Бо радість і біль, що збирали віками
Усі твої предки,
 до тебе доніс.
І от я стою перед тебе.

 Бо час
Наспів і тобі вирушати в дорогу.
І квапся, мій сину:
 уже за порогом
Твій син білочубий на ноги зіп'явсь.

У дивному стані (у з'яві чи сні?)
Я легко злітаю на спину коневі.
І вправно кермую навстріч своєму дневі.
І звідки ці вправність і сприт у мені?!

Розійшлися навстіж двері
Тихо, наче води.
Сірим аркушем паперу
Вистелили сходи.
Із четвертого химерний
Білий кінь виходить.

На хрещатому розпутті,
Що в чотири боки,
Повернувсь до мене круто
Синьо-сивим оком:
— Кинь об землю, сину, путом —
Світ який широкий!

Починаємо дорогу —
Добрий час нам, сину.
Повертаємо за рогом
У минуле, сину.

Не для того повертаєм,
Щоб у ситій хаті
По минулім за звичаєм
Тихо позітхати,
З хуторянським малахаєм
В оперетку пхатись.

А для того повертаєм,
Щоб собі збагнути:
Хто ми? Звідки виростаєм,
На чиєму ґрунті;
Щоб не вистрибом курайним
Залетіть в майбутне.

Починаймо не зісподу,
Не з часів потопу,
Де — мішались в купу скопом
Племена й народи;

Не з князівського галопу
В ловах загородніх;

Не з князівської погорди —
Починаймо ближче.
Де гарцюють жовті орди
Сизим попелищем.
Де з примруженого сходу
Місяць — як вовчище.

Тільки курява та зойки
Юних полонянок.
Жовтий місяць косооко
Назирає ранок.
Матері ячать високо
Над гніздом поправим.

Устає руїна голо,
Копитом прибита.
Проступа на карті світу
Кров'ю Дике Поле.
Слухай, сину, Дике Поле
Має говорити.

V

— Гей, починалося з Дикого Поля.
Вольному — воля. Полеглим — тополя.
Мертві ганьби не імуть.
Гей, починалося з Дикого Поля...
Може, на Полі й замкнулося коло?!
«Брешете! — списами стали тополі. —
Нам стояками не будь».

Чуєте... чуєте: шерх очеретом!
Стеле туман свою вільглу верету,

Нишкнуть у тирсі вовки.
Бродять по кобзах осліплі поети,
Діти блукають по вигонах смерті.
Тиша встає над віки.

«Все!» — сабантують могили нещадні,
Турок жене в яничари нащадків,
Шляхта регоче у небо з пищалі:
«Нищмо русина до пня!»
Все це повториться, люто й кощаво:
Вкриють гестапівці обрій плащами,
Попелом сірим зависне нещастя:
«Нищ слов'янина до пня!»

Все те ще буде...

А нині у Полі
Дика трава бенкетує на волі,
Тиша могильна стоїть на приколі,
Тиша — важезна, як ртуть...
Та постривай-но: на тлі видноколу
Сходи гінкі ворухнулись поволі
Там он і там.

І нехай іще кволо —
Все ж починається рух!

Полум'я їм дарувало засмагу.
Взявши у сестри шаблюку-домаху,
Ще поодинці стають після краху
На придніпровій косі.
Тихо гуртуються перші ватаги,
Пружить на спаленім стовбурі пагін,
З котрого виросте древо одваги
З іменем — Січ.

Скоро все діється лиш на папері...
Будуть ще палі, диби і галери,

Підступи, трута, торги мародерів,
З власним сумлінням двобій.
Брат перед братом зачинить ще двері.
Буде всього ще: і лаврів і тернів,
Буде ще радість і біль...

Буде...

Та справдиться суть первородна:
Да не усохне криниця народу,
В котрого є своя пам'ять і врода,
Пісня, коріння і меч!
Тож на коліна, праправнуки горді,
Перед дідами, що в шалі походів
Не розтрусили на вибоях роду, —
Славтесь, предтечі з предтеч!

Що на розпугті доріг історичних
Не загубили ми власне обличчя,
Ймення, характер, поставу і звичай,
Землю і долю свою, —
Шана й за те вам, прапращури, вічна,
Що нам не сором дивитись у вічі
Внукам, народам, далеким і стрічним,
В мирі і чеснім бою!

...Чуєте... чуєте шерх очеретом?
Стеле туман свою вільглу верету.
Нишкнуть у тирсі вовки.
Порох чекає на вірну прикмету,
Криця чекає на шию притерту,
Коні гривасті — скаженого лету,
Бою чекають полки.

Гляньте: із вічності, мовби із гаю,
Збратані в січах коші впливають,
Берег вода підмива.

Гук тулумбасовий небо хитає,
Криком червоним коругва злітає,
Хмару заблукану владно черкає
Гетьманова булава.

— Хлопці!

Отут ми на белебні дикім
Перед собою і світом великим
Вибрались, гейби на суд.
Тут нам у долі не вимолить викуп.
Не заховати очей за повіки.
Три нам дороги лягає одвіку,
Хлопці, хоч верть, а хоч круть!

Прямо чигають моголи погані.
Обіруч турки і шляхта захланна.
Зайд розвелось, як хрущів!
Перша дорога на лють ятагана.
Друга — на жовту улесливість хана.
Третя од ляку... в кущі!

Смерть од вовків зрозуміють онуки.
Смерть між овець прокленуть із розпуки
Ще й засміє очерет.
Чуєте, лицарі волі й шаблюки,
Чуєте, діти великої муки?
То вибирайте: вам карти у руки.
— Вибрали, батьку... вперед.

Встали вони на очах всього світу.
Стало їм видно на тисячоліття
В зблисках шабель і ножів.
Що вони думали в мить оту світлу
Перед началом великої битви, —
Піші й комонні, відвагою злиті
На історичній межі?

Що починать було завше найважче,
Що не одному з них ворон прокряче
В головах чорну журу?
Що неоднораз гетьмани ледачі
Будуть купляти за волю козачу
Власть скоробреху над братом незрячим,
Самі ж сліпими помруть?

Може, зачули і піші, й комонні,
Музику срібну софійських дзвонів,
І над майданом в людському полоні
Хмелів універсал?
Може, війнула їм воля озонно,
Як обнялось Запоріжжя із Доном?
Може, прозріли, як вітер червоно
В їх корогвах воскресав?

Може, уздріли, як беркут двокльовий
Хижо видзьобував літери з мови
Перед оспалим царем?
Як на перестрах панкам безголовим
Виріс Максим із ярів сивобрових,
Довбуш і Кармель зійшлися на слові:
«Корінь і дух наш не вмре!»

— І не вмирав! —

на горі височенній

Миру і людям явився Шевченко,

Сам — як гора вікова.

— Нет, он не умер! — повстав Чернишевський.

— *Žuje!* — Міцкевич вознісся до черні.

Били їх думи

у дзвони свячені

Спільно,

хоч різні — слова.

.

... Все те ще буде.

А нині при зброї

Мовчки виходять до першого бою
На перехрестя меча.
Ранок розсунув твердою рукою
Гейби куліси, — туман над рікою.
Сонячні промені, наче гобої,
Скоро на бій загучать.

Ти підійди до них, сину мій, ближче,
Щоб не загалу, а кожному в вічі
Глянути сих вояків.
Ти придивися до них крізь сторіччя.
Не впізнаєш пак оте он обличчя?
Та не по центру шукай. На узбіччі,
Поміж простих сіряків.

Вуса руді. Оселедець путящий.
Око лукаве (проноза ж, ледащо!).
Збруя така собі. Спис немудраций...
Ну, впізнаєш, молоде?
А придивися пильніше і краще.
Добре дивись,

 бо далекий твій праштур,
Тільки-но сонце проб'ється крізь хащі,
В першій же січі паде.

От і скажи мені, сину і учню:
Що підняло його з печі на кручу,
На історичну межу?
Є в нього жінка — не гірша й не лучча,
Хата, як в інших, і нивка родюча.
Купа дітей,

 І на зиму колючу,
Хай і в дірках, та — кожух.

Що йому, зрештою, треба від Долі?
Поля? Так поля поки що доволі.

Щастя? Гуляй собі вітром у полі,
Доки панок не вродивсь.
Зводь молодиць, поки в січах за волю
Їхні мужі обнімають пістолі.
Тихо сиди, поки грима довкола,
Втихне — тоді не барись!

Влади запраглось? А що йому влада,
Як поза владою — підступ і зрада?
Слави? Так ліпше триматись позаду,
Ніж наразитись на дрюк.
Ну, то яка ж тоді, врешті, принада
Кличе його на цю кручу баладну,
Де через мить йому в головах сяде
Чорний од голоду крук?

От він поправив шаблюку затяту
З написом давнім: «За землю і матір».
Ось він торкнув під вбранням небагатим
Сіру торбинку, а в ній:
Дрібку золи із дідівської хати,
Грудку з могили полеглого брата...
Дзенькнула кобза на вітрі чубатім
В тиші, мов крига, німій.

От і усе,
що взяли із собою
Піші й комонні на поле двобою:
Землю і попіл великого болю,
Пісню, отчизну і честь.

Так, узяли вони, сину, з собою
Все,
аби стати самими собою
На придніпровському полі двобою —
Пісню,

Отчизну
 І честь.
 Дрібку золи із дідівської хати,
 Грудку з могили убитого брата,
 Кобзу,
 щоб з піснею легше вмирати, —
 Вмерти ж було їм за що!

... От і згорнулась дорога в сторінку,
 От ми й вернули в двадцяте сторіччя,
 Звідки почавсь перегон.
 Далі вже сам поганяй, чоловіче.
 Я — під тобою. А ти мій правничий.
 Йтиму, куди твоє серце покличе.
 Воля — твоя. І — закон.

Хочеш — тримайся дідівської пастви.
 Хочеш — пусти мене в затінок пастиць
 (Поза вгородами крастись до щастя
 Пішому більше з руки).
 Хочеш — пошли мене, зрештою, к трясці.
 Хочеш — візьми собі іншої масті,
 Трохи сіршу, коб менше напастей, —
 Біле ж видать здалеки.

Хочеш — усім хуторянам на втіху
 Міцно припнишь оселедцем до стріхи
 І трухлявій в старожитності тихо,
 Взявши мене на очкур.
 Хочеш — правуй на стезю свого віку,
 Де будучина вже космосом диха...

Але затям собі: вдарить година,
 Коли й твоєму запрагнеться сину

О, найвища гора!

Мають ймення береза і клен.

Хто ж придумав, скажіть: «Безіменні могили»?!

Пам'ятаймо, живі, що ми носимо двоє імен:

Материнське

й одного із тих, що собою за нас заплатили...

День стає до роботи. Формується важко бетон.

Інвалід зазива перехожих до бочки із квасом.

Трое хлопців, завдавши на плечі недоспаний сон,

Загубились між хлопців звичайних у модних техасах.

Чи помітили їх? Хто помітив, а хто й поминув.

Трое склали валізи (дружини схилились в зажурі);

І погідного дня опустилися в дим долину,

Що пливе над майданом далекого Байконура.

А одного дня на хиткому полотні телевізорів

Проступили з космічної мли обличчя трьох мужів.

Тоді одразу ж розсунулися стіни будинків,

І на місці багатьох виріс єдиний будинок,

Що зібрав під своїм дахом усіх нас.

Так буває в мить великого торжества чи... горя.

І тоді кожен з нас

Вознісся на таку височінь людського духу,

Звідки вже й вічністю віє.

І було нам радісно і водночас — тривожно.

(Пам'ятаю: отак ми дивились у небо війни,

Де маленькі ЯКи тримали бій

Із вгодованими «хейнкелями».

О, як молилися ми на малесенькі ЯКи!)

Стали вони на очах всього світу.

Стало їх видно на тисячоліття

Нам і народам чужим.

Що вони думали в мить оту світлу
Перед причаєним колом орбіти
Трое мужів, що одвагою злиті,
На байконурській межі?

— Смерть у польоті оцінять онуки.
Смерть між курей прокленуть із розпуки,
Ще й засміє очерет.
Чуєте, лицарі світла й науки?
То вибирайте: вам карти у руки.
— Вибрали, часе... вперед.

На Дніпровій горі посивів од зажури граніт,
Похилився знаменом вогонь у жертovníку хмуρο,
Як записував час у високій Кремлівській стіні
Три — мов постріли в смерть! —
опечалені квітами урни.

О, висока гора! Мають ім'я береза і клен.
Хто ж придумав, скажіть: «Безіменні могили»?!
Пам'ятаймо! Однині ми носимо двоє імен:
Материнське
й одного із трьох, що наш поступ увись оплатили!

Трое впало, не здавши обов'язку висоти
На космічнім, змінюванім тайнами бойовищі.
Три зорі освітило заховані тьмою мости,
Щоби людство себе підняло на три сходини вище.

Це вже Долею суджено: рух — наш довічний ватаг
На волах, на коні, на крилі і в космічній ракеті.
І на цій висхідній є лиш спалахи перевантаг,
І немає на цій висхідній традиційної смерті.

Дарувала нам щастя природа — зелений наш бог! —
Вічну тугу по небу і мислі вразливу зернину.

І відтоді щодня нам оплачують радісний борг,
 Утверждаючи поступом ім'я високе — Людина.
 На шаблях і в піснях, в колоскові, у «соб і цабе»,
 У Відродженні, в дітях, у космосі і хлібині, —
 Утверждаючи потом і чесною кров'ю себе,
 Відробляєм щомиті природою дане — Людина.

Спільно, браття, на весла і поступ наш спробуй —
спини!
 Поодинці ж, братове, застрянемо й на перелазі...
 Трудний іспит на дружбу ми склали під дулом війни,
 І найвищу оцінку нам виставив світ на рейхстазі.

Все минуще, братове: комори, воли і тини,
 Срібляки і червінці.
Одне неминуще, як міра:
 Чисте золото братства, якому не скласти ціни,
 І не вимінять нишком за колір волосся чи шкіри...

На Дніпровій горі гей одкрився ж мені неокрай:
 Я відчув себе жолудем вічного дерева планети.
 І кивав мені з пам'яті схвально
несмертний Мамай,
 Опираючись спиною в стовбур нової ракети.

Освітила мені пам'ять Долю з долу до вершка.
 Я на повен зріст, мов явір, в сивій пам'яті стою.
 Ах, красиво так стояти! Але ж треба далі йти,
 Щоб із довгого стояння не завівся перестій.

Але звідки мені знати: я стою, а чи іду,
 Коли буду в чистім полі я один чи... як один?
 В друзях я, немов у люстрі, пізнаю себе і рух,

Да святиться та година, коли друзі обіруч!
От чому гукнув Лонгфелло я крізь пам'ять і літа:
«Ти пірогу Гайявати завертай у мій Дніпро!»
І дивлюсь: пливе пірога! Отже, мій Дніпро тече!
Тільки так і утверждаюсь у собі і в рухові.

От чому гукаю гучно на чотири сторони:
«А скажіть, братове-друзі, ви мене впізнаєте?»
«Україна», — луנית з Волги. «Україна», — із Кури.
Лиш тоді себе і чуєш, коли друзі обіруч.

... Славтесь, пращури, вовіки — да святиться ваша
кров,
Що скропила Дике Поле, коб утвердити себе!
Не лише себе — для себе. (Бо як я — за себе лиш,
Хто ж тоді за мене стане, коли смерть оголить меч?!)

Вберегти себе для світу — то для друга вберегти.
Слава матерям, що в муках нас народжують у нас
Для товариша, для брата, для берези і верби.
Олександра — для Тараса і Адама — для Шота.

«Так», — сказав мені Уїтмен листям тихої трави,
Що росте на...
четвертому поверсі
У великому древньому городі.
«Так», — сказав мені Уїтмен листям тихої трави,
Що росте в моєму серці. Ще сказав: «Послухай
землю».

Чую:
Десь назустріч коневі виходить далекий
праправнук
Да святиться правиця його,
що в море братерства впада!

1972

УРОК

I

Якось брів я звільна полем,
весь заглиблений у себе.
Поле тихо, ніби лебідь,
що на осінь відлюбив.
Та й не згледівсь,

як уплив я
в голубу тональність неба.
В пролісковій темі неба
всесвіт дихав голубим.
Став блакитним, наче голуб
із небесної купелі.

Став я зовсім невагомий,
ніби вечорова тінь.
Все минуле проминуло
спраглим видом пустелі,
все моє сумне й веселе
облетіло в голубинь.

Десь у мене за плечима
місто мляві сни бороло:
важко чахкали заводи,
тонко звискував метал.
Там без лагідних півтонів
кут вривавсь раптово в коло,
коло різко розгиналось
в прямовисну магістраль.

Дунав я, що все на світі
тонко з'єднане у сутнім:
все на світі творить в зладі
неперервний колобіг.
Думалось:

коли б не знав я
мову міста прямокутну,
то округлу тишу поля
вже пізнати б я не зміг.

Ще подумалося: в громі
молодих прокатних станів,
у засмаглих дужих буднях,
в пропотілих сорочках
місто творить тишу поля
ув оправі філігранній,
носить ніжність, як дитину,
на своїх важких руках.

Дунав я, що в кожному серці
є сьогодні, вчора й завтра.
Є минуле і сучасне,
перевтом гіркий вантаж.
Дунав: от би відшукати
місто на учнівській карті,
щоб те місто мало тихий,
акварельний антураж.

От Венеція, скажімо,
голуба, немов гондола,
а чи Ріо-де-Жанейро,
як гарячий помаранч.
От би з'їхати з піраміди,
як в дитинстві — із стодоли
прямо в казку,
проминувши
суєту, і сміх, і плач.

Тихше. Тиша кане в камінь.
В тиші — зламане крило.
Все ж забуте під роками,
все ж травою поросло.
Що ж ти тягнешся руками
до мого серця, пам'ять?
Все ж минуло, все опало,
все ж травою поросло.

Тридцять років одмінилось.
Скільки згадувати можна?
Оновилося покоління,
возродивсь втридцятье світ.
Вже сини нащадків носять,
як знамена переможні.
«Ви од пам'яті, — хтось хлипа, —
хоч онука вбережіть».
...Може, й справді: хай та пам'ять
в нашім серці відболить?

II

Син прийшов із школи.
Гучно полетів портфель під стіл.
Перед люстром округнувся.
Скоса зиркнув у вікно.
За балкон комусь петитом
таємниче засвистів.
Став нівроку. Чуб — на плечі.
Джинси, списані з кіно.

Я сказав педагогічно:
«Прибери портфель на стіл».
Він ліниво нахилився, буркнув: «Ну, почавсь
урок»
«Пробачай мені, шановний,
але перше, ніж свистить,

Ти б нам з матір'ю повідав,
як з оцінками, синок?»

Він скривився: «Ат, набридло.
Я ж казав, що все гаразд».

Я нахмурились традиційно:
«Ти б, шановний, тон змінив,
Це тобі не в класі, хлопче, —
нагадаю в котрий раз.

Я тобі не однокашник...»
«Добре, тату. Зрозумів».

Сірі очі. Білобровий. Вже під носом — перша
тінь.

(Інтересно: цілувався? Я ж у восьмим...
Ат, було).

«Знаєш, цей географ, тату...»
«Ти мені ці речі кинь!»

«Ця історичка...»
«Ти знову за своє, мені на зло?!»

(А підтекстом, підсвідомо
через пам'ять, мов крізь мрево:
«К р а г у є в а ц ь».

Як вони тоді сиділи:
парами, а чи по троє?
Про війну Столітню вчили
а чи про падіння Трої?

Чи й вони, як ми, на парті
імена свої лишали?
А можливо, що по карті
Короля свого шукали?..)

Я сказав йому повчально:
«Географію завжди
Треба, сину, добре знати:
вчення — світ, невчення — тьма».

Посміхнувся він скептично,
гумку пожував: «Зажди.
То колись, у ваші літа...
Зараз білих плям нема.
Взяв собі квиток у касі,
і лети, а хочеш: їдь».

Я постукав пальцем строго:
«Слухай, хлопче, і мовчи.
(Боже, як йому, напевне, я повчаннями набрид!)
А історію, — натиснув, — особливо, сину, вчи».

«Що ж, — зітхнув, — ти завше правий: роки, досвід
і т. ін.
Але все ж дозвольте, врешті, вам запитання одне.
Тільки: цур! На цей раз, батьку, йде розмова двох
мужчин.
Я уже давно дорослий. Ти прогавив десь мене».

До паска потягся звично...
і від подиву осів:
Вперше я помітив раптом, що ми зростом нарівні.
Господи, коли ж це сталося?
Певне, й справді я осліп:
Він уже дорослий зовсім!
Хто ж простить мене мені!?

«Слухаю, — сказав я хрипло. —
Викладай усе, як є».
«Треба знать усе, ти кажеш. А задумайсь-но на мент:
от історія, скажімо.
Що вона мені дає?
Ну, було щось. Ну, минуло.
А життя ж іде вперед!
От розсудимо тверезо:
раз було, то вже нема?
А коли нема,
що з того: сталося воно чи ні?»

Зараз, тату, космос кличе.
Там проблем у мене тьма.
Ну, яке ракеті діло,
що було в старовині?!
Чи були троянські війни,
чи тих воєн не було б,
Все одно злетить ракета,
бо в моїх руках ключі.
Ти пробач, що викладаю
я свою програму в лоб.
І, коли я помиляюсь,
доведи, а не кричи».

Все довкруг, як мусить бути:
входить вечір, мерхне даль.
Зійде сонце. Зайде сонце.
А затим настане ніч.
Як банально! Як прекрасно
все округлено в спіраль
гармонійно:
так було вже
тисячу тисячоріч.

О стрункий світопорядок —
чергування вічний плин!
Все так мудро у природі:
день — за ніччю, ніч — за днем.
Батько, роль свою скінчивши,
віддає нащадкам кін.
Все минає, проминає:
день — за ніччю, ніч — за днем
Ідеальний ритм природи:
батько вбитий,
я — живу.

Ах, який світопорядок:
ну, поплакав — і забудь.
О жорстокий ритм природи:
вбиті
падають в траву!
О зміїна мудрість кола:
ну, поплакав — і забудь.
Що ж ти тягнешся руками
до мого серця, пам'ять?
Все ж минуло, все опало,
все ж травною поросло!

«Може, сину, й не було?»
«Може, й не було.
А... ти про що?»

III

«Та... просто згадалось. Стривай, а яке сьогодні
число?»

«Ха! — соковито зареготав. — Не іронізуй, батьку:
двадцять жовтня.

Ти ж завтра іменинник».

«Хо-го! — відгукнувся я у його стилі. — Все ж хоч
одну дату

ти таки пам'ятаєш. А ще кажеш: до чого мені та
історія!»

«Отаким, старий, ти мені подобаєшся... в гуморі».

«Ну, ще б пак! Завтра ж я народився.

Власне, в ніч з 20 на 21 жовтня 1935 року».

«Оце точність! Ану, загляньмо в календар: о котрій
там

сходило і заходило сонце? В життєписі великих кожна
деталь — на вагу золота», — він потягся до календаря,
веселий і нахабно юний.

«Не треба...» — перепинив я йому руку.

Ліниво знизав плечима:

«А то чому?»

«Там... кров».

«Та ти що-о?! — відсахнувся од мене ошелешено. —

Яка... кров? Де? Нічого не розумію».

«Зараз поясню, сину... документально: „В ніч з 20 на 21 жовтня 1941 року карателі під орудою майора

Кеніга

вдерлися в містечко Крагуеваць і розстріляли сім

тисяч

чоловік. Серед них — триста гімназистів. Їх вели

на смерть

покласно, на чолі з учителями...”».

«А де цей... Крагуеваць?»

«В Сербії. За сорок верст від Белграда, сину.

А ти кажеш: що мені та географія».

«Ну, до чого ж тут географія! Не про це зараз...

Я просто

хочу сказати: це ж випадковий збіг і то лише в днях.

Ти ж народився за шість літ до... цього».

«Е, ні, сину, у цьому світі — ти ж учив — усе

зв'язано:

причина — наслідок, день і ніч, народження й смерть,
куля і вказівний палець. День мого народження,

як і ніч смерті

Крагуеваця, увійшли у вічний колобіг

народжень і смертей,

ставши клітинами світобудови. Ніщо не зникає

в цьому світі, сину.

Закон збереження матерії і... пам'яті.

Придивися пильніше: на моїй сорочці — кров».

«Облиш, тату! Це вже... містика. Мені страшно, тату».

IV

«Не бійся. То Пам'ять стає при свічі.
Он тіні якісь ворухнулись вночі.
І жахом дихнула руда каламуть.
І чоботи з ночі, як фатум, ідуть.

Немає облич. Тільки вишкір зубів.
Та усміх кривий на арійській губі.
Стискається коло, як зашморг, ривком...»
«О тату! То ж вітер гуде за вікном».

«Ось Кеніг підносить правицю:
„Moment”
У компасі стрілка дзвенить, як стилет.
І карта тремтить, як в Освенцімі плац.
І око свинцеве — на Крагуєваць».

«О тату, це просто здалося тобі:
То гнуться дерева в осінній журбі».

Педантичний арієць (в пунктуальності —
теж своя грація)
З чисто прусською точністю зводить
дітей із-за парт.
І в колонах по троє веде («Liebe Kinder!»¹
Дистанцію»).

Акуратно
покласно на цвинтар,
в сумний
листопад.

«Ідуть, як до школи. В портфелях —
книжки.
Сніданки завбачно поклали батьки.

¹ Любі діти (нім).

І зошит в клітинку на перший урок.
І вчитель суворо вирівнює крок.
Над свіжими ямами — глина руда...».
«О тату, не треба! То ж лист опада».

«Шість тисяч сімсот вже вростають у ґрунт.
А триста... на цвинтар покласно ідуть.
Географ, немов на уроці, сказав:
„А зараз ви бачите гору Триглав”.
І важко плечем ворухнула гора:
„Вбивають людей, та народ не вмира”.

Історик старий повернувся до дітей:
„А зараз ви Косовим Полем йдете.
Тут пращурів наших, обагривши схід,
косив ятаганом султан Баязід”.

І важко плечем ворухнула гора:
„Вбивають людей, та народ не вмира”.

А триста по Сербії мовчки грядуть...

«О тату, то ж гуси у небі пливуть».

«Зірвавши мости, як бинти із грудей,
метається Тиса: „Куди ж ви... дітей,
куди ж ведете ви невинних дітей?”
...Невинних дітей?!

Комендант Янівського табору (це недалеко, у Львові, сину), штурмфюрер Густав Вільгауз у спортивному азарті стріляв із автомата з балкона канцелярії у в'язнів, що працювали в майстернях, потім передавав автомат своїй дружині, і вона теж стріляла. Інколи, аби потішити дев'ятирічну доньку, Вільгауз примушував підкидати в повітря 2—4-річних дітей і стріляв у них. Донечка плескала в долоньки (боже, яка невинність!) і кричала: „Тату, ще, тату, ще!” — і він стріляв. Відтоді, сину, коли я бачу на фресках

Софії білокрилих янголят, мені хочеться запитати їх: „Ви часом... не з Янівського табору?”

Зірвавши мости, як бинти із грудей,
метається Тиса: „Куди ж ви дітей?!”

... Фінал наближає рокована грань
На каски рососою спадає туман.
І в цьому фіналі, як літера „Ф”,
рядок починає руде галіфе.

Порядок для Кеніґа — понад усе:
„Дистанцію, серби! Куди вас несе?!”
Покласно, слов'яни! Учїтьсь, скоти,
хоч зараз порядок і час берегти!”

І перша колона ступає на пруг...».

«О тату, я чую: змикається круг!».

«Директор гімназії рветься на смерть:
„Пустїть до дітей! Я ж учитель і серб!”

А Кеніґ регоче: „Куди тобі? Weg!¹
Ми цілим в майбутнє, ти ж —
Plusquamperfekt”².

Директор відрізав: „Ти знай свій кюрок:
Jedem das Seine³. У мене — урок.
Хлоп'ята! Лишилось нам кілька хвилин.
З усіх вам уроків я вибрав один.
Хай править нам цвинтар однині за клас:
Історія, діти, сьогодні у нас.
Сьогодні не гоже підносити рук...».

«О тату, я чую: змикається круг».

¹ Геть (нім.).

² Давноминутий час (нім.).

³ Кожному своє (нім.).

«Оцінка єдина — для мене й для вас.
Її об'єктивно нам виставить час.
Тож перше: під оком холодним війни
уже ви не діти. Затямте, сини!
Уже ви не просто родинний оплот,
а воїни, хлопці. За вами — народ.
Судьба ваша вписана в святці корутів».

«О тату, я чую: змикається круг».

«Вам холодно, хлопці? Так завше було,
коли самотність студила чоло
і око свинцеве прискалював крук...».

«О тату, я чую: змикається круг».

«На кожному слові даю собі звіт:
усім було страшно лишати цей світ.
Ба навіть героям найвищих орбіт,
і їм було жаль полишати білий світ.
О як їм хотілось гукнуть: „Промини!“
Так чом же, питаєш, герої вони?»

На кожному слові даю собі звіт:
герої в собі відчували весь світ.
І те відчуття їм ставало за щит:
хоч він упаде, так стоятиме ж
світ!

Тож в Косовім Полі султан Баязід
не просто на серба ішов, а на світ.
І кожен із сербів давав собі звіт:
хоч він упаде, та стоятиме ж світ.
Не треба, слов'яни, підносити рук...».

«О батьку, я чую— завершився
круг».

«Он Кеніг піднявся на колонах чобіт,
в приціл назираючи вічність і мить.
І дума, що от він натисне курок
і крапкою кулі закінчить урок.
Нещасний! Чи він оддає собі звіт,
що ми впадемо, та стоятиме ж світ?!»

А Кеніг регоче: „Облиште слова!
Слова перед кулями, діду, — трава.
Я просто звезду автомат на живіт —
і в яму, старий, і тебе, і твій світ.
І це вам потвердять шість тисяч сімсот,
а він тут розводить про честь і народ!”

Учитель замислено глянув в zenіт
і тихо сказав, а почув увесь світ:
„Як рід і Вітчизна — всього лиш слова,
то що вам говорять... Белград і Москва?
Майоре! А пам'ять в якому ряду?”
І Кеніг темніє ураз на виду:

„Старий, ти занадто далеко зайшов.
Зненавистю тхне від твоїх підошов.
Ти добре намацав, де в мене болить,
але не тобі нашу долю судить.
Історію звершую я і курок.
Ти, діду, почав. Я ж закінчу урок!”
І око холодне прискалив, мов крук...».

«О батьку! Ти бачиш: я входжу в цей крут».

«Директор зітхнув: „Наша вічність сплива.
Хай першими стануть останні слова:
Братове! Нам вибив фатальний дзвінок.
Я вчив вас уперше творити свій крок.
Та знайте:

останній ваш крок на путі
не менше важливий, ніж перший в житті,

бо він увінчає спіраль, як виток,
з якого нащадки творитимуть крок
до істини з істин, якій не зітліть:
"Людина впаде, так стоятиме ж світ".

Слов'яни! Синочки... Мужайтесь... Пора.
Ми — смертні. Та знайте: народ не вмира!"
Солдати зловісно стоять, як мерці,
у Кеніга кров вигаса на лиці.
Вершина Триглав небозвід підпира
великої правди: „Народ не вмира”.

Гримить над літами,
як доля, дзвінок:
то, сину, скінчившись,
почався урок.

Якось, сину, брів я полем,
весь заглиблений у себе.
Поле тихло, ніби лебідь,
що на осінь відлюбив.
Та й не згледівсь, як уплив я
в голубу тональність неба.
В пролісковій темі неба
всесвіт дихав голубим.
Думав я, що в кожному серці
є сьогодні, вчора й завтра.
Є минуле і сучасне,
перевтом гіркий вантаж.
Думав: от би відшукати
місто на учнівській карті,
щоб те місто мало тихий
акварельний антураж.

Думав: є велике право
одпочити під лавром світу

всім, хто в тій війні жорстокий
ніс страждання на плечах.
Дунав: нам за всіх дісталось,
то нехай хоч наші діти
не зазнають навіть тіні,
навіть пам'яті меча.

Тільки ж все у цьому світі
тонко з'єднане у сутнім:
за непам'яттю онукам
скепсис зазира до віч.
І тоді для них могили —
просто плити прямокутні,
просто символи байдужі
проминулих віковіч.

Ти прости мені сьогодні
за урок жорстокий, сину,
Я поклав на твої плечі
пам'яті страшний вантаж.
Я боргів не правлю, сину.
Ти нічого нам не винен.
Боржники і кредитори —
то непевне діло, зваж.

Але ж пам'ять... Має пам'ять
зоставатись, як осердя.
Ми від неї, наче віти,
що вчувають корінь свій.
Пам'ять віри. Пам'ять роду.
Пам'ять прапора і серця.
Лиш за пам'яттю в людині
пізнає Людину світ.

Одягай модерні джинси...
Суть не в джинсах і чуприні.
Мила зрадить, друг полишить —
серце з туги заболить.

Та коли людину нагло
пам'ять світова покине,
можна з гиком й у візитці
рачки гнати в неоліт
чи ввігнати в серце чергу,
вперши автомат в живіт».

V

Став нівроку. Чуб — на плечі.

Джинси, списані з кіно.
Тільки щось нове з'явилося
у криницях сірих віч.
Щось поглибшало. Зболіло. Сіллю сипало на дно.
Десь далеко, за безжур'ям диха сивиною ніч.

«Слухай, батьку, — він доросло доторкнувсь мого
плеча.

Якось зовсім по-новому подививсь мені в лице. —
Чуєш, тату, до сьогодні я цього не помічав:
Як же ми з тобою... схожі!

Дерево і... деревце. —
Пальцями торкнувсь волосся:
— Бач, а в тебе... сивина.
Як я довго йшов до тебе, заблукавши десь... колись.
Крізь бездумність та байдужість,

через перший гріх вина.
Аж на день твоїх народин в... Крагуєваці зійшлись.
Не тремти: я не зломлюся. Бачиш, я пішов у ріст.
Не стели мені солому на мульткий і гострий брук.
Дай мені самому з болем упізнати болю зміст.
Ти не бійсь мене впустити у всесвітньовічний круг.

Хай ударить в крила вітер. Хай мороз мене січе.
Хай відчую, як у жилах кров твоя в мені тече.
Не спіши мене од бурі загулять своїм плечем:
маю ж я колись

майбутнє

взяти на своє плече!

Я тебе сьогодні вперше так побачив... аж болить.
Я себе сьогодні вперше по-новому пізнаю.
Щось мені під серцем, батьку, так пронизливо
дзвенить!
Чи не я то триста першим... в Крагуеваці стою?»

«Не треба, сину. Я не хотів цього. Мені страшно».

«Не бійся: то пам'ять стає при свічі.
Ти чуєш, як скиглять зловісно сичі?
Цей шерхіт... цей шелест надламаних крил...
То книги печально ростуть із могил.

Поранений Гете схилився, як віть:
„Wer reilet so spat durch Nacht und Wind?“¹
І Шиллер, вжахнувшись, кричить віддаля:
„То Кеніг підняв на багнет немовля!
О, де ж ми з тобою, Вольфгангу, були,
як націю нашу... на розстріл вели?!
Він може й простить нас, невичерпний світ,
та пам'ять, Вольфганг... чи вона ж нам простить?“
Ворушиться ґрунт... розверзається ґрунт!
То триста з дев'ятого круга встають.

(Поховали без оркестрів.
Пульс востанне дзьобом — тук...
Ах, маестро. О маестро!
Та маестр-ро, дайте ж звук!!!

Вдарте, оркестри,
щоб крига на полюсі трісла,
громом страшним сколихніть в праоснові цей світ,
щоби ожив і сльозою людською умився
меморіально холодний лабрадорит!

¹ Перший рядок з балади Гете «Лісовий цар».

То правда свята, — ти даєш собі звіт, —
що діти впадуть, а стоятиме світ,
та маєш відчути плечем терезів,
що світ цей поважчав у триста разів.

Хай Кеніг своє відстріляв того дня,
а що, коли хтось йому диск поміня?"».

«Все у цьому світі, сину,
тонко з'єднане у сутнім.
Все в гармонії нещадній
вічний коLOBіг вершить.
Коли Кеніг у Сантьяго
диск новий вганяє люто,
то в Обухівці й Хатині
мертвим і живим болить».

«Все на цій планеті, батьку,
жорстоко з'єднане у суті!
Куля виліта осою
з пальця правої руки.
І коли „фантом” на джунглі
у піке заходить круто,
то у нас, як в сорок першим,
у хатах летять шибки.

Гримить мені пам'ять у серце, як ртуть:
„Ти владен простити, але — не забудь”.
Беру, як меч, твою пам'ять до рук,
щоб зло не прокралось у вічності круг.

Спасибі, мій тату, тобі за урок...».
«Спасибі, мій сину, тобі за урок.
Я чую крізь плин, як останній мій крок
ввіходить у перший твій крок».

1975

ЗАКЛИНАННЯ ВОГНЮ

I

Заходить осінь в сутемінь борів.
Лукавий холод крадеться ласкаво.
Спадає лист, як проминуца слава,
Явивши неминуще стовбурів.

Стоїть висока тиша між отав,
Мов голубий нерукотворний витвір.
Замислившись, на палець собі вітер
Незчувсь, як павутину насотав.

Прочах окріп гарячих жнивних справ.
Годинник не позиркує спідлоба.
Надходить час осмислити хліборобу,
Що втратив на лану і що надбав.

Та вже і нас гукає ковила
Вертатися на землю з перелета:
У старовиннім сюртуці сонета
Пора поважних підсумків прийшла.

Притихла ритмів парубоцька гра.
Скував мороз вологих слів одлигу.
Писати строгим віршем Білу книгу
Прийшла пора.

Тепер на точну відстань одійти,
Щоб глянути на себе пильно збоку,
Пронизливо примружуючи око
В оцінці: хто є хто. І хто є ти.

Еге, мій брате... вишні одцвіли.
Вже під очима втома повилася,
І на чолі рішучим карбом часу
Різкі й глибокі борозни лягли.

Похолоділо геть на кружині.
Рясніше стало ліній на долоні.
І першим снігом притрусило скроні,
Якому вже не тануть по весні.

(Ах, сивина — перейденого слід!
Та чи завжди, як вчать колеги досі,
У ній одлунюється сріблом досвід?
А що — як попіл марно зжитих літ?

Ачей, нелегко суд чинить собі?
Ото й воно!

Куди простіше, хлопче,
Судить когось, прибравшись уроче
У непорочні ризи голубі).

Улігся пил над обширами крес,
Де мчав я легковажно в перегоні.
Стоїть мій кінь на тихому припоні
І втомлено дожовує овес.

Так виден шлях од витоків увесь,
Немов розгілля власної долоні!..
Стоїть мій кінь на тихому припоні
І втомлено дожовує овес.

На вечір клонить. Тиша — ніби скло.
І чи в мені, чи в струнах павутиння
Рождається мелодія осіння
І м'яко на плече кладе крило:

Обпекло, немов огниво...
Кінь стоїть, як біле диво.
«Що ж ти, коню? Де ж моє сідло?!

Та хутчій на перегони,
Доки дзвонять срібні дзвони,
Доки слід морозом не взяло!

Вдарим, коню, попід жито,
Проминем з розгону літо —
Прямо в перше весняне зело!»

Посміхнулась осінь криво...
Клонить кінь печально гриву,
Головою втомлено хита:

«Щось ти квапишся, одначе.
А чи не забув, козаче,
Що воно ж давно не ті літа.

Як би ти не брав на Бога,
Все одно твоя дорога —
Хоч-не-хоч — на осінь поверта.

Озирнись назад пильніше:
Вже проїхали ми більше,
Аніж полишилось нам доріг.

Височить гора в тумані.
Може статись, що й остання.
Так що нині квапитися гріх.

Перевір-но ліпш оружжя.
Підтягни мені підпругжя —
Буде важко брати сей поріг!

Брати мої по голоду й золі —
Війни священної законні діти!
Перед суворими очима світу
Ми не опустим очі до землі.

Бо маєм те, що твердість нам дає, —
Науку, над усі мудрішу й старшу:
Як світ радіє, ми говорим: «наше»,
Як світ болить, берем собі: «мое».

Отак жилось.

Над гаманцем не прів.
І слава нам, охрещеним у криці,
Що не пішли молитись на червінці:
Негусто їх було у матерів.

Спасибі, мамо, що в голодний день
Ти, мов у казці, де дарують царства,
Передала єдине із багатства —
Найвищу пробу золотих пісень.

Та ще науку: не таїти зла,
Коли в сусідки, хоч яка вже клята,
Не доведи нас — загориться хата, —
Щоб хата моя скраю не була.

Отак живу.

Здається, без сум'ять.
Човном на чисту бистрину веслую
І словом віри не менжую всує,
Бо гріх великий — серцем гендлювать.

Здається, все гаразд.

Чому ж, однак,
Якийсь невпокій дихає у спину

Так, ніби на плечі моїм провини
Горить і не згоря заклятий знак?

І як мороз напровесні сади, —
Він денно й нічно мою душу палить,
І зве суворо до бар'єра пам'ять
Обвинувальним свідком на суді.

І все частіше по стерні жене
Назад, в огонь, у сорок перший вперто, —
В зловісне літо, в сизе літо смерті,
У літо моє сьоме зве мене.

III

... Ми з матір'ю вертаємо в село
З невдалої утечі від тевтона:
Полуторка із нашої колони
Осіла на підстрелене крило.

Від Чутового до Санжар моїх —
Верстов із сотню. Тягнемо помалу.
Уже давно нас вдома поховали.
А ми йдемо... по смерті до живих.

Вже тридцять сім сплигло відтоді літ.
Чимало з пам'яті роки покрали.
Та видиво одне страшніш покари,
Як рана наскрізна, мені болить.

... Минули вдосвіта якесь село.
За вигоном котило поле вдалеч.
Безлюдний шлях.

Лиш, мов зелена галич,
Чужий патруль бродив...

До ранку йшло.

Спадала сутінь м'яко з даліни.
Крізь світло, ще непевне і нестале,
Якісь горбки повільно проростали
Округлими кущами купини.

Все ближчають. Вглядаюся...

І вमितь —

Хитнувся світ, роздерло криком рота:
Лежала навznak

вибита кіннота,

І ворон дзьоб точив о мертву віть.

З усього видно — стався наглий бій:
Хтось шаблю оголив наполовину,
Чиясь рука тяглась до карабіна...
В очах коней іще не вигас біль.

А все жило!

Так грали небеса!

Так зірка усміхалась із будьонки!
Лиш в стриженних чупринах «під нульовку»
Холола смертним полиском роса...

Те поле на мені, в мені лежить.
Чужий патруль по ньому важко гупа.
І тягнуть руки зледенілі трупи,
І мертві коні тоскно просять пить.

Те поле, як вина, мені болить.
О світе, та яка ж моя провина,
Коли всього сім літ було ж... Дитина?!
...А світ мовчить. І коні просять пить.

Не спишеш на літа.

Не пронесе

Ні на землі тебе, ні в горній висі,

Бо з тої миті, як на світ родився,
Ти в ньому вже відповідай за все.

За все на світі!

...Тоскний день зими.

О, як цинічно на промерзлій мжичці
Сміються квіти у вінках з ялиці!
Пригаслий шепіт бродить між людьми.

А я стою...

Це я стою чи ні?

Лопати... Сніг... І чорна прірва ями.
І сумно світиться обличчя мами
З-під жовтої хустинки... у труні.

Було на весь непотріб дорогий
Сміялась:

— Ет, не буде з баби дівка! —

А ця жовтенька ситцева хустинка
З усіх гостинців полюбила її.

Вона її на люди берегла.
І щось в очах світилося дитинне,
Коли зі сховку вносила хустину
І лагідно тулила до чола.

І хата щастям повнилась ущерть.
— Бач, угодив, — підходила до люстра. —
Така вже ловка. Бережу на люди.
Та ще — ти ж, сину, не лякайся —
на смерть.

А я сміявся:

— Хай... через сто літ! —

Хіба ж я знав, що вже давно, стражденна,
Вона ховала лютий біль од мене!
Хіба ж я знав, як тяжко їй болить?!

А коли й знав би, що б тоді вчинив
Супроти невтолимої хвороби,
Що косить маршала і хлібороба,
Не розібравши вислуг і чинів?

О, я б всі квіти скликав до села!..
Але пощо тобі тепер ці квіти?
І хто мені простить на сьому світі,
Що ти на той дочасно відійшла?!

Як хочеться вину, що душу ссе,
Звалить на когось!

Та даремні мислі,
Бо з тої миті, як на світ родився,
Я вже відповідаю в нім за все!

За все на світі!..

Хто мені простить
Останній зліт Гагаріна у небо
І три зорі, що мертво серед степу
Упали із космічних верховіть?

Як ниють кості на дощі і град...
А може, справа не в дощі і хмарах,
А може, то кричали пальці Хара,
Коли трощив їх каблуками кат?

Чи думав ти про те, коли низав
В намисто свої вірші волошкові,
Що пальці, коли топчуть їх підкови,
Тріщать, як віти?

Кажеш, що не знав,

Бо то далеко. Бачиш як!

... А друг,
Такий близький, що де вже тобі ближче:
Росли ж оба на спільнім попелищі
У холоднечі повоєнних скрух.

Ходили в школу в дядькових «хабе»,
В німецьких чоботях важких, як гирі.
А так же легко мріялось в довірі,
І так манило небо голубе!

Так чисто все було. На видноті.
І юний шепіт під мовчанням вишні,
Удачі перші, і наївні вірші —
Усе було так чесно у житті!

Який у нього був щасливий старт!
Коли на рядовій студентській сцені
Він чарував нас в юнім одкровенні,
Ми всі раділи: «Істинно — талант».

Ми знали його в щасті і в біді.
То, може, скажете: не помічали,
Як в ньому з часом щось не те помалу
Прокльовувалось вперто вже тоді?

Чого там!

Все частіше до села
Я приїздив із города без нього.
І на німе запитання небоги
Ховав свій погляд: «Знаєте... діла...»

Все рідше він ділив із нами хліб.
Усе частіше обминав спогорда.
Та як мінялася його подоба,
Коли до чільних він, як муха, лип!

За оплеск зайвий, за грайливе «біс»
Вже ладен стать і сатані за брата,
Забути нас, а може, і... продати
Себе

і все, у чому поклялись.

То ми мовчали? Ні, братове! Де ж —
Ми так його розносили суворо
По темних закапелках... коридора,
При стрічах обнімаючи: «Ростеш!»

І вже коли вчувалось: будь біді,
Що треба б чоловіка зупинити, —
Я ж і тоді мовчав... талановито.
Як геніально я мовчав тоді!

Бо чистий сам, хоч одягайте німб.
О, не врятує білина манжети!
Бо з миті, як на світ родивсь, поете,
Ти вже за все відповідаєш в нім.

І ще не знати, хто в провині більш:
Чи сам неправий, чи отой із виду
Благопристойний, що промовчав кривду
І не впустив у сонну совість біль!

...Здається, жив по-людськи.

Та чи б зміг
Проголосить уріст перед добою,
Що і зерна неправди за собою
Не відчуваю, чистий, наче сніг?

Чи зміг би?..

О, пощо оце в мені
Ти розкотурхав, коню, звичний спокій,
Щоб сто питань у прямоті жорстокій
Повстали, ніби сфінкси кам'яні?!

А так же зручно малося в житті:
Ладком, неквапно. Правильно. В колону.
Ніде не переступлено закону,
Нікому не перейдено путі.

Ну, правда, натикався на осіб,
Що поклонялись богові одному:
«Мені потрібно — дайте!

А потому...

Уже й громаді.

І не руш мій сніп!»

Та, Господи, за свій короткий вік
Хіба ж усю звоюеш тлю і накип?!
Ну, от сусід.

Звели на нього наклеп,
Хоч я ж казав:

не винен чоловік!

І вийшло на мое: десь... через рік
Вернувся: є таки на світі правда!
Я першим кинувся до нього радо,
А він... ударив боєм з-під повік

Так, наче завинив я.

Але в чім?!

Не крав, не родичавсь із закордоном.
В своєму домі дорожу законом.
Де треба перемовчати — мовчім.

Та й не догодиш всім...

Чому ж тоді

Той біль сусідів протина багнетом?
... Коли вже народився ти поетом, —
За все відповідай у цім житті.

Не тільки за статтями.

Крім стовпів

Із приписів, є ще й закон всевладен —
Єдиний для великої Громади —
Закон нерозмежованих степів!

Закон Громади, що ввійшов у кров.
Він позира на мене пильно й строго.
І що коротша, коню, нам дорога,
То все крутіше судить кожен крок.

...Одвечоріло. Тиша ніби скло.
І чи в мені, чи у ярутах ночі
Якась тривога нароста, й рокоचे,
І важко на плече кладе крило:

«Озирнись назад пильніше:
Вже проїхали ми більше,
Аніж полишилось нам доріг.

Височить гора в тумані.
Може статись, що й остання.
Так що нині квапитися гріх,
Бо заноси молодечі
Вже чинить нам не до речі,
Та й часу, товаришу, в обріз.

Так що думай, та не скоро,
Як достойно взяти гору,
Щоб на посміх не скотитись вниз».

IV

Так хай замкнеться круг без вороття,
Які б там не чигали остороги!
А раптом все моє життя до цього
Було лиш передмовою життя?

Хай вись остання — все одно іти!
Отож, як перед боєм, в час урочий
Все мусить бути чисте: від сорочки
До помислів, позбутих марноти.

Очиститись до суті.

Суть — огонь —

Праматір і отець світобудови.

Із варива його живу основу

Узяв собі первинний ембріон,

Що крізь мільярди літ, віків і ер,

Підвладний поступу, повільно, плазом

Піднявся з примітиву протоплазми

До вінценосних сірих двох півсфер.

... Щось владне із нічної глибини

Виводить в степ, сповитий в дивне мрево.

І пророста в мені вселенське древо,

Древніше Господа і сатани.

Встав я, високий, чолом — в позахмарні чертоги.

Сторонам світу вклонивсь чотирьом, як одвік.

І, укріпивши на сивій могилі триногу,

Руки простер до небес і закляття прорік:

— Птицям пророчим, морінню, кротові і листу,

Землям, і водам, і предначертанням долонь,

Знакам сузір'їв і числам магічного смислу, —

Внемліть! — наказую: я заклинаю Вогонь.

З магми пекельної, з тайни купальського цвіту,

З урвищ Тибету, з печер і огранених скель,

З Мертвого моря,

з безсмертних сувоїв санскриту,

З жовтого мрева німих Аравійських пустель;

З капищ поганських, забутих в румовищах

лісу,

З надр перуанських, де сховані інків сліди —

Отче наш. Огню мій, о заклинаю: — Явися!

Все, що минуло, і все, що гряде, — освіти!

Стань перед мене, верховніший бур і самумів,
Пломенем ярим протни до осердя світи, —
Хай стрепенуться повіки єгипетських мумій,
І да прозріють на темних іконах святі!

Гостро воззри усевидящим зором огненным
В пам'ять і серце огроном вселенських очиськ,
І, осінивши мене своїм владним знаменням,
Все дріб'язкове спали і од скверни очисти!

Щоби твоїм неоскверненим оком пророка
Шлях джерела осягти до начала води.
І до фатального подиху, скрику і кроку
Чистим зійти на останню вершину судьби!

... Важко здвинулися сфери космічної висі,
Здвигом могутнім хитнуло з триногою твердь.
Тричі востаннє прорік я сакральне: — Явися!
Жду на життя. Та коли не судьба —
то й на смерть.

З громом розверзлось.

Озвалась луна многократно.
Вирвався стовп, осліпивши лампади небес.
З тьми допотопної, глибокої царства Урарту,
Голос, нечуваний досі, потряс мене: — Єсмь!

Встала колона вогню у важкій позолоті,
Голос пройшов через камінь,
з коріння до крон:

— Сину, нащадку,
з моєї народжений плоті,
Ти мене кликав?
То зри: перед тебе — Огонь!
Ближче ступи. Не сахайся мене, наче звіра.
Страх твій осліплий —

породження попелу й тьми.

Знаки, закляття, триноги — лиши марновіру:
Все те нажите лукавими серцем людьми.

(Як вони руки побожно возносили небу,
Щоб... не побачили ближні нечистих долонь.
Мною клялися, продавши за ситу потребу
Власного шлунка
дарованийй серцю вогонь).

Марно ворушиш епохи і царства схололі,
Будиш папірус, пусті зодіаки судьби, —
Був я у всьому, що суще одвіку довкола,
Був я, перебуду і є
при тобі і в тобі.

Весь я у всьому!
У травах, воді і корінні.
Спрага ж по небу — верховний мій сенс
і мета.

Кожній людині поклав я її по зернині,
Тим одділивши тебе від молюска й крота.
Кожному порівну дав я терзання прекрасне:
Неба сягнувши, тривожити небо нове.
Доки у серці зернина вогню не погасне,
Доти людина воістину в душі живе.

Кожному порівну — сиріч, ви рівні в началі,
Горді сини мої всіх кольорів і наріч.
В час благовісний, в похмуру годину печалі
Я впізнаю вас по чистому пломеню віч.

Всі ви однаково хилитесь в праці щоранку:
Кметь і мислитель, пастух і солдат на посту.
Різні обличчями, різні у списках про ранги, —
Рівні в пориві: іспити крилом висоту.

Кожному світить у серці жертовна зернина,
Кожен од неї для іншого світиться весь.

Навіть як зорі вмирають у ніч горобину,
Пломінь душі осяває чертоги небес.

Випала доля їм горда, тяжка і красива:
Самозгоряючи, світу світить.

І коли

Тіло одійде — душа їхня сяє на диво.
Адже не смертні: від полум'я в пломінь пішли.

Вони — як зорі.

Та вдивись в зеніт:

Між ними на житейським небосхилі
Прогалини чорніють, як могили.
То ями тьми — мій лютий антисвіт.

Там править вавилонська круговерть,
Де верх бере у підступах спритніший,
Де спить на троні господом всевишнім
Шматок металу жовтого, як смерть.

Поріддя тьми, вони мене одвік
Ненавидять, бо гострим оком світла
Прозрів я їхню порожнечу ситу,
І смерті їхньої фатальний лик.

В ділах кривих сягнувши до вінця,
Вони доконче знали, що їм треба:
Аби напевне вбить вогонь і небо, —
Завжди ловили в прорізи серця.

Вони своє пекельне ремесло
У сім потів учили недаремно:
Так ями з трупами рівняли ревно,
Аби й знаку по мертвих не було.

Та в мить, коли, здавалось, на кону
Вже тільки морок правив і шабашив, —

Я піднімався в узголів'ї павших
Мечем двогострим Вічного Вогню.

Вдивися:

при горбку у долині,
При братських і могилах одиноких,
На всіх вітрах, низинних і високих,
Горять, як знаки віхові, —
огні.

Їм, доки світу, з варті не зійти.
Вони стоять на грані непохитно.
У сяйві їх, як під рентгеном, видно:
І хто є хто. І навіть — хто є ти...

V

Я весь у всьому.

І коли в тобі
Клекоче племінь вищої потреби:
Достойним будь синів мого неба, —
Ти мусиш начертати на гербі:

«За все і всіх триматиму одвіт:
За день грядущий,
в зав'язі сповитий,
За дуб, знічев'я в жолуді убитий,
За все на світі,
і — за цілий світ!»

І присягайсь на отчім спориші
Не одступить від першого завіту:
За всі скарби і золото на світі
Не промінять святий вогонь душі!

...І присягнися: за чужу платню,
За всі заморські дива і палати

Не проміняти з отчого багаття
Ані зернини рідного вогню!

(Дивися:

 онде побрели вони
На ласий кусень із чужого блюда,
Продавши дим Вітчизни
 за валюту
Курильниць ложних
 в храмі чужини.

Тепер вони б спалили всі ліси,
Щоб обігріти плоть свою убогу,
Та марне!

 Мерзнуть о чужім порогу
В космічнім хладі, як бездомні пси).

...І присягнись:

 до скону берегти
Вогонь ласкавий маминого слова,
В якому ти відкрив світобудову,
І людству квіткою одкрився ти.
(Дивись:

 вони, мов кураї старі,
Згубивши ґрунт, к чужому не пристали,
І хоч громохко шелестять устами,
Та світ мовчить: не чують матері).

...І присягнись: за золоті тини,
За всі земні утіхи та багатства
Не промінять святий світильник братства:
Йому нема і не було ціни!

...І присягнись: коли поріддя тьми —
Мої довіку вороги закляті —
Тебе притиснуть дулом автомата
На виборі між звірами й людьми

І за утечу в світ, де править смерк,
Тобі життя дарують споловини, —
Клянися, що з достойністю Людини
Ти закарбуеш: «Вибираю смерть».

.
Й коли не на учбовий полігон,
А в смертну січ позве Отчизна-мати, —
Ти чесно назовеш координати,
На себе викликаючи огонь!

...Коли відчуєш: кожен, як один,
Мій заповіт для тебе власним стане —
Рушай в дорогу: висота остання
Тобі постане першою з вершин,
З якої ти побачиш вищий пік;
І на порозі до нової висі
Пізнаєш сенс життя свого до сугі:
Ти на землі затим і народився,
Аби до віку, по останній скрик
У небо прагнуть, щоб... землі сягнути.

Та добре зваж: не квапся на біду.
І коли приймеш всі мої закони,
Тоді лиш бий у вічового дзвона,
І я — прийду!

VI

Ви, чие ім'я з великої літери пишем!
Мамо моя з пелюстками ласкавих долонь!
Роде мій древній, увінчаний хлібом всевишнім!
О, укріпіть мене:
я викликаю Вогонь!

1977

СИВЕ СОНЦЕ МОЄ

Пам'яті матері

I

Чорний вітер.
Жовтий смерч.
Гухнув пугач в оболоні.
Чи то яструб, чи то... смерть, —
Просвистіло біля скроні.

Чорний грім.
Свинцеве тло.
Небо тріснуло на скельця...
Попід горло перейшло.
Полоснуло біля серця.

Щось в душі,
на самім дні,
Застогнало, підсвідоме.
Обвуглів, як на вогні,
Жовтий лист аеродрому.

Біг я сліпо.
Падав...
Біг...
Коні сторчма — у замети.
Літаки валило з ніг,
Задихалися ракети.

На порозі хати стих.
Глянув... ноги похололи.

Захитався світ:
«Не встиг».
І ніколи вже...
ніколи...

II

Дивний той день. Безликий.
Ні праведний, ані грішний.
Апокаліпсис. День паузи...
Під зодіаком нуля.
Хтось там стоїть?
Я це стою? Чи хто інший?
Яма — на всесвіт... маленька-маленька земля.

Лугом ідуть... Степом ідуть. Лісом померклим.
Яма їх тягне, немов сатанинський магніт.
Хтось зарідав. Хтось шамкотить:
«Вчора померла».
Хто це сказав? Хто це — скажіть?
Що ж це — скажіть?!

Вирваний день. Мінус.
Зворотного відрахунку.
Був ти чи ні? О, краще б тебе не було!
Онде стоїть. Я чи не... я?
Хряснуло лунко.
Креп на червоному.
Жовте, як віск, чоло.

Хтось — за плече. Тяжко взяли лопати.
Цвях не заходив. Примірились... в скроню мені.
Крик осліпив. З крику прозрів:
— Людоньки! Мати!.. —
День проминув? Вік проминув?
...Стою в однині,

Тиша глуха. Тиша сира.

Затхла, мов яма.

Вмерли годинники. Стовбма стоять. Кам'яні.

Хлопчик пробіг. Хлопчик гукнув радісне:

«Мамо-о!»

Скинувся, як птах, — вдаривсь о горб.

...Стою в однині.

Світ, як гранітна плита,

обвалився на рамена.

О, я тепер відчуваю на власнім горбі,

Як ти покійно тримала

за себе й за мене,

Як ти несла оцей всесвіт важкий на собі!

Важко іти. Сам, наче перст. Хрест мій —

печальний.

Руку простяг: прагнув плеча... Горбик — і все.

Все — на мені. Сам я на сам.

Тепер уже — крайній.

Вітер в лице мені холод космічний несе.

Ніде сховатись. Промерзлих степів панорама.

Сніг — наче марля. Біла пустеля. Зима.

Як мені холодно... Боже, як холодно, мамо!

Холодно, мамо... Холодно, мамо...

Холодно, ма-а!!!

III

Заметілі відходили.

За веліннями дідів, заповіданими свято,

Треба матір поховати

Біля отчої могили.

Але де ж його могила?

Скільки раз шукати брався!

«Де ти, батьку?» — кличу вічно.
...Тільки прізвище на братській
Символічній...

символічно.

Тільки прізвище
та брила.

І дощі вже відходили...

Ти прости мені — благаю —
Ти прости мені, стражденна,
Що оце ж тебе ховаю
Біля батькового...

ймення.

IV

Рік проминув? Чи вік проминув? Не знаю
Вже народилася перша трава забуття
Гуси летять. Вдруге летять з-за Дунаю,
Все проминає...

Не проминає життя.

Зійдуть сніги. Квіт опадє. Вродять ранети.
Звершиться коло. Новітне почне віражі.
Тільки повік, доки кружляти планеті,
Ти не повернешся, мамо,
з тієї межі.

Думи пливуть, як літаки.

Важко. На Київ.

Ще один день тихо зійшов.

Весь — у собі...

Як я тебе розумію,

Кайсине Кулієв,

Брате мій сивий

по сірій сирітській судьбі!

От стоїмо,
похилившись, як скорбні знамена.
Гори між нами. Та горе між нами. Віки...
Так іще близько не був ти, Кайсине,
од мене:
Серцем до серця. Сльозою. Рука до руки.

Важко нам, брате. І — легко:
не тягнуть стодоли.
Але скарбів наших стачить на весь материк:
Маємо землю отецьку,
свою, неприкуплену долю.
Рідні могили. Святі імена матерів.

Маємо все! Ні купити його, ні продати.
З віку передане —
передамо у віки.
Чую, як легшає всесвіт важкий мені, брате.
Плечі розправив...
торкнувся твоєї руки.

V

Чорний вітер. Жовтий смерч...
Так у вічній коловерті:
При дорозі бродить смерть,
Та нема дорозі смерті.

Всі колись довершим круг
На вінкові, на печалі...
Та вовік безсмертен рух
Нескінченної спіралі.

Всіх на марах понесуть...
Так доволі нам тужити:
Зерно в землю теж кладуть,
Щоб воно воскресло в житі.

Та коли б не падав цвіт
По весні під ноги літу,
Не зав'язувавсь би плід
Для нового первоцвіту.

Коні круто крешуть в брук:
Ще копита непритерті.
Доки є дорога й рух,
Доти, брате, ми безсмертні.

Тож— на коней!
Зло до пня
Підкоси мечами правди.
Хай нагірно осіня
Хустка матері, як прапор.

Рід наш — з кореня верби.
Не шукай древніше знаті:
На фамільному гербі
Ми карбуєм вічне:
«Мати!»

В чорнім горі і журі
Віру нашу не підтяти:
Умирають матері,
Та не вмере ніколи
Мати!

VI

Поговоримо, мати.
Ніщо не завадить тепер:
Ні робота, ні клопіт.
Зітхнувши, забули сусіди.
Не осудимо їх. Так одвіку:
родився — помер.
А живим — про живе:
підростають у клопотах діти.

Поговоримо серцем до серця.

Бо ти — у мені.

Ти вже всесвітом стала.

Зорею. Травою. Вербою.

Поговоримо навстіж.

Та й де тут узятись брехні,

Коли я говоритиму, мати,

з тобою... з собою?

Почнемо про життя.

Книгу пам'яті вітер горта.

Про життя — як життя.

Не хитнувшись ні в комі, ні в титлі.

...Одсуваю літа.

Стрілянина затихла. Світа.

Німець чоботом гримнув

у злякані двері навідліг.

Ти була молода. Вже — солдатка. Іще — не вдова.

Німець важко дивився.

Ти блідла... біліла, як вишня.

Раптом зиркнув на мене.

Сіпнуласть рудава брова.

Якось наче осів. Озирнувся незряче.

І... вийшов.

Потім скрадно повзли комендантом усічені дні.

Потім — вересень. Ранок. І крик відгорьований:

«Наші!»

Потім травень. Дев'яте. І — це вже було по війні:

Сплотніла поштарка. І ти, непритомна, на паші.

...Повернувся сусід.

Моложавий і ситий, мов кіт.

Шелестіло: з полону?.. чи з тилу...

Чи звідкись у чорта...

Чи було в тебе щастя?

А певне-таки, що було:
Як ви гарно співали, йдучи із далекого поля!
Все довкола цвіло. Чепурилось голодне село.
Усміхалась із куснем макухи

полатана доля.

Ти не вчила мене.

Чи до того, коли що не крок
Все робота й робота.

Та клопотів прірва. Без ліку.

Ти жила, як усі.

І життя твого трудний урок
Відтепер мені, мати, учити безсонно довіку.

Як ми сіяли щедро словами: «Народу!.. Народ!..»
Говорила ти мало.

Робила багато. І — гарно.

Доки ми пересіємо,

виполеш мовчки осот —

І земля з-під твого рукава

молоділа, зугарна.

Та пощо воно, й справді, обтіпаних слів околот,
Коли кожна стеблина твоїм перекроплена потом.
І чого б тобі, врешті, хвалити на людях народ,
Як сама ти була від коріння до крони —
народом!

VII

У нашому дворі не відкидали сніг.
Чи влжати йому, як до моєї хати,
Вважай, усе село

в стонадцять юних ніг

Протоптувало шлях:

хто хоче — завертайте!

Накинула кожух: «Ну, сину, я пішла.
Усе ж таки сусід. Який не був... людина».

І вперше я собою заступив поріг,
І крикнув:

— Не пуцу! Нехай чужі... скотину! —
Ти лебеділа щось налякано про гріх,
Мовляв, не гоже так про мертвих...
про людину.

Пробач мені непослух той... Прости.
Та не простив би я собі довіку,
Аби тоді в заклятий дім пустив
Тебе,
святу, у чистоті велику.

Ні, мати, смерть не списує вини.
Усьому на землі своя відплата й дяка:
Учимося чесно навіть край труни
Собаку називать по імені:
собака.

Ця правда не для мертвих,
що вже їм!
Хоч плач, хоч заведи з похмілля пісню...
Вона потрібна, мати, нам, живим,
Аби почули, доки ще не пізно.

VIII

Давно не був... Робота крадькома
Ковтає дні, потроху краде тижні...
Спинився біля цвинтаря. Зима.
Сніги-сніги. Безмежні і невтїшні.

Чи хто ж навідався за довгі дні?
І раптом радісно кольнули сльози:

По білій, непорочній цілині
До тебе стежка бігла на морозі.

Хто протоптав її?
Чи родаки,
Чи, мо, чиясь гірка вдовина доля?
А може, та,
за котру ти рядки,
Коли вона хворіла,
дополола?

Чи, може, подруга далеких літ,
Коли ще місяць загравав з вербою?
Чи просто хтось, кому цей білий світ
Без тебе не такий, як був з тобою?

Чи, мо', ровесниця по сивині,
Поглянувши на сніг, біліший свята,
Згадала,
як іще в недавні дні
Ти побілила їй з причілка хату?

Торкнувся стежки:
теплий, теплий сніг...
Хто б не були ви,
юні чи похилі,
Я омиваю стопи ваших ніг,
Що стежку цю до неї освятили.

Прожити б так... по-людськи.
І піти,
Прибравши для онуків поле миле,
І знати, що стежок не замести
Ні до твоїх воріт, ні... до могили.

ІХ

Мамо, вечір догоря,
Вигляда тебе роса.
Тільки ж ти, немов зоря,
Даленієш в небеса,
Даленієш, як за віями сльоза.

Сад вишневий на порі.
Повернулись журавлі.
А мені, як до зорі,
Долітати на крилі
Все до тебе, як до вічної зорі.

Там, де ти колись ішла,
Тиха стежка зацвіла
Вечоровою матіолою,
Житом-долею світанковою.

Дивом-казкою,
Юним соняхом, —
Сива ластівко,
Сиве сонечко.

1978

НЕБО ПОЛЕГЛОГО БЕЗВІСТИ

Поема-діалог

I

Я — прах. Я — відлуння залізної роти заслону:
Вона відійшла по тривозі
на вічний рубіж.
Біжить по мені
до дитсаду
доріжка з гудрону,
Сурмить у козацького рога
про мене
Трубіж.

Щоранку мій син
по алеї
спішить на роботу.
Він теж, як і решта, не зна,
що іде по мені, —
Полеглому безвісти
в кратері N-ного фронту,
Прикиданім квапно
напарником
у борозні.

...Тоді, в сорок першій,
сірили довкруг огороди,
Поорані мінами так,
що й не снилось плугам!
Ми вдвох прикривали
відхід поріділої роти.
Та з нами «максим» і гранати — на страх ворогам.

Ми добре тримались,
 аж поки у ліве запліччя
 Не вцілила куля мене,
 що, як звісно, дурна.
 Я скинувсь до друга,
 а він одвертає обличчя
 Та похапцем щось у солдатський мішок намина.

То я вже кричу,
 бо гримить і реве несвітенне:
 — Бинтуй мені рану: ти ж бачиш, що кров'ю зйду! —
 Та краще б мовчав,
 бо, коли він поглянув на мене, —
 У смерклих очах я прозрів неминучу біду.

Він тіпався бридко. А губи драглисто тремтіли.
 Сміявся, і плакав, та матірно в господа гнув.
 — Бинтуй же! —

волав я,
 а він озиравсь помутніло
 І землю на мене брудними руками горнув.

І тут від зловісного здогаду серце змертвіло:
 Чи він не замислив мене... поховати живцем?!
 Потягсь до гранати,
 та зрадило чортове тіло,
 Ураз обважніле, немовби налите свинцем.

А він загібає, та молить прощення, і... плаче,
 Що в нього — сини і що всьому на світі — кінець,
 І сам уже з виду якийсь потойбічний,

неначе
 До Страшного Суду з могили покликаний мрець.

А потім... рвонуло!

Я тільки й узрів наостанку,
 Заледве згорнувши повіками сірий пісок,

Як він,
завищавши в нелюдській безвиході: «Танки!!!»,
Шугнув бур'янами, вхопивши зелений мішок.

...Затим по мені прокотилось, важке і залізне:
Спочатку на схід, а по часі — на захід пішло.
По тому кризь мене трава лоскітливо полізла,
І дуб оповив,
наче лавром,
корінням чоло.

Уже по загиблих відплакали вдови на тризні.
Уже й від чекань матерів
охолола зола.
Ще довго шукала мене по Європах Вітчизна,
Та, врешті, й вона
до реєстру безвісних внесла.

У вашім краю
всорокове
одквітнули вишні, —
Вважай, півжиття проминуло.
Для мене ж — то мить,
Бо, ставши землею,
ввійшов я у виміри інші,
Де час безначальний
в безмежжя своє стугонить.

Ми всі тут — ровесники.
Вічність не важить на дати:
І предок далекий, похований ще в неоліт,
І в Дарницькій ямі убиті прицільно солдати,
І тінь космонавта, що тільки завершив політ.

Над нами панують закони кінцевого ладу,
Де всіх порівняла
по-своєму праведна смерть:

Як смерд, по-сирітськи зіщуливсь
 обранець на владу,
 І, наче обранець, возліг упосліджений смерд.

...Коли по війні
 вже косили тридцяті отави,
 Причувсь мені голос,
 що ледь мерехтів ув імлі,
 З одної,
 можливо, й забутої вами держави,
 А я таки вчув,
 бо віднині — ровесник землі.

II

Той голос вістив:
 «Я — вождь. Я — верховний останнього племені майя.
 (Посунься — у тебе під ліктем вінець мій лежить).
 Я зараз таку таємницю повідати маю,
 Що декому з мертвих удруге не схочеться жити!

Ти відаєш золото?»
 — Що воно, мертвому, варте?! —
 «А відати треба, аби не терзавсь каяттям.
 Ми теж при житті
 його мали, вояче, за жарти,
 Аж доки за нього платить довелося життям.

У нас того золота (хай воно щезне навіки!)
 Було — як сміття: на забаву малечі ішло,
 Аж доки у креси не вкralись брати блідоликі,
 Надійно сховавши під усміхом щирим
 жало.

О, як ми сміялись,
 коли, утішаючи пиху,
 Вони в золотій лихоманці впадали у шал!

Та меншало скарбу.

І стало усім не до сміху,
Коли вже і нас
почали убивать за метал.

Під корінь косили, не давши піднятись отаві:
Ніщо не сховалось від гострого ока заброд.
То страшно, вояче, як гине держава у славі.
Та тричі страшніше,
що гинув безславно народ.

Тоді ми і зважились
в розпачі
на небувале:
Зібрати усе, що лишилось від золота в нас,
І скласти під брилу, яка обвалитися мала
З найменшого доторку
в нами ж призначений час.

Були ми останні. І небо усе нам прощало.
Ми склали присягу страшну на захмарнім шпилі.
І вищою владою вибрав себе я нещадно
Роковим гінцем до убивці моєї землі.

Я в табір зійшов і сказав головному корсару,
Що з доброї волі, за власне життя навзамін,
Вкажу йому схов.

Та боюся від племені кари:
То хай супроводить увесь,
при оружжі,
загін.

Я вів очужіло.

Ішли вони владно й зугарно,
Безпечні такі,
як на ловах орли молоді.
А що стерегтися, як ми ж їх привчили безкарно
Вирубувать нас
у наївній своїй глупоті?!

Та саме при скарбі
щоразу рука його пада.
І так він гребтимо, катуючи вічно себе.

Той скарб недоторканий.
Ми на урочому сході
Його заклили від поганих, ненависних віч
До того числа, коли явиться в нашому роді
Нащадок,
який нам поверне ім'я з потойбіч.

Він прийде до мене по сонцю.
І ледве торкнеться
Холодного каменя —
брила зведеться в блакить,
І я передам з-під свого відболілого серця
Закляту торбину, де скарб непорушно мовчить.

Вояче, я права на вибір не мав. Нас так було мало, що навіть... для зрадника місця не стало. Повір, не було кого й зраджувать, брате: ми кожного, наче дітей своїх мати, по імені знали. Нас так було мало, що кожен рівнявся народу. То ми вже не стільки свободу — хоч павіть на зрубанім дереві роду ішли рятувати.

Життя ні по чім видавалось мені. Та й хто б його вартість означив, солдате, коли воно так піднялося в ціні, що стало життя всього племені варте?!

Тому я послав його без каяття заложником смерті. Від смерті діставши надію нащадкові на майбуття. І — вірю! — в далеких праправнуках наших і я озовуся колись з небуття. Я час той чекаю із чистим сумлінням...

Твоя тепер черга, вояче, на сповідь. Таке гоготіло у вашому небі, що навіть у нас, на дев'ятому споді, диміло ядучою сіркою пекла.

І все ж одного зрозуміти не можу: вас так було багато — мільйон і мільйони! Землі доокіл — непереїдені гони!

Чому ж ви за кожен поріг умирали, немовби кінчалась земля за порогом? Чому ж ви ішли на пекельні страждання, немовби із племені майя — останні?

Такі ж ви на люди і землі багаті, що можна було й пересидіти, брате, навалу минущу у хатнім теплі. Ви — море, чужинці — всього лише піна, що, врешті, сама б і зійшла безгомінно. А ви б залишилися на отчій землі, що ваше коріння тримає надійно. Вас так було багато!..

III

Я тихо зітхнув, перекавши гранату в лівицю. А все ж він почув у своєму далекому столітті. І мовив по-царськи:

— Мовчи, коли важко про це говорити.

— Повідати легко. Та як пояснити?

— Ти землю питаєш, що все розуміє на світі?! А я вже — земля...

— Ну, що ж, коли так, — починаю, правниче, здаля:

Я народивсь біля Ворскли в низенькій-низенькій хаті. Усе там низеньке було: стіл, і ослін, і хлів. Низенькі батько та мати. Низенько стелився хліб.

Таке нам дісталось з тих часів, коли низенькими всі були, бо наші очі з ранку до ночі в землю росли. От лишень із серцем нічого вдіяти не могли. Хоч як стерегла його нічно і денно досвідчена варта, проста і таємна, а серце з грудей поривалось у небо. І якось (це довго пояснювать треба) ми тілом сутулим за ним подались. І наші зіниці, як спрагли криниці, живої води із небес напились. І врешті відчули, торкнувшись блакиті, що можна, правниче, по-людському жити!

Це сталося на першій прогоні двадцятого віку. Червоним червоне хлюпнуло у вікна. І зрушився звіку приладжений лад, і квітень вернувся в сирий листопад.

А все ще лишалось дрібним до нетреба: хатки і стодоли, та ми вже до неба підводили чола. За серцем — у небо!

— Про небо... не треба.

— Ні, треба — про небо! І я вже й не знаю, чому...
можливо, що сам народився низеньким, мені заманулось тієї
пори піти... в звіздарі.

Я так їх любив, мої зорі далекі,
Що знав поіменно, як в школі дівчат.
Комусь незбагненні, засвітні парсеки
Були мені ближчі, ніж гони левад.

Коли цілоденно під вигнутим склепом,
Як брата,
голубив німий телескоп,
Находив старий академік
і тепло
Рукою торкав мій напружений лоб.

Були в нього очі до безуму сині!
Басив хрипливато у ночі сирі:
— Тепер і вмирати пора б мені, сину,
Бо ти вже за крок від своєї зорі...

Вертілось на курсі дівча бистрозоре.
Усе в телескоп поглядало з-за пліч.
Аж доки відчув,
що вона не на зорі —
Скоріше мені зазирає до віч.

Під осінь, коли журавлі від'ячали, —
Обох нас о тихій жовтневій порі
Крилом голубим небеса повінчали,
Одягши на пальці по срібній зорі.

Весілля мое не дзвеніло гранчасто.
Зате,
поділившись нехитрим пайком,

Нам стільки братове назичили щастя,
Що й закут в гуртожитку вибив студком!

Як сон, здаленіла студентська вечера...
І вперше розкрився, мов квітка, zenit,
Коли вона в ніч двадцять другого червня
Синочка

зорею
явила у світ.

Я вранці дізнався.

Летів як на свято!

Та вже за порогом,

зламавши межу,

Вручили повістку мені з військкомату...

І от я, безвісно загиблій,

лежу.

А з сином я так і не бачився зроду.

Та знав, що він — є!

І в страшну круговерть

Ішов я не тільки за гідність народну, —

Стояв і за синову гідність на смерть!

Така нас притисла, правниче, лавина,

Живе й неживе закрутивши в заміс,

Що справді здавалось:

не те що людина,

А й камінь умре під ножами коліс.

Та йшли ми в це вариво з власної волі,

Проклавши собою дорогу до мсти.

І навіть полегли на судному полі

Вставали,

щоб смертю смерть потрясти!

IV

— Я все зрозумів. І високе мене пройняло:
 Народ твій достоїн, щоб жити для нього й страждати.
 Одначе

іржею гризе мене сумнів, солдате:
 Чи все воно так уже цільно і чисто було?

Чи ваша зоря на громаду ділилась по правді? Чи всім
 вона порівну сяяла щастям вгорі? Невже не траплялись
 між вами особи, що прагли, над іншими ставши, себе
 прирівнять до зорі?

— Я знаю, на що ти, володарю, важиш. Не буду саха-
 тись від правди вужем. Ми — люди: ніщо нам людське
 не чуже. Було. Може, навіть трудніше, ніж важко.

Але і трагічні, сполохані дні, які б доморослі свічада не
 липли до неба, — ніколи від них ми настільки не сліпли,
 щоб в зблиску їх втратити зорю верховинну. Одну лиш
 Людину, яка нам відкрила у небо дорогу, — не з промислу
 Бога, а ми рукотворно вознесли на рівень зорі. Ти чуєш,
 правниче: не він себе сам, а ми дарували його небесам
 своєї великої долі.

А ті, що із власної волі себе величали на вищі світи-
 ла, — самі ж і згоріли, як метеорити, і пилом в червоно-
 му вітрі розвіялись, навіть на землю не впавши. Та все
 це пояснювать довго і важко...

— Не бійся: земля зрозуміє усе. А я вже — давно
 земля...

— Це — тільки примовка до справжньої мови, прав-
 нице. А суть виростає із правди моєї землі: ми вперше за
 всі покоління і віковиччя таких верховин добулися на
 власнім крилі, що маємо право обранця самі й розвінчати,
 коли забуває, чийого він кореня син. І тільки єдине ім'я
 сповідаємо свято. Імення Людини, що вирвала нас з трясо-
 вин, аби ми людьми таки зважились, зрештою, стати.

Не ми підняли його зіркою на верховини — колінопре-
 клонно, на звіку покірнім горбі. Він сам, засвітившись

великим добром до людини, зорею зійшов, що її ми відкрили в собі.

— Ти справді щасливий, бо вічна зоря над тобою. А тільки при цьому повідай відверто, солдате: чому ти і досі в руці затискаєш гранату, неначе відплату, готову щомиті до бою?

Нові покоління гортають за ступенем ступінь.

На дубі громовім пагіння зроста молоде.

За давністю часу,

покараний небом,

відступник

Прощення достоїн: він сам у могилу іде.

— Аби ж то й по цьому!

...Та кров не відмити дощами.

Вовік не замолимо двадцять мільйонів смертей.

Якщо нам і справді даровано право прощати,

То саме воно й не дозволить...

заради дітей.

— Ти кажеш, солдате: сувора відплата для всіх і для кожного рівна, як доля. Чому ж тоді той, що на смертному полі прикидав тебе ще живим у межі, і досі безкарно петляє по світу? Чи, може, по нім вже одплакали дзвони?

— Живий... Не царюють над ним і закони всевладної смерті. Чи є ще жажливіший суд на Планеті?!

...З війни повернувся у наші краї. І, певно, що був не останній у битвах: на грудях світив нагороди свої. Лице ж було тьмаве, до попелу сіре, немовби земля... сорок першого року.

Щось гнало його на те місце жорстоке. Щоночі він пальцями нишпорив землю. І часом докопувавсь майже до мене — так близько, що ледь не торкався гранати.

Щоночі він гріб округ мене в якимсь навожденні

І крик божевільний у горлі своєму душив.

Він, певно, хотів докопатись прощення у мене,

Щоб я перед вічністю зняв йому камінь з душі.

— О, як він жадає вернутись в роковане літо,
Щоб викупить право на смерть у вогні і диму!
Та двадцять мільйонів в такому злились моноліті,
Що місця між ними нема
і не буде йому.

V

Дружина моя переплакала потай розпуку.
Зустрівсь удівець їй,
що горя по вінця дістав.
І так вони разом, на двох поділивши розлуку,
Жили собі ладом. І син під крилом підростав.

Вітчим одігрів біля хлопця сирітство солдатське:
Родину його прокосила під корінь війна.
І я йому вдячний за синову долю
по-братськи,
За те, що вдовою не в'яла самотньо жона.

Мій син уже має дружину,
спокійну і гожу.
Він, правда, не в зорі — в науку про землю пішов.
Та є онуча, до краплини на мене похоже, —
Йому я дарую свою непочату любов!

Дали йому ім'я моє.
Щодев'ятого травня,
Коли над землею засвітиться дата свята,
Приходять вони усією родиною зрання
На тихий майдан, де сіріє гранітна плита.

Там чітко, як чоти, крокують солдатські імення,
Між них і моє озивається зорям в zenіт.

І вищого щастя немає, правниче, для мене,
Коли мій онука долонею гріє граніт.

Він пальчиком легко пливе по заглибинах літер,
Виводячи з далей засвітних

імення моє.

І я відчуваю, як сонцем напоений вітер
У грудях потужно живлющим струмком виграє.

І я вже й не знаю: чи справді — на вічнім постої,
Чи це — тільки сон,

що за мить туманцем промайне,

І я з онучам перейду до травневого столу —
Такий молодий, що ніхто й не впізнає мене!

А потім дружина покличе свого побратима.
Удвох налаштують на стіл поминальний обід.
І в світлій зажурі вона усміхнеться очима
Моєму портрету студентських задалених літ.

Налле чоловік її

в третю мені, як належно.

Дружина покрає хлібину

і тихо сплакне:

«Любив присолити», — і висіє сіль обережно.
«Спасибі, — скажу. — Тільки ти не оплакуй мене,

Так сонячно в серці!

Я, може, щасливіший навіть

Від тебе в цю мить і тому не приймаю жалю:
Бо ти мене любиш уже як відлітану пам'ять,
А я ж тебе так, як у двадцять, живою люблю!»

А потім онук побіжить... по мені до дитсаду,
З розгону промчить вітерцем за рокову межу.
І я вже й не знаю: чи він то майнув у леваду,
Чи, може, то я із дитинства до нього біжу.

Біжу навпрошки в трав'яному хмільному настої.
Лукаю загонисто в теплу блакить журавлю.
І кожну стеблину до болю вчуваю п'ятою,
І кожну дощину живими устами ловлю.

Біжу, а довкола — усе незнайомо-відоме:
Метелики, птиці. Собака на срібнім цепу.
І мати виходить у синій хустині із дому,
І тихо зника, як бджола, в золотому степу.

І я ще не думаю, як це: по совісті жити,
Щоб стати землею... Я просто лечу поміж трав.
І так мені легко, немов... у далекому літі
Я все відробив. І землею зеленою став.

Біжу хлопчаком. Спотикаюсь. Збиваю коліна.
А мати сорочку з крамниці мені приміря...
І небо таке винозоре, як чисте сумління.
І вічна зоря — як народ.
І народ — як зоря.

1985

ПОВОРОТНИЙ КРУГ

Був — як усі:
Хай не з кращих, одначе й не з гірших.
Але зате ж і не схожий на інших.
І вже хоча б тим
Був я доцільний для світу,
Який сповіда неповторність.
Себто, душа моя цільна
Законами світу жила.

Просто жилось мені. Вільно.
За приписом долі.
Де ж захиталось? Незчувся.
Та саме — коли — вкарбував:
Рівно десяту
Пробив мені гучно світанок.
Саме тоді, пам'ятається.
Саме — тоді ...

Так, ніби голкою
Щось мені душу вколело.
Думав: здалося.

Тим часом
Проколину ту
Протяг незримо свердлов.
Спохопився ж тоді лиш,
Як у душі вже розколина
Зяяла вглиб.

Вбіг до лікарні.
— Кого ж лікувати! — питають.
Як це — кого?! — остовпів. —
Перед вами ж стою! —
Скальпель безгубим смішком
Полоснув по живому:
— Ну, то кого ж?
Адже вас таки... двоє стоїть!

...Як воно сталось! Незчувсь.
А — коли — вкарбувалось:
З школи ішли ми гуртом.
І зненацька за спинами в нас
Викублівсь голос:
— Цікаво, а хто із вас першим
До отієї верби добіжить,
Козаки!

Кинулись разом.
Почав я обходити інших.
Та з півдороги
Чийсь подих відчуло плече.
Зиркнув: сусіда.
І так налягає на ноги,
Що й школяру зрозуміло:
От-от обжене.

Саме в ту мить і кольнуло:
Оскільки я першим
Ледве не цілу дистанцію
В лідерах був. —
Хто ж тоді дав йому право
Отак не по праву
Першість мою відібрати
За крок до верби?!

Як? — не збагну.
А от саме — коли — вкарбувалось:
Права нога моя збила
Сусідів ривок, —
Впав долілиць, неборака,
А я, не спинившись,
Першим вхопився жадливо
За гілку верби.

В радості хижій
Крутнув її так з передпліччя,
Що аж у пальцях
Той хрускіт озвався... та й забувся
В криках хвальби,
Подарованих вперше за першість,
В зойках сусіда,
Що кров на колінах стирав.

Рівно десяту
Годинник життя мого вибив...
Вдома, у тиші,
Коли здаленіла хвальба,
Щось затривожило.
Двоє в мені обізвалось:
Я — дотеперішній,
Другий — сьогодні з'явивсь.

Перший струснув мене
Гласом покійного діда:
Ще в нас, негіднику,
Зроду в роду не було
Тих, що у долі
Гребуть не своє... за підніжку.
Всохла б нога, наче гілка,
Яку ти скрутив!

Другий (і звідки він взявсь?
От — коли — вкарбувалось)
Сухо, транзисторно,
Зверхньо порадив мені:
— Плюнь ти на бабські табу!
Переможців
Звіку не судять,
Тим паче, козаче, — в наш вік!

Щось мені в першому
Рідне причулось.

Подумав:

— Мабуть, я завтра піду
І покаюсь вербі.
Другий (і теж ... моїм голосом)
Гримнув спогорда:
— Кайся, хоч лусни!
А я собі далі пішов.

...З тої пори
Я за другим біжу навздогінці,
Ледь вириваючи ноги
З тяжіння землі.
Він же скака, мов курай,
У своїх «адідасах» —
Тільки на джинсах
Наклейки мигтять.

Ледве, було, не вхопив
За візитку із Штатів.
Руку простяг,
Але там уже — галльське тавро.
Спробуй — злови,
Коли він по-штукарськи на штанях
Спритно міняє
Латки із чужих прапорів!

Легко йому —
Не питаючи роду і броду.
Тяжко мені
Обминати стерню засторог:
Це б навпрошки,
Так пшениця артільна зіходить;
Тут би учвал, — так межа.
А за нею — чуже.

Тут навперейми б,
Так мати посіяла квіти.
Тут би в обхід,
Так держава не радить обгін.
Врешті, здається, — лазівка!
Так плату за вхід вимагають:
— Перевдягнися у наше —
І входи. Не стовбич.

— Що значить — в наше? — питаю.
— Дізнаєшся згодом.
Форму бери безкоштовно.
За решту — плати...
Ах, безвалютний! — скривились. —
Говориш: повірять на слово?
Ну то давай хоча б слово
Своє — на почин.

Ми його вгорнемо
В тару сучасну...
На продаж.
Що ти засмикався?
Кинь забобони старі,
І не тягни: покупець же нервує!
Банк і країну
Тобі свого часу назвуть.

— Та западіться ви! — з жаху сахнувсь.
Коли бачу:
Другий жене
По артільній пшениці ускач.
Сплеснула мати в долоні:
— Куди ж ти... по квітах?!
Свиснув у відповідь:
— Ніколи, мамо.
Прогрес!

Ветхий дідок
його
Зопалу взявсь переймати.
Совість, неначе граматку,
Наївно вруча.
Вихопив з рук на бігу,
Зіжмакав — і в кишеню.
Кинув, не глянувши:
— Предку, колись... розберусь.

Трапився цвинтар.
Зрадів я: хоч хрест перепинить.
Дідів. Дубовий.

Та де там —
Креснув карате:
Як не було!
Тільки слід на могилі
Від «адідасів»,
Неначе від траків, лишивсь.

Хтось йому тиче мораль.
Прихопив — і в кишеню:
— Дядьку, з дороги!
Нема коли. Там... розберусь...
Зойкнула дядина:
— Ти ж поламаєш калину!
— Тітко, — відплюнувсь, —
На трасі не садять куців!

Тихий, сивенький
Бандурою здумав спинити.
Гахнув ногою —
Оглухла, як віко труни.
Пальцем натис біля пупа —
Вереснув транзистор,
— Ось вам, — голубить пластмасу, —
Сучасний оркестр!

Вчитель жахнувся:
— Отак покалічити мову!
Ти хоча б знаєш,
Якою і що ти верзеш?! —
— Мова як мова, — відрізав. — Сучасна.
Твоею ж хіба що
Тіні забутих
У ретроспектаклях смішить.

Бачу: наткнувся на лазівку,
В яку я заледве не вскочив.
Владно спинили: — Хеллоу, куди?
Спершу у наше
Належитья перевдягнутись.
— Хе, — засміявся. —
Так я вже
У вашім давно!

— О, ну тоді, — порадили, —
За вхід лише платиш.
Мимрить розгублено:
— Ані копійки. Спішив. —
Шурх по кишнях:
— Отут мені щось навсували.
Гляньте. Можливо,
Якраз і згодиться...
За вхід!

— «Совість...», «Мораль», — прочитали.
 Регочуться: — Хлопче,
 Не конвертується здавна у нас.
 Відстаєш!
 — Ну, то повірте на слово.
 — Давай, — пожвавили. —
 Тільки ж не з пластика,
 А старожитнє давай!

— Ви вже, як вчитель, — сміється. —
 А може б, — сучасне:
 «Кроси»¹, «капуста»², «комок»³... —
 Обірвали нараз:
 — Тут і без тебе сміття цього досить!
 Давай домоткане:
 Легше на продаж...
 Пробач — по ефіру іде.

— Що ж, вам! — замисливсь. —
 Ага, здогадавсь, про козацтво, напевне?
 Ще про Вітчизну чи там
 Про джерела, рідню?
 — Це вже щось ближче, — сказали. —
 Але — малувато.
 Може б, калини докинув
 Або... чебрецю!

Все це ми в тару із смутку
 Загорнемо вправно.
 Сліз підмішаємо
 (Тут дисиденти сплакнуть).
 Жовчі накапаєм
 (Ті ж такі хлопці допоможуть).
 І прода... тьфу ти, пробач:
 У ефір подамо.

¹ Кросівки.

² Гроші.

³ Комісійний магазин.

— Треба ж такому, — зітхнув, —
Щоб калину зламав я учора!
Стійте, — просяяв, — чебрець —
Це, бува, не часник?

Сплюнули:

— Ти хоча б дідову вкажеш могилу?
— Можна б, — закліпав, —
Так де вона в біса? Забув.

Навіть вони здивувалися:

— Ну ж і феномен!!

Може, хоч прізвище діда згадаєш?

— Так він же помер! —

— Е, — підморгнули. —

Коли по минулім затужиш,

Хто там із голосу втямить,

Де — ти, а де — дід?!

Зблід, на півслові затнувсь:

— Та ви ж мертві... купуєте душі?

Їдко відбрили:

— У класику вдаривсь?! Прокиньсь!

Викинь нарешті

Усі ті граматки з кишени

Разом з моралю.

Як хочеш у лідерах бути!

Бачу, злякавсь не на жарт:

— Чи не в пекло я втрапив?

Ну вас до біса —

Шукатиму інший прохід!

— В іншим, — ревнули, —

Ще й матір

За вхід... забажають.

Так що, дивися там,

Зопалу не проторгуйсь.

Придивляюся: плаче.
Гілку суку до старої верби
Притуля.

— Та не тули. Не зростеться! —
Нараз прогриміло, —
Краще обріж по сухому її —
І саджай.
Доки не прийметься,
Будеш сидіть кривоного.
Прийметься —
Може, й нога відживе.

Чий же це голос і звідки?
Поглянув правобіч.
Мабуть, помер би від жаху.
Та подив спинив:
— Діду?! — вхопився за серце. —
Та ви ж до війни ще усопли!
— З вами поспиш! —
Обірвав мене дід.

— Спав би до Страшного Суду,
Як Біблія каже.
(Нас хоч богами лякали,
А вас уже й чорт не бере!)
Спав би... — нахмаривсь. — Так ви ж
І до мене добрались.
Тільки подумать: над мертвим
Торги завели?!

Я вже й не чую його,
Ошелешений іншим:
— Діду, — кажу, придивившись. —
Чи ви не ... у джинси вдяглись?!

— А-а, — по колінах поляскав. —
Дебела вдяганка.
Славно придумали:
Добрі штани до корів.

— Гілці молись! — відмахнувся старий. —
Бо нога відживеться
В тому лиш разі,
Як прийметься гілка в землі.
— Що ж мені вдіять! — заскиглив. —
Веліть! Присягаюсь:
Все, що накажете, діду,
За двох відроблю!

...Важко підвівся старий —
Борода затулила півсвіту.
Очі послав до небес.
І, неначе із книги, зчитав:
— З того, поганцю, почнеш,
Що за кожну стеблину
Зганьблені сходи пшениці
З колін підведеш.

Потім в столочених квітів
Прощення проси.

Затим відшукай
Дядька у братській...
— Так він — аж на Волзі...
Як же й по чому знайду?
— А по зову солдатської крові, — одмовив. —
Знайдеш, коли з твоїх жил іще
«Пепсі» не вимило кров.

Потім уже
І мою відшукаєш могилу.
— Діду, — зіщуливсь, — не зможу:
Хреста ж я злавав.
Знайдеш, — старий потемнів. —
По слідах «адідасів»,
Котрими ти, яничаре,
Колись потоптався!

А вже по цьому
В бандури вимолою покуту.
Ревно моли. Бо інакше
Навіки заціпить уста!
Та не забудь ще сусіду,
Якому ти ногу підставив,
Впасти до ніг.
Може, він по-сусідськи й простить.

А наостанку — найтяжче:
Опівночі ликом до сходу,
Стань. І, узявши правицею
Грудку землі,
Тричі промов: «Вітчизно».
Як розвиднятись почне серед ночі, —
Вертайся:

 буде то знак від небес,
Що простила тебе земля.

...Скільки ж відтоді сплигло
На годинниках світу? — не стямивсь.
Де я блукав?
Та й чи був саме я то... чи хтось?
А от — коли — спам'ятав я самого себе,
Вкарбувалось:
Саме тоді, як опівночі ранок явивсь
І узрів я нараз:

Хлопчик якийсь
На знайомім горбку даленіє.
Легко трима у правиці
Портфелик шкільний.
Віть молододі верби,
Як сестринська долоня,
На неокріплім плечі його
Рідно лежить.

Мати до нього
Веде квітники за пальчата.
Золотом хлюпа
У ноги пшенична ріка,
По якій
 чайкою чалить
До нього стовічна бандура.
Дядькова зірка із Волги
В Дніпро опада.

Десь я вже бачив його,
Але, певно, в такій давнині,
Що й забулось...
— Хлопчику, хто ти? — питаю.
— Кажали, що... ти, — зашарівсь. —
Тільки-но дід відійшов.
І просив передати:
Камінь, мовляв,
Ти якийсь із душі його зняв.

А наостанку сказав,
Що тепер його сон
Буде вічний.
Страшного Суду не страшно йому,
Бо, мовляв,
Ти вже повік не забудеш,
В якій він могилі
Поруч з своїми дідами спочив по трудах.

...Дивно: останні слова
Вже в мені обізвались.
Глянув: нема хлопчака.
Наодинці стою... хлопчаком.
Так на душі мені легко!
Ще так я далеко не бачив,
Як з каменюки цієї,
Що зняв із своєї душі!..

— Господи! Вчора ж, либонь,
Споряджала
До школи...
Де ж це, синочку,
Тобі намело сивини?! —
... Мати.
Світанок.
Скоро десяту проб'є...

1989

СІМ

ВІКТОРУ КІБЕНКУ
МИКОЛІ ВАЩУКУ
ВАСИЛЮ ІГНАТЕНКУ
МИКОЛІ ТИТЕНКУ
ВОЛОДИМИРУ ТИЩУРІ
ВОЛОДИМИРУ ПРАВИКУ
(Мов з козацького реєстру,
Чи не правда?)...
І всі шестеро — пожежники,
Тільки сьомий,
ВОЛОДИМИР ШЕВЧЕНКО, —
Кінорежисер...

*Де ви тепер,
Матерів своїх діти,
Колисаєте сон?
...Вдарило в очі світло,
Ясніше тисячі сонць*

1

Струсонуло цілим світом.
В Страхоліссі перед світом
Брязнув дуб тисячолітній —
Охнула земля.
Тільки — пилу мертва хмарка,
Та ще крук зловтішне каркнув:
— От і всі кінці,
Хлопці-молодці!
Самоїли дух і тіло,
Доки й корінь переїли! —
І регоче, гад.
Аж мороз — до п'ят.

Дзьоб націливши, мов жерло,
Карка: — Ну, нарешті зжерли —
Та не просто дуб
На криничний зруб,
А тисячолітній символ,
Під яким щодня місили

Для дітей казки:
«Ми, бач, козаки!»

А тепер вже діло часу —
Розжувать і стовбур в масу,
Щоб і знак погиб,
І — вперед, углиб:
Позаяк струбили жертву,
Саме час наспів
Одне одного дожертви
Під застольний спів.

Слава Богу, зуби добрі
(Як-не-як, а й корінь дроблять):
На здоровля — їж,
Тільки чимскоріш,
Щоб, дивися, кляте плем'я
Не взялося їсти землю... —
І регоче, гад,
Аж мороз — до п'ят.

— Дай-но, — карка, — світе, сили
Дожувать їм врешті символ
І себе самих — без солі,
Щоб земля їх не носила.
Порятуй нас, доле,
Від цієї поторочі,
Хай самих себе поточать
Шашіллю до пір'я,
Щоб на цьому світі
Хоч zostались звірі!

Я кажу йому:
— Чи так же
Завинився рід наш, враже!
Люди ж ми таки.
Ну... не козаки,
Але щось і ми робили,

А не тільки пхали рило
До масних корит.

Щось і ми намудрували...
А поглянь: летить
За космічні перевали
Син землі.

Живий.

Не робот!

Він же, гад, поляскав чобіт,
В зуби —
сигарету.

Ріже:

— В космос чи до чорта,
Тільки — чимскоріше, щоби
Вас змело з планети,
Як страшні хвороби!

Ваші чола розпад мітить,
Ви себе як біовид
Вичерпали з тої миті,
Коли в генах,
як бандити,
Скальпелем лишили слід.

Коли гуси («гуси білі-і-і!»)
Спритний геноінженер
Перевів з краси
в дебілів, —
І поперли в світ наш білий
Орди тлустих ненажер,

Коли ти в зерно природи
Увігнав по лікоть шприц,
Щоб нагодувать народи
Хлібом збочених пшениць.
Що ж, возрадуйся тепер:

М'ясо
з вилупків дебелих,
Хліб із хворого зерна
Доти їли,
що в дебілів
З'їхали самі сповна.

— Ну, — кажу, — так це знедавна:
Гени, коди, ДНК...
А раніш велося справно,
Від природного струмка.

— Що?! — Він з подиву аж звився. —
Та на всіх ділах і мислях
Ваших —
озирнись!
Ще задовго до потопу
Знак гадючий
мізантропа
Кільцями повивсь!

Хочеш глянуть в ретро?
На! Знімаю ретуш.

2

На вилах — вола.
На хресті — Христа.
Гуса Яна —
На майдані...
То куди вже далі, пане?!
Бабця вироста
Нишком з-під хреста.
Підкида хмизку в багаття...
О Пречиста Діво-Мати —
Простота ж свята!

Хоче прислужитись Яну:
Підсуває п'ятипало
(Бач, і руці не відпали!)
Та ворухить хмиз...
Що ж ти очі вниз?!
Це ж твоя — людська! — подоба,
А не сатанинська проба:
Біс тут ні при чім.
О, береш в приціл
Знову Понтія Пілата!
Але ж Понтій теж, сказати б,
Твій по крові брат!

І регоче, гад,
Аж мороз — до п'ят.

— Гей, — почав я грізно, — круче,
Щось ти взяв занадто круто, —
Та й затнувсь, бо власні пальці —
Достеменно як у бабці
Звідти... з-за хреста.
Зціпило уста.
А він маже,
Сила вража:
— Бачу, не дійшло.
Може, щоб велось ясніше.
Перекинемось на вірші?
Згода?

Почали:
«Великодній дощ
тротуаром шов-
ковая зелена
ярилась з-під землі.
Це Христос воскрес
мертвих воскресити...»

Та у кожнім з вас зміїна,
Схована під одежину,
Била в три хвости
Ще у сповитку. —

Загнаний в кутку:
— Гей, — кричу я, — ти
Переходиш міру, враже!
Не вичорною мені в сажі
Золоті слова:
«Шовковая, зелена...»
Певно, що — трава.

— А по тій траві, —
Кряче він мені, —
Із дірою в голові
Під обрізом у прицілі
Тягнуть голову артилі...
Ех, діла землі!

А по тій траві
За діла криві
На відплату в повну міру
Півсела везуть в сибіри
Да по тій траві,
Все по тій траві...

— Постривай, — кажу, —
Це ж покіль межу
Ми гуртом не розсотали,
Та коли б не... (що си стало
З пам'яттю?) Коли б не той...
З прізвищем із сталі.

Він же — в регіт, гад,
Аж мороз — до п'ят:

— Он завів куди?!
Ліпше ти зажди
Та скажи на ласку й милість,
Чи не ви тоді,
Колінкуючи, молились:
«Батьку Сталіне, веди нас
(Себто весь народ)
До нових висот!»

І валили ходом хресним,
І йому творили меси.
Хто ж вас тяг, — повідай чесно, —
Всіх за язика?
Ну! Чия рука?

.

3

— Ач, ми як заговорили! —
Чорно вдаривши у крила,
Аж затіпавсь круж. —
А ходи сюди, промовцю.
Відступись на півстоліття,
Саме в тридцять сьоме літо,
І повідай:
що це?

Дивися і сліпни:
у страдницьку путь
Народного маршала бранцем ведуть.
Обірвані з м'ясом,
висять нагороди,
Ще вчора — народний, вже —
«ворог народу»
Сьогодні.
А де ж твій народ?

Е ні, не відводь свого погляду в кут:
Народного вчителя —

в'язем ведуть
За те лиш, що мову плекав твого роду,
Ото й сподобився на «ворог народу».
То де ж твій народ?

Чому ж твої очі скакають,
як ртуть?

Дивися!

Впізнав?
Твого діда ведуть
За те, що (ну й пам'ять у них!)
в тридцять третім,
Рятуючи рід від голодної смерті,
Сховав зо три жмені вівса з недороду,
Здобувши на старості — «ворог народу».
Так де ж твій народ?!

Чому ж він, зашивши переляком рот,
Співучий та добрий,
німує, мов риба,
Чи, в погріб забившись,
налякано кліпа

І шепче сусідові крадьки в рукав:
«Та він же не винен,
а „ворон”... украв».
Оце твій народ?!

А ваші ж діди
починались красиво, як день,
Як ранок вселюдський, вони, молоді.
починали!
Яких вони світові надарували пісень,
Яку вони мову,
розбивши закови упень,
Вписали в державні Богданові універсали!

Вони своїх коней пустили не вчвал,
 а в галоп.
 І відстань, і час подолали
 в єдиному леті:
 Воскресли з боліт Берестечка, взяли
 Перекоп,—
 І досі від захвату — сльози в зіницях
 планети!

Які в них були Наливайки,
 Сірки,
 Богуни!
 Який у них гетьман родився, щоб їх освятити!
 О, знали б високі, як низько падуть
 їх сини, —
 Вони ще в колиці воліли б себе задушити!

4

— Та хто ж ти врешті?! І з яких боліт
 Явився, враже?! За яким це правом
 Ключеш в ребро, де так мені болять,
 Що кров скипає сизим переплавом?
 І хто тебе послав чинити суд
 Над волею моєю безборонно,
 Так, ніби ти єдиний знаєш суть,
 Так, ніби ти один — закон в законі?!

— Чого це ти раптом засмикавсь, як лис?
 Кого ти питаєш? У себе вдивись.
 Який ще там ворон? — зайшовся до сліз. —
 Твій ворон давно, мов коліно, обліз.
 Ти стільки його по катренах тягав,
 Що він перевівся на зайвий тягар.
 І навіть маля, розжувавши твій вірш,
 Сприймає його за курча — і не більш.

Я — з'ява страшніша. Я — з кості твоєї
і шкіри.
Колись величавсь песимізмом і вельми
цінивсь,
Так ти ж мене зраджував стільки, що,
втративши віру,
Я з жовчю злигався. І маєш нащадка —
цинізм.

.

— Невже ж ми всі, — я вже волаю
в пам'ять.—
Невже не той обрали шлях і брід?
Невже ж діди, конаючи на палях,
Не виправдали на землі наш рід?!

— Ти знов хитруєш утекти
Від сповіді в дідівську славу?
Так то ж вони дістали право
Людьми назватись, а — не ти!

— Хіба ж не я... хіба ж не ми
У рукопашному стремлінні
В космічні гони безгомінні
Ішли одчайсно проти тьми

Непізнаного, щоб пізнати
Таїнь світів надсвітлових,
І умирали, як солдати,
В ядрі розлуцуючи атом
задля живих!

— Задля живих?! — Він звивсь,
як вурдалака,
І в божевільнім реготі осів:
— Спасибі ж вам за попіл Нагасакі
Від імені грядущих Хіросім!

Та хто ж вам видав дозвіл, волохатим,
Що ледве злізли із дерев на твердь,
Лапищами терзять невинний атом
І, в зраненому, розбудити смерть?!

Нездарні лад навести в рідній хаті,
Ще не пізнали тайнства огню,
А вже до нього тягнетесь, рукаті,
Щоб землю з небом випалить на пню!

Чи вам одним земля — у нагороду,
Що ви її прибрали всю до рук?
На неї мають право від природи
Роса і сарна, соловій... і крук.

Трощіть себе до атомного пилу,
Гребіть судомерно золото до ям,
Та не тягніть же землю у могилу —
Вона дарована не тільки вам!

(Квітка стояла так граціозно.

Ніжка —

в грайливім па.

— Тільки ж чому це під віями сльози? —
Я запитав у панни.

— Хто вас образив? Де ваша хустка? —
Тихо торкнув мізинним.
...Скрипнула жерстю синя пелюстка.
Сухо розпавшись тліном.

Божа коровка — мов короговка,
Радість яка малечі!
А придивився — лиш оболонка
Мертвої порожнечі.

Сів на травинку коник, як поні.
Вусики пружать в парі.
Мав упіймати диво в долоні —
Ніжки сухі відпали.

Клени на майське вибрались віче
Похизуватись клечанням.
А придивився: жовті, як свічі,
В присмерку поминальнім.

— Хто ж це накоїв? — стиснуло горло.
Сиво мовчало груддя...
Вдарив у скроню каменем ворон:
— Люди!)

...Отямився.

Зв'язав уривки ниті

Розмови.

Повернувся від забуття:

— Ти змішуєш в одне усе на світі, —

І нас, і їх женеш під каяття

Однакове

Але ж не ми підпалювали хату

У Хіросімі з ядерних трутів.

Чому ж ми мусимо покутувати

Чужі гріхи?..

Він люто протруїв

Мене пекельним оком.

І цинічно

Уже й не каркнув — змієм просичав:

— А хто ж мене, сліпого, научав,

Що всі ми — люди? І права довічні

На рівність нам природа воздала,

Яка б у тебе шкіра не була, —

Нам важить тільки те, що ти —

Людина,

Вони прогризають наскрізно бетон і метал
Ножем променевим і вирок підписують генам.

О, як ця омана купує!

Бо все — як було:

І ночі, і дні пропливають

у звичному плині.

І сонце щоранку підводить античне чоло,

І місяць щовечір гойдає колиску дитині,

Нуртує загал у робочій, крутій товчії,

Будуються плани житейські на завтрашній
вечір.

І жони несуть з магазинів у вулик сім'ї

Наїдки, вгинаючи емансиповані плечі.

І збори киплять, наганяючи переполох

Вітрами оновлень на вигаслі душі і гасла.

І маску нову приміряє старий демагог,

Слизьким язиком натискаючи рівно
на гласність.

І кожному світить своя, доморосла, мета,

І кожен, як може,

утверджує в ній особисте:

В димах Запоріжжя доварюють предки метал,

Яким добивають в екстазі стільці

їх сини-металісти...

Життя — як життя. Не спинить його

коловорот.

І кожен по-своєму радий маленькому щастю:

Скрипить на негоду стареча застояна плоть,

І скрикує плоть молода у zenіті зачаття.

Кого ж ви зачинаєте... на смерть,
Коли у вашому спадковім кодї
Вже перетято сув'язь родоводу
Ножем радіаційним до осердь?!

Чи відаєте, сотворивши плід,
Чи знаєте, що з вашої утроби
У світ полізуть виродки безлобі,
Яких ще не родив донині світ?!

І вас пожеруть,
і наплодять своє страхолісся,
Де замість чола і обличчя
розверзнуться рот.
І жєнщини ваші,
уже від народження лисі,
Народять химер,
що зжують навіть слово «народ».

І риби триокі повзтимуть в отруєній масі.
І птиці безкрилі гієнами в ніч прокричать.
І ляже тотального розпаду брезкла печать
На твій біовид,
що недавно людьми називався.

І мова, якою діди дивували світи,
І пісня твоя —
заніміють безгубо на камінь.
І все, що надбали тобі покоління віками, —
Умре за межею, якої вже не перейти!

Він каркав і тіпався,
як в пропасниці,
Аж тліла на кігтях руда роговиця,

Ти знову подвижників поперед себе
 Женеш, затуляючи власні гріхи.
 Невже ти хоч нині не втямив, лукавий,
 Що ними ти сам же себе побиваєш!
 Подвижники — виняток, їх — одиниці.
 А виняток правило стверджує ще раз:
 Як низько в загалі скотилися ви!

6

...Усе ще шалів, але очі поволі вгасали,
 І крила, як стяги поразки, хилилися вниз,
 Бо там, де окреслювавсь обрію синій карниз,
 Ясніше від тисячі сонць
 пробивалось проміння списками.

Воно струменіло могутньо від ликів шести.
 І гостре його неземного зачаття світіння
 У все прозирало до первісної наготи —
 Від формули крові до стронцію душ
 і коріння.

І видно було, як в магічному кристалі, до тла:
 Від червів, що точать пожадно живу бадилину,
 До жінки, що суне в пелюшках за «трьошку»
 дитину

З похмілля,
 бо матір в собі вже давно пропила,
 До сина чийогось, — у нього ще й вус
 не зійшов, —
 А він уже корчиться в гиблім чаду кокаїну,
 Зіжмаканий, наче папір з-під брудних
 підошов,
 Де стоптано пам'ять — останню опору
 людини.

До тих янголят, що в сирітських будинках
ячать
І в кожне жіноче обличчя вглядаються, чулі.
А їхні відреченці, наче данайські зозулі,
У гніздах сусідніх розбещену плоть веселять...

Те світло не зна ні кордонів, ані заборон.
Воно проникає під кітель, і шкіру, і попіл
І важко іде в споночілий від горя Чорнобиль,
Як віск, прошиваючи у саркофазі бетон.

І перст його грізний вказующе застеріга
Межу, що встає за четвертим до розпачу
зримо:
Там привидом білим гойдаються ядерні зими,
Де вмерзне у кригу останнього звіра нога,
Коли чоловіцтво і далі...
від себе повзтимає.

— Тримайтеся, люди! — гримить з рокової
версти.—
Убийте зневіру: встає над проваллям оплотом
Стіна порятунку, означена сяйвом шести
Новітніх подвижників вашої ж крові і плоті!

[...А сьомий у зону («Володю, куди?!»)
Летить. Кінокамера плівку жене.
Він хоче те сяйво спинить назавжди
І сам через мить спалахне.
І в титрах за шостим на всі небеса височенно
Огненним клинописом сьомий світає:
«Шевченко»].

А світло струмує живим джерелом по віках —
З глибин ханаанських по нинішній день
і годину.

І ти досягаєш до зашпорів у п'ястуках,
 Як дорого сплачено право назватись —
 Людина;

Як ратно стояв за ім'я своє
 предківське рус,
 З кострів самозречення сам воскресаючи
 Руссю.
 Як віщо горів і горить, не згоряючи, Гус,
 В стражданнях людських допиваючи чашу
 Ісуса.

Та лінія світла тече з Берестечка у Брест,
 Бо всі, хто на Волзі й під Жовтими Водами
 впали,
 Хоч скільки б віків поміж ними кордон
 мурували,—
 Єдині в часах, бо єдиний несли вони хрест,
 Де кров'ю впеклася присяга: «Вітчизна
 і честь!»

І твердості їхнього духу
 немає рівні!
 Та все ж я стою по останню годину і подих:
 Є вища звитяга, ніж в полі оружному
 подвиг,—
 Їх віра, в якій не хитнулися навіть у дні,

Коли її чоботом стоптував сам напівбог,
 З чийм вони іменем йшли на багнет,
 як на палю,
 На кого в глухих таборах Колими уповали
 По свій (в два аршини) останній
 промерзлий чертог?!

Вже тим вони правдились світу, вікам і добі,
 Що, вирвавши ідола з кров'ю рукою своєю,

Та тільки не вчіть його жити
 з чужих букварів.
 І, квіти з могил його вкравши,
 не спродуйте ницо
 Сп'янілим з любові.
 При світлі своїх прапорів
 Він бачить усе.
 І тяжка його в карі
 десниця.

А він не забуде ніколи людського добра
 І в пам'ять запише усіх, не питаючи націй, —
 Від юних солдатів до вчених найвищих
 інстанцій, —
 Хто нас в Страхоліссі закрив од чуми
 радіацій,
 І горе навпіл розділив, і омився з Дніпра.

Прийдіте до нього усі, в кого віра живе
 На жито грядуще, на щедру годину і долю!
 О матір Терезо, — стеблинка індійського
 поля, —
 Ти вища, ніж мати, вознесена іменем «Божа»,
 О, як ти на матір мою милосердієм схожа! —
 Прийди і врачуй матерів із гірких полинів,
 Що в тузі сирітській уже не чекають синів.

Прийдіте під шати калини — слов'янського
 мирту —
 Усі, хто не молить приречено долю сумирну,
 А в поті солонім із петри довічної віри
 Возводить нащадкам собор всепланетного
 миру!

ТРУБИТЬ ТРУБІЖ

Трубить Трубіж: ми вийшли на рубіж.
Позаду — смерк. Попереду — свобода.
За Трубежем примружилися орди.
І хан на око проміряє ніж.

Хан тиче пальцем за своє плече
І цідить: — «Ну, проб'єш мої застави,
А там на тебе вже давно двоглаво
Єдиновірний павутиння тче.

О, він по-царському ладнає сіть!
Не на годину — на віки, гетьмане.
Вона поглине і тебе, Богдане,
І рід, і люд, і одчайдуху Січ.

Я знаю: ти будитимеш мечі,
Аби на волю видобуть ключі, —
І, може, й вирвешся на мить з кошари,
Однак тебе на першій же межі
Іще меткіше, ніж мої татари,
Назад, в загін, завернуть яничари,
Самі ж наймуться у наглядачі.

Я знаю, Хмелю, ти і по кончині
Стоятимеш за волю України,
І, може, й вистоїш. Але затям:
Коли нарешті в горніх небесах,

В двадцятім віці, в радісних сльозах! —
Державний стяг онукам завесніє,
І під урочі подзвони Софії
Свободу возвістить універсал,
І „слава!” — юно вирветься з грудей, —
Затям, Богдане: саме в ту хвилину
Новий хазяїн світового чину
Твій рід і люд наївний, мов курей,
Заманить вміло в імпортну торбину
І Україну нарече... Юкрейн.

То чи не ліпше повернуть навспак
І розійтися мирно по господах?
Чи варт платити кровію і родом
Лише за те, щоб зватися народом?
А чи, як досі, одягти сіряк,
І хай — без імені, зате — з приплодом?
Життя ж одне, Богдане, як-не-як!»

...Трубить Трубіж: «Рушай, інакше — смерть».
Схмарнів Богдан. Полковникам ошатним
Сказав на вибір: — Козаки, рішайте:
Чи — з кров'ю Воля. Чи назад... у смерк.

Явився дяк у чорному увесь.
Сховав хреста. Дістав з-під ряси шаблю:
— Якщо — назад, я з головою шапку
Зніму тобі, достойникові, днесь.

Просяв гетьман: — Чули, козаки?
Сам... Бог велить. А вже одваги й шабель
Нам вистачить на ляхів і на швабів,
На Мангишлаки і на Соловки.

Хан міря нас по Золотій Орді,
Що від захланності пішла у невідь.
Ми ж на чуже не закидали невідь.
Ми в нашій вірі і землі тверді.

І мислю так: якщо стріла заброд
Наздожене на рубежі нещаднім,
Ми хоч би тим прислужимось нащадкам,
Що смертно ствердим: є такий народ!

«Так є чи... був? — глузливо кряче ворон. —
Чи, може, гетьмане, лишень — юрба,
Яка сама собі — найтяжчий ворог,
Бо викохала у душі раба?»

...Погідний вечір догасав, як ватра,
Скрадалась тихо ніч із-за горба.
«Уранці буде добра молотьба», —
Буденно перемовлювалась варта.

І гетьман ворону сказав: — То справді
Нестерпна мука і тяжка ганьба:
Нести впокорено тавро раба,
Б'ючи поклони ідолу неправди.

Але ж раба — раніше чи пізніше —
Зведуть з колін хоча би... канчуки.
Мене тривожить, вороне, страшніше:
Щоб нас не заманили в козачки.

Попустять віжки — ніби вже й вільніше.
Надягнуть вишивані сорочки.
Дозволять друкувати крамольні вірші,
Уділять чарку з панської руки.

Заручать пам'ять і приручать крила,
Почеплять шабельку на килимку:

Злітай, козаче, в голубинь стрімку!
Та от смикнешся, а злетіть несила:
Душа ж бо на чужому повідку.

Страшніше смерті — воля на приколі,
Коли душа у ліжнику дріма,
І спить одвага, як могила в полі,
І ти уже не відчуваєш болю,
І навіть... ворога тобі катма.
Не дай нам, Господи, такої долі! —

І, здавши повід вірному джурі,
Полковникам сказав: — По цій розмові
Пора до сну. Недовго й до зорі.
Нехай пригублять чарку кобзарі:
Уранці починаємо, братове.

Смерть, зачувши сталі дзенькіт,
Опустила вічі.
... Засвіт стали козаченьки
До тяжкої січі.

II

— Здоров будь, гетьмане!
То як там... на коні? —
Запитую через тривіччя з гаком.
Відлуння запит поверта мені.
Мовчить Софія в сивій давнині.
І ворон на хресті — питальним знаком.

І раптом: чи примарилось мені,
Чи й справді вершник звівсь у стремені
В важкій потузі Слово народити?

От-от, здалось, отверзнуться уста.
Та нагло тишу, у віки сповиту,
Сколошкала базарна суета.

І гетьман з виду потемнів грозово,
Окам'янівши знову на півслові.
Тим часом на майдан ізвідусюд
Сипнув, як просо, іграшковий люд.

Гей, зчинилась метушня
На Майдані Вічнім.
Звідусіль, як мурашня,
Сунуть чоловічки.

Хоч дрібненькі, та меткі
Землячки-хазяйчики.
Не Богдани, а такі,
Знаєте, богданчики.

Не Шевченки — шевчуки,
Не співці — кобзарики...
Облаштовують лотки
На товар гендляррики.

Та усі — один в один, —
Гейби із плаката:
Шаровари — кармазин
І лялькові плахти.

Всі неначе й різні,
І — однаковенькі.
Кожен має бізнес,
Свій, хоч і маленький.

Розкладають полички,
Яточки зутарні.

Та пускають кулачки
За місця базарні.

Таке дрібне, а тісно на майдані:
Вже обліпило постамент Богданів
І підступає до священних брам.
А той, меткий, пронозливий, мов шило,
Уже, дивися, розкладає крам
На патріаршій страдницькій могилі.

...На поштамті мелодійно
Обізвались дзигарі.
Починають лицедійство
Новобутні гендлярі.

Наперед іде товар
Ще з дідів прадавній,
Коби чортів газетяр
Не шкрябнув нагально,
Що, мовляв, у нас базар —
Не національний.

Тут і хрестики, й свічки:
Ми — народ побожний!
Вишивані сорочки,
Жупанці вельможні,

Молитовнички старі
І нові Укази.
І лубкові кобзарі
Піють для показу.

Писанки мальовані,
Кухлики з мізинчика.
Коники майолові,
Півники-гребінчики.

І парсуни кошових
В рамочках оздоблених.
І портретики нових,
Всенародне обраних.

А з-під того камуфляжу,
Вже напівлегально,
Визирає переважно
Крам колоніальний:

Сигарети, жуйки-гумки
Зарубіжних марок.
Тонізуючі пігулки
Для гульвіс-підстарок.

На світлинах виграє
Барвами на сонці
Все, що зважливого є
У дівок і хлопців.

Перезрілий дідуган
Крадьки, під полою,
Пестить, ніби талісман,
Екземпляр «Плейбою».

А онук його сплива
Усміхом дебіла:
Квапно смокче з рукава
Пакистанське зілля.

Слави тобі і чинів,
Платний патріоте,
Що пролазам з чужини
У державі одчинив
Душу і ворота!

Зайжджай до нас, вали
З негодящим крамом:
Ви не все ще продали,
Ми — не все докрали!

Ви нам — «Коку» із часів
«Бурі у пустелі».
Ми вам в шальку терезів —
Юнок до постелі.

Ви нам — прілий аспірин
Та інтим для злуки.
Ми вам щедро на замін —
Докторів науки.

Ви нам — сірий сурогат,
Допотопну каву.
Ми вам — рідних немовлят
Здаємо, немов телят.
Заодне — й державу.

Гоготить — реве базар,
Мов казан, потужно.
Здаємо живий товар
За одмерлі душі...

І на всю цю гидь і слизь
Вже нема загати.
Одне слово, брате:
Хай живе капіталізм
В українській хаті!

Тільки хто нам доповість:
Чом у власній хаті
Я тулюсь, як бідний гість,
За порогом, брате?

Щось воно догори дном
У Соборній вийшло:
Ніби ми вже й за кермом,
Але правлять... інші.

Ну та це вже я заліз
Не туди, де варто.
Одне слово, брате:
Хай живе капіталізм
В Суверенній Хаті!

А базар кишить кишма:
Крамарі, немов мишва;
«Голубі», як голуби,
Від знемоги тануть;
Грає усміх на губі
Замашних пуганок.

Гомонить, гуде базар,
Наминаючи навар.

III

І враз — ущухло, стихло, як у вусі,
Сам час заціпенів у напіврусі.
І погляди пронизливі, як оси,
Зійшлися на Андріївськiм узвозі,
Звідкіль ступав неквапною ходою
Якийсь прочанин — вуса з бородою,
Убраний чудернацьки, аж до подиву,
Сказати б, несучасно. Не за модою.

«Хазяїн!» — зашептало звідусюд.
І, кинувши товар, торговий люд

Обсів його довкола — достеменно,
Як блідоликого — аборигени.

«Хау ду ю ду», — той цуциком подзявкує.
«Чи „Гутен таг?», — недовірок гуде.
«Чи ви на їдиш?» «Ми вже тут по-всякому,
Бо українська щось не вельми йде».

«Ви, певне, із Америки, мосьпане?
Там чадо мое вчиться». «І — мое», —
Докинули. «Вам щось національне?
Шевченка? Знайдем. І Мазепа є.

Сторгуємося. Пустимо й дешевше.
(Щось попит підупав на цей товар).
А може, маєте з собою... дещо,
То обмінємо. На те й базар».

«Ох, знаю сам, до чого докотивсь!
І сором, і душа болить та плаче.
Я ж патріот. А от... торгую, бачте.
Та що подієш: ринок. Тут крутись».

Зашилися по вуха ми, їй-право!
То, може б, ви взялися нами править,
Бо ми і так вже ваші? На колись
Не відкладайте, пане, добру справу.
Щоб інші нами править не взялись».

Протявши гнівом кодло мурашине,
Прочанин громом струсонув світи:
— Оце вже доборолась Україна
Таки до краю. Господи, прости!

Юрба спочатку з подиву залякла,
А потім налетіла, мов коршак:

— Овва! Таж він по-нашому балака.
То ти не із Америки, сіряк?

Пощо ж ти забиваєш людям баки?
Не купиш на м'якинї горобця!
Ану, паняй! Блукають тут... усякі.
Дивись, іще поцупить гаманця.

І вमितь згубивши інтерес до діда,
Вернулись кожен до свого діла.

Лише один вертлявий крамаренко
Очима до прочанина прилип
Та й бовкнув:
— Щось немовби... на Шевченка
Скидається оцей, панове, тип?

— Чи ти ще змалку із колиски випав:
Шевченко ж вмер! (Коли це, пак, було?)
Не віриш, то спитай у цього типа,
Покіль тебе ще з рейок не звело.

І, мацнувши в кишнях гаманці,
Шутнули на гешефт, як горобці.

Прочанин рвучко підійняв чоло
І гомеричним сміхом розкотився:
— Та я б себе прокляв, аби родився
Для вас, кульгаві розумом, старці!
Я до живих прийшов. А ви ж — мерці!

Ходімо з цього торжища, Богдане, —
Нехай горить антоновим огнем! —
Заки тебе ці правнуки погані
Не продали укупі із конем.
Ти чуєш: небо крушиться, мов крига?
Трубить Трубіж в сурму Архістратиґа!

Він кличе всіх, не куплених за гривню,
 Хто не заклав сумління під кредит,
 Востаннє визволяти Україну
 Від зашморгу данайської орди.
 Чого ж мовчиш у бронзовій гордині?!
 Заки не пізно, гетьмане, — веди!

IV

Трубить Трубіж: ми вийшли на рубіж.
 Позаду— глум. А попереду... зайда,
 Примруживши свої очиці заздрі,
 Вже подумки бере за нас бариш.

Він тиче в скроню пальцем вказівним:
 — Ви знову у похід зібрались, дурні?
 Та киньте, врешті, стоптані котурни
 І перейміться клопотом земним!

Ну от скажіть — і хай почує світ, —
 Куди тепер лаштуєте похід?
 За що вмирать зібралися, пани?
 «Ах, за синів...» Але при чім сини?
 Чи ви у них хоч дозвіл узяли?
 Пробачте, я не хочу брать на кпини,
 Але синів ми вже давно... купили
 Чи то, пак, ви ж самі їх продали
 До нас в науку. І хоч раз таки
 Вчинили мудро, як батькам належить.
 То ми й навчили їх, що незалежність
 Без гамана — бабусині казки.
 Ми їх навчили не лише лічить,
 Але й кебеті — як робить валюту.
 То ви скажіть, замислившись на мить:
 Чому б їм гинути у січах лютих,
 Коли і хочуть, і уміють жить?

А ви навчилися тільки умирать.
Красиво! — згоден. Але що від того,
Коли здобуту кров'ю перемогу
Вчергове інший прийде святкувать?
Чого вам ще не вистача, небоги?

Ми вам давали, — але ж не за так —
Під ваші корогви і маєстати.
Однак, пробачте, час і віддавати.
Ви що, зібрались жити надурняк?

Коли ж ви насвяткуєтеся всмак?!
Пора з парадів стати за верстак, —
Минулась незалежність... у завдаток.
Гряде, пани, новий світопорядок:
Хто платить, той і замовля гопак.

А ви і досі на старім суку
Витьохкуєте «суверенну тему»,
Ще й межами додаєте проблеми,
Хоч світ давно — у спільнім сповитку.
Єдина в світі настає система —
Епоха грошей. Чули про таку?

Вона не визнає дідівських меж —
З блаватно-жовтим і червоним вкупі.
Пощо їй зброя, коли просто купить
Усе, що ти посієш і збереш?

А схочеш — вигідно продасть тобі
Державність, прапор, навіть... президента.
Замовить гімн мобільному поету, —
І тішся на здоров'ячко собі
При власних конституції й гербі.

Ти лише вчасно віддавай борги
Чи відробляй — по совісті — кредити.

Коли ж самому не стача снаги, —
Ми гуманісти: хай відроблять діти.

Отак живе, панове, нині світ!
А ви якийсь лаштуєте похід.
Ну, хай цей дід, по старості, не тягне.
Але ж тебе, достойнику Богдане,
Вже бито-перебито сотні літ!

Тебе ж свої — не тільки вороги —
Кляли, товкли і обливали брудом!
Зніми нарешті із очей полуду:
Ви всі давно вже наші... за борги!

Впокорся, гетьмане. Нове життя,
Як той казав, нового прагне слова...
О, ледве не забув у перемові:
А хто ж сей дід, що перехмарив брови?
Ти б, може, познайомив до пуття?

Богдан скипів, та по-козацьки чемно
Відважив у лице злодійкувате:
— Куди тобі, баришникові, знати?!
Та як зайшлося... Це — Тарас Шевченко.

— Ото, — від подиву сахнувся зайда. —
Кого-кого, а вже Шевченка знаєм!
Від нього здавна голова болить,
Бо він, сказати б, іншого копилу.
Цього покіль ми справді не купили
І в золоту не заманили кліть.

Ще для нас морока: кобзарі.
Звичайно, ми в спромозі їх купить
З бандурами і кобзами. Одначе
Проблема в тому, що вони ж... незрячі!

Йому даеш, а він собі бринить,
Та ще й регоче в небеса на здачу.

Однак, Богдане, все те — до пори:
Ми в пошуках спинятися не звичні.
Якщо Пророк чи темні кобзарі
Плюють на доляр (що, їй-бо, комічно!),
Ми їх заманимо під прапори,
Обарвлені у рідні кольори,
І купимо на щось... патріотичне.

І щиро посміхнувсь на крупний план,
Немов любаску, пестячи гаман.

V

Трубить Трубіж. Ми вийшли на рубіж
Нового віку. Біля верховини
Два Гетьмани Єдиної України
Зійшлися на хрестові роздоріж.

Двадцятий підбива кривавий лік,
Чечню і Боснію поклавши в клунок.
Уже валютний відкрива рахунок
Крутий баришник — двадцять перший вік —
В надії — душі прикупить за шлунок.

Зітхнув Тарас: — Останній рубікон...
Всього було на нашій Україні,
Але таких чорнобилів, як нині,
Ще не було, Богдане, іспокон...

Супроти нас — не хан, не богдыхан,
Не лях, не шваб чи рідні московити, —
Сам князь пітьми — володар сього світу
Не військо вислав, виставив гаман.

О, той гаман бере в солодкий бран
 Усе, що добувалось у двобою:
 І честь, і славу, купно з булавою,
 І «патріотів» одяга в жупан,
 З чужого краму на чужім закрою.

Нас не взяли ні паля, ні таран.
 Одвазі нашій навіть чорт — не пан,
 Та нині ворог особливий, друже.
 Цей не по землю, цей прийшов по душі,
 Щоб взяти їх на золотий аркан.

Уже зманив і провід у пани,
 А челядь їхню осліпив грошвою.
 Вони й не згледілися, як юрмою
 Пішли на панщину до сатани.

— За що ж ми гинли, коли все на зиск
 Перевели онуки перевчені? —
 Зів'яв Хмельницький, надломивши скрик.
 — Не все, Богдане, — одказав Шевченко. —
 Гадаєш, чом цей усемошний смик
 Вищить на нас — аж посинів язик?
 Бо він, Богдане, замірявся нині
 Скупить останне, що покіль у нас
 Не продане, — коріння і святині.
 Та замість того у черговий раз
 Скупив увесь непотріб України
 І казиться, що знов проторгувавсь.

А цим непотрібом — з Панька-царя —
 Завалено всі ринки та базари.
 Воно завжди вдягало шаровари,
 Щоб вигідно продатись крамарям.

Згадай, як велемовні чоловік
Після твоєї, гетьмане, кончини
Побігли в козачки до Катерини, —
Не встигла й кинути на чайові.

Та і мої вельможні землячки —
Куди ж тобі — вкраїнолюби ревні! —
А за тридцятку з царської руки
Такий між себе учиняли рейвах,
Що не лишень навзаєм сорочки,
А й Україну дерли на шматки!

Вони при кожній владі — на посту:
Їм байдуже, яку доїть державу,
Яку продати корогу з держалом, —
Червону чи блакитно-золоту, —
Їм головне: напхати в калиту.

І чим же наші, гетьмане, пани
Від паничів теперішніх одмінні?
Та схожі, мов краплина в крапелині, —
Крутих батьків розбещені сини!

Хіба різняться дещо по натурі,
Оскільки в різних вимірах живуть:
Якщо вельможні наші помпадури
Із православних дерли у три шкури,
То нинішні — вже й шкури продають —
Української, волячої фактури, —
На гамани заморській клієнтурі.

То хай усіх закупить — до ноги,
Не так на світі буде гидко й душно!
Нам головне, Богдане: тільки б душі
Він, як овець, не вивів на торги.

VI

Трубить Трубіж: ми вийшли на рубіж.
 Найтяжчого з усіх двобоїв, брате.
 Тут не зарадять шабля чи гармати
 І не розсудить гайдамацький ніж.

Тут знадобиться особливий меч:
 Із кореня живого — не з булата.
 Цей меч дарує із любові Мати,
 Як віру, пам'ять і закон предтеч.
 Йому імення Слово непожате!

Його не зміг і в голокост купить
 Цей пройда із люцифером у змові.
 Ми не полки супроти душолова —
 Ми проти нього подвигаєм Слово —
 І хай Господь на подвиг окропить!

То буде січа, грізна і свята!
 Ще нечисть вчинить сатанинський шабаш,
 Щоб Слову Істини замкнуть уста.
 Отож, Богдане, іменем Христа —
 Хай опліч Слова стане твоя шабля
 І оберіг козацького хреста!

Нас осміють сучасні плазуни,
 Що на іменні «неньки-України»
 Взяли бариш. І, скинувши личини,
 Допродують на ринках сатани
 Ошуканий народ, його святині
 Новітнім хазяям із чужини.

Нехай іржуть на гульбищах чуми —
 То знак провісний їхньої кончини.
 У нас є Меч. За нами — Україна:
 Останніми засміємося ми!

Ми самоїдство спалимо в корінні,
Ми виполемо розбрат, як осот,
І явимося світові єдині,
З високочолим іменем — Народ!

На цій межі не місце презовам.
Усе дрібне розвіємо, як дим:
Ми маєм стати чисті перед Словом
Як перед Сином у вінці терновім
І материнським образом святим!

Трубить Трубіж. На роковій межі
В останній бій виходимо при Слові,
Бо тільки Слово береже в основі
Безсмертя української душі.

Соборно славтесь, вічні Матері,
Чолом вам, всевидющі кобзарі,
Що нас будили покликом козачим
І не дали праправнукам незрячим
Загнати нас в мальтійські ятері!

На Трубежі, на грізнім рубежі
Во здорові поставимо їм свічі:
Вони живі для нас у віковіччі,
І пам'ять їхню не сточить іржі.

Бо стали Словом чистої води,
Що гоїть наші рани і руїни
І окроплює долю України.
А Слово — вічне.
Гетьмане, веди! —
...Трубить Трубіж...

1997

КОМЕНТАРІ, ПРИМІТКИ

Коментарі, примітки до вступної статті «Поет совісті народу»

¹ *Олійник Б. Шлях. Вірші та поеми.* К., 1995, с. 7.

² Матір Б. Олійника — Олійник (дівоче прізвище — Зубаха) Марфа Никонівна (1914—1976).

³ Батько Б. Олійника — Олійник Ілля Іванович (1911—1943).

⁴ *Олійник Б. Шлях. Вірші та поеми.* К., 1995, с. 5.

⁵ Банкова — вулиця в центральній частині Києва, де за радянського часу розміщувався Центральний Комітет Компартії України, який здійснював, зокрема, так зване партійне керівництво літературним процесом у республіці.

⁶ *Олійник Б. Шлях. Вірші та поеми.* К., 1995, с. 5—6.

⁷ *Базилевський В. Тайний клич. «Кур'єр Кривбасу», 2000, № 131, с. 106.*

⁸ Хрущовська «відлига» — йдеться про початковий період десталінізації, відносно лібералізації радянської системи у 2-й половині 1950-х — 1-й половині 1960-х рр., низку реформ у державі та суспільстві, змін у внутрішній і зовнішній політиці СРСР, які здійснювалися під керівництвом тодішнього першого секретаря ЦК КПРС Микити Сергійовича Хрущова (1894—1971).

⁹ Крилатий вислів валлійського (уельського) поета Томаса Ділана (1914—1953), який писав англійською мовою. Автор збірок («Вісімнадцять віршів», 1934; «Двадцять п'ять віршів», 1936; «Смерті і виходи», 1946; «Вибрані вірші 1934—1952», 1952), автобіографічної повісті «Портрет художника — молодого пса», кіносценаріїв та ін. творів.

¹⁰ Дон Кіхот — головний персонаж визначного твору світової літератури — роману «Вигадливий ідальго Дон Кіхот Ламанчський» іспанського письменника Сааведри Мігеля де Сервантеса (1547—1616). Образ Дон Кіхота асоціюється зі шляхетним романтиком, який вступає у протиріччя з дійсністю, щирим мрійником, котрий захоплюється нездійсненним, сміливо бореться з перешкодами.

¹¹ Маланюк Євген Филімонович (1887—1968) — український поет, критик, публіцист, літературознавець, перекладач. Від 1920 року — в еміграції (Польща, Чехословаччина, Німеччина; з 1948 — у США). Автор поетичних збірок («Стилет і стилос», 1924; «Земля й залізо», 1930; «Земна Мадонна», 1934; «Влада», 1951; «Остання весна», 1959; «Перстень і посох», надр. 1972, та ін.), історіософських есе, літературно-критичних та публіцистичних статей (видані в «Книзі спостережень», т. 1—2. Торонто, 1962—66).

¹² Байрон Джордж Ноел Гордон (1788—1824) — англійський поет, чия творчість тісно пов'язана з епохою романтизму; життя його уславлене участю у боротьбі італійських карбонаріїв та грецьких повстанців проти іноземного гніту. Автор поем «Паломництво Чайльд Гарольда» (ч. 1—2, 1812; ч. 3—4, 1817—1818), «Шільйонський в'язень» (1816), «Манфред» (1817), «Мазепа» (1818), містерії «Кайн» (1821), незакінченого роману у віршах «Дон Жуан» та ін. творів.

¹³ Лермонтов Михайло Юрійович (1814—1841) — російський письменник. Автор драми «Маскарад» (1835—1836), поем «Мцирі» (1839), «Демон» (закінчена в 1839), роману «Герой нашого часу» (1839—1840) та ін. За вірш «Смерть поета» (1837), присвячений пам'яті О. С. Пушкіна, був висланий на Кавказ у діючу російську армію.

¹⁴ *Олійник Б. Шлях*. Вірші та поеми. К., 1995, с. 7.

¹⁵ Герасименко Кость (Костянтин) Михайлович (1907—1942) — український письменник. Автор п'єс («При битій дорозі», 1939; «Легенда», 1941), поетичних збірок («Зріст», 1933; «Вересень», 1935; «Дорога», 1939; «Портрет», 1941, та ін.), співавтор лібрето опери М. Вериківського «Наймичка» (1940) тощо.

¹⁶ По Едгар Аллан (1809—1849) — американський письменник, критик. Родоначальник детективної літератури («Вбивство на вулиці Морг», 1841; «Золотий жук», 1843), майстер гостросюжетної психологічної новели. Виступив як попередник наукової фантастики. Автор романтичних поем та ін. поетичних творів, праць з теорії літератури.

¹⁷ Кіплінг Джозеф Редьярд (1865—1936) — англійський письменник, лауреат Нобелівської премії. Автор поетичних збірок («Департаментські пісні та інші вірші», 1886; «Пісні казарми», 1892; «Сім морів», 1896), збірок оповідань («Прості оповідання з гір», 1887; «Рикша-привид», 1889), романів («Світло згасає», 1890; «Відважні моряки», 1897). Всесвітню популярність здобули його «Книга Джунглів» (1894) і «Друга Книга Джунглів» (1895).

¹⁸ Гумільов Микола Степанович (1886—1921) — російський поет, один з провідних представників модерністської течії в російській поезії початку 20 ст. — акмеїзму. Автор збірок «Романтичні квіти» (1908), «Чуже небо» (1912), «Вогнище» (1918), «Вогненний стовп» (1921). Розстріляний більшовицькою владою.

¹⁹ Гете Йоганн Вольфганг (1749—1832) — німецький письменник і мислитель. Автор романів «Страждання молодого Вертера» (1774), «Літа науки Вільгельма Майстера» (1795—1796), «Літа мандрів Вільгельма Майстера» (1821—1829), поеми «Герман і Доротей» (1797), драми «Прометей» (1773, незакінчена), п'єс «Іфігенія в Тавриді» (1787), «Торквато Тассо» (1790), автобіографічної книги «Поезія і правда» (1811—1833). Вершиною творчості Гете й водночас одним з визначних явищ світової літератури є трагедія «Фауст» (1773—1831).

Процитований Б. Олійником рядок з балади «Вільшаний король» (1782) поет запозичив з перекладу М. Т. Рильського, де він поданий так: «То вітер колише в гаю гілля!» (*Рильський М.* Збір. тв., т. 1—20. К., 1983, т. 1, с. 285).

²⁰ Содом і Гоморра — давні міста, зруйновані землетрусом. У старовинних манускриптах дослідники знаходять й інше твердження: міста зруйновані дощем і вогнем, посланими з небес. За біблійною легендою, ця катастрофа була карою мешканцям згаданих міст за їхню розбещеність. Звідси вислів «содом і гоморра», що означає хаос, безладдя, розпусту.

²¹ Пуанкаре Анрі (1854—1912) — французький математик, фізик і філософ, член Французької АН, один з попередників топології (складової геометрії, що вивчає якісні властивості геометричних фігур, незалежно від їх розміру) і соціальної теорії відносин.

²² Рядок з вірша «Вночі, середночі тхось тихо...» українського поета Миколи Степановича Вінграновського (1936—2004); див. *Вінграновський М.* Вибрані твори, т. 1—3. Тернопіль, 2004, т. 1, с. 378).

²³ Браунінг (Барретт-Браунінг) Елізабет (1806—1861) — англійська поетеса. Автор збірок «Вірші» (т. 1—2, 1844), «Вікна будинку Гвіди» (1851), «Вірші до конгресу» (1860), роману у віршах «Аврора Лі» (1857). Тонким ліризмом позначена збірка «Сонети, перекладені з португальської» (1850).

²⁴ Вебер Макс (1864—1920) — німецький соціолог, філософ, історик, економіст і юрист. Автор низки відомих наукових праць («Протестантська етика і дух капіталізму», 1905; «Господарство і суспільство», 1922, та ін.). Створив так звану теорію раціональної бюрократії, обстоював ідею економічної раціональності.

²⁵ Цедліц Йозеф Крістіан (1790—1862) — австрійський письменник. Автор збірки канцон «Надмогильні вінки» (1827), романтичної казки «Лісова дівка» (1843), драматичних творів («Честь королеви» «Темниця і вінець», обидва — 1834), численних балад, романсів і поем, обробки народних переказів та легенд (збірка «Давньоскандинавські картини», 1850).

²⁶ Тютчев Федір Іванович (1803—1863) — російський поет, публіцист, перекладач, один з представників російської філософської лірики. Автор відомого «денисьєвського поетичного циклу», написаного в 50—60-х рр. 19 ст. (складається з кращих взірців любовної лірики митця), низки публіцистичних творів та ін.

²⁷ Павлов Іван Петрович (1849—1936) — російський фізіолог, академік Російської АН, лауреат Нобелівської премії. Його праці відіграли значну роль у дальшому розвитку фізіології, медицини, психології та педагогіки.

²⁸ Див. Шевченко М. Золотий злиток з вогню пекельного. В кн.: *Олійник Б.* Знак. К, 2003, с. 10.

Коментарі, примітки до розділу «ВІРШІ»

Борис Олійник навчився читати ще задовго до школи. Першими його книжками були найкращі взірці мистецтва слова, які залишилися від батьківської бібліотеки: «Кобзар» Т. Шевченка, «Лис Микита» І. Франка, твори М. Гоголя, О. Пушкіна. «З прочитаного я переважно вловлював лише перший план, не докопуючись до смислу, та інтуїтивно відчував ритм не тільки римованої речі, а й прозової фрази». (Тут і надалі наводяться слова самого Б. Олійника з його книжок, інтерв'ю, спогадів, статей, виступів тощо).

І віршувати він почав доволі рано. Навчаючись у п'ятому класі, став Автором — у районній газеті було надруковано його перший вірш з промовистою назвою «Краю мій». «Стояв звичайний літній день, коли мені вчителька російської мови Анастасія Гнатівна Ольшанська значуще вручила новосанжарську районну газету „Ленінським шляхом“. Там чорним по білому над невеличким віршем, переписаним начисто відповідальним секретарем редакції Дмитром Безручком, стояло моє прізвище».

А вже наступного року інший Борисів вірш з'явиться на сторінках республіканської дитячої газети «Зірка».

Перша ж збірка поезій «Б'ють у крицю ковалі» вийшла друком 1962 р. Досить стримано оцінюючи свою дебютну книжку, поет зауважив: «Була вона „так собі“, за винятком кількох віршів. До моменту виходу, як мені тоді здавалося, я переріс цю збірку, але видавничий процес має свій чіткий і твердий графік, тому міняти щось було вже пізно».

На сьогодні у Б. Олійника кількадесят поетичних, прозових (оригінальних, перекладних та ін.) книжок. Втім, у цьому жанровому розмаїтті на найпочеснішому місці — її величність Поезія.

Освідчення

*Та щовесни, як журавель,
У рідні креси повертав
Креси — краї, терени.*

Мати

За словами заслуженого діяча мистецтв України, письменника Миколи Луківа, «українські поети витворили воістину величну і прекрасну симфонію святої любові до жінки, матері, берегині роду і народу».

По-особливому виразний, чистий і світлий мотив у ту симфонію вплив Борис Олійник...

Українську матір Борис Олійник зумів показати у контексті скороминучого часу і неосяжної вічності. Її любов безкорислива і свята. Її життя — взірць подвижництва, що межує із самозреченням. Її образ виростає до символу і переростає в образ самої України» [зі вступної статті М. Луківа

«Стоїть на видноколі світла мати» до збірки Б. Олійника «Пісня про матір» (К., 2004, с. 5—6)].

Першим акордом у цій поетичній симфонії є вірш «Мати» («Зупиніться, поети!..»).

А ось думка (лише одна з багатьох!) про Матір самого поета: «... Я мушу з глибокою вдячністю схилитися перед Матір'ю, яка дала мені повну волю. Я в неї був один, до того ж, дуже схожий на батька, отож вона берегла і заступала мене в усьому. А що з нею ми не бачились цілими тижнями, бо угіддя нашого колгоспу лежали за 7—10 кілометрів од села і в жнива зачепилівці їхали „в степ” на кілька днів, то кожні наші зустрічі стали справжнім святом.

Це свято завжди зі мною, і тоді, коли я з Києва виривався у рідні полтавські краї, до отчої хати, де на порозі, приклавши долоню дашком до чола, мене зустрічала найкрасивіша і найсвятіша для мене жінка — Мати, і тепер, коли її не стало і ми бачимось з нею тільки у снах і спогадах» (з інтерв'ю журналові «Українська мова і література в школі», 1980, №7).

Будуть довгі романи

й поеми, як ринви ...

Ринва — труба або жолоб для стікання води.

Білорусії

Вірш написано 1975 р. в Нью-Йорку, де поет перебував у складі делегації УРСР на ХХХ сесії Генеральної Асамблеї ООН.

Ти простила б, як мати, цю пам'ять жорстоку,

Хатинь

Хатинь — село в Білорусі за 54 км на північному заході від Мінська. 22 березня 1943 р. німецько-фашистські карателі, оточивши Хатинь, спалили її. Жертвами трагедії стали 149 мешканців села, в т. ч. 75 дітей. 1969 р. тут відкрито Меморіальний архітектурно-скульптурний комплекс.

Та коли мені вечір погасне останнім стакато

Стакато — уривчасте, коротке виконання мелодії на музичному інструменті або голосом.

Сіяч

Присвячено академікові В. М. Ремеслу.

Ремесло Василь Миколайович (1907—1983) — український селекціонер, автор 17 сортів пшениці, гібриду пшениці й жита — тритікале. З 1968 р. очолював Миронівський науково-дослідний інститут селекції і насінництва пшениці (на Київщині).

... посивілий, як віхала

Віхала — метелиця, завірюха, хурговина.

Диптих

I

За перший успіх і за краплю трунку

Трунок — тут: отрута.

Як упав же він...

Епіграф з вірша (такої ж назви) українського поета Павла Григорови-

ча Тичини (1891—1967; див. *Тичина П.* Зібрання творів, т. 1—12. К., 1983, т. 1, с. 93).

Вибір

Над леготом теплим в житах
Legit — легкий приемний вітерець.

Романтичне інтермецо

Присвячено Л. Тендюку.

Тендюк Леонід Михайлович (нар. 1931) — український письменник, автор низки поетичних збірок («Поле мое, полечко...», 1961; «Струмки народжуються в горах», 1964; «Голос моря і степу», 1984), книжок подорожніх нарисів («Одіссея східних моряків», 1964; «Шукачі тайфунів», 1965; «Люди з планети Океан», 1968), повістей («Альбатрос — блукач морів», 1972; «Відгомін Чорного лісу», 1976; «Слід Баракуди», 1986) та ін.

Інтермецо — невеликий інструментальний твір довільної будови. Іноді — частина циклічного твору, самостійний інструментальний, вокально-інструментальний чи хоровий епізод у драматичній виставі, в опері, що виконується між окремими їх діями.

Я родивсь безнадійним романтиком —
Дон Кіхот у масштабі села...
Дон Кіхот — див. на с. 545.

Жде мене Дульсінея в блакитному
Дульсінея («Незрівнянна Дульцінея Тобоська») — поетичне ім'я, яким Дон Кіхот назвав «даму свого серця», селянку Альдонсу.

«На гострі брили кинули його...»

Адже вогонь, що викрав Прометей

Прометей — один з найвідоміших персонажів давньогрецької міфології, титан, захисник людей від сваволі богів. За переказами, він зробив багато корисного для людей (навчив добувати й обробляти метал, відкрив мистецтво письма, дав хворим ліки, змайстрував вітрило тощо). Він викрав у богів з Олімпу вогонь і подарував його людям. За наказом Зевса Прометея було прикуто до однієї з кавказьких скель і приречено на постійні муки: орел, прилітаючи щоранку, гострим дзьобом розривав його печінку, яка за ніч знову відростала. Багато років страждав Прометей, аж поки легендарний Геракл не визволив титана.

Спалив колись великого Джордано

Бруно Джордано Філіппо (1548—1600) — італійський вчений, філософ, поет. За свої погляди був ув'язнений та спалений на вогнищі інквізицією. Зі слів Б. Олійника: «одним з перших, який наближався до мого сьогоднішнього розуміння суті поезії, був, певно, вірш „На гострі брили кинули його...“, написаний десь між 1960 та 1961 роком».

Живим — од полеглих...

Сушаться десь на Альпах
Альпи — найвища гірська система Європи.
Трохи...
останні...
дюймаи

Дюйм — частина фута, основної одиниці довжини в англійській і американській системах мір (1 дюйм = 1/12 фута = 0,0254 м).

Про хоробрість

Він лежить на гарбі, як святий із Почаєва

Почаїв — місто Кременецького району Тернопільської області. Тут міститься найбільша православна святиня на західноукраїнських землях — Почаївська лавра.

Дискусія з глобусом

А тебе все нема, Зачепилівко

Зачепилівка — село на Полтавщині, де народився Б. Олійник («десь кілометрів за тридцять від Полтави» і зовсім близько — «кілометрів три з половиною пройти через лісок, луки, а потім мостом через Ворсклу» — від районного центру Нові Санжари).

Балада про першого

Балада — жанр ліро-епічної поезії фантастичного, історико-героїчного, соціально-побутового змісту з драматично-напруженим сюжетом, в якому наявні елементи надзвичайного. Вперше термін «балада» вжив провансальський трубадур Пон де Шаптейль (1180—1228).

Б. Олійник створив низку високохудожніх зразків цього жанру. Літературознавець Г. А. Нудьга зазначив: «Драматизм і енергійність ритму слова, швидка поетична реакція, рухливість думки, романтичність настрою і разом з тим постійна увага до життєвої правдивості, мистецьке використання пісенної традиції — такими найвиразнішими рисами позначена його (Б. Олійника) баладна творчість» (*Нудьга Г. Українська балада*. К., 1970, с. 247).

Вчепившись руками у бруствер

Бруствер — земляний насип на зовнішній стороні окопу чи траншеї для прикриття бійців од ворожого вогню.

Дядько Яків

Котра держить біль Сапун-гори

Сапун-гора — височина на околиці Севастополя, де в період Великої Вітчизняної війни під час Севастопольської операції 1944 року відбулися запеклі бої; 7 травня радянські воїни штурмом оволоділи Сапун-горою, що забезпечило визволення окупованого німецько-фашистськими військами приморського міста. 1959 р. тут відкрито музей і діораму.

XX вік і Гамлет

Гамлет — герой однойменної трагедії англійського драматурга і поета Вільяма Шекспіра (1564—1616). Один з «вічних образів»: його ім'я стало характеристикою людини, яка сповнена внутрішніх протиріч і сумнівів, нездатна діяти швидко і рішуче.

Суть його, як істина в Корані

Коран — священна книга мусульман і перша писемна пам'ятка арабської літератури. Складається зі 114 сур (глав), де йдеться про походження світу, створення людини, а також уміщено тексти обрядових та правових

настанов, промов і проповідей, молитов, пророчих одкровень, повчань, притч і заклинань, твори давньоарабського фольклору тощо. Найдавніший текст учені відносять до кінця 6 — 1-ї чверті 7 ст.

Ти повір мені, як в «Отче наш»

«Отче наш» — основна християнська молитва. За Новим Заповітом, віруючим її дав Ісус Христос.

Над триклятим:

«Бути чи не бути?»

«Бути чи не бути?» — вислів, запозичений з монологу Гамлета в одноійменній трагедії В. Шекспіра («Чи бути, чи не бути — ось питання ...» — дія 3, сцена 1).

Але вік мій чистить галіфе

Галіфе — штани особливого крою, що облягають литки й коліна та дуже розширюються на стегнах. Такі штани носив французький генерал Гастон Огюст Галіфе (1830—1909); звідси й назва.

На рішучий падає ефес

Ефес — держак холодної зброї (шаблі, шпаги та ін.).

Антитези

Та от я іду по землі.

А земля — як реквієм

Реквієм — багатоголосий вокальний чи вокально-інструментальний твір скорботно-патетичного характеру.

Опукла, мов яблуко,

як у Сократа чоло

Сократ (близько 470/469—399 до н. е.) — давньогрецький мислитель. Свої погляди поширював в усних бесідах, відомих з творів його учнів, зокрема Платона.

Балада про Шевченкове перо

«Т. Г. Шевченко як явище велике і вічно живе — невичерпний, нескінченний і незупинний». Наведені слова літературознавця, академіка І. М. Дзюби дозволяють виразно, об'ємно побачити масштабність осмислення і широчінь підходу Б. Олійника до образу Великого Кобзаря, його подвижницького життя.

Внесок поета в Шевченкіану воістину значущий (більше п'ятнадцяти різножанрових поетичних творів, десятки статей, есе, інтерв'ю, виступів; організація та участь у багатьох шевченківських заходах тощо).

Своє ... передатъ стилу

Стило (стилос) — у Давній Греції паличка, якою писали. Вона відточувалася з одного кінця для написання тексту на вкритій воском дощечці. Протилежний кінець робили плоским і широким, аби стирати написане. Звідси походить слово «стиль» і вислів «відточувати стиль» (тобто вдосконалювати літературний текст).

Про поетів

Хоч не кожному папороть

Квіт розкрива

Папороть — трав'яниста рослина з великим, дуже розсіченим листям. За

народними легендами, привертає та причаровує юнаків. Цвіте нібито раз на рік — олівночі на Івана Купала (в Купальську ніч, з 6 на 7 липня). Цвіт папороті називають Квіткою щастя; тому, хто зірве цю квітку, відкриваються таємниці світу.

«О ви, з одвертим поблиском очей...»

Епіграф з вірша «Святослав на порогах» українського поета Миколи Костянтиновича Зерова [1890—1937, (за ін. даними, 1941); див. *Зеров М.* Твори, т. 1—2. К., 1990, т. 1, с. 35].

«Оспалі віршарі з-за постаментів...»

Оспалий — байдужий до всього, апатичний, млявий.

Виводили на п'єдестал Дантеси

Дантес Жорж Шарль (барон Геккерен, 1812—1895) — французький монархіст. У 1830-і рр. жив у Росії. Смертельно поранив на дуелі О. С. Пушкіна.

«Світ глибокий, мов колодязь...»

В цьому дивному ограмі

Ограм — тут: громаддя, простір, всесвіт.

Ринг

Літературознавець Г. Д. Клочек, аналізуючи твір, зауважив: «Останні слова (останньої строфи) гранично чітко виражають основну ідею (твору). Людина ні в якому разі не повинна поступатись Злу. Честь і Зло — це антагоністичні категорії. На Зло треба йти у відкритий бій. Перемоги у такому бою — справа честі для людини. Правда, Порядність, Честь зобов'язані вміло себе захищати, вони повинні йти у відкритий бій зі Злом і добиватись перемоги над ним. Саме таку моральну істину проповідує своїм твором поет» (*Клочек Г.* Поетика Бориса Олійника. Літературно-критичний нарис. К., 1989, с. 107).

А зал, як тур, реве безжально

Тур — вимерлий дикий бик. В Україні тури остаточно зникли в 17 ст.

Чарівник

Присвячено М. Т. Рильському.

Рильський Максим Тадейович (1895—1964) — український поет, громадський діяч, академік АН УРСР і АН СРСР, лауреат низки державних премій. Багатолітній директор Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР. Автор багатьох поетичних збірок («На білих островах», 1910; «Знак терезів», 1932; «Україна», 1938; «Збір винограду», 1940; «Вірність», 1947; «Сад над морем», 1955; «Троянди й виноград», 1957; «Далекі небосхили» і «Голосіївська осінь», обидві — 1959; «Зимові записи», 1964, та ін.), численних перекладів, літературознавчих та мистецтвознавчих праць, публіцистичних творів.

Халамидники мали

Халамидник — тут: бешкетник.

«О, як ми ревно клянемо тиранів...»

А їм оте — як мертвому баклага

Баклага (боклага) — невелика дерев'яна або металева плоска посудина, барило для зберігання води або іншої рідини.

А сфінкси, як завжди, ховають тайни

У сардонічнім обрисі губів

Сфінкс — у Давньому Єгипті фантастична істота (лев з головою людини). У давньогрецьких міфах — крилата потвора з головою жінки й тулубом лева. Пожирав подорожніх, якщо вони не могли відповісти на його запитання.

Переносно: загадкова істота, незрозуміла людина.

Сардонічний — зловісно-глузливий, уїдливий.

«Батьки і діти! Діти і батьки!..»

Як шабля незагублена Сіркова

І Лисенкова дума неземна

Сірко Іван Дмитрович (між 1605 і 1610—1680) — український військовий і політичний діяч, кошовий отаман Запорізької Січі, полководець, учасник Національно-визвольної війни українського народу 1648—54 рр.

Лисенко Микола Віталійович (1842—1912) — український композитор, хоровий диригент, фольклорист, піаніст, громадський діяч.

Але — повірте! — краснодонський шурф

Вивчає і мене крізь лінзу крику

Йдеться про зв'язчу розправу гітлерівців над учасниками підпільної організації «Молода гвардія» в м. Краснодоні (тепер Луганської області), яка діяла в роки Великої Вітчизняної війни. Юних месників (частину живими, частину розстріляними) було скинуто у шурф глибокої шахти.

І я по горло — в льодовий Сиваш

Сиваш, Гниле море — мілководна затока Азовського моря біля берегів Криму і Херсонської області.

«Усе поспішає: експреси, ракети й смереки...»

Розкидала доля кептарики і сіряки

Кептарик — давній верхній хутряний одяг жителів Карпат, безрукавний козушок.

Сіряк — тут: давній верхній довгополий одяг із грубого сукна.

«Мати сіяла сон...»

Сон, сон-трава — лікарська рослина з великими ліловими квітками; символ тайни, сновидіння і передбачення майбутнього.

«Гей, дуби мої — зелені хмарочоси...»

Окрутили навіть гетевського чорта

Мається на увазі Мефістофель — персонаж трагедії «Фауст» німецького письменника і мислителя Йоганна Вольфганга Гете (1749—1832).

Миколі Кибальчичу

Кибальчич Микола Іванович (1853—1881) — український винахідник. За революційну діяльність (зокрема, за розробку і виготовлення вибухового пристрою, від якого загинув російський імператор Олександр II) був засуджений до страти. У тюрмі розробив проект апарата для польоту людини в космос.

Ліниво плив собі заштатний Корол

Корон — селище міського типу на Чернігівщині (відоме з 1153 р.), де народився М. Кибальчич.

Виходив з бору жмарний Кармалюк

Кармалюк (Кармелюк) Устим Якимович (1787—1835) — народний герой, керівник повстанського руху на Поділлі та в ряді суміжних районів проти національного і соціального гніту в 1-й половині 19 ст.

Ікарова жага йому некла

Ікар — у давньогрецькій міфології син талановитого будівничого Дедала. Батько зробив синові крила з пір'я, скріпленого воском. Коли ж Ікар, захопившись летом, піднявся у небесну височину, то віск розтанув від сонячного тепла і крила розпалися. Ікар упав у море і загинув.

— Таки попавсь! Варнак ...

Варнак — каторжник; людина, яка втекла з каторги або відбувала її.

Біля стіни він прояснів, мов кметь...

Кметь (кмет) — селянин. Тут: кмітлива, тямуща людина, швидка на розум.

«Жінки й чоловіки малих та більших сіл...»

чистісінькі Венери й Аполлони

Венера — в римській міфології спочатку богиня весни і садів, пізніше її ототожнювали з грецькою богинею Афродітою і вшановували як богиню вроди і кохання.

Аполлон — у давньогрецькій міфології бог Сонця і світла, син Зевса. Спочатку його вважали богом скотарства і землеробства, пізніше — покровителем мистецтва й муз, богом цілителства тощо.

Переносно: імена Венери й Аполлона вживаються для позначення ідеалу жіночої і чоловічої вроди.

«Беруть на кпини молоді міста...»

Кпини — кепкування, глузування.

На недоцільні румища століть

Румище, румовище — руїна.

І спинять хитавицю якорі могил

Хитавиця — гойдання на хвилях.

Та було у матері чотири сини ...

Хто плями, хто шосе

Плаї — плоскі гребені гір; стежки в горах.

Периший зашарівся, наче ружа

Ружа — троянда.

А собі у голови — кужіль

Кужіль — прядиво (з конопель, льону) або вовна, намотані на кужівку (частину прядки у вигляді кілка).

«Над Полтавою — літо бабине...»

Бабине літо — осінній погожий час (від кількох днів до двох тижнів), коли у повітрі літає тонке сріблясте павутиння. Його плетуть маленькі павучки, які виповзають зі своїх гнізд, віщучи повернення тепла.

Ну навіщо мені ти Ворсколю

Ворскла — річка, ліва притока Дніпра.

«Це мою хату вже замітає холодний вітер...»

Мені настала пора вечірня косить отаву
Отава — трава, що відростає на місці скошеної.

Біла мелодія

Пахне юною вільгістю,
Пахне чистою вільгістю
Вільгість — вогкість, волога.

Мій борг

Зайди в моє село — куди твому едему
Едем — рай, благодатний край.

Даруй своїй Чурай

Чурай Марія Гордівна (Маруся Чурай, Чураївна; 1625—1653) — українська народна поетеса і співачка з Полтавщини. Б. Олійник неодноразово звертається до цього легендарного імені, яке стало своєрідним символом краси, квітучої молодості, багатогранного таланту українського жіноцтва.

То я подарував у всесвіт Корольова

Корольов Сергій Павлович [1906 (за ін. даними, 1907)—1966] — український учений, конструктор ракетно-космічних систем. Очолював розробку і запуск багатьох балістичних ракет, ракетноносіїв, пілотованих космічних кораблів, на яких було здійснено перші польоти в космос.

Ні, я не обраний на роллю месіанську

Месіанство, месіанізм — релігійне вчення про майбутнє спасіння людства (тієї чи іншої нації, віросповідної групи), яке здійснить посланець Бога — Месія.

«Зрадити може гвинтівка, кохана...»

Всі Магеллани...

Магеллан Фернан (близько 1480—1521) — португальський мореплавець на службі Іспанії, який здійснив першу в історії навколосвітню подорож.

Принцип (*В темні стройової*)

В убранні шекспірівського принца

Йдеться про Гамлета — головного героя однойменної трагедії англійського драматурга В. Шекспіра.

Одному — з Голгофи в Славу

путь

Голгофа (Голгота) — пагорб поблизу Єрусалима, де, за християнською легендою, було розп'ято Ісуса Христа.

Переносно: місце страти, синонім мучеництва і страждань.

Хоч дорога, гейби скло,

блищить

Гейби — наче, немов.

Саме сіроманиєм на обід

Сіроманець — тут: вовк.

«Був чоловік ... І — нема...»

Друзі були і набриди

Набрида — неприємна, надокучлива, нудна людина.

«Між людей у будні й свята ходить дивний чоловік...»

Мався штагою зітерти жирний лясас підляка

Підляк — підла, непорядна людина.

«Це було... А чи було це?..»

Сизий терен. Білий сміх

Терен — колючий кущ родини розових; плоди їстівні, темно-сині, з терпким кисло-солодким присмаком.

«Літа вже не мчать...»

Певніше обходиш ковбани...

Ковбана — глибока вибоїна, звичайно на дорозі, переважно з водою.

Пам'яті Павла Тичини

Тичина Павло Григорович (1891—1967) — український поет, державний і громадський діяч, академік АН УРСР, Герой Соціалістичної Праці, лауреат Державної премії УРСР ім. Т. Г. Шевченка. Займав високі посади: очолював Інститут української літератури ім. Т. Г. Шевченка, був міністром освіти республіки, головою Верховної Ради УРСР. Автор багатьох поетичних збірок («Плуг», 1920; «Вігер з України», 1924; «Чуття єдиної родини», 1938; «Сталь і ніжність», 1941; «Перемагатъ і жить», 1942; «Похорон друга», 1943; «І роси і діяти», 1949; «До молоді мій чистий голос», 1959; «Срібної ночі», 1964, та ін.), літературознавчих праць і публіцистичних творів, книжок для дітей тощо.

19 листопада 1962 р. П. Тичина занотував у своєму щоденнику: «Знайти в попередніх номерах газет Бориса Олійника вірш. Він хороший цей вірш. Написати йому».

Зі слів Б. Олійника: «Я навіть не сподівався, що така величина, як Павло Григорович Тичина, помітить мене, але, мабуть, у тому і велич його, що він був батьком для нас, молодих...»

Щодо запису... Про нього я дізнався через багато років, коли вже пішов Павло Григорович із життя. Глибоко вдячний долі, що удостоїла мене честі жити і дихати повітрям з одним із великих поетів сучасності. Коли ж дізнався про той запис, став ще вимогливіше ставитися до себе. Це був ніби вексель, який треба оплачувати все життя».

Високо оцінюючи творчість П. Тичини, його подвижницьке життя, Б. Олійник неодноразово наголошував: «На видноколі не лише української, а й світової літератури постать Павла Тичини височить викінчено монументально, ...урівень з посталями, що уособлюють верховини здобутків світового мистецтва...»

Павло Тичина — глибоко національний поет, і тим дорогий людям усіх куточків землі, бо прилучив їх до ще незнаного, притаманного лише українській поезії...

Геніальний самородок, народний в найглибшому і найпотаємнішому розумінні цього слова, — Тичина був сміливим новатором у формі й змістових пошуках і вже од перших своїх кроків, прийнявши благословення від самого Михайла Коцюбинського, став на рівні здобутків європейської і світової поезії...

Я щасливий і гордий з того, що знав, слухав і вивчав великого поета, що народився на одній з ним землі».

Село. *Малюнок*

У чоботях і модному реглані

Реглан — тут: одяг (пальго, куртка, плащ, сукня), в якому рукав становить єдине ціле з плечем (без поперечного шва). Запровадження цього фасону пов'язують з британським фельдмаршалом лордом Фіцроем Джеймсом Генрі Сомерсетом Регланом (1789—1855).

Долоня

Із протоки Берінга

сфрижанілий вітер

Протока Берінга, Берінгова протока — протока між Азією і Північною Америкою, що з'єднує Північний Льодовитий і Тихий океани. Названа на честь російського мореплавця Вітуса Йонассена (Івана Івановича) Берінга (1681—1741).

Ти втікай у ямби,

а хочеш — у верлібр

Ямб — віршований стиль; двоскладова стопа з наголосом на другому складі.

Верлібр — вільний вірш, який не має наскрізної симетричної будови, не передбачає рими і, нерідко, поділу на строфи, що структурно наближає його до прози. Термін уперше вжив французький письменник Г. Кон у передмові до своєї збірки «Перші вірші» (1884).

Додати зали «Б»

Адресовано літературним снобам.

Сноб — людина, що ретельно стежить за смаками, манерами сучасної моди і претендує на вишуканість, винятковість.

«Пахнуть сонцем дині спілі...»

На вершці Савур-могили

Савур-могила, Савур — одна з височин південних відрогів Донецького кряжа, за 12 км від м. Сніжного Донецької області.

Триста років тому з часом

Віднесли вони султану

Знакомитий лист з Кодаку

Знакомитий лист — відомий лист запорізьких козаків турецькому султанові.

Кодак — колишня фортеця на правому березі Дніпра напроти Кодацького порога. Збудована Польщею 1635 року. Кілька разів фортецю здобували запорожці. Руїни збереглися до наших днів (у межах сучасного міста Дніпропетровська).

Підлий візир крізь дозори

Візир — вищий урядовий сановник у деяких державах Близького і Середнього Сходу часів Середньовіччя.

Як під сіверком полова

Сіверко — холодний, пронизливий вітер.

До землі

Альфа й омега...

Альфа — перша літера грецького алфавіту.

Омега — остання літера грецького алфавіту.

Тут вжито відомий вислів «альфа й омега» — «початок і кінець».

Власні планетки ліплять жуки-скарabei

Жук-скарabei — рід жуків, які поширені переважно у Південній Європі, Північній Африці, Малій і Передній Азії. Живляться гноєм тварин, з якого попередньо скочують кульки. У Давньому Єгипті вважався священним.

«О дивна ніч, о дика ніч жаги...»

Коли тремтить і чадіє любисток

Любисток — багаторічна ароматична трав'яниста рослина родини зонтичних, корені й листя якої використовуються у народній медицині. За народними віруваннями — оберіг хати, обійстя, ланів і садів, криниць, річок, гаїв та дібров, символ любові («чар-зілля на любов»), знади, злагоди.

«Я спокійно б лежав під вагою століть...»

Наді мною гуде Дніпрельстан

Дніпрельстан, Дніпрогес — гідроелектростанція Дніпровського каскаду ГЕС. Споруджена в 1927—32 рр. на Дніпрі в Запоріжжі.

Взяв я рештки меча, золоту пектораль

І сховав крадькома в музеї

Згадуються унікальні експонати Музею історичних коштовностей України в Києві — *меч* в окутих золотом піхвах і велика золота нагрудна прикраса — *пектораль*, оздоблена високомистецькими фігурними зображеннями. Їх знайшли археологи 1971 р. у скіфському кургані Товста Могила, що на Дніпропетровщині.

Робота

Присвячено Євгену Оскаровичу Патону

Патон Євген Оскарович (1870—1953) — український вчений у галузі електрозварювання і містобудування, основоположник вітчизняної школи зварювання металів, організатор і перший директор (з 1934 р.) Інституту електрозварювання АН УРСР (1945 р. Інституту присвоєно ім'я вченого), віце-президент АН УРСР (1945—52).

По котрих би Улановій пливати —

Ефірно так, на голубих пуантах

Уланова Галина Сергіївна [1909 (за ін. даними, 1910) — 1998] — російська балерина, народна артистка СРСР.

Пуанти — тверді носки балетного взуття.

Постав залізний ромб Гудеріана

Залізний ромб — тут: стрій німецьких танків.

Гудеріан Гайнц Вільгельм (1888—1954) — один з воєначальників фашистської Німеччини, генерал-полковник, командував танковими частинами, в 1944—45 рр. був начальником генштабу німецьких сухопутних військ.

Розплющив лоба о Патонів шов

Патонів шов — тут: броня на танках, зварена за способом академіка Є. О. Патона. У роки Великої Вітчизняної війни вчений розробив техно-

логію швидкісного зварювання спеціальних сталей і впровадив її в оборонну промисловість, зокрема при виготовленні танків потоковим методом.

Похорон учителя

Літературознавці високо оцінили цей твір. Наприклад, Лада Федоровська у книзі «По-земному — про високе» (К., 1985, с. 87—88) зазначила: «Я дуже люблю вірш „Похорон учителя“, присвячений пам'яті конкретної людини — Олексія Антоновича Вовнянка. За щире схиляння перед одвічним наставником і безсонним трудівником на ниві народної освіти, істинним подвижником. За біль, що проймає душу, за світлу вдячність, адже у кожній нашій долі був, не міг не бути, такий учитель ...».

Цикл

«СКОВОРОДА І СВІТ»

Присвячено 250-річчю від дня народження Г. С. Сковороди.

Сковорода Григорій Савович (1722—1794) — український просвітител, філософ, поет, музикант, педагог, співак. Основні поетичні збірки — «Сад божественных песней» (1753—85), «Басни харковскія» (1769—74). Автор низки філософських трактатів і діалогів, перекладів творів давньогрецьких і давньоримських мислителів, поетів тощо.

Літературознавець Т. С. Пінчук слушно пише: «...Б. Олійник у циклі „Сковорода і світ“ такою ж мірою відтворює образ Сковороди в дзеркалі його епохи, як і морально-психологічне обличчя епохи в світлі гуманістичних ідей автора „Саду божественных песень“...»

Створюючи портрет Сковороди, Б. Олійник визначає полярності одухотвореного і прагматично приземленого, між якими саме сьогодні виникають моральні струми високої напруги» (*Пінчук Т.* Штрихи до поетичного портрета Гр. Сковороди. «Радянське літературознавство», 1988, № 2, с. 65—68).

I. Сцена

Якби не сирівець — хоч до могили...

Сирівець — хлібний квас.

Мов крєймахи із-під котит коня

Крєймах, крем'як — гладенький (переважно округлий) камінець.

Та все хвалили вдатну Розумиху,

Що синові дала і брови, й чин

Розумиха — йдеться про Наталію Розум, матір Олексія Григоровича Розумовського (1709—1771) — українського політичного діяча, генерал-фельд-маршала, графа, який активно сприяв відновленню в Лівобережній Україні гетьманства і Київської митрополії. 1742 р. він таємно обвінчався з російською імператрицею Єлизаветою Петрівною.

— *Що — ти ж диви: сіряк із сіряків*

Сіряк — тут: бідняк, неможна людина.

II. Вихід

Розхитуючи костуром тини

Костур — груба палиця, часто із загнутим верхнім кінцем.

Біля воріт стояв похило Сава

Сава — батько Григорія Савовича Сковороди.

III. Дія

У братській школі

на старім Подолі

Себе літив Грицько Сковорода

Г. С. Сковорода після закінчення полкової школи вступив до Києво-Могилянської академії, де навчався (з перервами) до 1753 року.

І наслухав замислений Коперник

Коперник Миколай (1473—1543) — польський астроном, творець геліоцентричної системи світу, за якою Земля та ін. планети обертаються навколо Сонця. Своє вчення виклав у праці «Про обертання небесних тіл» (1543), заборонений католицькою церквою впродовж 1616—1828 рр.

Життя пливло від Удаю до Стіксу:

В ту мить, як Галілей себе одрікся,

Кинджал заносив непохитний Брут ...

Удай — річка, права притока Сули (лівої притоки Дніпра).

Стікс — за давньогрецькою міфологією, річка, що оточує підземне царство мертвих (Аїд).

Галілей Галілео (1564—1642) — італійський фізик і астроном, один із засновників природознавства. Заклав основи сучасної механіки. За свої погляди вчений був засуджений католицькою церквою (1633) і до кінця життя вважався «в'язнем інквізиції». Лише у 1992 р. папа римський Іоанн Павло II визнав рішення суду інквізиції помилковим і реабілітував Галілея.

Брут Марк Юній (85—42 до н. е.) — римський політичний діяч, полководець. Один з організаторів змови проти імператора Юлія Цезаря, співучасник його вбивства. Ім'я і підступні дії цього діяча знайшли відображення у відомій передсмертній фразі Цезаря, яка стала афористичною: «І ти, Брут!».

Його ще згодом заберуть в капелу —

Всаоджувати августійший двір

Г. С. Сковорода в 1741—44 рр. співав у придворній хорівій капелі російської імператриці Єлизавети Петрівни.

Зманити земляка у позументи

Позумент — гаптована сріблом або сухозліткою (сріблясті або золотисті металеві нитки) тасьма для оздоблення одягу. Тут (переносно): зманити (спокусити) на службу при імператорському дворі.

IV. Рим

Увійде з небагатими саквами

Припалий пилот дивний пілігрим

Сакви, *бесаги* — дві з'єднані торби, що їх перекидають через плече (на груди й на спину) або через спину коня, осла.

Пілігрим — тут: мандрівник, подорожній.

Вергілію, Таціте і Сенеко

Вергілій Марон Публій (70—19 до н. е.) — римський поет, автор збірки «Буколіки» («Пісні пастухів», 42—39 до н. е.), поеми «Георгіки» («Поема про землеробство», 36 або 37—29 до н. е.), героїчної епопеї «Енеїда» (29—19 до н. е., незакінчена) — вершини римської класичної поезії.

Тацит Публій Корнелій (близько 58 — після 117) — римський історик і державний діяч. Основні праці присвячені історії Риму: «Історія» в 12 книгах (до нашого часу дійшли 1—4 книги і початок 5-ї), «Аннали» у 18 книгах (збереглися книги 1—4, фрагменти 5-ї, 6-ї, 11-ї, 12—16-ї).

Сенека Луцій Анней (близько 4 до н. е. — 65 н. е.) — римський політичний діяч, філософ, письменник. Автор низки філософських і художніх творів (трактатів «Про добробут», «Про милосердя», «Про спокій духу»; трагедій «Едіп», «Медея» та ін.).

При Колізеї, мов при повній чаші

Колізей (амфітеатр Флавіїв) — пам'ятка римської архітектури. Споруджений у Римі в 70—80 (за ін. даними, в 75—80) за правління імператорів Веспасіана і Тита з династії Флавіїв; міг умістити майже 50 тисяч глядачів. Призначався для боїв гладіаторів та ін. видовищ.

Від сьєва чорнухинських брилів

Чорнухинські брили — йдеться про солом'яні брили, виплетені в селі Чорнухи (тепер селище міського типу Полтавської області), де народився Г. Скорода.

VI. Утвердження

Та вже з'явивсь в родині Шампольйонів

Отой, що вирве тайну з пірамід

Шампольйон Жан Франсуа (1790—1832) — французький філолог, професор, засновник єгиптології (комплексної науки, що вивчає історію, культуру, мову, писемність, археологічні пам'ятки Давнього Єгипту). В 1822 р. вчений прочитав єгипетські ієрогліфи на Розеттському камені (базальтовій плиті, яку знайдено 1799 р. у дельті річки Ніл поблизу міста Розетти).

Батий ще не збирав свою орду

Батий (Бату, Саїн-хан; 1208—1255) — монгольський хан, полководець, онук засновника і великого хана Монгольської імперії Чингісхана. Батий очолював монгольську орду під час походу на Східну та Центральну Європу, в тому числі на Київську Русь.

Пушкін в Одесі

Пушкін Олександр Сергійович (1799—1837) — російський поет. Майже 13 місяців (від 3 липня 1823 р. до 1 серпня 1824 р.) перебував в Одесі на засланні. Одеському періоду життя поета українські митці присвятили низку творів.

За словами Б. Олійника, «неосожна це планета, ім'я якій Пушкін. Кожне грядуще покоління по-своєму відкриватиме нові й нові духовні материки її, і пізнання те триватиме, допоки світ...»

Нам, українцям, Олександр Пушкін, окрім усього іншого, особливо дорогий ще й тим, що на кращих сторінках його творчості лежить голубий одвіг України, яку він любив трепетно і ніжно».

Кали південна ніч, як Парфенон ...

Парфенон — храм олімпійської богині (спочатку — хліборобства, війни, перемоги; пізніше — мудрості, покровительки наук, мистецтв) Афіни, споруджений у 447—438 до н. е. на Акрополі в місті Афіни (будівничі Іктін та Каллікрат). Був оздоблений скульптурами, рельєфами, фризами, виконаними під керівництвом давньогрецького скульптора Фідія (середина 5 ст. до н. е.).

Таке минуще все,

як юний камер-юнкер

Камер-юнкер — у Російській імперії та деяких ін. монархічних державах нижчий придворний чин.

Хлібові

...і прости заблукалих нетям

Нетяма — тут: нездогадлива, нетямуща людина.

Пісня про матір

Літературознавець Лада Федоровська у книзі «По земному — про високе» (К., 1985, с. 87–88) відзначає: «Давно вже мене тривожить таємниця цього нібито й простодушного твору... Не будемо обережно уникати визначеності оцінок — «Пісня про матір» по праву належить до шедеврів української лірики...»

Такої масштабності морально-світоглядних вимірів материнської теми, а тим паче — такої концептуальної послідовності в інших поетів мені зустрічати не доводилось — маю на увазі оцей, суто олійниківський, напружено акцентований аспект: вбачати в Матері не лише моральний первопочаток, а довічний орієнтир, основу основ людської справжності, у світлі якої точніше окреслюється й стан власної особистості...

Скільки не повертайся роздумом до шедевра, він, проте, лишається дивом. І в цьому — нескінченне свято пізнання».

...послала стежкам споришу

Спориш — рослина родини гречкових з дуже галузистими або прямостоячими стеблами, яку використовують у народній медицині. Ростає на полях, уздовж доріг, стежок.

«Був я вітром, був я лютим, був я нордом...»

Норд — північ. Тут: північний вітер.

Мелодія («Заболію, затужу...»)

...мов на еллінський мармур

Еллінський (від елліни — давні греки) — давньогрецький.

Вальс («Цвіт на каштанах помірно, покірно погас...»)

Юний Болконський і ніжна Ростова Наташа

Згадуються персонажі роману-епопеї «Війна і мир» російського письменника Льва Миколайовича Толстого (1828–1910).

Доц («Зажурилися хлопці...»)

Запливає камбайн у каложу,

як Нойв ковчег

За Біблією, Бог попередив праведника *Ноя* про майбутній всесвітній потоп і навчив, як побудувати ковчег (корабель), на якому врятувався сам Ной з родиною, а також відібрані ним звірі, птахи.

Мікеланджело. *Дитинх*

Мікеланджело Буонарроті (повне ім'я — Мікеланьоло ді Лодовіко ді Леонардо ді Буонаррото Сімоні; 1475–1564) — італійський скульптор, художник, архітектор і поет доби Відродження. Керував спорудженням собору Святого Петра і переплануванням Капітолійського ансамблю в Римі. Автор шедеврів скульптурного мистецтва («Битва кентаврів», близько 1490–92; «Давид», 1501–04; «Мойсей», близько 1515; гробниці Лоренцо і Джуліано

Медічі, 1520—34, Флоренція), живописних творів (фрески плафона на теми Старого Завіту, 1508—12, і фреска «Страшний Суд», 1536—41, — у Сікстинській капелі; фрески в капелі Паоліна, 1542—50; всі — у Ватикані), низки мадригалів і сонетів.

I. Давид

Давид (р. нар. невідомий — близько 950 до н. е.) — цар (приблизно з 1010 до н. е.) Ізраїльсько-Іудейської держави. За біблійною легендою, пере-можець велетня-силача Голіафа, стратег і полководець, творець централізованої єврейської держави зі столицею Єрусалимом, пророк, поет і музикант. Релігійна традиція вважає Давида автором псалмів (коротких пісень, молитов, які входять до сторозавітної книги Псалтир).

Прелати хижі довели до торби

Прелат — почесний титул, що присвоюється вищим духовним особам католицької та англіканської церков (кардиналам, архієпископам, єпископам та ін.).

Великий флорентієць взяв різець,

Що зблиснув у тітьмі, як владне берло

Берло — палиця, оздоблена коштовним камінням, різьбою; символ, знак влади.

Суворій, мов етруський китарис,

Він увійшов, як дух, в каррарський мармур

Етруський — від слова етруски, назви давніх племен, які в 1 тис. до н. е. населяли північно-західну частину Апеннінського півострова (тепер — Італія), створили розвинену цивілізацію, що передувала римській.

Каррарський мармур — білий мармур, який видобувають ще від античних часів у районі міста Каррара (область Тоскана, Італія).

... горній одсвіт Ренесансу

Ренесанс, Відродження — період розвитку європейської культури, що тривав у Західній та Центральній Європі (з кінця 13 ст. до кінця 16-го).

II. Творець

Кали шість день позичив Саваофу

Саваоф — у християнстві одне з імен Бога. Ототожнюється з першою особою Святої Трійці — Богом-Отцем.

У присмерку Сікстинської капели

Сікстинська капела — пам'ятка мистецтва і архітектури епохи Відродження у Ватикані (освячена 1483 р. папою римським Сікстом IV).

Погрязлий в марнолюбстві Юлій Другий

Юлій Другий (1443—1513) — папа римський з 1503 р. Меценат, запрошив до Риму відомих скульпторів, архітекторів, художників, у тому числі Б. Мікеланджело.

Пророчий крик дельфійської сивіли

Сивіли (сивіли) — у Давній Греції мандрівні пророчиці, які, подібно до гомерівських ворожитів, пропонували всім охочим провістити їхню долю. Тут, вірогідно, йдеться про жрицю Піфію з храму Аполлона в давньогрецькому місті Дельфи, яка пророкувала від імені бога Аполлона.

На березі вічності

...Провісницькі сурми

хитнули небесні чертоги

Чертог — велична споруда, палац.

На наші рамена

ляга

Рамена — плечі.

«Мати наша — сивая горлиця...»

Горлиця — лісовий птах, менший від голуба.

Тут (образно): одне з ласкавих звертань до матері.

Що із сорок першого журиться

Сорок перший — мається на увазі 1941 рік, початок Великої Вітчизняної війни.

Маяковському

Маяковський Володимир Володимирович (1893—1930) — російський поет і драматург з української родини. Автор поем («Хмарина в штанах», 1914—15; «Війна і мир», 1917; «150 000 000», 1919—20; «Добре», 1927), драматичних творів («Містерія-буф», 1918; «Баня», 1929, та ін.).

...Чотири секунданти

і гора Машук

Дві шпаги обмінялися

салютом лез.

І холодно Мартинову...

Машук — гора на Північному Кавказі, в районі Мінеральних Вод (тепер Ставропольський край Російської Федерації). Біля підніжжя гори (м. П'ятигорськ) російський офіцер *Мартинов* убив на дуелі російського поета Михайла Юрійовича Лермонтова (1814—1841).

Триптих («Коли тебе обсядуть при меду...»)

I

Товариші по ювілейній учті

Учта — частування, урочистий обід, вечерея або сніданок, що влаштовуюється на честь кого-небудь чи на відзначення якоїсь події; багатолюдний бенкет.

II

Стою, схилившись у пшеничній німбі

Німб — у християнській іконографії коло або золотистий диск (сяйво) навколо голови Бога чи святих, символ святості або божественного походження; мотив запозичений у християнське мистецтво з буддизму.

І меч мій проростає череслом

Чересло — вертикальний ніж у плузі, який міститься перед лемешем.

III

Такий, як є, стою на кружині

Кружина — околиця, навколишній простір.

Коли відчує щирість кунака

Кунак — у кавказьких горців друг, приятель.

Коротке, як удар: «No pasaran!»

«No pasaran!» (ісп. «Не пройдуть!») — лозунг іспанських борців-антифашистів, заклик до рішучого опору фашистським заколотникам під час громадянської війни в Іспанії 1936—39 рр.

«В час туманів за далеким Світязем...»

Світязь — озеро на Поліссі (Волинська область) у складі Шацького природного національного парку.

Притча про славу

I

Круто коні Порти місяць

Порта — вживана в європейських дипломатичних документах і літературі назва уряду Османської імперії (султанська Туреччина), а іноді й самої імперії.

Тут: Османська імперія.

II

В правовірному Стамбулі

Стамбул — місто в Туреччині, до 1923 р. — столиця Османської імперії, колишній Константинополь (столиця Візантії впродовж 330—1453 рр.).

III

Дзвони б'ють в Чигирині

Чигирин — місто в Черкаській області; в 1648—57 рр. — резиденція гетьмана Б. Хмельницького, столиця Гетьманщини.

Мчить на огирі...

Огир — кінь, жеребець.

Котять луни на Лубни

Лубни — місто Полтавської області, відоме з 988 року.

VI

Межі дукам перетопчем

Дука — багач, багатій.

Балада («І вітер сурмив, і грім рокодав...»)

І серце моє стугоніло, як здвиж

Здвиж — трясовина, драговина.

Коли по коліна мені Дніпро,

То що вже там Буг чи Сян!

Буг (у Польщі — Буг; в Україні, Білорусі — Західний Буг) — річка, права притока Вісли. В межах України — 392 км.

Сян — річка в Україні та Польщі, права притока Вісли. В межах України — 56 км.

Коли я один, мов перст!

Перст — палець руки.

Лев Толстой

Толстой Лев Миколайович (1828—1910) — російський письменник, граф. Автор роману-епопеї «Війна і мир» (1863—69), романів «Анна Кареніна» (1873—77), «Воскресіння» (1889—99), драми «Живий труп» (1900), багатьох повістей та оповідань.

Святий синод китів...

Синод — тут: найвищий орган управління Російської православної церкви в Російській імперії.

Анафему ревли усі церкви стоглаво

Анафема — прокляття, відлучення від церкви (найбільше покарання в християнстві).

Голубив, як отець, біде чоло Монмартра.

На Бородінську сч благословляв полки

Монмартр — колишне передмістя (нині район) Парижа. З кінця 19 ст. відомий як місце перебування творчої богемі.

Бородінська сч — битва російських військ під командуванням фельдмаршала М. І. Кутузова з французькою армією на чолі з імператором Наполеоном, яка відбулася 7 вересня 1812 р. біля села Бородіно (за 124 км на захід від Москви).

Цикл

«ПРИ ГОНЧАРНИМ КРУЗІ»

Присвячено Олесеві Гончару.

Гончар Олесь (Олександр) Терентійович (1918—1993) — український письменник, громадський діяч, лауреат Державної премії УРСР ім. Т. Г. Шевченка, Герой України. Автор трилогії «Прапорonoсці» (1946—48), диалогії (романи «Таврія», 1952, і «Перекоп», 1957), романів «Людина і зброя» (1960), «Тронка» (1963), «Собор» (1968), «Твоя зоря» (1980), низки оповідань, публіцистичних творів.

Б. Олійник розповідає: «Пізнавав і одкривав Олесь Терентійовича не одразу, поетапно, в міру просування по вибоїстій дорозі досвіду ...

Якщо поверхово поглянути на „послужний реєстр“ Олесь Терентійовича (а він, той реєстр, досить солідний), може здатися, що чоловік народився у сорочці. Певне, чимало читачів, не втаємничених у біографію письменника з усіма її крутими зламами та підводними течіями, так і думають.

Мушу розчарувати їх: життєпис Гончара дуже нелегкий і непростий...

... Він знає справжню ціну письменницькому хлібові, тому твердо відстоює свої творчі принципи, свою позицію, бо виважені вони на терезах його громадянської совісті й пильно звірені з життям...».

1. Зачин

Сину полтавських тополь...

І нині ще тривають суперечки між гончарознавцями щодо місяця народження О. Т. Гончара. Одні стверджують, що це — Полтавщина, інші не менш категорично заявляють: це сучасна Дніпропетровщина.

2. Спогад

Наче дятлик на осонні

Осоння — незатінене місце, що освітлюється та обігривається сонцем.

А оце ось жебонить

Жебоніти — говорити неясно, невизначено, нерозбірливо. Тут (переносно): тихі, одноманітні звуки.

3. Марафон

У спразі вінця в неосфітів зіниці горять...

Неофіт — новий прихильник певної релігії, якоїсь ідеї, учення, громадського руху. Тут (переносно): новак, новачок у певній справі.

Каліфи на мить...

Вислів з арабської казки «Сон наяву, або Каліф на годину» зі збірки «Тисяча і одна ніч».

Каліф, халіф — у ряді мусульманських країн у Середньовіччі титул монарха, що поєднував світську владу з духовною. Тут: про людей, чії успіхи є вкрай непевними, скороминущими.

Текстаметр

Присвячено пам'яті учасників «матчу смерті» 1942 року.

Влітку 1942 р. в окупованій німецькими фашистами столиці України на стадіоні по вулиці Керосинній (тепер вулиця Шолуденка) київські футболісти (в тому числі з клубу «Динамо») виграли з рахунком 5:3 у збірної військово-повітряних сил гітлерівців — команди «Люфтваффе». Невдовзі після гри, що увійшла в історію спорту як «матч смерті», ряд футболістів (О. Клименка, М. Коротких, І. Кузьменка, М. Трусевича) було заарештовано, а згодом розстріляно.

У 1971 р. на столичному стадіоні «Динамо» (нині імені В. Лобановського) встановлено пам'ятник відважним київським футболістам.

Прощальний вальс («Золоті мої надії, молоді мої сади...»)

Надвечір'я вересневе одягається в кармін

Кармін, червець — яскраво-червона фарба, яку добувають із кількох видів комах (їхня загальна назва — кошеніль).

До проблеми «Шевченко і народ». *Диптих*.

За Б. Олійником: «Шевченка треба читати не як випадковий спалах на сірому пониззі, а як органічний наслідок роботи душі і ратних змагань всього українського народу...»

Саме тому Шевченко і став поетом світовим, що він оком ясновидця заглянув у першоджерела характеру рідного народу, у корені його болінь та борінь, сподівань і надій...

Тарас (Т. Г. Шевченко) не тільки виводив і вивів нас з пустелі, він вчинив богорівне, написавши вогненним глаголом „Кобзар” — нашу національну Біблію, яка в найтемніші години світила нам зорею надії, будила від сплячки, не давала і не дала забути, чііх батьків чіі ми діти...

Своє завдання Шевченко вбачав у пробудженні національної самосвідомості народу, позяк без цього почуття, скільки б тому народові не дарували свобод, університетів, шкіл і сала, він залишиться всього-на-всього населенням, ситим, але старцем духовним...».

I

... Як переймали його

у сап'яницях газдині

Сап'янци — чоботи або черевики, пошиті із сап'яну (тонкої м'якої шкіри найрізноманітніших кольорів, виготовленої з козячих, рідше овечих, телячих шкур).

Газдиня — господарка, господиня.

Все приміряли чумарку з дідівської скрини

Чумарка (чехмерка) — давній чоловічий верхній одяг, пошитий у талію з фалдами ззаду.

II

Життям і канчуками вчений

Канчук — батіг зі сплетених ремінців з коротким пужалном; нагайка.

До проблеми добра і зла

Небом укрит, приголубив сагою Дніпра

Сага — тут: річкова затока; протока, стариця; рослинність у заплаві річки.

Ода музиці

Чебрець і сніг, журавку і печаль

Чебрець, евшан-зілля — дикоросла напівкущова медоносна рослина з лігувато-рожевими (іноді білими) квітами. За народним повір'ям, забезпечує добробут родини.

Ода Києву

I

I Кий із братами ще жив і князює.

I Либідь в любисткові на оболоні

За давньоруським літописом «Повість минулих літ», засновниками Києва є три брати — *Кий*, *Щек*, *Хорив* та їхня сестра *Либідь*. Переважна більшість істориків вважає їх реальними історичними особами. Зокрема, *Кий* був князем полянського племені (між 5 і 6 ст.), їздив до Константинополя, здобув перемогу над волзькими болгарами, намагався закріпитися на Дунаї (навіть збудував там місто *Киевєць*) тощо.

II

Що долина із Несторових снів

Згадується ім'я давньоруського літописця і письменника, ченця (з 1074), ієродіякона Києво-Печерського монастиря *Нестора* (близько 1055 — близько 1113). Його вважають автором і упорядником найвидатнішої пам'ятки вітчизняного літописання — «Повісті минулих літ» (укладена на початку 12 ст.), твору «Житіє Феодосія, ігумена Печерського» (близько 1091) тощо.

III

Возрадуйсь, граде на Дніпровій кручі,

Із верховин п'ятнадцяти століть

Йдеться про Київ. Окремі вчені обгрунтовують інший вік давнього міста: не 15, а, принаймні, 20—25 століть.

В оборону хліба

У всіх, що тухли в сорок шостім році

Сорок шостий — згадується 1946 рік, коли катастрофічна нестача продовольства в Радянській Україні призвела до чергового голодомору (померло близько мільйона людей).

Кампанелла

Кампанелла Томмазо (1568—1639) — італійський філософ, поет, політичний діяч, монах-домініканець, творець комуністичної утопії. Майже 27 років провів у тюрмі, де написав низку поетичних творів (канцон, мадригалів, сонетів), праць з астрономії, медицини, політики, філософії, у тому числі найбільш відомою — «Місто Сонця».

Похвала собаці

*В зціплених іклах тамуючи болісний вищир
Вищир — загальний вигляд відкритого рота, пащі.
... втішався,
немов яничар*

Яничар — солдат регулярної піхоти в султанській Туреччині (2-а половина 14 ст. — 1-а чверть 19 ст.), яка формувалася спочатку з військовополонених, а згодом з християн, ще в дитячому віці навернених у мусульманство. Яничари відзначалися особливою жорстокістю.

«Летів до тебе турманом...»

Турман, туркіт — порода голубів.

«Отак вітерцем перейти за леваду шовкову...»

Левада — ділянка річкової долини, обсаджена деревами; присадибна ділянка землі із сіножаттю, городом та фруктовим садом або іншими деревами.

Надія

*Білої понтійської солі добути
Понтійська сіль* — сіль, яку добували на північних берегах Понту Евксинського (давньогрецька назва Чорного моря).

*Що вас занесло в ті парсеки трикляті?
Парсек* — одиниця віддалі в астрономії. Дорівнює 31 млрд. км, або 3,26 світлового року.

*Спорядить не маєм кебети
Кебета* — здібність, уміння, хист; розум.

«Великий Гоголю...»

Гоголь Микола Васильович (1809—1852) — український і російський письменник. Народився на Полтавщині (с. Великі Сорочинці), навчався у Полтавському повітовому училищі, Ніжинській гімназії вищих наук. У своїх творах широко використовував мотиви українського фольклору, епосу, архетипічні українські образи. В історії рідного народу письменник знаходив високі зразки людського духу, патріотизму, мужності, ратної звитяги тощо.

Спалить, як Ви колись, усе, що не збулося
Історичний факт: за дев'ять днів до своєї смерті М. Гоголь спалив закінчений другий том поеми-роману «Мертві душі». Випадково збереглися чернетки 5 глав, які вперше були опубліковані 1855 року.

Тиша

*Сиві тумани
Вийшли з оболоней
Оболонь* — заплавна лука.

Сміттярі

*...Гідні маєстату
Маєстат* — велич.

Синівське. *Дитих*

I

Ми вам рясту у ноги

постелим від хати до хати

Ряст — багаторічна трав'яниста лікарська рослина, цвіте напровесні білими, жовтими, червонуватими або фіолетовими дрібними квітками, зібраними в китиці.

II

Гей, на ратних полях — полини, полини

Полин (полюнь) — трав'яниста або напівкущова рослина родини складноцвітних із міцним запахом і гірка на смак. За народним повір'ям, символізує печаль, гіркоту життя.

Покута

Покута — визнання своєї провини, вияв жалю з приводу неї; каяття.

До проблеми: «Револуція і митець»

Кесар зменишив: для початку — пожиттєво, серед гір

Кесар, цезар — тут: володар, правитель, монарх.

Дивовижа

У творі «виводиться образ такого собі космополіта, котрий однаково водиться і „в нас“, і „у них“. Він „говорить мовами усього світу, достоту жодної не знаючи. Одначе для діла — саме стільки, скільки треба“. Він „натурю широкий, без комплексу місцевих сентиментів“, він незлобливо, зверхньо насміхається над нашим і тутешнім пережитком чи „хай потвоєму — патріотизмом“. Йому чужий „наїв хутірський“: „Усе ще там... про корінь гудемо?“. Як це схоже на вчорашню, але й сьогоднішню ситуацію, коли молоді жеребчики, які ще вчора галасували про державність, сьогодні готові розглядати Україну уже через призму не Батьківщини, а території. А Олійник же ще тоді, два десятиліття тому, припечатав до стіни цей „клішований тип“ навіть не людей, а носіїв світової зневаги до національних коренів, до „місцевих сентиментів“, патріотизму з їх „чужим вином, натурами чужими“. Виходить, не так уже й близько бачив поет, коли зміг помітити те, що так нависає сьогодні над нашою незалежністю, — помітити у плоті, в образі, в тенденції, що наростає» [зі вступної статті І. Бокого «Не похитнувся у вірі і слові» до збірки Б. Олійника «Таємна вечеря» (К, 2000, с. 11–12)].

розтане між відсталих автохтонів...

Автохтони — корінні жителі певної місцевості, території, країни.

Роздум по рівноденню

Присвячено Іванові Драчу

Драч Іван Федорович (нар. 1936) — український поет, критик, кіносценарист, громадсько-політичний діяч, лауреат Державної премії УРСР ім. Т. Г. Шевченка. Автор збірок («Соняшник», 1962; «Протуберанці серця», 1965; «Балада буднів», 1967; «Корінь і крона», 1974; «Гора», 1997, та ін.), поеми «Чорнобильська мадонна» (1988), низки кіносценаріїв, публіцистичних творів.

*Бо ці вже вірніші тобі устократ,
Ніж оті, що під Фермопілами вряд
Лягли за царя Леоніда*

Фермопіли — гірський прохід у Греції (з'єднує північні та південні райони країни). Під час греко-перських війн у 480 до н. е. триста воїнів-спартанців на чолі з царем *Леонідам* мужньо боронили Фермопіли від нападників-персів і всі загинули в нерівному бою.

Оскарження Святослава

Святослав [Святослав Ігорович, Святослав Хоробрий, близько 937—972 (за ін. даними, 973)] — великий князь київський, полководець. Значну частину свого життя провів у військових походах. Розпочинаючи той чи інший воєнний похід, князь попереджав своїх супротивників словами: «Іду на Ви!».

*Коли твоє військо на прю вируша
Пря — боротьба, борня, спір, змагання. Тут: бій, битва.*

*У волхва закляття китить на губі
Волхв — у давніх слов'ян ворожбит, чарівник.*

*І кине свою печенігівську тать
Тать — злодій, грабіжник. Тут: грабіжницький загін печенігів.*

Хитнувши у Дельфах трينوгу!
Мається на увазі дельфійський храм Аполлона, де стояв триніжок (тринога) — столик з трьома ніжками, на якому запалювали священний вогонь або приносили жертву божеству.

*На сон,
доки зійде Ярило*

Ярило — в давньоукраїнській міфології бог Сонця, весни, плодючості й кохання.

Ода на честь Київського університету

Б. Олійник навчався у Київському університеті на факультеті журналістики (1953—58). («Моя подальша доля була визначена: 1953 року я вийшов на батьківську дорогу, вступивши на факультет журналістики Київського держуніверситету». Додамо лише: батько поета — Ілля Іванович Олійник перед початком Великої Вітчизняної війни був редактором райгазети у селищі міського типу Нові Санжари на Полтавщині).

Перевдягання душ

*І
Не встигли обізватись треті півні*

За народним повір'ям, півень — чарівний птах самого Сонця, який своїм співом будить його. Першим співом півень проганяє злих духів, другим — мерців, третім — відьом і ворожбитів.

*А, може б, дати серцю одійти
Від міньбища корозвами на стяги?
Міньбище — тут: міньба, обмін.*

Ну хоч тиши з натури Мамай!

Мамай — легендарний герой-захисник, мандрівний козак-запорожець, який уособлює характер, волелюбність, стійкість українського народу; трагічний образ української народної картини «Козак Мамай».

Дихнуло Еміратами — і амент

Уже клянуться ревно на Корані

Емірати — тут: загальна назва ряду країн Азії, де переважає мусульманське населення.

Коран — священна книга мусульман (див. на с.551).

І над чалмою

в правовірній шани

Чалма — чоловічий головний убір у мусульман.

А як Сінайський шматонує парчу

Сінайський — півострів у Червоному морі між затоками Суецькою та Акаба; територія Єгипту.

Ураз припали до Звізди Давида

Звізда Давида — шестикутна зірка, символ іудаїзму; з 1948 р. — на прапорі сучасної Держави Ізраїль.

Переметнутись до Стіни Плачу!

Стіна Плачу — частина муру другого Єрусалимського храму 1 ст. до н. е., що збереглася до нашого часу; святиня євреїв.

Сурми совісті

Лабазникам нечистої руки?!

Лабазник — власник приміщення (лабазу) для продажу або зберігання зерна та борошна; продавець у цьому приміщенні.

Тут: мерзенна, підла, безчесна людина.

Уже твій хрестик тичуть гендлярю

Гендляр — той, хто торгує (гендлює) з метою наживи; баришник.

Парад перед Брамою Вічності

Строго шикуються воїни

На Історичний Парад

Історичний Парад — парад Перемоги на Красній площі Москви 24 червня 1945 р. на честь перемоги над фашистською Німеччиною.

І возвістуєм литаврами

Всім на широтах земних,

Як ми Дев'ятого Травня

Литаври — ударний музичний інструмент, що має форму півкулі, отвір якої затягнений шкірою.

Дев'яте Травня — свято Перемоги (над фашистською Німеччиною).

Гей, слов'яни!

1995 р. у Белграді вийшла друком книжка (сербською і українською мовами) Б. Олійника «Сатанізація сербів, кому вона потрібна?», де було вміщено також вірш «Гей, слов'яни!». У післямові до неї перекладач Людмила Попович відзначає: «З перших днів югославської трагедії Борис Олійник рішуче виступив — у пресі й парламенті — проти блокади Югославії. Неодноразово бував на лінії фронту в Югославії...». Вірш перекладено мовами багатьох народів.

Через шість віковіч

та на Косово Поле

Косово Поле — міжгірська улоговина на Півдні Сербії. Тут 15 червня 1389 р. сербсько-боснійське військо на чолі з князем Лазарем зазнало поразки від турецьких завойовників. Після цієї битви Сербія стала васалом Османської імперії.

Молитва («Отче, у Триєдиності Єдиний...»)

*Отче, у Триєдиності Єдиний,
Що послав Спасителя на скруху,
На валу, при церкві Десятинній,
Уповаю на твою потугу*

Основна християнська молитва починається звертанням до Бога — «Отче наш...». У християнстві Бог — верховна надприродна істота, об'єкт релігійного поклоніння — виступає у трьох іпостасях (проявах) триєдиного Бога: Бога-Отця, Бога-Сина і Бога-Духа Святого.

Спаситель, Боголюдина, Бог-Син, Син Божий — Ісус Христос, який відкрив людям шлях до спасіння, засновник християнства; був розп'ятий на хресті за гріхи людства.

Десятинна церква — християнський храм у Києві, збудований у 989—996 рр. за великого князя київського Володимира (Василя) Святославича (Володимира Великого; р. нар. невідомий — 1015). Десяту частину своїх доходів князь виділяв для спорудження та утримання церкви (звідси й назва храму). 1240 р. монгольські орди Батия, захопивши Київ, зруйнували Десятинну церкву.

*Ти ж прости апостолу Петрові,
Що до третіх*

*тричі
відступився!*

Апостол Петро — один з дванадцяти учнів Ісуса Христа. Після Таємної вечері Петро тричі відривався від свого Вчителя, але Ісус простив апостола.

За Твоїм Священним Заповітом

Священний Заповіт, Священний Завіт — за Біблією, це сакральний союз Бога з послідовниками його вчення.

Таємна вечеря

Таємна вечеря — за Біблією, вечеря Ісуса Христа з апостолами напередодні його страти.

Багатопланове звертання Б. Олійника до євангельського сюжетно-образного матеріалу закономірне, оскільки дає змогу авторові глибше, досконаліше осмислити розвій українського народу в контексті поступу світової спільноти, виявити нові можливості художнього відображення подій, людей, минувшини, сьогодення.

«У... «Таємній вечері» осмислюється один з найтрагічніших епізодів життя і діяльності Ісуса Христа. З одного боку, поет використовує ряд цілком традиційних для світової літератури ХХ ст. мотивувань і художніх мікрокомпонентів; з іншого — він вносить в ліро-епічну оповідь деякі емоційно-суб'єктивні інтонації, які дозволяють йому надати давнім подіям гостросучасного звучання» (*Антофійчук В.* Образ Іуди Іскаріота в українській літературі. Чернівці, 1999, с. 95).

I

Пробудило смоковницю

Смоковниця, смоковниця — плодове субтропічне дерево родини шовковичних; інжир, фіга.

— Сьогодні один із вас

Зрадить мене...

За Біблією, один з учнів Ісуса Христа — Іуда Іскаріот за 30 срібняків зрадив Учителя, видавши його на мученицьку смерть.

VI

...Та раптом якийсь холодок
Перебіг поза стіни і чресла
Чресла (зі старослов'янської) — боки, стегна, крижі та попереk.

VII

—Вже недовго...

До Страшного Суду

Страшний Суд — у християнстві, ісламі, іудаїзмі суд, що має відбутися після кінця світу, на якому суддею буде Бог (у християн — Син Божий); він судитиме живих і мертвих. Після цього настане царство миру та справедливості, де праведники отримають вічне життя, а грішники будуть приречені на вічні муки в пеклі.

«Не погасне висока потуга Дніпра...»

І надія на Друге Пришестя живе

Друге Пришестя — у християнстві майбутній другий прихід Ісуса Христа на землю для здійснення Страшного Суду над живими і мертвими.

І вмива Україну Йорданська вода

Тут: свята вода. У річці Йордан, за християнськими переказами, Іоанн Хреститель хрестив Ісуса Христа.

Пісня віхоли

Вдарю острогами понад тривогами:
доганяй!

Острога — металева дужка із зазубреним або гладеньким коліщам, прикріплені до задника чобота вершника, якою в разі потреби підганяють коня.

Біля Мгарського монастиря

Мгарський монастир, Мгарський Лубенський Спасо-Преображенський монастир — монастир, заснований 1619 р. (за ін. даними, 1624 р.) у с. Мгарі (тепер Лубенського району Полтавської області) за ініціативи українського церковного діяча І. Копинського на кошти української громадсько-культурної діячки, двоюрідної сестри київського митрополита Петра Могили Раїни Вишневецької (1589—1619).

У тридцять третім на земному пружі

Розп'ято мільйони без вини

Тридцять третій — мовиться про штучно організований більшовицькою владою Голодомор 1932—33 рр. в Україні. Тоді померло від голоду майже 4,5 мільйона людей.

Спадає плащаницею мовчання

Плащаниця — предмет культури в християн у вигляді полотнища із зображенням тіла Ісуса Христа в труні.

«Я Іржавця молив, і Сулі я годив...»

Присвячено Євгену Товстусі.

Товстуха Євген Степанович (нар. 1934) — український лікар-фітотерапевт, дослідник народної медицини, письменник, кіносценарист, академік Української академії оригінальних ідей.

Іржавець — річка в Полтавській області, ліва притока Сули (лівої притоки Дніпра).

Та суворо відмовив мені Яготин:

Ти, мовляв, не із нашої чоти.

Яготин — місто в Київській області, засноване 1552 року.

Чота — невеликий військовий підрозділ, взвод.

І очистить, і скине у синій Сутій

Сутій — річка, ліва притока Дніпра.

Ти прийми з його рук животвор-звіробій

Звіробій, плакун-трава, іванове зілля, святоянське зілля, молодецька кров, пожарниця... — лікарська рослина. Ліками від дев'яноста дев'яти хвороб називають його жителі Карпат.

Ворота в Канів

Канів — місто в Черкаській області, відоме з 1144 р. Біля нього — Тарасова гора, де поховано Т. Г. Шевченка, створено музей-заповідник Великого Кобзаря.

В Каносу повз дорогою раба

Каносса — замок у Північній Італії, відомий з історії боротьби світської влади з папською теократією. В січні 1077 року відлучений від церкви та позбавлений влади імператор Священної Римської імперії Генріх IV принижено вимолував тут прощення у папи римського Григорія VII. Три дні стояв Генріх IV, каючись, біля воріт папської резиденції; врешті-решт, папа змилюстився. Звідси походить вислів «Піти в Каносу» — на означення принизливого підкорення противникові.

Пора стоїть рахманна і погідна

Рахманна — тиха, спокійна.

Сон. Балада

А він регоче серед чоловіх

Чоловий — тут: передній, кращий, чільний.

Треті

Зводили, як бевзів, — у лоби

Бевзь, бевзень — йолоп, бовдур, дурень.

Триптих

I

Чайкою стала запаска

Запаска — тут: жіночий одяг у вигляді тканини певного розміру (переважно вовняної), що використовується замість спідниці для обгортання стану поперх сорочки.

Остання дорога Нестора

Нестор — мовиться про Нестора Івановича Махна (Міхненко, 1888—1934) — українського політичного і військового діяча, керівника повстанського руху на Півдні України в 1918—21 рр., одного з лідерів анархізму в Україні. Помер у Парижі, урну з прахом Н. І. Махна замуровано в Стіні комунарів на кладовищі Пер-Лашез.

*Гуляє курай, як гультяй,
по Гуляй та ще й Полю*

Курай — степова рослина родини лободових, один з видів перекотиполя.

Гуляй та ще й Поле — йдеться про місто Гуляйполе Запорізької області, де народився Н. І. Махно.

Затули мене крилом

I

*Борони мене хрестом
Від Гоморри і Содому!..*

Гоморра і Содом — див. на с. 546.

III

Від рогатого з тартар

Рогатий — тут: чорт, дідько; сатана.

Тартар — тут: пекло.

Європі

Аби козацький стан у Дикім Полі

Дике Поле — історична назва території між Доном, верхньою Окою та лівими притоками Десни і Дніпра. На теренах Дикого Поля формувалися зачатки українського козацтва. З кінця 18 ст. назва «Дике Поле» перестала вживатися.

Та навіть вам шагреневої шкіри

Шагренева шкіра, шагрень — м'яка шорстка шкіра з характерним малюнком, яку виготовляють з козячих, овечих та інших шкур.

Тут (переносно): те, що має здатність поступово і невпинно скорочуватися, зменшуватися.

Верлібр з коментарями

Верлібр — див. на с. 558.

...з'їдені міллю сентенції

Сентенція — вислів морально-повчального змісту, коротке напуття.

«... агент ЦРУ, СБУ, ФСБ

(чи Моссаду, що одне і теж)»

ЦРУ (Центральне розвідувальне управління) — головний орган розвідки США.

СБУ (Служба безпеки України) — центральний орган виконавчої влади спеціального призначення для забезпечення державної безпеки країни.

ФСБ — Федеральна служба безпеки Російської Федерації.

Моссад — інститут розвідки і спеціальних завдань, основний розвідувальний орган Ізраїлю.

...стипендіат Олбрайт

Олбрайт Мадлен (нар. 1937) — державний і політичний діяч, перша в історії США жінка, яка займала посаду державного секретаря.

Інвектива-1

Інвектива — гострий виступ проти певного явища в житті чи літературі; художній твір, в якому подано гнівні-нищівні оцінки неприйнятного соціального явища.

Зі Сходу в Захід,
мов журай, односить

Журай — див. на с. 577.

А в Україні правлять мамлюки

Мамлюки, мамелюки — воїни-раби у середньовічному Єгипті; з них складалася особиста охорона єгипетських султанів.

Круті хлюсти заморської прикмети

Хлюст — хитра, спритна в своїх діях людина; пройдисвіт; бешкетник; франтувата, легковажна, розв'язна людина.

А де ж ... хорунжі?

Хорунжий — 1) З 11 ст. прапорносець у військах більшості слов'янських країн. 2) В Україні 17—18 ст. — генеральний хорунжий (член генеральної старшини), який відав військовими справами і в урочистих випадках тримав хоругву. В кожному полку і сотні були полкові й сотенні хорунжі, які відали стройовою частиною, носили й охороняли полкову хоругву або курінний прапор. Входили до складу полкової та курінної старшини. 3) В 1918—21 рр. — військове звання в армії Української Народної Республіки, що відповідало підпоручику.

Інвектива-2

Ми, наче замбі ...

Замбі — оживий мрець, вовкулак; дивна, химерна істота.

Переносно: запрограмована, закодована людина.

Спогад

Меломани шурхотіли програмками

Меломан — той, хто пристрасно любить музику, спів.

сивий-сивий ... як Саваоф

Саваоф — у християнстві ототожнюється з першою особою Святої Трійці — Богом-Отцем. На іконах зображується в образі мужнього старця.

Сюжет

Плавко спадаючи

на молодий бересклет

Бересклет, бруслина — переважно кущова рослина.

... коли перевесники в ірії

Перевесник — одноліток, ровесник.

Ірій, ирій, вирій — тут: край (країна), де, за давньоукраїнськими переказами росте світове Дерево життя, у верхів'ї якого живуть птахи і душі померлих.

Похвала невідкупній

Ні фарисею, що служив мамоні

Фарисей — послідовник релігійно-політичної течії, що існувала в Давній Іудеї (2 ст. до н. е. — 2 ст. н. е.) серед торгово-ремісничих верств і відзна-

чалася надмірною увагою до зовнішніх проявів релігійності. Переносно: лицемір, ханжа.

Мамона — в давніх іудеїв, сирійців та ін. близькосхідних народів бог багатства та наживи; у християнських церковних текстах — уособлення користолюбства.

Що навіть Зевса з челяддю купив

Зевс — за давньогрецькою міфологією, верховний бог греків, цар і батько богів, героїв та людей, який дав людям закони, норми моралі, порядок, створив науки, мистецтва тощо.

Хто його зна...

Може, то вибравсь паломник у Мекку

Мекка — місто в Саудівській Аравії, головний центр ісламу. Тут у 7 ст. народився засновник ісламу Мухаммед. Відтоді Мекка — священне місто мусульман; відвідання його — один з найперших обов'язків мусульман.

Де б нам добути свого Марко Поло

Поло Марко (близько 1254—1324) — італійський (венетянський) мандрівник і письменник. Здійснив подорож до Китаю, де прожив 17 років. Залишив цінне джерело з географії, етнографії, історії країн Сходу — «Книгу Марко Поло» (1298).

Спасибі вам, серби!

Не хворобливі марення Далі

Далі Сальвадор (1904—1989) — іспанський і американський художник, чільний представник одного з напрямів у мистецтві — сюрреалізму.

Прокинись, нарешті...

Присвячено Олександрові Сизоненку.

Сизоненко Олександр Олександрович (нар. 1923) — український письменник, лауреат Державної премії УРСР ім. Т. Г. Шевченка. Автор романів «Корабелі» (1960), «Білі хмари» (1965), «Хто твій друг» (1970), «Була осінь» (1980), «Мета» (1983), трилогії «Степ» (1976), «Радянський солдат» (2005) та ін., багатьох повістей і оповідань, низки публіцистичних творів.

Народе із трипільських запорогів,

Древніших за святий Єрусалим...

З глибин Трипілья,

як з води й роси

Трипілья — село на Київщині. В 1896 р. український археолог Вікентій Вячеславович Хвойка (1850—1914) відкрив поблизу нього поселення недослідженої археологічної культури, що існувала у 40—23 ст. до н. е. Ця культура була названа Трипільською.

Щодо виникнення та часу існування Трипільської цивілізації існують значні розбіжності (варіюються від 1,5 до 2,5 тисячі років).

Вона пройшла тривалий етап соціального розвитку. Чимало дослідників вважає Трипільську культуру вершиною розвитку неолітичних землеробських суспільств у Європі, тобто перехідного періоду від епохи неоліту до бронзового віку.

Духовна культура трипільців була досить розвиненою. Вона включала різні землеробські культури — космогонічні уявлення, культ матері-землі, культ свійських тварин (здебільшого бика), вогню. Трипільці опанували різні форми мистецтва, зокрема розпис мінеральними фарбами приміщень та

глиняного посуду. Широко відома мікроскульптура трипільців — фігурки жінок, тварин, моделі жител. Дослідники дотримуються думки, що традиції Трипільської культури у видозміненому вигляді збереглися у народній культурі українців (тип жител у степових районах, розпис будинків і глиняного посуду, візерунки вишиванок, писанок тощо).

А все було... ніколи

Посипають чуприни та лисини попелом

За Біблією, *посипати попелом* (землею) голову — давній звичай, коли люди оплакували горе своє або близьких.

Зустріч з Архістратигом

Скажіть нам, горопашинам...

Горопаши́ний — бідолашний; людина, яка живе у горі, біді.

І відчуваєм поклики астральні

Ще з сивої, як Велес, давнини

Астральний — тут: неземний, зоряний.

Велес (Волос) — бог-покровитель достатку, скотарства, торгівлі, родючості, мистецтва, цілительства, володар світу мертвих, учитель волхвів у Київській Русі до прийняття християнства. У давніх літописах згадується поряд з богом Перуном. При укладенні договорів з греками русичі клялися Перуном і Велесом.

Де ж ти, Хмелю?

Хмель — йдеться про гетьмана Богдана Зіновія Михайловича Хмельницького.

Хмара грізно суне за Бориспіль

Бориспіль — місто Київської області.

Чи забрів по славі до зовиці

Зовиця — чоловікова сестра.

Та ізнов долаємо Говерлу

Говерла — найвища вершина (2061 м) Українських Карпат і всієї України.

Щось немовби

про варшавське сміття,

Щось як начебто

про грязь Москви

Ремінісценція з твору Т. Шевченка «І мертвим, і живим, і ненарожденим землякам моїм в Україні і не в Україні моє дружнєє посланіє» (*Шевченко Т. Повне збір. тв., т. 1—5. К., 1963, т. 1, с. 329—335*).

Крик Чорнобиля

Чорнобиль — місто на Київщині, відоме з 1193 року.

У ніч з 25 на 26 квітня 1986 р. вибухнув реактор четвертого енергоблоку Чорнобильської атомної електростанції, що призвело до найбільшої техногенно-екологічної катастрофи сучасності. Певний час інформація про справжні масштаби і наслідки аварії владними структурами тодішнього СРСР замовчувалася. Б. Олійник був одним з перших, хто послідовно, правдиво і чесно у своїх численних виступах, інтерв'ю, статтях розповів про цю планетарну трагедію.

У зв'язку з техногенною катастрофою мешканці міста відселені в інші місцевості країни.

... гасаять вовки, наче рейнджери

Рейнджер — військовослужбовець десантних і диверсійно-розвідувальних частин США, Великобританії.

... що зветься «лічильники Гейгера»

Лічильник Гейгера — прилад, детектор іонізуючих частин, що застосовується, зокрема, в радіоактивному захисті. Винайдений 1908 р. німецьким фізиком Г. Гейгером (1882—1945) разом з англійським фізиком, лауреатом Нобелівської премії Е. Резерфордом (1871—1937). Пізніше Г. Гейгер разом з німецьким фізиком В. Мюллером удосконалили цей прилад, і він дістав назву «лічильник Гейгера-Мюллера».

Тільки Діва Пречиста

із профілем Ліни Костенко

Діва Пречиста — Діва Марія, Богородиця, яка непорочно зачала і народила Ісуса Христа від Святого Духа. Її головними рисами є чистота, непорочність, святість.

Костенко Ліна Василівна (нар. 1930) — українська письменниця, лауреат Державної премії УРСР ім. Т. Г. Шевченка. Автор багатьох поетичних збірок («Проміння землі», 1957; «Вітрила», 1958; «Мандрівки серця», 1961; «Над берегами вічної ріки», 1977; «Неповторність», 1980; «Сад нетанучих скульптур» і «Бузиновий цар», обидві — 1987, та ін.), роману у віршах «Маруся Чурай» (1979), драматичних поем «Сніг у Флоренції» і «Дума про братів неазовських» (обидві — 1987), низки публіцистичних творів.

Знак Водоля

Водолай — одне з 12 сузір'їв зодіаку.

Щоб тобі під одесною
на Святім Суді

3-під ошуїци не прокралось
кодлице їуд

Одесною — справа, праворуч.
Ошуїка, ошуюю, ошую — зліва, ліворуч.

І зсудомиться в три шістки
мертвий Бафомет

Бафомет — символ рицарського ордену тамплієрів; витесана з каменя статуя з двома головами (напівчоловік-напівжінка). Статую прикрашали вирізьблені змії, сонце, місяць та ін. знаки.

Останній

І сам Петро,
зачудування повен

Згадується апостол *Петро*, якого Ісус Христос визнав першим серед своїх учнів. За Біблією, Петро володіє ключами від воріт до раю (єдему).

«Довго гризли... Таки прогризли...»

Присвячено Левку Лук'яненку.

Лук'яненко Левко Григорович (нар. 1928) — український громадсько-політичний діяч, дипломат, юрист. За антирадянську діяльність був засуджений до смертної кари, замінені у в'язненні. Багато років провів у мордовських таборих, на засланні в Сибіру. Один з активних борців за незалежність України. Неодноразово обирався до Верховної Ради України.

В решетилівські рушники

Решетилівка — селище міського типу Полтавської області, один з центрів ткацтва, вишивки і килимарства в Україні. Далеко за межами країни відомі, зокрема, рушники, виготовлені місцевими народними умільцями.

Гуляє панство

І під веселий рейвах канонади

Рейвах — тут: галас.

ЧОТИРИ ПОСВЯТИ БЕЗСМЕРТНИМ

Інтродукція

Інтродукція — тут: вступ до твору.

Як розпочав пеан іще в палеоліті

Пеан — хвалебний гімн.

Палеоліт — ранній період кам'яної доби (кам'яного віку; понад 2 млн. років — 10 тис. років тому). На території України палеоліт існував близько 500 тисяч (за ін. даними, 160—200 тисяч) — 10 тисяч років тому.

I

«Опав росою на духовний голод...»

Присвячено Тарасові Шевченку.

І сходить вище шапки Мономаха

Мономах — єдинокороль; наймення, яке долучалося до імені деяких візантійських імператорів. Так величали і великого князя київського Володимира (Василя) Всеволодовича (1053—1125) — сина великого князя київського Всеволода Ярославича (1030—1093) та Марії, дочки візантійського імператора Константина Мономаха.

Шапка Мономаха — царський вінець, яким вінчалися на царство московські монархи; символ царської влади.

II

«На Горах Пушкінських...»

Присвячено Олександрові Пушкіну.

Пушкінські Гори — тепер селище міського типу в Псковській області Російської Федерації. Входить до складу Музею-заповідника О. С. Пушкіна.

І два Бояни —

двох народів вість

Боян — легендарний давньоруський поет-співець 2-ї половини 11 — початку 12 ст. Уперше згадується у давньоруському епосі «Слово о полку Ігоревім».

III

«Покропи мене, дощичку...»

Присвячено Іванові Франку.

Може, виросту тернам... роменам.

Аби — не осотам

Терн (терен) — колючий кущ родини розових; плоди темно-сині, їстівні, з терпким кисло-солодким присмаком.

Ромен — тут: народна назва ромашки.

Осот — рід рослин родини складноцвітих; деякі види — злісні бур'яни.

Благословіння

Під тулумбасовий грім...

Тулумбас — старовинний ударний інструмент, що має форму мідної чаші (казана), обтягнутої з відкритого боку шкірою, по якій б'ють калаталом.

В'ється ще з Київ-Русі

Київ-Русь — мається на увазі Київська Русь, Давньоруська держава з центром у Києві, яка виникла на рубежі 8—9 ст.

Тихо сама Богородиця

Благословляє її

Богородиця (Божа Матір, Діва Марія, Цариця Небесна, Пресвята Діва, Діва Пречиста, Мадонна) — у християнстві узвичаєне ім'я матері Ісуса Христа, яка непорочно зачала і народила Його для виконання Божественного плану спасіння людства.

Коментарі, примітки до розділу «ПОЕМИ»

Художнє осягання Б. Олійником минувшини і сьогодення, долі людської з її радощами й смутком, звитягами і негараздами, морально-етичними, соціальними, ідеологічними проблемами, тобто всього того, що є сенсом буття і сутністю людини, чітко простежується в епічних, ліричних, ліро-епічних поемах митця. Твори дають можливість повніше відчутти «великих слів велику силу» (Т. Шевченко), масштабність мислення і бачення майстра слова, збагнути його неповторний поетичний світ.

Поет переконаний: «... поема — це справді найважчий поетичний жанр. Помиляються, коли думають інакше, коли сподіваються, що на великій площі зможуть сказати те, що за браком професіоналізму не спромоглися висловити в мініатюрі.

... Поема — це природа епічного обдаровання ... Є ж романісти, які в новелі не можуть працювати, і це зовсім не означає, що як письменники вони вищі від новелістів. Така природа їх обдаровання, склад їх мислення. Це — раз. По-друге, думаю, поемі треба писати з досвідом, не тільки життєвим, а й фаховим. У мене в шухляді є кілька поем, які я „поховав“... До своїх книг я їх не включаю, бо вважаю, що варті того мої поеми починаються десь від „Дороги“...

Поема, як людина, — цілісний організм ... Буває, що добрий поет закроїть поему, а в ній не видно цілісності (йдеться не про фрагментарність композиції, — фрагментарність може бути задумом). Та автор не знає, куди пливе, навіщо, що він хотів сказати, причарований кількома щасливо знайденими деталями, поспіша до заготовленої кінцівки. В такому разі на поему годі сподіватися» (цит. за кн.: *Моренець В.* Борис Олійник: Нарис творчості. К, 1987, с. 174—175).

ДОРОГА

Вперше надруковано в журналі «Дніпро» (1967, № 1).

Розділ I. Начало

I

Дороги куці від корчми до тужална

Пужално — держак батога, пуги.

А черевом проорані в черинь ...

Черинь — тут: площина над зводом печі (між комином і стіною), на якій сплять, сушать зерно і т. ін.

У племена, Помтеї, города ...

Сивіли і відходили Платони

Помтеї — місто в Південній Італії, розташоване біля руїн однойменного

античного міста, яке в 79 н. е. було знищено разом з містечками Геркуланумом і Стабією під час виверження вулкана Везувію.

Платон (справжнє ім'я — Арістокл, 428 або 427 — 348 або 347 до н. е.) — давньогрецький мислитель, учень Сократа. Вчення Платона викладено у творах-діалогах: «Апологія Сократа», «Держава», «Закони», «Софіст», «Федр» та ін.

Ті — на Олімп...

Олімп — за давньогрецькою міфологією, священна гора, вершина одноіменного гірського масиву у Фессалії (Греція), місцеперебування олімпійських богів; сонм олімпійських богів.

II

Кипів один із днів палеоліту

Палеоліт — див. на с 582.

І кров од жаху в баобабів стигла

Баобаб — одне з найтовщих дерев світу (до 25 м в обхваті), росте в тропічних країнах, живе до 5 тисяч років.

Як перед ним

нечуваним хоралом

Хорал — церковний одноголосий (у католиків) чи багатоголосий (у протестантів) хоровий спів; церковна мелодія з текстом, яка співається усіма присутніми в католицькій або лютеранській церквах; музичний твір у такій формі.

Уламком спопеленого боліда

Болід — великий яскравий метеор; іноді, якщо не згоряє в земній атмосфері, падає на Землю у вигляді метеорита.

Його відтворить з пам'яті Роден

Роден Рене Франсуа Огюст (1840—1917) — французький скульптор.

Йдеться про один з шедеврів світового скульптурного мистецтва — твір Р. Ф. О. Родена «Мислитель» (1888) з багатофігурної композиції «Брама пекла» (1880—1917).

Розділ II. Дорога і люди

Епіграф з поеми Т. Шевченка «Сон» (*Шевченко Т.* Повне збір. тв, т. 1—10. К., 1949—63, т. 1, с. 239), написаної 1844 року.

Для того і дорога, щоб іти...

Зачувши голос юного Антея

Антея — за давньогрецькою міфологією, найвродливіший і наймогутніший з-поміж велетнів. Був непереможний, доки черпав силу, доторкуючись до матері-землі.

Переносно: символ людини, що бере силу від народу, від рідної землі, батьківщини.

Тут: автор називає Антеєм радянського льотчика-космонавта Юрія Олександровича Гагаріна (1934—1968), який 12 квітня 1961 р. здійснив перший в історії людства політ навколо Землі на космічному кораблі «Восток».

Ні в зашморгу вознесений Кибальчич

Кибальчич Микола Іванович (1853—1881) — український винахідник (див. на с. 554).

І звали гладіатора

Спартак

Спартак (р. нар. невідомий — 71 до н. е.) — керівник найбільшого повстання рабів 73 (чи 74) — 71 до н. е. в Давньому Римі. Уродженець Фракії, потрапив у полон під час римсько-фракійської війни і був проданий у рабство. Перебував у школі гладіаторів у м. Капуї. Загинув у бою з переважаючими силами римської армії.

Балада про людину, у якої дорога не закінчиться

Присвячено Василеві Симоненку.

Симоненко Василь Андрійович (1935—1963) — український поет, прозаїк, журналіст, лауреат Державної премії України ім. Т. Шевченка. Один з найяскравіших представників покоління «шістдесятників» у літературі. Навчався з Б. Олійником на факультеті журналістики Київського університету (закінчив навчання на рік раніше Б. Олійника). 1962 р. вийшла друком перша поетична збірка В. Симоненка «Тиша і грім»; по смерті поета видані його книжки «Земне тяжіння» (1964), «Поезії» (1966), «Лебеді материнства» (1981) та ін.

Притча про громаду, котрій заступила дорогу задрість

До рясних садів Семіраміди

Семіраміда, Шаммурамат, Шамірам (9 ст. до н. е.) — легендарна цариця давньої держави Ассирії. З її ім'ям помилково пов'язують спорудження «висячих садів» у Вавилоні — одного з семи чудес світу (створене в 6 ст. до н. е.).

Оповідання про дорогу дивака

Розбивалися їхні кораблики

Об Хасан і гранітний Брест

Хасан — озеро на Далекому Сході Російської Федерації. В районі озера з 29 липня по 11 серпня 1938 відбувся воєнний конфлікт, розв'язаний японськими мілітаристами, які вдерлися на територію СРСР. У запеклих боях радянські війська розгромили агресора.

Брест — місто в Білорусі. На початку Великої Вітчизняної війни радянські воїни, перебуваючи в Брестській фортеці, з 22 червня і майже до кінця липня 1941 р. вели запеклі бої з німецько-фашистськими частинами. Більшість захисників твердині героїчно загинула. 1965 р. Брестській фортеці присвоєно звання «Фортеця-герой». З 1971 р. тут — меморіальний комплекс.

Легенда про владика у його слугу

Намацуючи арбалет тугий

Арбалет — середньовічна ручна зброя (поєднання лука й ложки з прикладом і спусковим механізмом); самостріл.

Епілог

Під золотим свічадом Козерога

Свічадо — підвісний свічник для багатьох свічок.

Тут (переносно): група зірок.

Козеріг — одне з сузір'їв зодіаку.

РУХ

Вперше надруковано в журналі «Вітчизна» (1968, № 9).

I

Як мода на модні куплети

I на Робертіно Лоретті

Лоретті Робертіно (нар. 1946) — італійський співак. У 60-і рр. 20 ст. популярними були платівки, магнітофонні записи з піснями, які він виконував у підлітковому віці.

На кок-сагіз...

Кок-сагіз (коксагіз) — багаторічна каучуконосна рослина. З розвитком виробництва синтетичного каучуку кок-сагіз не культивують.

I навіть на вбивцю Кеннеді

Кеннеді Джон Фіцджералд (1917—1963) — президент США (1961—63), вбитий в американському місті Далласі.

Познайомився з кроманьйонцями

I поручкався з синантропами

Кроманьйонці — загальна назва людей пізнього палеоліту (давнього кам'яного віку). Цей тип був основним у процесі формування однієї з великих рас людства — європеоїдної.

Синантропи — представники пізньої групи найдавніших викопних людей — архантропів. Жили на території сучасного Китаю приблизно 350—400 тисяч років тому.

II

Він стояв на пісному белебні

Белебень — висока відкрита місцевість; гора, шпиль.

ДОЛЯ

Читач уперше ознайомився з поемою в журналі «Дніпро» (1972, № 1).

Доля — перебіг подій, збіг обставин, напрям життєвого шляху, що ніби не залежить від бажання, волі людини. В українській демонології доля — душа предків, яку належить шанувувати. За віруваннями, доля народжується разом з людиною й тримається її до самої смерті.

I

...То вже ледве не

terra incognita

Terra incognita (лат.) — невідома земля.

II

Перед празником зеленим понад берегом ріки

Зелений празник, Зелені свята — тут мається на увазі одне з найбільших християнських свят — Трійця, яке відзначається на 50-й день після Пасхи. У Давній Русі свято Трійці злилося з народним святом літнього сонячного циклу — семиком, поглинувши ряд старовинних обрядів наших предків, які шанували духів рослинності, прикрашали оселі зеленню.

Може, то академік Туталєв

Туталєв Андрій Миколайович (1888—1972) — російський авіаконструктор, академік АН СРСР. Під його керівництвом створено понад 100 типів

воєнних і цивільних літаків, зокрема реактивний бомбардувальник Ту-12, пасажирські Ту-104, Ту-124, Ту-154.

Щось велике, як Еверест

Еверест, Джомолунгма — найвища вершина земної кулі, на кордоні Непалу і Китаю; висота 8844 м.

III

Їдуть хлопці до мису Дежнева

Мис Дежнева (Дежньова) — північно-східний край материка Євразія (на Чукотському півострові Російської Федерації). Названо за ім'ям російського землепрохідця і мореплавця Семена Івановича Дежнева (Дежньова; близько 1605—1673), який у 1648 р. обігнув цю земну точку і відкрив потоку між Азією і Америкою.

Чи махнути на все та в Лети

Утопити свої жалі?

Лета — у давньогрецькій міфології підземна річка забуття, яка відокремлювала потойбічний світ від земного. Ковток води з Лети змушував душі померлих забути все минуле. Звідси пішов вислів «канути в Лету» — піти в непам'ять.

Коли навіть заснула мста?

Мста — помста.

IV

То не огир з Парнасу...

Огир — кінь, жеребець.

Парнас — гірський масив у середній частині Греції на північ від Коринфської затоки; в античній літературі гора, одне з місць перебування бога Аполлона — покровителя мистецтв, сина Зевса; святилище поезії.

V

— Гей, починалося з Дикого Поля

Дике Поле — див. на с. 577.

Стеле туман свою вільгу верету

Верета — рядно; різнокольоровий килим із грубої вовни.

... Отут ми на белебні дикім

Белебень — див. на с. 587.

Виріс Максим із ярів сивобрових,

Довбуш і Кармель зійшлися на слові

Максим, Залізняк Максим (поч. 40-х рр. 18 ст. — р. см. невідомий) — народний герой, запорізький козак, один з керівників народно-визвольного повстання 1768 р. (Коліївщини) проти гніту Польщі.

Довбуш Олекса Васильович (1700—1745) — керівник руху карпатських опришків у 30—40-х рр. 18 ст.

Кармель, Кармелюк (Кармалюк) Устим Якимович (1787—1835) — див. на с. 555.

— Жує! — Міцкевич вознісся до черні

Жує! (польс.) — Живе!

Міцкевич Адам Бернард (1798—1855) — польський поет, діяч національно-визвольного руху. Основоположник романтизму в польській літературі.

На терезах історичних хто переважить:

*Вишнєвський чи Северин Наливайко,
Січ вулканічна чи Академія тиха?*

Вишнєвський Іван (між 1545—1550 — між 1621—1633) — український письменник-полеміст. До наших днів збереглося 17 трактатів і послань письменника.

Наливайко Северин (близько 1560—1597) — керівник народного повстання 1594—96 рр. в Україні. В молоді роки перебував на Запоріжжі, брав участь у походах запорожців проти турків і татар. Страчений у Варшаві.

Січ — Запорізька Січ.

Академія — тут: Києво-Могилянська академія.

VI

От чому гукнув Лонгфелло я крізь пам'ять і літа

Лонгфелло Генрі Уодсуорт (1807—1882) — американський поет і перекладач. Найвідоміший твір — епічна поема «Пісня про Гайавату» (1855), написана на основі індіанських легенд.

Олександра — для *Тараса і Адама* — для *Шота*

Маються на увазі:

Олександр — Пушкін Олександр Сергійович.

Тарас — Шевченко Тарас Григорович.

Адам — Міцкевич Адам Бернард.

Шота — Руставелі Шота.

«Так», — сказав мені Уїтмен листям тихої трави

Уїтмен Уолт (1819—1892) — американський поет, публіцист. Основна поетична книжка — збірка «Листя трави» (1855).

УРОК

Вперше надруковано в журналі «Дніпро» (1975, № 5).

I

*От лягти б на дикім пляжі,
як Адам один, без Єви*

Адам — за Біблією, перша людина, створена Богом із пороку земного на 6-й день творіння.

Єва — за Біблією, перша жінка, яку Бог створив з ребра Адама на 6-й день творіння.

Обоє були поселені в раю. За те, що піддалися сатані й виявили непослух (зірвали плід з дерева пізнання добра і зла), Бог вигнав Єву й Адама з раю; їхній вчинок тяжіє над людьми як первородний гріх.

II

За балкон камує петитом таємниче засвистів

Петит — шриффт, кегль (розмір) якого становить 8 пунктів (3,01 мм).

Тут (переносно): тихенько, по-змовницькому.

*Про війну Столітню вчили,
а чи про падіння Трої*

Столітня війна (1337—1453) — війна між Англією і Францією.

Троя, Іліон — місто на північно-західному узбережжі Малої Азії, в 3—2 тис. до н. е. — значний політичний центр. Кілька разів Трою руйнували, зокрема під час Троянської війни (1280—1270 до н. е.). Легенди, пов'язані з подіями Троянської війни, покладені в основу поеми «Іліада» Гомера.

IV

І карта тремтить, як в Освенцімі плац
Освенцім, Освенцим — гітлерівський концтабір (1940—45) біля одноіменного міста (на Півдні Польщі), в якому закатовано понад 4 млн. громадян з європейських країн.

«А зараз ви Косовим Полям йдете...»

Косово Поле — див. на с. 573—574.

*Зірвавши мости, як бинти із грудей,
метається Тиса...*

Тиса — річка, ліва притока Дунаю. Тече в межах України (Закарпатська область, 201 км), Угорщини і Сербії, частково по кордону між Україною і Румунією, а також Угорщиною і Словаччиною.

можна з гиком й у візитці

Візитка — тут: однобортний чоловічий піджак (попервах призначався для візитів).

V

*мертві з Хатині й Сонгмі,
із кривавих устод*

Хатинь — село в Білорусі (див. на с. 549).

Сонгмі — сільська громада у провінції Нгіабінь (центральна частина В'єтнаму). 16 березня 1968 р. американський військовий підрозділ спалив село, розстріляв майже 500 його мешканців.

ЗАКЛИНАННЯ ВОГНЮ

Фрагмент з поеми («Викликаю вогонь») автор уперше опублікував у газеті «Радянська Україна» (1977, 2 листопада). Надруковано твір у журналі «Вітчизна» (1977, № 11).

I

Ще ж у лет не кличе кречет

Кречет — великий хижий птах родини соколиних, має біле з темно-бурим малюнком або сіро-буре зі світлими плямами оперення.

II

Котилось часом перекотиподем

Перекотиподе — трав'яниста або напівчагарникова степова чи пустельна рослина, яка після досягання плодів обламається біля основи стебла і перекочується на далекі відстані, розносячи своє насіння.

Назад, в озонь, у сорок периший вперто, —

В зловісне літо, в сизе літо смерті

Сорок периший — мовиться про 1941 рік, коли почалася Велика Вітчизняна війна.

III

З невдалої утечі від тевтона

Тевтони — давні германські племена. Тут: німець, німці.

Так зірка усміхалась із будьонки!

Будьонка (будьонівка) — червоноармійський шолом (названий за прізвиськом командувача 1-ї Кінної армії С. М. Будьонного, 1883—1973).

*Останній зліт Гагаріна у небо
І три зорі, що мертво серед степу
Упали із космічних верховіть?*

Гагарін Юрій Олексійович (1934—1968) — перший у світі льотчик-космонавт (див. на с. 585).

Три зорі — йдеться про трьох радянських льотчиків-космонавтів — В. Волкова, Г. Добровольського і В. Пацаєва, які загинули 1971 р. під час повернення на Землю після спільного польоту на космічному кораблі «Союз-11».

*А може, то кричали пальці Хара,
Коли троцив їх каблукми кат?*

Хара Віктор (1938—1973) — чилійський співак, композитор, поет, режисер, фольклорист. Убитий агентами чилійської хунти.

IV

*З урвищ Тибету, з печер і огранених скель,
З Мертвого моря, з безсмертних сувоїв санскриту*

Тибет — регіон Центральної Азії, в межах Тибетського нагір'я. Територія Тибету поділена між Тибетським автономним районом і сусідніми провінціями Китаю.

Мертве море — солоне озеро в Ізраїлі та Йорданії.

Санскрит — давньоіндійська мова індоєвропейської мовної сім'ї; пам'ятки відомі з 1 тисячоліття до н. е. Зберігся до нашого часу як мова індійського епосу, давніх релігійних текстів, художньої літератури.

З надр перуанських, де сховані інків сліди

Інки (інка) — одне з давніх індіанських племен; панівна верства в державі Тауантіносуй, утвореній 1438 р. У 1532 р. державу інків завоювали іспанці. Інки — творці однієї з давніх цивілізацій у Південній Америці.

З тьми допотопної, глибшої царства Урарту

Урарту — держава, що існувала в 9—6 ст. до н. е. на Вірменському нагір'ї (тепер це територія Вірменії, Ірану, Туреччини).

V

Дивись:

вони, мов курай старі

Курай — див. на с. 577.

СИВЕ СОНЦЕ МОЄ. Пам'яті матері

Поет присвятив поему своїй матері — Марфі Никонівні.

Вперше надруковано в журналі «Вітчизна» (1978, № 2).

Літературознавці, критики, шанувальники красного письменства один-одному в оцінці цього невеликого за обсягом твору: поема — одне з найвищих значінь явищ у сучасній українській поезії.

II

Апокаліпсис. День паузи...

Апокаліпсис — перша за часом (68 — поч. 69) книга Нового Завіту, авторство якої приписується апостолу Іоанну Богослову (Євангелісту Іоанну). Авторство Іоанна Богослова й досі заперечується окремими вченими. У книзі чимало пророцтв про «кінець світу», Страшний Суд та ін.

Тут: безвихідь, кінець усьому, безнадія.

IV

Як я тебе розумію,

Кайсине Кулієв

Кулієв Кайсин Шувайович (1917—1985) — балкарський поет. У 1944 р. владою був насильно висланий до Киргизії і змушений жити там до 1957 р. Автор багатьох збірок («Поранений камінь», 1965; «Книга землі», 1972; «Вечір», 1975; «Краса земна», 1980, та ін.). Перекладав твори Т. Шевченка, неодноразово відвідував Україну.

V

Всіх на марах понесуть...

Мари — ноші для перенесення покійників.

VIII

Хто протоптав її?

Чи родаки...?

Родаки — родичі.

IX

Вечоровою матіолою

Матіола — нічна фіалка; трав'яниста декоративна рослина з дрібними бузковими квітками, що розкриваються вночі та мають сильний приємний запах. За народним повір'ям, лілові фіалки — це невтішна туга за померлими.

НЕБО ПОЛЕГЛОГО БЕЗВІСТИ. *Поема-діалог*

Вперше надруковано (з авторським скороченням) у газеті «Радянська Україна» (1984, 30 вересня).

I

Як смерд, по-сирітськи зіщуливсь...

Смерди — селяни у Давній Русі. Спочатку були вільними общинниками, згодом — у феодалній залежності.

II

«... Я — верховний останнього племені майя»

Майя, юкатеки — індіанський народ у Південно-Східній Мексиці, Гватемалі, Белізі та Західному Гондурасі. В доколумбів період (4 ст. до н. е. — 15 ст.) створили високорозвинену цивілізацію, мали кілька міст-держав. Сучасні нащадки майя розмовляють щонайменше 20 мовами і діалектами.

III

Комусь незбагненні, засвітні парсеки

Парсек — див. на с. 570.

ПОВОРОТНИЙ КРУГ

Уперше опубліковано в газеті «Літературна Україна» (1986, 6 лютого).

Впав долилиць, неборака

Неборака — людина, становище, вчинки або дії якої викликають співчуття.

Він же скака, мов журай

Журай — див. на с. 577.

Але там уже — галльське тавро

Галльське — тут: французьке.

СИМ

Уперше надруковано в газеті «Літературна Україна» (1987, 17 вересня).

1

Порятуй нас, доле,

Від цієї поторочі

Потороча — привид, що-небудь нереальне, часом оманливе.

Гени, коди, ДНК...

Гени — елементарні одиниці спадковості, за допомогою яких відбувається запис, зберігання і передача генетичної інформації в ряді поколінь.

Коди (генетичні) — система «запису» генетичної інформації у молекулах нуклеїнових кислот.

ДНК (дезоксирибонуклеїнові кислоти) — біополімери, наявні у клітинах усіх живих організмів та в деяких вірусах; містять генетичну інформацію у вигляді генетичного коду.

Знак гадючий

мізантропа

Мізантроп — людиноненависник, відлюдок, нелюд.

2

Гуса Яна...

На майдані

Гус Ян [1369 (за ін. даними, 1371)—1415] — національний герой чеського народу, ідеолог чеської Реформації. Був ректором Празького (Карлового) університету (1409—10). Визнаний католицькою церквою еретиком і спалений.

Знову Понтія Пілата!

Понтій Пілат — римський намісник Іудеї в 26—36 рр. Відзначався жорстокістю і підступністю. Згідно з Новим Завітом та за свідченням давньоєврейського історика Йосифа Флавія (37 — після 100) саме Понтій Пілат засудив Ісуса Христа до розп'яття.

3

Воскреслі з боліт Берестечка, взяли

Перекоп

Берестечко — місто (тепер Горохівського району Волинської області). Тут 1651 р. відбулася битва між українською армією на чолі з Б. Хмельницьким і польськими військами. Внаслідок зради татарських загонів, українська армія була оточена ворогом. Обложене козацько-селянське військо протягом десяти днів героїчно відбивало атаки поляків і зуміло вийти з оточення, хоча й зазнало великих втрат.

Перекоп — місто (тепер Армянськ Красноперекопського району Автономної Республіки Крим), а також назва оборонної системи в найвужчому місці Перекопського перешийка півострова Крим. Тут ідеться про Перекопсько-Чонгарську операцію 1920 р. — успішний наступ червоноармійських частин і повстанської армії Н. І. Махна проти білої армії генерала Врангеля.

Які в них були Наливайки,

Сірки,

Богуни

Наливайко Северин (близько 1560 — 1597) — див. на с. 589.

Сірко Іван Дмитрович (між 1605 і 1610 — 1680) — див. на с. 554.

Богун Іван Теодорович (р. нар. невідомий — 1664) — український військовий і політичний діяч, полководець. Брав участь у всіх битвах Національно-визвольної війни українського народу 1648—54 рр.

4

Ти стільки його по катренах тягав

Катрен, чотиривірш — строфа з чотирьох рядків, незалежно від того, як ці рядки римуються. У вужчому значенні — чотирирядковий вірш, в якому висловлено завершену думку.

... Він зивєсь,

як вурдалака

Вурдалака, вурдолак, вуркодлак, вовкодлак — за народним віруванням, зла істота з гострими зубами, вампір, ненажера, перевертень, упир.

Що в них над Гудзоном...

Гудзон — річка у північно-східній частині США, в гирлі якої розташований Нью-Йорк.

6

З глибин ханаанських...

Ханаанських — від Ханаану, стародавньої назви Палестини та Фінікії.

ТРУБИТЬ ТРУБИЖ

Фрагмент поеми вперше надруковано в газеті «Голос України» (1996, 21 листопада). Наступного року твір надруковано повністю у журналі «Дніпро» (1997, № 1—2).

«...Це перший масштабний художній твір в нашій літературі, де автор, проглядаючи глибоку історію, беручи уроки ще з часів монголо-татарського іга, в філософських параметрах осмислив соціальні і духовні зрушення в Україні на зорі третього тисячоліття та відкрив їх національне коріння. Осмислив і відкрив як вірний син України, як учасник цих подій, як людина, що в сумнівах своїх шукаючи істинний шлях до свободи, бачить і “куди вона крутиться”, і “хто тим править”, і “хто кого та куди веде» (*Шевченко М. Золотий злиток з вогню пекельного*. В кн.: *Олійник Б. Знак К.*, 2003, с. 13—14).

Трубиж — річка, ліва притока Дніпра.

I

Вона поглине і тебе, Богдане,

І рід, і люд, і одчайдушку Січ. [...]

Я знаю, Хмелью, ти ...

Богдан, Хмель — Хмельницький Богдан Зіновій Михайлович (близько 1595 — 1657), український державний діяч, полководець, гетьман України (з 1648), засновник Української гетьманської держави. Очолював Національно-визвольну війну українського народу 1648—54 рр. проти Речі Посполитої. Внаслідок війни було відновлено українську державність.

То чи не ліпше повернуть навспак

Навспак — назад, у зворотньому напрямі.

На Мангишлаки і на Соловки

Мангишлак — півострів на північно-східному узбережжі Каспійського моря в Казахстані. В 1856—57 рр. тут у Новопетрівському укріпленні відбував заслання Т. Шевченко.

Соловки — узагальнена назва групи островів у південно-західній частині Білого моря, Зосимо-Савватіївського монастиря та радянського концтабору.

Віддавна — місце заслань. У різні часи на Соловках було ув'язнено чимало синів і дочок України, зокрема останнього кошового отамана Запорізької Січі П. Калнишевського, академіків М. Слабченка, М. Яворського, письменників, діячів культури М. Вороного, М. Зерова, Леся Курбаса, В. Підмогильного, Є. Плужника, Г. Шкурупія та ін. Більшість з них загинули або були розстріляні.

Хан міря нас по Золотій Орді

Золота Орда — держава, заснована у 13 ст. на землях, завойованих монгольським ханом Батием. Наприкінці 14 ст. розпалася на кілька ханств.

І, здавши повід вірному джурі

Джура — в Україні (16—18 ст.) зброєносець у козацької старшини.

IV

Позаду — глум. А попереду... зайда

Зайда — тут: чужоземний загарбник.

Та хиньте, врешті, стоптані котурни

Котурни — взуття типу сандалій з високими дерев'яними підошвами. Його взували давньогрецькі й давньоримські актори для збільшення зросту, надання величі постаті.

Немов любаску, пестячи гаман

Любаска — коханка.

V

Побігли в козачки до Катерини

Катерина — російська імператриця Катерина II (1729—1796; правила упродовж 1762—96). Проводила політику, спрямовану на остаточну ліквідацію автономії України: 1764 р. було скасовано гетьманство, 1765 — розформовано козацькі полки на Слобожанщині, 1775 р. — остаточо зруйновано Запорізьку Січ, 1782 р. — на Гетьманщині ліквідовано полкову та сотенну адміністрацію і запроваджено поділ на намісництва. Катерина II особисто віддавала накази про придушення антикріпосницьких виступів в Україні — Коліївщини 1768 р. та Турбаївського повстання 1789—93 рр. У сфері культури правління імператриці позначилося дальшим зросійщенням України.

Література,
використана при укладанні розділу
«Коментарі, примітки»

Вибрані твори Б. І. Олійника

- Истина. Вибрані поезії. Поеми. К., 1976.
Вибрані твори, т. 1—2. К., 1985.
Избранное. Стихотворения и поэмы. М., 1985.
Шлях. Вірші та поеми. К., 1995.

Поетичні збірки Б. І. Олійника

- Б'ють у крицю ковалі. К., 1962.
Двадцятий вал. К., 1964.
Вибір! К., 1965.
Гонг. М., 1966.
Поезії. К., 1966.
Коло. К., 1968.
Відлуння. К., 1970.
На лінії тиші. К., 1972.
Рух. К., 1973.
Ми знаєм, для чого жить! К., 1974.
Гора. К., 1975.
Кредо. К., 1978.
Заклинання вогню. К., 1978.
У дзеркалі слова. К., 1981.
Доля. М., 1984.
Міра. К., 1984.
Поезії. К., 1986.
Поворотний круг. К., 1989.
Сива ластівка. К., 1995.
Трубить Трубіж. К., 1998.
Біла мелодія. К., 1999.
Таємна вечерея. К., 2000.
Знак. К., 2003.
Стою на землі. К., 2003.
Основи. К., 2005.

Публіцистика Б. І. Олійника

- Планета Поезія: Роздуми, статті. К., 1983.
- Культурна спадщина народу. «Літературна Україна», 1987, 9 липня.
- Зона моральної деградації, або Який берег «заповідніший». «Культура і життя», 1989, 22 жовтня.
- Мова — це голос народу. «Літературна Україна», 1989, 2 листопада.
- Криниці моралі та духовна посуха. К., 1990.
- Духовні домінанти часу. «Пам'ятки України», 1990, № 3.
- Культура — це грядуще нації. «Урядовий кур'єр», 1994, 11 квітня.
- Сатанізація сербів, кому вона потрібна? Белград, 1995.
- Моя триада — совість, сумління і честь, а уособлюється вона в Україні. «Демократична Україна», 1995, 21 жовтня.
- Хто наступний? «Слов'янське віче — ХХІ століття», 1998, № 4; 1999, № 1; 2000, № 1.
- Найвищий суверен в Україні — народ. «Голос України», 1998, 16 грудня.
- Наше суспільство консолідує українська національна ідея. «Столиця», 1999, 22—26 липня.
- Неперервність поколінь існує одвіку. «Культура і життя», 2000, 30 грудня.
- Я був державником і залишився ним. «Вісті», 2001, 11 січня.
- Чорнобиль. Третій ядерний удар. «Дніпро», 2002, № 5—6.
- Настав час по-новому осмислити модель глобалізації. «Персонал», 2003, № 3.
- Не діждуться. «Дніпро», 2003, № 9—10.

Література про творчість Б. І. Олійника

- Льницький М. М.* На спокій права не дано: Поезія Б. Олійника. К., 1980.
- Льницький М. М.* Багатогранність єдності: Проблемно-стилістичні тенденції сучасної української радянської поезії. К., 1984.
- Федоровська Л. К.* По-земному — про високе: Літературно-критичний нарис. К., 1985.
- Моренець В. П.* Борис Олійник: Нарис творчості. К., 1987.
- Клочек Г. Д.* Поетика Бориса Олійника: Літературно-критичний нарис. К., 1989.
- Борис Ілліч Олійник. Біографічний показчик. К., 2005.
- Біленько В.* Велет національного духу. «Сільські вісті», 2005, 21 жовтня.

Наукові та довідкові видання

- Грінченко Б.* Словарь української мови, т. 1—4. К., 1958—59.
- Ашукін Н., Ашукіна М.* Крылатые слова. М., 1960.

- Історія українського мистецтва, т. 1—6. К., 1966—70.
Словник української мови, т. 1—11. К., 1970—80.
Українська Радянська Енциклопедія, т. 1—12. К., 1977—85.
Шевченківський словник, т. 1—2. К., 1978.
Словник іншомовних слів. К., 1985.
Український Радянський Енциклопедичний Словник, т. 1—3. К., 1986—87.
Українська Літературна Енциклопедія, т. 1—3. К., 1988—95.
Географічна енциклопедія України, т. 1—3. К., 1989—93.
Мифологический словарь. М., 1991.
Мистецтво України. Енциклопедія, т. 1. К., 1995.
Мистецтво України. Біографічний довідник. К., 1997.
Історія української літератури, Кн. 1—2. К., 1998.
Юридична енциклопедія, т. 1—6. К., 1998—2004.
Словник іншомовних слів. К., 2000.
Российский энциклопедический словарь, кн. 1—2. М., 2001.
Войтович В. Українська міфологія. К., 2002.
Довідник з історії України. К., 2002.
Українська мова. Енциклопедія. К., 2004.
Великий тлумачний словник сучасної української мови. К. — Ірпінь, 2004.
- Grande Dizionario Enciclopedico, v. 1—13. Torino, 1954—65.
Encyklopedia Powszechna, t. 1—4. Warszawa, 1973—76.
Encyclopædia Britannica, v. 1—30. Chicago — London — Toronto — Geneva — Sidney — Tokyo — Manila — Seoul, 1979.
Encyclopædia universalis, v. 1—23. Paris, 1996.
Nouveau Larousse encyclopedique, v. 1—2. Paris, 2003.

ЗМІСТ

Поет совісті народу. <i>Вступна стаття Леоніда Талалая</i>	5
Від укладачів	34

ВІРШІ

Освідчення	37
Мати	38
Білорусії	39
Я до тебе йшов	40
Сіяч	43

ДИПТИХ

I. «За все, що взяв од пирога життя...»	44
II. «Віддай усе, що взяв, і освятись...»	44
Формула	45
Як упав же він	46
Вибір	47
П'ятий член трибуналу	48
Не для дітей	52
Романтичне інтермецо	53
«На гострі брили кинули його...»	55
Пісня	56
Живим — од полеглих	57
Вишнева мелодія	58
Про хоробрість	60
Дискусія з глобусом	61
Балада про першого	64
«Од квіту вишень стало в світі біло так...»	66
«О жовтий квіт мелодії розстань...»	67
Дядько Яків	68
XX вік і Гамлет	70
Антитези	71
Балада про Шевченкове перо	72
Про поетів	74
Балада про картузи	75
Кого лякають обеліски	77

Ялинка	78
«О ви, з одвертим поблиском очей...»	82
«Оспалі віршарі з-за постаментів...»	83
«Ти гукай не гукай...»	84
«В снах безжурного дитинства смак польоту я відчув...» ...	84
«Світ глибокий, мов колодязь...»	85
Ринг	86
«Страшно зустріти смерть...»	88
Чарівник	89
«Ти — зорею. А я — кленом...»	90
«О, як ми ревно клянемо тиранів...»	90
«Батьки і діти! Діти і батьки!...»	91
«Усе поспішає: експреси, ракети й смереки...»	92
«Мати сіяла сон...»	93
«Гей, дуби мої — зелені хмарочоси...»	94
Миколі Кибальчичу	96
«Жінки й чоловіки малих та більших сіл...»	98
«Беруть на кпини молоді міста...»	100
Та було у матері чотири сини...	101
«Над Полтавою — літо бабине...»	103
«І звідкіль воно хмара волохата...»	103
«Це мою хату вже замітає холодний вітер...»	104
Біла мелодія	105
Мій борг	106
«Зрадити може гвинтівка, кохана...»	108
Принцип (<i>В темні стройові</i>)	109
«Був чоловік.. І — нема...»	111
«Коли ти вже на терези двобою...»	112
«Між людей у будні й свята ходить дивний чоловік...» ...	113
Стою на землі	115
«Це було... А чи було це?...»	119
«Літа вже не мчать...»	120
Про середину	121
Відлуння	126
Пам'яті Павла Тичини	127
Село. <i>Малюнок</i>	128
Долоня	130
Музика	131
«Говорили-балакали дві верби за селом...»	131
«За рікою тільки вишні...»	132
До зали «А»	133
До зали «Б»	134
Білий вірш на сірому...	135
«Пахнуть сонцем дині спілі...»	137
«О, це осіннє журавлине „кру!“...»	139
До землі	140

«О дивна ніч, о дика ніч жаги...»	143
«Я спокійно б лежав під вагою століть...»	144
Робота	145
Похорон учителя	148

СКОВОРОДА І СВІТ. *Цикл*

I. Сцена	150
II. Вихід	152
III. Дія	153
IV. Рим	154
V. Інтермецо	155
VI. Утвердження	156

Пушкін в Одесі	157
Хлібові	158
Пісня про матір	160
«Був я вітром, був я лютим, був я нордом...»	162
Мелодія («Заболю, затужу...»)	162
Ода на честь 800-ліття Полтави	164
Вальс («Цвіт на каштанах помірною, покірною погас...»)	165
Дощ («Зажурилися хлопці...»)	166
«Ніхто не забутий...»	167

МІКЕЛАНДЖЕЛО. *Диптих*

I. Давид	168
II. Творець	169

На березі вічності	171
«Мати наша — сивая горлиця...»	175
Маяковському	175

ТРИПТИХ

I. «Коли тебе обсядуть при меду...»	178
II. «Я гордий, мов козацький предок мій...»	178
III. «Такий, як є, стою на кружині...»	178

«В час туманів за далеким Світязем...»	180
Товариству	180
Притча про славу	182
Балада («І вітер сурмив, і грім рокотав...»)	187
Лев Толстой	190

ПРИ ГОНЧАРНИМ КРУЗІ. *Цикл*

1. Зачин	192
2. Спогад	192
3. Марафон	195
4. Завершення	196

Гекзаметр	197
Повернися!	197
Прощальний вальс («Золоті мої надії, молоді мої сади...») ..	198
ДО ПРОБЛЕМИ «ШЕВЧЕНКО І НАРОД». <i>Диптих</i>	
І. «Тяжко ішов, як жнивар...»	200
ІІ. «З народом загравать не треба...»	201
До проблеми часу	202
До проблеми добра і зла	202
Стара пісня на новий мотив	205
Ода музиці	206
Ода Києву	207
В оборону хліба	209
Кампанелла	210
Вічне	212
Помста землі	212
Похвала собаці	214
«Летів до тебе турманом...»	216
«Отак вітерцем перейти за леваду шовкову...»	217
Надія	218
«Звідав я мить, коли доля крилом обійма...»	219
«Ох і навчився ж прощати...»	219
«А зрадник завше продає когось...»	219
«Людей, звичайно, більше, ніж народу...»	220
«Великий Гоголю...»	220
Тиша	221
Смітлярі	222
«Він гріб в такому захваті гонитви...»	223
«На спаді літ над складнощами світу...»	223
СИНІВСЬКЕ. <i>Диптих</i>	
І. «Застилають столи господині...»	225
ІІ. «Чи не досить, поете?...»	226
«Перед людьми і землею...»	227
Покута	228
До проблеми: «Револуція і митець»	230
Дивовижа	231
«Ми покоління пасинків війни...»	234
Лебедина пісня	235
Береги двадцять першого віку	235
Роздум по рівноденню	237
Оскарження Святослава	239
Ода на честь Київського університету	242
За тобою	242
Перевдягання душ	244

Сурми совісті	248
Парад перед Брамою Вічності	249
Гей, слов'яни!	250
Молитва («Отче, у Триєдиності Єдиний...»)	252
Таємна вечерея	255
«Не погасне висока потуга Дніпра...»	262
Пісня віхоли	262
«Чи журавки ячать...»	263
Біля Мгарського монастиря	264
«Я Іржавця молив, і Сулі я годив...»	265
Ворота в Канів	266
Сон. <i>Балада</i>	267
Треті	269
...І вічний бій	270
Осінь	271

ТРИПТИХ

I. «Вітер шугнув за пазуху...»	272
II. «Вітер шугнув під пахви...»	272
III. «Зорі — немов лампади...»	273

Остання дорога Нестора	274
Затули мене крилом	275
Європі	278
Верлібр з коментарями	280
Інвектива-1	283
Інвектива-2	287
«Відлебеділа, ніби мить...»	289
Спогад	290
Сюжет	293
Похвала непідкупній	294
Розкотилися літа	295
Хто його зна...	296
Спасибі вам, серби!	298
Прокиньсь, нарешті...	300
А все було... ніколи	301
Чекання	304
Зустріч з Архістратигом	305
Де ж ти, Хмелю?	307
Крик Чорнобиля	310
Знак Водоля	311
Останній	312
Сьогочасна елегія	313
Менталітет	315
«Довго гризли... Таки прогризли...»	315
Розмова з учителем	316
Ви думали...	317

Не озивайте...	318
Гуляє панство	319
Знак	320
Коли повернуся...	320
Двобій	322
Диптих з Майдану	322

ЧОТИРИ ПОСВЯТИ БЕЗСМЕРТНИМ

Інтродукція	325
I. «Опав росою на духовний голод...»	326
II. «На Горах Пушкінських...»	328
III. «Покропи мене, дощику...»	329
Благословіння	331

ПОЕМИ

ДОРОГА	335
РУХ	363
ДОЛЯ	378
УРОК	413
ЗАКЛИНАННЯ ВОГНЮ	433
СИВЕ СОНЦЕ МОЄ	454
НЕБО ПОЛЕГЛОГО БЕЗВІСТИ. <i>Поема-діалог</i>	468
ПОВОРОТНИЙ КРУГ	484
СІМ	500
ТРУБИТЬ ТРУБІЖ	523

Коментарі, примітки

Коментарі, примітки до вступної статті «Поет совісті народу»	545
Коментарі, примітки до розділу «Вірші»	548
Коментарі, примітки до розділу «Поєми»	584
Література, використана при укладанні розділу «Коментарі, примітки»	596

НАУКОВО-РЕДАКЦІЙНА ПІДГОТОВКА
ПЕРШОГО ТОМУ «ВИБРАНИХ ТВОРІВ»
БОРИСА ОЛІЙНИКА
ЗДІЙСНЕНА ПРАЦІВНИКАМИ
ВСЕУКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО СПЕЦІАЛІЗОВАНОГО
ВИДАВНИЦТВА «УКРАЇНСЬКА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ»
імені М. П. БАЖАНА

- М. П. ЗЯБЛЮК директор — головний редактор
(керівник науково-редакційної
підготовки видання)
- А. Я. СЛОБОДЯНИК заступник головного редактора
(відповідальний за випуск)
- С. В. ГЛУХОВА науковий редактор (науковий контроль,
коректура)
- Т. Д. МОРОЗ провідний науковий редактор
(науковий контроль, коректура)
- З. П. ПЕТРАНОВСЬКА науковий редактор (науковий контроль)
- Ю. Г. ПОПСУЄНКО провідний літературний редактор
- В. П. ДАНИЛЬЧУК заступник відповідального секретаря
(художня редакція)
- Л. І. КОЖУШКО редактор (коректура)
- А. М. ЗУБАР бібліограф
- Т. А. ПАНІМАТЧЕНКО старший оператор (комп'ютерне
складання)
- К. В. ПОЛІЩУК верстальник
- О. Ф. МАЙБОРОДА завідувач наукового архіву

Літературно-художнє видання

Бібліотека
Української Літературної Енциклопедії:
вершини письменства

Ідея

М. П. ЗЯБЛЮКА, Д. В. ПАВЛИЧКА,
А. Я. СЛОБОДЯНИКА

БОРИС ОЛІЙНИК

Вибрані твори
у двох томах

Том перший

ВІРШІ
ПОЕМИ

Автор вступної статті
Л. М. ТАЛАЛАЙ

Укладачі розділів «Вірші» та «Поєми»,
коментарів і приміток
М. В. ЛУКІВ, А. Я. СЛОБОДЯНИК, Д. Г. ЯНКО

Упорядник-редактор
М. П. ЗЯБЛЮК

Художнє оформлення серії
М. І. СТРАТИЛАТА

Ілюстрації
В. Є. ПЕРЕВАЛЬСЬКОГО

Макет
В. П. ДАНИЛЬЧУКА

Здано до складання 20. VI 2005. Підписано до друку 5. IX 2005.
Формат 84 x 108 1/32. Папір офсетний № 1. Гарнітура Гарамонд С.
Друк офсетний. Ум.-друк. арк. 31,97.
Обл.-вид. арк. 32,08. Тираж 5000. Зам. № 5–991.

Всеукраїнське державне спеціалізоване видавництво
«Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана.
01030, м. Київ–30, МСП, вул. Б. Хмельницького, 51–А.

Віддруковано у ВАТ «Поліграфкнига»,
03057, м. Київ, вул. Довженка, 3.

Олійник Б.

- О-54 Вибрані твори: у 2 т. (Бібліотека Української Літературної Енциклопедії: вершини письменства)/Редкол.: Павличко Д. В. (голова), Зяблюк М. П. (заст. голови) та ін. — К: Вид-во «Укр. енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2005.

ISBN 996-7492-33-8

Т. 1: Вірші. Поеми. Вступна стаття Талалая Л. М.; Укладачі Луків М. В., Слободяник А. Я., Янко Д. Г.; Худ. оформлення Стратілата М. І. Їл. Перевальського В. Є. — 608 с.

ISBN 966-7492-34-6 (т. 1)

У першому томі вміщено вірші та поеми, написані Борисом Олійником у різні періоди творчої діяльності. Читач може простежити шляхи становлення знаного поета, відчутти його істинний патріотизм, вболівання за долю України, високу любов і шану до людини, заглибленість у сьогодення і минувшину, долучитися до справжніх шедеврів поетичного слова.

ББК 84. 4 УКР 6

БИБЛИОТЕКА УЛЕ:

ИМПЕРАТОРИ

ПИСЬМЕНСТВА

ОРДИНАРИИ
БОРДИС

1